

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

ҚИРҚ БЕШИНЧИ БЕКАТ

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти
Тошкент – 2008

Таниқли публицист Аҳмаджон Мелибоевнинг ушбу тўплами муаллифнинг миллий матбуотимиз муаммолари, жамоатчилик фикрини шакллантиришдаги ўрни, журналист одоби, сўз масъулияти, ижодкор маҳорати ва муҳаррир малакаси ҳақидаги фикр-мулоҳазалари, йиллар давомида тўпланган ҳаётий тажрибалари, ўй-кечинмалари ҳақида ҳикоя қилади.

СЎЗБОШИ

Муҳтарам китобхон!

Узоқ мулоҳазалардан кейин ушбу кундаликни «Қирқ бешинчи бекат», деб номлашга қарор қилдим. Вилоят газетаси таҳририяти менга мухбирлик гувоҳномасини топширганига бу йил роппа-роса қирқ беш йил тўлади. Ҳа-ҳу демай орадан шунча вақт ўтиб кетибди. Бу йилларнинг ҳар бири ҳаётимда ўзига яраша из қолдирди. Журналистика жуда кенг, фавқулдда мураккаб олам экан, ҳали-ҳануз унинг сир-синоатларини, ёзилган-ёзилмаган қонунларини ўрганаман, ўқишга арзирли, ўқиган одамнинг кўнглида ёруғлик, умид ёхуд бошқа бир туйғу пайдо қила оладиган бирор нима ёзиш илинжида изланаман.

Журналистлик касбини танлаган одам бир умр талаба бўлиб қолар экан. Ҳаётдаги, инсон онг-тафаккуридаги ўзгаришлар боис, ҳар куни, ҳар соатда ўз билимингни янгилаб, такомиллаштириб боришга мажбур бўласан. Ўқийсан, кузатасан, бирини иккинчисига солиштирасан, хулоса чиқарасан. Бора-бора бундай муттасиллик турмуш тарзига, маънавий эҳтиёжга айланади. Қирқ беш йилдан бери босмаҳона бўёгининг хиди димоғимга урилади, аммо бирор кунимни газетасиз тасаввур эта олмайман.

Қирқ беш йил ичида кўнглида баъзи фикрлар жамланиб қолди. Уларни аввалроқ айтишга иймандим, бу касбга қадам қўйганимнинг қирқ бешинчи бекатида эса журъат қилиб, кундалик тарзида эътиборингизга ҳавола этмоқдаман.

МУАЛЛИФ

І. АЛЛО, МЕЛИЗОДАМИСИЗ?

1 январ. Бу йил қиш қаҳрли келди. Дала ҳовли яхши исимади, дераза тирқишларидан кирган совуқ аъзойи баданга найзадек санчилади.

Уйда уззу-кун телевизор кўриб ўтирдим. «Оқтош асираси» деган филм ишланган экан, уни нечоғли тарғиб қилишмасин, менга маъқул бўлмади. Машҳур «Кавказ асираси» филмининг шунчаки нусхаси, халқ тили билан айтганда «шўрвасининг шўрваси» бўлибди. Шу тўғрида «Оқтошга айланган Кавказ ёхуд Обид Асомовнинг бажариб бўлмайдиган илтимоси» деган аччиққина мақола ёздим. Йилнинг биринчи чорагида ёритиладиган мақолалар мавзуларини қоғозга туширдим. Бозор муносабатлари шароитида бадиий адабиёт муаммолари, адабий танқидчилик, ёшлар шеърияси, таълим-тарбия, маънавий мерос, халқ оғзаки ижоди мавзуларига жиддий эътибор беришимизга тўғри келади. Бу мавзуларга доир чиқишларимизни ҳозирдан ўйлаб қўйишимиз керак.

Авваллари газетачилиқда режа билан ишлаш қатъий одат эди. Ёзиладиган мақолалар, кўтариладиган муаммолар, уюштириладиган саҳифалар, вилоятларга хизмат сафарлари аввалдан режалаштирилиб, юқори ташкилотнинг тасдиғидан ўтказиб қўйиларди. Бунда муҳими – муаммо кўтарилиб, унинг ҳал бўлгани ёки бўлмагани эмас, режа бажарилганлиги тўғрисида юқорига вақтида ахборот бериш эди.

Бугун энди журналистикада бутунлай бошқача иш услуби юзага келди. Ҳаёт шиддати ҳар қандай мукамал режани ҳам ўзгартириб юбормоқда. Тез ва таъсирчан ёзиш керак. Ҳамкасблар тили билан айтганда, муаммони қўя билиш лозим. Бунинг учун биргина журналистика факултетида олинган билимнинг ўзи кифоя қилмайди. Ёши олтмишдан ошган ҳамкасбларимиздан бирининг: «Қани энди шароитим бўлса-ю иқтисодни, ҳуқуқшуносликни ўргансам», деган фикрига мен ҳам қўшиламан. Журналистика бугун кенг қамровда фикрлашни талаб этмоқда. Бугун айтиладиган гап бугун айтилиши керак. Эртага у оддий ахборотга айланиб қолади.

Йилни яқунлаш арафасида, ижодий анъанага кўра, жамоа билан шу хусусда фикрлашиб олдик. Албатта, йил давомида ютуқлар билан бирга маълум камчиликларга ҳам йўл қўйилади. Баъзи режалар бажарилмайди, муаллифлар билан ишлашда юзакичиликка йўл қўйилади. Булар тўғрисида ошкора мунозара қилиш керак. Йил давомида мамлакат миқёсида ўтказиладиган маданий-маърифий тадбирлар, умумхалқ байрамларидан келиб чиқиб, газетанинг умумий йўналишини белгилаб олиш зарур. Чунончи, бу йил Абдулла Қаҳҳор таваллудининг 100 йиллиги, Самарқанд шаҳрининг 2550, Марғилоннинг 2000 йиллиги нишонланади. Самарқандда «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали олтинчи марта ўтказилади. Зомин ва Эллиққалъада ёш шоир ва шоираларнинг навбатдаги анжумани, маданият соҳасида бадиий ҳаваскорларнинг қатор кўрик-танловлари бўлиб ўтади. Бундай тадбирларни ёритиш учун, табиийки, аввалдан маълум тайёргарлик кўриш лозим бўлади.

Тайёргарлик нимадан бошланади? Муҳаррир ҳар бир ходимнинг, фаол муаллифларнинг ижодий имкониятларини яхши билиши керак. Топшириқ шунга қараб берилса, айтиш муддао бўлади. Баъзан жиддий топшириқ олдида иккиланиб қолган ходимни бу иш унинг қўлидан келишига ишонтириш ҳам яхши натижа беради.

2 январ. Совуқдан қочиб ишхонага эртароқ келдим. Кун бўйи газета материалларини таҳрир қилдим. «Нексия» керакми?» деган мақоланинг дастлабки варианти қоғозга тушди. «Ёлғиз яшаб бўлмайди» сарлавҳали китобимнинг баъзи бобларини қайтадан кўриб чиқдим.

Таҳририят почтасида мол-мулк можароси, мерос талашиш билан боғлиқ шикоят мактублар, таассуфки, оз эмас. Бизда кейинги беш-ўн йил ичида мулкка муносабат тубдан ўзгарди, мулкдорлик ҳисси пайдо бўлди. Бу яхши, албатта. Аммо кўплар мулкка эга бўлиш учун энг тубан чораларни ишга солишдан ҳазар қилмаётгани ташвишли ҳол.

3 январ. Бугун ишга атиги уч-тўрт киши келди. Ходимлар ҳамон янги йил гаштини суриб ётишган бўлишса керак. Тўлан Низом уйга «Қуёш қасидаси» номли янги достонини ташлаб кетган эди, шу асарни нашрга тайёрладим. Отаулининг «Йўриқ» сарлавҳали ҳикоясини Аҳмад Отабоев билан ўқиб, қайта ишлаш учун муаллифига берган эдик, шу ҳикояни яна бир бор ўқиб, таҳрирдан чиқардим.

4 январ. Ишни Шодмон Отабекнинг янги ҳангомаларини ўқишдан бошладим. Бошқа муаллифларга нисбатан Шодмонбекнинг яхши бир фазилати бор – таҳрирга рози бўлади. Бир гал унинг оригинал сюжетли салмоқли ҳажвиясини таҳрир қилар эканмиз, ҳажвия якунини бироз ўзгартирган эдик. Ҳажвия эълон қилинган куни Шодмонбек таҳририятга хурсанд кайфиятда кириб келиб, менга миннатдорчилик билдирди:

— Қойил, якунини зўр топибсиз.

Куннинг иккинчи ярмида Азиз Норқуловнинг бадиий қатраларини кўриб чиқдим. Азиз таҳририятимизда ташкил этилган «Маҳорат мактаби»нинг битирувчиси, дурустгина қалами бор. Аммо жумла тузиш, фикрни аниқ ва лўнда ифодалаш масаласида тажрибаси кам. Ёрдам бериш керак. Шу куни мактабимизнинг яна бир талабаси Наргиза Умарова мамлакат Президентининг стипендиати бўлганлиги тўғрисида хабар келди. Худди ўз фарзандим мукофот олгандай севиндим.

5-7 январ. Бу йил обуна билан деярли шуғуллана олмадик. Натижа кутилганидай бўлмади. Жим тураверсак, молиявий аҳволимиз ёмонлашади. Эрта азонда йўловчи машинада водий томонга қараб йўл олдим. Ҳар йили 500-600 киши обуна бўладиган Наманганда шоир Зиёвуддин Мансур билан бирга туманларда ҳаяжонли учрашувлар ўтказдик, бир неча раҳбарларнинг қабулхоналарида бўлиб, аҳволни бироз бўлса-да ўнглашга эришдик.

8 январ. Дастлаб Михли Сафаровнинг тўйхат мақоласини таҳрир қилишга тутиндим. Тўйхат Тилаб Маҳмудов ва Санъат Маҳмудоваларнинг 70 йиллигига бағишланган. Ҳар икки ижодкор ҳам республикамизда ҳурмат-эътиборга сазовор кишилар. Санъат опа журналистикага садоқатли ҳамкасбларимиздан. Тилаб аканинг санъат эстетикасига оид илмий тадқиқотлари кўпчиликка яхши маълум. Кейинги йилларда ёзган баъзи ҳикояларига ҳатто Шукур Холмирзаев ҳам эътибор берган эди. Аммо, юбилей муносабати билан ёзилган ҳар қандай мақолага озми-кўпми, муболаға аралашади. Бу гал ҳам шундай бўлган. Гарчи Михли ака устоз мақомидаги журналист бўлсалар ҳам, тўйхатни қайта ишладим.

Тушлик арафасида хонага аёл ходимларимиздан бири кирди. Унинг бошига яқинда мусибат тушган – яккаю ёлғиз укаси оғир хасталикка чалиниб, оламдан ўтган эди. Қаранги, шоввоз шифокорлар марҳумни касалхонадан олиб чиқишда таъмагирлик қилишибди. Қариндошлардан пул олишмагунча кўнгиллари ўрнига тушмабди. Бу гапни эшитиб дунё кўзимга тор кўришиб кетди. Ота вафотидан кейин чала битказилган ҳовлида учта фарзанд етим қолди. Таъмагирлар буни билишармикин...

Афсуски, бундай нохушликлар ҳаётимизда озайиш ўрнига кўпайиб бормоқда. Мактублардан бирида ёзилишича, тунда касалхоналардан бирига оғир бемор йигитни олиб келишибди. Навбатчи врач кўриб, зудлик билан операция қилиш лозимлигини айтибди. Аммо жарроҳ беморнинг қариндошларини кутиб ўтираверибди. Эрталаб қариндошлар келганида, вақт кеч бўлган экан...

Шу куни кечқурун «Ботаника» санаториясида Гулистон Давлат университетининг иқтидорли талабалари билан учрашув бўлиб ўтди. Баланд парвозга шайланиб турган бу ёшларга ҳавасим келди. Ҳар бирида мустақил фикр-мулоҳаза бор. Талабалардан бири менга «Америкада бўлган экансиз, у ердаги талабалар билан бизнинг ўртаимизда қандай фарқ бор?»,

деган савол берди. Мен, «Агар вақтингизни беҳуда ўтказмасангиз, илмга чанқоқлигингиз сўнмаса, улардан албатта ўтиб кетасиз», деб жавоб бердим.

9 январ. «Нексия» керакми?» деган мақоламни қайта ёзиб чиқдим. Мавзу ўта муҳим. Кўпқаватли ўйлардан бирига мукофот тариқасида бир дона «Нексия» машинаси ажратилади. Уни шу ўйдаги энг намунали, ибратли хонадон олиши керак. Маҳаллага бу тўғрида хабар келиши билан қўшнилар бир-бирларига ташланиб қоладилар. Ҳали йўқ машинани деб, бир-бирларини ҳақорат қилишгача бориб етишади. Жуманиёз Жабборов асари асосида Миллий Академик театримизда саҳнага қўйилган «Нексия» спектаклини кўриб, ёнма-ён минг йил яшаб ҳам, инсон бир-бирини билмаслиги мумкин экан, деган хулосага келдим.

2006 йил ўрталарида «Бадий адабиёт бозор муносабатларига мослашадими?», деган мавзуда бир мақола ёзган эдим. Адабий жамоатчилик уни қизиқиш билан кутиб олди, турли хил фикрлар билдирилди. Шунинг ҳисобга олиб, олимлар, адабиётшунослар, таниқли ёзувчилар иштирокида давра суҳбати ўтказишга қарор қилдик. Хуршид Дўстмуҳаммад «бозор адабиёти», «енгил асарлар», деган ибораларга қўшилмаслигини айтди. Омон Мухтор саргузашт, детектив йўналишдаги асарлар анъанавий жиддий адабиётни инкор этмаслигини таъкидлади. Йўлдош Солижонов Эрнест Хемингуэйнинг «Нуқул олди-қочди, ур-йиқитни ифодалаш билан бозорга чиқиб бой бўлмоқчи бўлганлар хомтама бўлмай қўя қолсинлар», деган эслатмасини келтирди. Абдуқайюм Йўлдошнинг фикрича, оммабоплик – савия пасайишининг оммавий кўриниши. Шу фикр менга, айниқса, маъқул бўлди.

Кечга яқин хонага Маҳмуд Саъдий кириб келди. Кеча кечқурун бир-иккита мақоласи қайтган муаллифларимиздан бири ўйига қўнғироқ қилиб, анча нордон гап қилибди. «Маҳмуджон, миянгиз айнаиб қолибди, нафақага чиқинг», деганмиш. Маҳмуд ака «Домла, бу энди сизнинг мен тўғримдаги фикрингиз. Менинг ҳам сиз тўғрингизда фикрим бор, келинг, «Икки фикр» қилиб, газетага берайлик», дебди. Домла гўшакни жойига илиб қўйибди.

10 январ. Ишни яна «Нексия» керакми?»ни таҳрир қилишдан бошладим. Бир-иккита ходимларга ўқишга берган эдим, улар мақолани янада ўқишли қиладиган таклифлар айтишди.

Тушликка яқин журналистика факултетига бирга ўқиган курсдошим Сайёра Жумақулова келиб қолди. Бир шаҳарда яшаб туриб, роса ўттиз йилдан кейин кўришибмиз. Набираларига алла қўшиқлари ёзган экан, бир ҳафта аввал Рустам Мусурмон иккимиз кўриб, таҳрирдан чиқариб қўйган эдик. Сайёра таҳрирга, қисқартирилган жойларига рози бўлди, аммо қисқартирилган саккиз қаторини тиклашимизни қаттиқ туриб илтимос қилди. Мана ўша, аввал қисқариб, кейин тикланган жойи:

*Сут аралаш ҳидларингга, алла,
Тўйиб бўлмас, тўйиб бўлмас, алла.
Ун ўғилнинг ўрнига ҳам, алла,
Қўйиб бўлмас, қўйиб бўлмас, алла.
Ўғилларнинг ўрни бошқа, алла,
Улар менинг эгаларим, алла.
Тинч осмоним, посбонларим, алла,
Беминнатдир еганларим, алла...*

Газетачилиқда баъзан яхши материалларни ҳам қисқартиришга тўғри келади. Чунки, мазмун билан бирга ҳажм ҳам муҳим. Сайёранинг набираларига ёзган аллаларини ҳажм нуқтаи назаридан қисқартирган эдик. Шундай бўлса-да, муаллифнинг талабини инобатга олдик.

11 январ. Газетанинг навбатдаги сонини саҳифаладик. Таҳририятда суяги газета ҳиди

билан қотганлар қаторида бир-иккита янги ходимлар ҳам бор. Улардан бирини режага кирган материални ёзмагани учун қаттиқ койидим: «Сендан космонавт чиқади, дейишса, ишонишим мумкин, аммо газетачи чиқиши тўғрисида бир нима дейиш қийин...»

Хонага хоразмлик ижодкор-ўқитувчи Раззоқ Иброҳим кириб келди. «Вилоятда яшайдиган ижодкорларга эътибор кам, уч-тўрт марта шеър юбордим, биттаси ҳам чиқмади», деб астойдил койинди. Мен, одатдагидек, таҳририятда камида ўн ҳафтага етадиган шеър борлигини, газетани шеър билан тўлдириб бўлмаслигини айтдим. Шундай бўлса ҳам, бир ўқиб кўринг-чи, дея бир даста болаларга атаб ёзилган шеърларини кўрсатди. Ўқидим, оригинал мавзулар танланган, юморга мойиллиги кўриниб турибди. Аммо таҳрирбоп мисралари ҳам бор. Мана, биттаси:

ОҚШОМ ЧИҚАР САЙРГА
Кўршапалак сақлар жон
Кундуз ёриқ-тешиқда,
Хабари йўқ, нима ҳол
Ташқарида, эшиқда.
Оқшом тушгач, сайрга
Чиқиб олар, дер укам.
Ови юрса керак-да.
Кечалари қатнов кам.

Дастлабки тўрт қатори анча равон ўқилади. Аммо яқун сушт. Айниқса, «Чиқиб олар, дер укам», деган сатр тушмаган. Шеърни қуйидагича таҳрир қилиб, нашрга тайёрладик:

КЎРШАПАЛАК
Кўршапалак сақлайди жон,
Кундузлари тешиқда.
Хабари йўқ, нима аҳвол
Ташқарида – эшиқда.
Кун ботгунча кўзин очмай
Ухлар инга осилиб,
Оқшом кўнгач овга чиқар
Иштаҳаси очилиб...

Олтинчи саҳифа, одатдагидек, ҳажвий материаллардан иборат бўлди. Шодмон Отабекнинг янги «Дўрмон ҳангомалари»ни, Турсунбой Адашбоевнинг Анвар Обиджонга қушлар тилидан ёзган тўйхатини қўйдик. Соат еттига яқинлашиб қолди. Масъул котиб «Саҳифа тўлмади, яна бир қоғозлик материал керак», деб қолди. Компютерга ўтириб, шу латифани тўқидим:

ҚУЛОҒИМНИ ҚАШИЁТГАН ЭДИМ...
(*Ҳайдовчилар ўқимасин*)

Янги йилнинг биринчи кунидан бошлаб янги қоида кучга кирди. Ҳайдовчи машина ҳаракат қилаётган пайтда қўл телефонида фойдаланиши мумкин эмас. Қоидани бузса жаримага тортилади.

Мамарайим биринчи кунёқ қўлга тушди. ДАН ходими уни тўхтатиб, «Қоидани буздингиз, ака, бунинг устига ҳуштак чалганимга қарамай, тўхтамадингиз, орқангиздан қувишга тўғри келди, марҳамат қилиб ҳужжатларингизни кўрсатинг»,

деди қатъий оҳангда. Мамарайим бўш келмади:

— **Ўртоқ командир, икки ойдан бери қулоғим зўриқиб оғрийдим, ичмаган дорим қолмади, эшитмай қолибман шекилли-да, узр, бошқа такрорланмайди.**

— **Хўп, қулоғингиз оғриган бўлиши мумкин, аммо янги қондани қўпол равишда бузиб, ҳаракат чоғида қўл телефонидан фойдаланганингизга нима дейсиз? – ДАН ходими.**

— *Қўл телефонидан фойдаланганим йўқ, ака, — эътироз билдирди Мамарайим. — Қулоғимни қашиётган эдим...*

Бу латифани келтираётганимнинг сабаби – муҳаррирнинг столи устида ёки хаёлида ҳамиша бир-иккита тайёр «хомашё» материал туриши керак.

12 январ. Газета кўнгилдагидай чиқди, деб ўйлайман. Биринчи бўлиб Отаули кўнғироқ қилди. «Йўриқ» ҳикоясини чоп этганимиз учун миннатдорлик билдирди. Матбуотда узоқ йил ишлаб, англаганим шуки, ҳар қандай пишиқ-пухта мақола ёки ҳикоя ҳам таҳрирдан сўнг янада очилади. «Муҳаррир минбари» рукни остида эълон қилинаётган мақолаларнинг деярли барчасини таҳририят ходимларига ўқишга бераман, танқидий фикр айтинглари, дейман. Худди шундай бўлади ҳам. «Нексия» керакми?»ни уч марта қайта ёзганимга сабаб ҳам шу.

Бир вақтлар, ёшлар газетасида ишлаб юрган пайтларим, бир-биримизнинг ёзганларимизни ўқиб, муҳокама қилар эдик, маъқул келмаса аяб ўтирмасдик. Бу яхши одат эндиликда унут бўлиб кетди.

Газетанинг шу сонидида мамлакат Президентининг Абдулла Қаҳҳор таваллудининг 100 йиллигини нишонлаш тўғрисидаги қарори эълон қилинди. Адабий жамоатчилик уни мамнуният билан кутиб олди. Аммо... Муҳаррир бўлганингдан кейин кўп нарсага гувоҳ бўлишингга, баъзи иддаоларни ҳам тоқат билан тинглашингга тўғри келади. Кейинги пайтларда айрим давраларда Абдулла Қаҳҳор ҳаёти ва ижодига нисбатан танқидий мулоҳазалар ҳам билдириляётгани сир эмас. Баъзи олимларнинг фикрича, унинг ижодида ибрат бўларли нарсанинг ўзи йўқ эмиш.

Қаҳҳоршунос эмасман. Аммо унинг гўзал ва бетакрор ижоди, айниқса, ҳикоялари таъсирида улғайганман, десам, такаббурлик бўлмас. Янглишиш, хато қилиш кимда бўлмаган. Бахтимиз, омадимиз шундаки, биз адабиётга, матбуотга ўтган асрнинг йигирманчи йилларида эмас, олтмишинчи-етмишинчи йилларда кириб келдик. Агарки, Парвардигор умр ато этиб, Абдулла Қаҳҳор, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон шу кунларга етиб келганларида, улар «Тафаккур» журналида ё бошқа бир нашрда Озод Шарафиддинов каби тазаррули мақолалар эълон қилиб, кўнгилларини бир ёзиб олардилар. Бунга менинг ишончим комил.

Ўтган йил адоғида физика-математика фанлари доктори, профессор Мансурхон Тоировнинг «Дунёни билиб бўлади ёхуд англаувчилар учун аломатлар» сарлавҳали тадқиқот-таҳлил мақоласини эълон қилган эдик. Айтишим жоизки, матбуотда бундай салмоқли мақолалар камдан кам эълон қилинади. Фикримча, Мансурхон Тоировнинг ушбу чиқиши наинки бизнинг газетада, ўзбек миллий матбуотида кейинги йилларда эълон қилинган энг сара мақолалар сирасига киради. Унда Қуръони каримда ернинг ўз ўқи атрофида, айна чоғда Қуёш атрофида айланиши, бошқа физик ҳодисалар аниқ-равшан айтиб қўйилганлиги ҳақида мулоҳаза юритилади. Дарвоқе, олимнинг «Ваҳий кўнғироқлари» деб номланган мақоласи газетамизда 1995 йили эълон қилинган ва газетхонларда катта қизиқиш уйғотган эди.

Куннинг иккинчи ярмида олимнинг навбатдаги мақоласини Мурод Абдуллаев билан бирга нашрга тайёрладик. Муаллиф инсон ҳали-ҳануз бу ёруғ олам сир-асрорларини англаб етгани йўқ, олимлар оламнинг яратилишини изоҳлаб беришга ҳануз ожиз, ҳаттоки биз амал қилаётган физика қонунлари ҳам дунёвий ҳодисаларни тўла-тўқис тушунтириб бера олмайди дейди ва бу фикрини исботлаб, ўқувчини ишонтиради.

Газетада мана шундай «михли» мақолалар вақти-вақти билан бериб турилиши керак. Таҳририят илмий мушоҳадали муаллифларни кашф этиши, уларни қадрлай билиши зарур. Илм

одамлари ёзган мақолаларнинг тили бошқаларникига нисбатан анча мураккаб бўлади, улар ҳар бир фикрни илм тилида баён қилишга одатланганлар. Газетада эса ўқувчига ҳар қандай мураккаб фикрни ҳам содда ва равон тушунтириб бериш лозим бўлади. Шу боис, бундай муаллифлар билан эринмай ишлашга, уларнинг баъзи инжиқликларини кўтаришга тўғри келади.

13 январ. Бугун шанба, иш куни эмас. Аммо, одатимга кўра, ишхонага келдим. Газеталарнинг шанба сонларини варақлаб, бир нарсдан ҳафсалам пир бўлди. Авваллари бирорта муаллифнинг мақоласини ўқиб, баъзи камчиликларини тузатиш учун муаллифига қайтариб берсангиз, буни у тўғри тушунар эди. Бугун эса ёзгани ўтмаган муаллиф ҳузурингиздан чиқади-ю, мақоласини шу туришича бошқа бир газетага бериб кетаверади. Баъзи тармоқ газеталарининг ёш муҳаррирлари адабиётшунослик, манбашунослик, тасвирий ёки амалий санъатга доир нашр йўналишига бевосита даҳлдор бўлмаган мавзуларда ёзилган мақолаларни ҳам сўраб-суриштирмай, маъносига етмай эълон қилиб юбормоқдалар. Бу энди бугунги матбуотимизнинг жиддий қусури.

15 январ. Муҳаммаджон Тошболтаев деган муаллифимиз бор. Қишлоқ хўжалигидан фан доктори. Аммо газетамизнинг ашаддий мухлиси. Ёзувчилар уюшмасида бўлган бир суҳбатда «Менинг уйимда бу газетанинг қирқ йиллик тахлами бор», деган эди. Муҳаммаджон ака орачира адабий жараён, бадиий асарнинг инсон руҳиятига таъсири, китобхонлик, зиёли масъулияти мавзуларида ихчам-ихчам қатрлар ёзиб келади. Унинг бу галги ёзганларини мароқ билан ўқиб чиқдим. Немис файласуфи Вебер «Бир вақтлар китобларнинг тақчиллиги илмий тафаккурнинг ўсишига ҳалақит берар эди. Энди эса унинг кўплиги одамни гаранг қилиб, шахсий мулоҳаза юритишингга тўсиқ бўлмоқда», деган экан. Инглиз ёзувчиси Филдинг мана бундай дебди: «Ярамас ошна-оғайнилар сингари, бўлмағур китоблар ҳам бизни йўлдан уриши мумкин». Агар бу гап рост бўлса, яқин-орада йўлдан урилмаган одам қолмайди.

Бу гаплар анча аввал айтилган. Аммо қулоққа худди бугун айтилгандай эшитилади...

Ҳафта давомида таҳририятга турли нашриётларда чоп этилган ўттиз-қирқта катта-кичик китобу китобчалар келади. Табиийки, уларнинг муаллифлари бу тўғрида газетхонларга хабар беришимизни, кичикроқ бўлса-да тақриз эълон қилишимизни хоҳлашади. Бунинг сира иложи йўқ. Энг қизиғи, адабий жамоатчиликда жиддий қизиқиш уйғотадиган ўқишли китобларнинг эмас, олди-қочди, тутуриқсиз китобларнинг муаллифлари кўпроқ югуриб-елишади. Баъзи тақризлар китоб ҳали босмахонадан чиқмай туриб етиб келади. Уни тақриз муаллифи эмас, китобнинг муаллифи олиб келади.

Мана бугун ҳам кўпчилик ҳурмат қиладиган муаллифларимиздан бири «Яқинда янги китобимиз чиққан эди, ўртоқлар тақриз ёзишган экан, шуни сизга илиндим», деб бошқа бир кишининг номидан ўзи ёзган тақризни олиб келди. Нима дейишни билмайсан. Домлажон, тақризни бирорта адабиётшунос олим ёзгани маъқул эмасми, десангиз, балого қоласиз.

16 январ. Эрталаб Носир Фозиловнинг устоз Ҳамид Ғулом ҳақидаги хотирасини ўқиб чиқдим. Қўлёмани Аҳмад Отабоев жиддий кўриб чиқибди. Кейин марҳум шоир Робиддин Исҳоқовнинг фардларини ўқиб, қирқтасини танладим. Марҳум ижодкорларни эслаб туришимиз керак. Устоз Миртемир, Туроб Тўла, Раҳмат Файзий, Миркарим Осим ҳақида анчадан бери бирор нарса эълон қилганимиз йўқ. «Яшаётган сатрлар» рукнимизни давом эттиришимиз керак. Рустам Мусурмон «Ака, мана бу шеър менда қолиб кетган эди», деб Нормурод Нарзуллаевнинг «Ўзбек палови» қасидасини олиб кирди. 27 январ куни шоир хотирасига бағишланган маросим бўлади, шу куни эълон қиламиз, деб тайёрлаб қўйдик.

Ёзувчилар уюшмасининг янги биносида шоир Азим Суюннинг «Ватан фасллари» китобининг тақдимот маросими бўлиб ўтди. Унда қатнашиб, баъзи мулоҳазаларимни баён қилдим. Қизиқ

одатимиз бор, мақтасак Асқар тоғдан ошириб юборамиз, танқид қилсак, Абу Муслимининг табари зарби ҳам ип эшолмай қолади. Азим Суюн – халқчил шоирларимиздан бири. Инсон табиатинигина эмас, табиатнинг ҳам табиатини яхши билади. Шеърларида камёб ва ноёб иборалар кўп учрайди. Унинг Ватан мавзусидаги шеърларида Ватан деб қичқириш эмас, инсон руҳий оламига назар ташлаш бор. Азим Суюн – овчи шоир, овчи бўлганда ҳам кўнгил овчиси.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га мендан аввал Ўзбекистон халқ ёзувчилари Асқад Мухтор, Одил Ёқубов муҳаррирлик қилишган. Асқад ака бирор нима қораласа, қалин муқовали дафтарга чиройли қилиб кўчириб, таҳририятга олиб келар, муҳаррирни безовта қилмай, масъул котиб ёки бўлим мудирига учраб: «Ўқиб кўринглар-чи, маъқул келса, берарсизлар», дея жимгина қайтиб кетар эди. Бундай камтарлик, қани энди, бошқа муаллифларимизда ҳам бўлса?! Бугун битта ҳаваскор ҳикоянавис билан бир ярим соат юзма-юз ўтирдик. Ўзи ёзган ҳикоясини ўзи ўқимаган. Ҳар бир жумлада беш-олтитадан хато. Бозор матбуотида урчиб ётган мавзулар – хотин хиёнат қилади, эр ташлаб кетади. Ҳикояларингиз бўш, ишлаш керак, десам, бошқасини беради. Униси бунисидан баттар. Учунчисини, тўртинчисини кўрсатади. Охири «Ака, кечқурун вақтингиз борми, бирор жойда ўтирайлик», дейди...

Бугун сешанба, «Маҳорат мактаби»мизнинг навбатдаги машғулотини ўтказдик. Машғулот мавзуси — муаллифларнинг матнлари билан ишлаш. Жиддий кўрилган, деярли қайта ёзилган ўнлаб мақолаларнинг асл нусхалари ва таҳрирдан кейинги вариантларини солиштириб чиқдик. Таҳрирда эътибор бериш лозим бўлган жиҳатларни тушунтирдим. Бир вақтлар «Гулистон» журналида, кейинчалик эса адабиёт газетасида таҳрир мактабини ўтаган таниқли шоир ва адибларни мисол келтирганим тингловчиларда жиддий қизиқиш уйғотди.

17 январ. Раҳматли Кибриё Қаҳҳорованинг бир яхши одати бор эди. Ҳафтада бир-икки «Ало, Мелизодамисиз?», деб менга телефон қилардилар. «Ассалому алайкум, Кибриё опа, менман», дейишим билан: «Э, бу бесаводларни қаранг, фалон газит мана бу сўзни мана бундоқ ёзибди-я», деб куюниб кетардилар. Кўплаб сўз ва ибораларнинг тўғри ёзилишини опадан ўрганганмиз.

Газетачилиқда турли ҳолатлар бўлиб туради. Гоҳо кичикроқ бир мақолани бир ҳафта ўтириб, бемалол ёзишинг мумкин. Баъзан эса, топшириқни кечқурун оласан, эртасига эрталаб мақола тайёр бўлиши керак. Шошилинида хатога йўл қўйиш ҳам мумкин. Буни ҳеч ким инкор этмайди. Шундай экан, Кибриё Қаҳҳорова каби тилимиз жонкуярларининг, газетачи устозларнинг танбеҳлари биз учун жуда ҳам зарур, деб ўйлайман.

Бугун ҳам бор шундай устозлар. Яхши мақола чиқса, эрталабдан телефон қилишиб, табриклашади (Ҳаким Назир, Зиёд Есенбоев, Мақсуд Қориев, Суйима Ғаниева, Ғафур ота Юсупов, Абдусаттор Амиров ва бошқалар). Лекин, шундай устозлар ҳам борки, улар газетадан нуқул камчилик ахтаришади. Чунончи, оқсоқол ёзувчиларимиздан бирига Ўзбекистон халқ шоирлари Тўлан Низом ва Маҳмуд Тоирларнинг газетамизда эълон қилинган шеърий дostonлари маъқул бўлмабди. Бўлиши мумкин, ҳеч ким, ҳатто муаллифларнинг ўзлари ҳам, уларни адабиётда фавқулодда ҳодиса, деб даъво қилишаётгани йўқ. Шундай экан, фикр-мулоҳазаларни бош муҳаррирга, муҳаррир ўринбосари ёки бўлим мудирига бемалол айтиш мумкин-ку. Ишга яқинда келган ёш бир ходимга кунда-кунора узундан узоқ ҳасрат қилишдан нима фойда?!

II. ЁН ДАФТАРИНГИЗ БОРМИ?

18 январ. Куннинг биринчи ярмида, гарчи бугун газетамиз саҳифаланаётган бўлишига қарамай, жиддий бир йиғилиш ўтказдик. Одатда, мажлисбозлик қилмаймиз, йиғилишларимиз беш-ўн дақиқада тугайди. Бўладиган гапни гапирамиз-да, ишга киришиб кетаверамиз.

Шундай бўлса ҳам, бугунги йиғилишимиз бироз чўзилди. Баъзи ходимларни, хусусан мухбирларни қаттиқ қойишга тўғри келди. Шеър, ҳикоя, ҳажвия ёзиб, қўли анча келиб қолган қаламқашлардан, вақти-соати келиб, шубҳасиз яхши шоир ёки ёзувчи чиқади, аммо уларнинг ҳаммаси ҳам газетачи бўлолмаслиги мумкин. Газетачилик бутунлай бошқа нарса. Бу ерда муаллифлар, уларнинг турли даражадаги қўлёзмалари билан ишлашга тўғри келади. Газета ходими таҳририятга келаётган мактублардаги фикр учқунларини илғаши, муаллиф айтмоқчи бўлаётган ўринли таклиф ёки танқидий мулоҳазага эътибор бериши лозим. Жойлардан келаётган хатлар тортмаларда қолиб кетмаслиги керак. Бугун газеталарнинг сўнгги саҳифаси остига «Таҳририятга келган хатларга ёзма жавоб берилмайди», деб ёзиб қўйиш урф бўлди. Бу, балки иложсизликдандир, негаки, баъзи газеталарни бор-йўғи уч-тўрт киши чиқаради. Аммо, менга қолса, хатларга бирор-бир муносабат билдириш керак. Ҳар қандай хатда ҳам, ҳеч бўлмаганда, бир-иккита жўяли жумла бўлади. Шу жойи эълон қилинса ҳам муаллифнинг боши осмонга етади.

Ёшлар газетасида ишлаб юрган кезларим Уйчи туманида истиқомат қилувчи бир ҳаваскор йигитга «Бизга йўллаган ҳикоянгиз билан танишиб чиқдик. Сюжети бадиий асарга арзирли даражада қизиқарли экан. Аммо ижодий тажрибангизнинг камлиги кўриниб турибди. Машқни давом эттириш, кўпроқ ўқинг...», деб жавоб ёзган эканман. Ўша йиллари деярли барчага тахминан шу мазмунда жавоб ёзилар эди. Орадан ўн йил ўтгач, шу йигит билан учрашиб қолганимда, у, гарчи ҳикояси эълон қилинмаган бўлса-да, газетадан келган жавобдан бениҳоя мамнун бўлганлигини айтганди. Шоира Мухтарама Улуғова бўлса Марғилондан «Жавобингиз менга қордан кейинги биринчи лолани эслатди», деб хат ёзгани ёдимда.

Газетачи қаламини ҳамиша чархлаб туриши, бошқа нашрларни кузатиб бориши, воқеа-ҳодисаларга вақтида муносабат билдириши керак. Бусиз у ўсишдан, фикрлашдан тўхтайдди.

Газетачи яна... кузатувчан бўлиши керак. Кўчадаги, транспорт воситасидаги, бозор ёки бошқа бир жойдаги бирор бир нотабий ҳолатга кўпчилик эътибор бермаслиги мумкин. Аммо журналист, газетачи эътибор бериши шарт. У кўрган, эшитган нарсаларини ёдда сақлаб қолиши, ўзи учун янгилик ёки қизиқарли туюлган сўз ёки ибораларни эринмай ён дафтарига ёзиб бориши лозим бўлади.

Ўқувчилик йилларимдан бошлаб ён дафтар тутишга одатланганман. Унга ўзим гувоҳ бўлган, бошқалардан эшитган, ўқиган китобларимда учратган қизиқарли, таъсирчан воқеаларнинг қисқача тафсилотини, авваллари учратмаган сўз ва ибораларни, мақол ва маталларни, турли ривоятларни, қишлоқ, тепалиқ, дала, адир, жилға, сой ва ариқларнинг номларини эринмай ёзиб юраман. Кексалар билан гаплашганимда, улар нутқининг ўзига хос хусусиятлари, масалан қандай баҳслашишлари, танбеҳ беришлари ва ҳатто... жаҳллари чиққанда қанақасига сўкинишларигача эслаб қолишга ҳаракат қиламан.

Раҳматли Йўлдош тоға ҳар икки гапининг бирида «Ё чаккими?» деб қўярди. Ўзлари билан боғлиқ бирорта воқеани, албатта, бўрттириб, эшитимли қилиб гапирарди. Олтмишинчи йиллари қишлоғимизга келиб, шу жойда муқим туриб қолган Абдуназар қори қўли гул сувоқчи уста бўлиши билан бирга, ўта ўқимишли эди, раҳматли. Билмаган соҳалари йўқ эди ҳисоб. Аммо, ҳеч қачон «Мен биламан», деганларини эшитган эмасман. Олдиларида бирорта сўтак бир нимани алмойи-алжойи қилиб гапириб қолса ҳам, аввалига сукут сақлаб тинглардилар, жуда бўлмай кетса, охирида: «Э, шунақа денг, бай-бай-бай, қаранг-а, мадрасада домлаларимиз бизга бошқача тушунтиришганди. Ростданам шунақа эканми-а?», дея пардали танбеҳ берар эди.

Талабалик йиллари бухоролик курсдошимиз Муаззам Қодированинг онаси ётоқхонамизга меҳмон бўлиб келганида, у кишидан «Болабон», «уйбон» деган сўзларни ёзиб олганман. Бу сўзлар, балким, бошқалар учун янгилик эмасдир, аммо менга қизиқ туюлган. Қорақалпоғистонлик Ражаббой Қобуловнинг отаси ўн олти қаватли «Матбуот уйи» биносига тикилиб, унинг баландлигини шундай чамалагани ён дафтаримдан жой олган: «Ўв, кесак отсанг, етмас-ов...»

Ён дафтарга сўзлар, иборалардан ташқари жойларнинг номини, авваллари эшитмаган баъзи қизиқ маълумотларни ҳам ёзиб юраман. Мана, тепаликларнинг номи: Мўнчоқтепа, Янтоқтепа, Мингтепа, Қумтепа, Култепа, Одамтепа (Наманган вилоятида), Оқтепа, Қизилтепа, Яроқтепа (Ўзимизнинг Сафед Булон қишлоғида), Тоштепа, Жинтепа, Яйдоқтепа, Хўтиктепа, Қиз эмчак тепа, Улоқтепа ва ҳоказолар.

Водийда Ажримтепа деган жойни кўрдим. Кексаларнинг айтишича, қадимда шу яқин-атрофларда яшайдиган қишлоқларнинг аҳолиси айрим муаммоларни оқсоқоллар иштирокида шу ерда муҳокама қилишган ва ажрим чиқаришган экан.

Ариқ ва сойларнинг номи: Саночсой, Қуруқсой, Хитойсой, Олабуқасой, Қашқасув, Савдогарариқ, Меҳмонариқ, Қумариқ, Жўнариқ, Муғуларик, Лазвонариқ, Бақашалариқ, Тўшариқ, Тошариқ, Ялангариқ, Жарариқ, Жумаариқ ва ҳоказолар. Наманган вилояти қишлоқларидан бирида «Қичима ариқ» деган номни учратдим. Ариқ суви тоғ томондан оқиб келади. Унинг сувини қайнатмай ичган одамнинг баданига тошма тошар экан. ...

Бўстонлиқдаги қишлоқлардан бирида Тугмажон эна исмли онахонни учратганман. Олтиариқда Ҳоким бува исмли завқи баланд, очикқўнгил, суҳбатдоши кўнглидагини беҳато айтиб берадиган авлиёсифат оқсоқол билан кўп бор мулоқот қилганман. Биринчи учрашувимизда оқсоқол мени узоқдан кўриб: «Ие, ие, бу йигитчанинг пешонасидан пат чиқиб турибди-ку, мартабаси баланд бўладиганга ўхшайди», дегани ҳамон ёдимда. Суҳбатлашиб қолсангиз, ҳали ҳеч кимдан эшитмаган ажойиб лутфларни, ўхшатишларни эшитардингиз. У кишини эсласам, бу ёруғ дунёга яна қачон шунақа одам келаркин, дея ўксиниб кетаман.

Ҳоким бува узоқ йиллар дала шийпонида қоровуллик қилди. Кекса тол тагидаги супада дам олар, кайфияти чоғ бўлса, қўлига таёғини олиб, кўзларини юмиб, бу серғалва дунёнинг жамики ташвишларини унутиб, ҳиргойи бошлар, ҳазин, ингичка, аммо ёқимли овози юракларни эзиб юборгудек эди. Бир гал бу қўшиқларни Алибек домла Рустамов ҳамда машҳур ҳофиз Очилхон Отахоновлар билан бирга тинглаганмиз. Ўша куни бува ҳаммамизни йиғлатган эди.

...Бува ёшлигида наманганлик Дилором исмли қизни севиб қолган, аммо унга етиша олмаган. Бунинг сабабларини айтмаса-да, ана шу бахтсиз севги, адоқсиз ҳижрон ҳақидаги қўшиқларидан кўп нарсани билиб олса бўлар эди. «Кеча тонгда Наманган томондан бир шамол келди, жононнинг исини олиб келди. Оҳ дедим, оҳим оламини тутди, яна оҳ дедим, ичимдан бир олов келди. Юрак-бағримни ёндирди, жону жаҳонимни куйдирди. Булутга бориб етди, у бечорани ҳам йиғлатди, ортига қайтди, бошимдан санчилиб оёғимдан ерга ўтиб кетди» дегучи эди.

Бу гапларни «Маҳорат мактаби» тингловчиларига қайта-қайта гапириб бераман ва уларни ҳам кундалик тутишга, ҳаётни синчковлик билан кузатишга даъват этаман.

Касбимиз бўйича бизга сабоқ берган устозлар «Журналист, энг аввало, кузатувчан бўлиши керак. Бошқалар сезмайдиган нарсаларни сезиши, эътибор бермаган нарсаларга эътибор бериши, бунинг учун эса суҳбатдошини тинглай билиши керак», деб ўқдиришган. Журналистнинг ёнида ҳаммиша қалам-дафтар бўлиши зарур. Эшитган ва кўрганларингни ёдда сақлаб қолиш қийин. Айниқса зарур рақамларни. Кўпгина мақолаларимнинг ёзилишига шу ёзувларим, суҳбатдошларимнинг ҳикоялари, хизмат сафарларида бўлган ажабтовур воқеалар сабаб бўлган.

«Дархон» кафесида таниқли санъаткоримиз Ҳадя Юсупованинг 60 йиллиги нишонланаётган

эди. Ўша куни таҳририятдаги ишимиз бироз чўзилди. Кеч бўлса ҳам бордим. Бўш стуллардан бирига ўтирдим. Бироздан кейин қаршимизга яна бир санъаткор опамиз – Берта Давидова келиб ўтирдилар. Санъатимиз, мумтоз қўшиқчилигимиз ҳақида ажойиб суҳбат бўлди. Опа бундан анча йиллар аввал гастрол сафари билан хорижий мамлакатлардан бирига борганларини ва ўша ерда бўлиб ўтган бир воқеани гапириб бердилар. Бу воқеа шу қадар таъсирли эдики, вақтни қўлдан бой берсам, бўлмасди. Ниманидир баҳона қилиб ташқарига чиқдим ва уйга чопдим. Икки соат ичида «Берта Давидованинг жавоби» деган мақола тайёр бўлди.

Опанинг айтишича, ўша сафар чоғи турли сабабларга кўра чет элларда яшаб қолган миллатдошларимизга у киши ижросидаги «Адашганман» қўшиғи бениҳоя манзур бўлган, кўзларига ёш олиб тинглашган, такрор-такрор ижро этишини илтимос қилишган. Гастрол сафари тугашига санокли кунлар қолганида опани шу мамлакатда қолишга ундашган. Уй десангиз уй, машина десангиз машина, пул десангиз пул, ҳаммаси муҳайё бўлади, қолинг шу ерда, роҳат-фароғатда яшанг, дейишган. Опа уларга мана бундай жавоб қилган: «Адашганман»ни айтганимда роса йиғладинглар, эзилиб кетдинглар. Бу ерда қолсам, мен ҳам бир куни шу қўшиқни эшитиб, сизлар каби йиғлашим керакми? Йўқ, қололмайман...»

Мақола газетанинг навбатдаги сониди босилиб чиқди ва кўпчиликка маъқул бўлди.

Драматург Ҳайдар Муҳаммаднинг фарзанд тўйларидан бирида Ўзбекистон халқ артисти Тўлқин Тожиев бир воқеани гапириб қолди. Бетакрор овоз соҳиби, халқ артисти Ҳамза Умаровнинг бир мухлиси санъаткор оламдан ўтганидан кейин, у кишининг қабрига ўз ҳисобидан ёдгорлик ўрнатибди. Шу воқеанинг тафсилоти вужудимни ларзага келтирди. Базм эндигина бошланган бўлишига қарамай, узр айтиб ўрнимдан турдим, тўғри таҳририятга келиб, «Ҳамза Умаровнинг мухлиси» сарлавҳали мақолани ёзиб, кейин хотиржам уйга кетдим.

Бир вақтлар ён дафтаримга «Эҳ, бечора Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султоновлар, «клип» нималигини билмай ўтиб кетишди-я», деб ёзиб қўйган эканман. Шу жумла «Муҳаррир минбари» рукнида эълон қилинган ва катта шов-шувга сабаб бўлган «Торнинг чўмичдан фарқи» сарлавҳали мақоламга асос бўлди.

«Оилага қайтиш» деган мақоламни Оила йилида ёзганман. Якшанба куни Олой бозорида ул-бул харид қилиб юрган эдим (дарвоқе, бозор-ўчар қилишни, расталарни айланиб юришни, сотувчилар билан байлашишни жуда яхши кўраман. Кўплаб ҳажвияларим, масалан «Азиз Несин ва қассоб», «О, лой бозори», «Хўрандининг қозони» ва бошқаларнинг мавзуларини бозор расталаридан топганман), бир киши келиб, мен билан астойдил сўрашиб қолди. Юзи, овози, салом-алиги таниш, аммо ҳадеганда эслай олмадим. Ўзи ёрдамлашворди. Бир вақтлар туман фирқа кўмитасида бўлим мудир эди. Мен ёшлар нашриётида ишлайдиган бир йигитга ижобий тавсия ёзиб, унинг олдига борган эдим. Номзоднинг яхши фазилатларини эътироф этаман деб, ўзим билмаган ҳолда «қовун» тушириб қўйган эканман. Яъни «Оилапарвар, уч фарзанднинг отаси, фарзандлари тарбиясига алоҳида эътибор беради», дебман. «Оилапарвар» деган сўз жиддий эътирозга сабаб бўлди. Бўлим мудирининг энсаси қотди: «Ўйлаб тавсия қилиш керак, ўртоқ, ҳамма ўз оиласини деса, оиласидан бошқани ўйламаса, ўзининг манфаатини кўзласа, давлатнинг манфаати қаерда қолади. Буним ким ўйлайди, Пушкинми?...»

Бу гап у кишининг ёдида қолганми-йўқми, буним аниқ билмайман, аммо иккита набирасини ёнига олиб, меҳрибон бува мақомида бозор айланиб юриши менга қаттиқ таъсир қилди. Бозорни чала-чулпа қилиб, уйга келдим ёзишни бошладим.

Мақола газетада босилиб чиққанидан кейин қизиқ воқеа юз берди. Одатга кўра, нисбатан каттароқ ҳажмдаги мақолалар ўртасига сюжети мақола мавзусига мос келадиган расм қўйилади. Шундай ҳам қилдик. Фотомухбиримиз Содиқ Маҳкамовнинг битта расмини танлаб олдик. Унда қайнона ёш набирасини хурсанд ҳолда кўтариб турибди. Ёнида чақалоқнинг онаси, худди бола қўлдан тушиб кетадигандай озроқ хавотири ҳам йўқ эмас. Эрталаб ишга келишим билан яқин танишларимиздан бири қўнғироқ қилиб қолди. «Вой ўлмасам, қачон

улгурдинлар?»), дейди нуқул. Буни қаранги, суратда тасвирланган келинчак шу танишимизнинг келини бўлиб, олти ой бурун аразлаб кетиб қолган ва... бир кун аввал, яъни газета саҳифаланаётган пайтда қайтиб келган экан. Эртасига эрталаб кўришадики, «Оилага қайтиш» деган мақоланинг ичида сурати чиқиб турибди-да...

19 январ. Газетамизнинг навбатдаги сони чиқди. Босмаҳона бу сафар бироз сарғайган қоғозга босибди. Сифатсиз қоғоз газетанинг кўринишини бузиб юборади. Тажрибали суҳандонлар ҳар қандай саёз матнни ҳам келиштириб ўқиб беришлари мумкин. Газетачиликда қоғоз ва бўёқнинг сифати муҳим аҳамиятга эга. Бугунги муҳаррирлар, не иложки, шу масалалар билан ҳам шуғулланади.

Эрталаб республика радиосида ёш журналист Ғайрат Мажид билан суҳбат қилдик. Суҳбатдошимнинг «Болалигинизни, босиб ўтган умр йўлларингизни соғинасизми?», деган саволига «Инсонда соғинч туйғуси ўлса, у роботга айланади», дегандай жавоб бердим.

Вақт ҳамма учун ҳам муҳим. Аммо ижодкор учун бундан ортиқ бойлик йўқ. Баъзан маъмурларнинг қабулхоналарида бошлиқни ёки керакли амалдорни узоқ вақт кутиб қолишга тўғри келади. Самолёт бир неча соат кеч учиши, поезд кечикиб келиши мумкин. Врач қабулида ёки озиқ-овқат дўконида ҳам шундай ҳолат бўлади. Кўплар асабийлашади, жаҳл қилади. Мен эса асабийлашмайман, жаҳл ҳам қилмайман, ёнимдаги китоб ёки журнални олиб ўқий бошлайман. Вақтни бекорга ўтказмайман. Муаллифларимизнинг кўплаб мақолаларини, янги нашрларни катта-кичик қабулхоналарда, касалхонада, автобус бекатларида, йўлда ўқиб чиққанман. «Муҳаррир минбари» рукнида эълон қилинган мақолаларимнинг айримлари фойдасиз йиғинлар, зерикарли мажлислар пайти ёзилган. Сабабини тушунтириб беролмайман, аммо айти шундай пайтда мияга хўб ажойиб фикрлар келади-да.

Бир одатим бор. Кимдир «Фалончи бемаза одам, у билан муомала қилмаслик керак» деса, менинг шу «бемаза» одамга қизиқишим ортади. Унинг бемазалиги нимада эканлигини билиб қўйишим керак. Танқидчилар бирорта асарни дўппослаб қолсалар, уни, албатта, ўқиб чиқаман. Бирор кишига, бирор воқеага баҳо бериш ёки муносабат билдиришда бошқаларнинг фикрига қулоқ тутиш керак, аммо хулоса ўзингизники бўлса, яхши-да. Бу нарса, фикримча, журналист учун жуда ҳам муҳим. Муҳаррир сифатида, мутлақо яроқсиз нарсаларни ҳам ўқишга тўғри келади. Энг чатоғи, бундай мақолаларни бошқа бўладиган мақолаларга нисбатан янада синчиклаб ўқиш керак. Негаки, қўлёзмани муаллифга қайтариб бериш осон иш эмас.

Муҳаррир сифатида ўзим учун хулоса – ҳар қандай «бемаза» одамнинг ҳам унча-мунча «мазали» томонлари бўлгани каби, ҳар қандай бўлмағур мақоладан ҳам яроқли жойларини топса бўлади.

20 январ. Одатдагидек, бугун ҳам ишга келдим. Кеча ёза бошлаган мулоҳазаларимни давом эттирмоқчиман.

Муҳаррир бўлганингдан кейин муаллифларнинг мақолалари, шеър ва ҳикояларини ўқиб, кўпларини қайтариб беришга тўғри келади. Газетачиликда бундан оғир иш йўқ. Чунки ҳеч ким ўзи ёзган нарсани ёмон демайди. Маъқул келмаганлиги сабабини аниқ-равшан тушунтириб бериш керак. Одамнинг юзи иссиқ, гоҳида қайтариб беришга журъат этмай, компьютерга ўтириб, муаллиф номидан қайта ёзишимизга тўғри келади. Аслида, бу – нотўғри йўл. Кекса муаллифларимиздан бирининг бир эмас, беш-олтита мақоласини шу тарзда чиқардик. Домла ҳам бизнинг «таҳрир»ларимизга кўникиб қолдилар. Куни кеча телефон қилиб, «Укажон, сизларга атаб бир нима қоралаб қўйдим, албатта, маъқул келмайдиган жойлари бор, таҳрирда тўғрилаб юборасизлар-да», дейдилар оталардай меҳрибон овозда.

Ўзим учун яна бир хулоса. Мақола, шеър ёки ҳикоя муҳаррирга ёқмаган бўлса, бу ҳали унинг ёмонлигидан далолат эмас. Иш пайтида кутилмаган вазиятлар юзага келади. Бир нимадан асабийлашиб турганингизда Пушкинни ўқисангиз ҳам ёқмайди. Шу боис, агарки

муаллифнинг ёзгани менга маъқул келмаса, уни ходимларга ўқишга бераман. Улар ҳам маъқулламасалар, масала равшан. Борди-ю бошқаларга маъқул келса, фикримни ўзгартиришим мумкин. Бунинг учун мақолани яна бир марта диққат билан ўқиб чиқишимга тўғри келади.

Агар муҳаррир, бўлим мудирини ёки бирорта ходимни чақириб, унга «Шу мақолани ўқиб чиқинг-чи, менга унча маъқул келмай турибди», деса, аксарият ҳолда улар ҳам деярли шу фикрни айтадилар.

Кўпинча шундай ҳол юз беради. Муаллифнинг таклифи таҳририятга маъқул келмайди. Бунинг сабаби турлича бўлиши мумкин. Масалан, газетамиз мисолида айтадиган бўлсам, катта ҳажмдаги мақола ёки ҳикояни, гарчи улар яхши ёзилган, бадий савиясига эътирозимиз бўлмаса-да, қайтарган вақтларимиз бўлган. Чунки газета майдони чексиз эмас, бир муаллифга шунча жой ажратишнинг иложи йўқ. Ҳафта давомида эълон қилиниши зарур бўлган ахборотлар шу қадар кўпайиб кетадики, уларни жойлаштириш учун баъзан яхши нарсалардан ҳам воз кечишга тўғри келади.

21 январ. «Шарқ юлдузи» журнаliga ҳамқишлоқларим тўғрисида бир туркум латифалар ёзиб қўйган эдим, шуларни қайта таҳрирдан чиқардим. Эркин Сиддиқов ҳақидаги ҳангомалардан яна ўнтаси қоғозга тушди. Тепа кўшнилари сув оқизиби, кайфиятимни бузишмаганида, илҳом роса келиб тургани-я...

22 январ. Янги иш ҳафтаси бошланди. Одатга кўра, таҳририят почтаси билан танишдим. Муаллифларимиздан анча-мунча мактублар келибди. Тўқсон икки ёшли устозимиз Ҳаким Назир Абдулла Қаҳҳор ҳақида хотира мақола ёзиб юборибдилар. Телефон қилиб, «Шогирд сифатида бир нималарни қораладим, ўқиб кўринг-чи, маъқул келса, кўрарсизлар», дейдилар.

Баъзи муаллифлар билан мақоланинг ҳажми масаласида тортишиб қоламиз. Бугун эрталаб худди шундай воқеа юз берди. Ҳуқуқшунос олимларимиздан бири ёзган мақолада иқтибослар кўпайиб кетган экан, зарур бўлмаганларини қисқартириб, таҳрирдан чиқарган эдик, домла рози бўлмай туриб олдилар. Матбуотда шунча йил ишлаб, таҳрирга муҳтож бўлмаган бирорта мақолани учратганим йўқ. Ҳар қандай қўлёзма, маълум маънода кўриб чиқилади, жиддий-жузъий таҳрир қилинади. Иззат Султон, Озод Шарафиддинов, Матёқуб Қўшжонов, Одил Ёқубов, Наим Каримов, Умарали Норматов, Абдуғофир Расулов, Санжар Содик каби муаллифларимизнинг мақолаларини ҳам озми-кўпми, таҳрир қилиб эълон қилганмиз. Исматулла Абдуллаев, Аҳмад Алиев, Норбой Худойбергенов, Шерали Турдиев, Ҳамидулла Акбаров каби истеъдодли, фикрли ҳамкорларимизнинг қўлёзмалари устида эса анча-мунча тер тўкканмиз.

Таҳрир чоғи кўп нарсаларга эътибор беришга тўғри келади. Баъзи муаллифлар ортиқча ҳис-ҳаяжонга бериладилар, ёзганларида кимнингдир иззат-нафсига тегиб кетиши мумкин бўлган сўз ва иборалар ҳам бўлади. Бир вақтлар замон зайли ёки бошқа бир сабаб билан маълум камчиликларга йўл қўйган, хато ишлар қилган одамлар тўғрисида гап кетганда, уларнинг фарзандлари, набиралари бугун ҳаётлигини инобатга олмайдилар. Албатта, тарих ҳақиқатини яшириб бўлмайди. Лекин, ҳақиқатни айтишнинг ҳам ўзига яраша одоби бор. Буни унутмаслик керак.

Фикрим қуруқ бўлмаслиги учун бир неча мисоллар келтирай. Устоз Озод Шарафиддиновнинг «Миллатни уйғотган адиб» сарлавҳали мақоласидаги бир неча ҳаяжонли жумлаларни, чунончи, бир вақтлар Ойбек домлага нисбатан адолатсизлик қилган олим шаънига айтилган қаттиқ-қуруқ сўзларни муаллиф билан келишган ҳолда бироз юмшатганмиз. Озод ака бағри кенг, кечиримли инсон эди, биз билан астойдил тортишсалар ҳам, охири фикримизга кўнардилар.

Газета имкониятларини яхши билган муаллифларимиздан бири Матёқуб ака Қўшжонов эди. У киши бизнинг деярли барча таклифларимизга рози бўлар, худди бошловчи муаллифдай,

тахририятга келиб, бўлим муҳаррирлари билан мақолаларини қайта кўриб чиқишдан асло эринмасди.

Шу куни тахририятнинг ўзида тележурналист Дилфуза Эсонова билан янги таҳрирда қабул қилинган «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида»ги қонун тўғрисида «Парламент соати» кўрсатуви учун суҳбат қилдик. Бу кўрсатувда аввал ҳам қатнашганман. Олий Мажлиснинг Қонунчилик палатасида ўтказилган давра суҳбатида мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётида сиёсий партияларнинг ролини ошириш масаласи муҳокама қилинди. Одатимга кўра, танқидий руҳда гапирдим. Бугун сиёсий партияларнинг ролини оширишга катта эҳтиёж бор. Аммо бу мавқега ўз-ўзидан эришиб бўлмайди. Сиёсий партиялар фаолиятини молиялаштириш тўғрисида Қонун қабул қилинди. Лекин, партияларнинг роли бу билан талаб даражасида ошгани йўқ. Шу муносабат билан мен иккита фикрни ўртага қўйдим.

Биринчиси. Партияларимизнинг лидерларини халқ яхши таниши керак. Биз Франция ёки Германиядаги етакчи партиялар лидерларининг давлатлараро муносабатларда қандай фикрда эканликларидан хабардормиз, аммо ўзимизнинг ёш лидерларимизни бу қадар яхши ўрганган эмасмиз. Бунинг учун ҳаракат ҳар икки томондан бўлиши керак. Партия раҳбарлари омма орасида кўпроқ бўлишлари, баҳс-мунозараларда фаол иштирок этишлари зарур.

Иккинчиси. Фикримча, қайси партия ижодкор зиёлилар билан самарали ишласа, маданият ва санъатимизнинг обрўли намояндаларини ўз сафига жалб этиб, халқ ичига улар билан биргаликда кириб борса, шу партиянинг нуфузи, шубҳасиз, ортади. Албатта, зиёли деганингиз дуч келган ҳаракат ёки партиянинг ортидан кўр-кўрона эргашиб кетавермайди. Бундай замонлар ўтди. Эндиликда ҳатто расмий маърузалар ҳам самимий, кўнгилга яқин, халқчил ва ҳаққоний бўлиши керак. Дастурлар ишонарли, ҳаётий муаммоларнинг ечимига яқин бўлсин.

Бугунги кўрсатувда матбуот тўғрисидаги қонунларимизнинг ишлаши тўғрисида гапирдим. Ҳар қандай мукамал қонунга ҳам вақт ўтиши, ҳаётнинг олдинга қараб бориши натижасида маълум тузатишлар киритилади. Демакки, қонунлар такомиллашиб боради. Аммо қонун мукамал бўлса-ю, унга амал қилинмаса-чи? Қонун ижросини таъминлаш механизми ишлаб чиқилмаган бўлса-чи? Бу саволларнинг жавоби тўғрисида ҳам бош қотиришимиз керак.

Ҳаммаси яхши бўлди, аммо кўрсатув... эфирга узатилмади.

23 январ. Кеча кечаси уйда, бугун эрталаб тахририятда муаллифларимиздан бирининг «Зиёфат» деб номланган ҳикоясини такрор ўқиб, нашрга тайёрладим. Деярли бир иш куним кетди. Аммо, ҳикоя ўқилиб, тузатилиб, қайта кўчирилиб ва устидан яна бир бор ўқилган пайти нохуш бир хабар келиб қолди – бу ҳикоя «Чархпалак» газетасида аллақачон босилиб чиққан экан. Во ажабо, бу нима деган гап? Муаллифлик одоби қаерда қолди? Кайфиятим бузилди, меҳнатимга ачиниб кетдим. Афсуски, бундай воқеалар кейинги пайтларда тез-тез учраб турибди. Баъзи муаллифлар, улар орасида номи кўпчиликка таниш бўлганлари ҳам бор, ҳикоя ёзишса, аввал бозор матбуотида чиқариб, кейин у ер – бу ерини ўзгартириб, бошқа сарлавҳа қўйиб, жиддий нашрнинг эшигини қоқишни одат қилиб олишди. Тахририятда ўтириб, қаерда нима чоп этилаётганини кузатишнинг эса мутлақо иложи йўқ.

Ўрни келганда айтиб ўтиш керакки, бир нарсани бир неча нашрга ҳавола этиш ёки қайта-қайта чоп этириш одобсизлик ҳисобланади.

25 январ. Газетада «Ёшлар овози» саҳифасини ташкил этганмиз. Шу саҳифага мўлжалланган материалларни синчиклаб ўқидим. Инглиз, француз, немис тилидан бевосита таржима қилаётган ёшларга ҳавасим келади. Муҳими, бундай ёшлар билан ишлаш, бу соҳанинг ўзига яраша машаққатларини тушунтириш лозим. Бадий таржимага қизиққан ёшларни Қодир Мирмуҳамедов, Иброҳим Ғафуров каби тажрибали устозларнинг ижод лабораторияларига жалб этиш керак. Чунки, таржима мутахассисларини биз учун ҳеч ким ташқаридан келиб тайёрлаб бермайди.

26 январ. Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Абдулла Орипов билан ишлашнинг завқи билан бирга ўзига яраша машаққати ҳам бор. У киши билан суҳбат қилсак ёки шеърларини эълон қилаётган бўлсак, таҳрир газетага қўл қўйгунимизча давом этади. Битта мисол. Абдулла аканинг қуйидаги тўртлигини газетада эълон қилмоқчи бўлдик:

***Мана бу гапимни айла бошга тож –
Ҳеч кимни қилмасин номардга муҳтож.
Мардлар қўриқлайди Ватанни доим,
Ватанда номардга йўқдир эҳтиёж.***

Пешинга яқин Абдулла акадан тўртликнинг янги варианты келиб қолди:

***Ўғлим, бу ҳикматни айла бошга тож –
Ҳеч кимни қилмасин Ватанга муҳтож.
Мардлар улуғлайди эл-юртни доим,
Илло, эл тинчлиги мангу эҳтиёж.***

Шоир айтмоқчи бўлган фикр бир мунча кучайганлиги кўриниб турибди. Аммо яқунловчи сатрда бироз мавҳумлик бордай. Буни Абдулла аканинг ўзи ҳам сезиб, тўртликни телефон орқали қуйидагича таҳрир қилиб берди:

***Сен ушбу ҳикматни айла бошга тож –
Ҳеч кимни қилмасин номардга муҳтож.
Эр киши қўриқлар эл-юртин доим,
Беватанда йўқдир бунга эҳтиёж.***

Бу вариантни мен, Мурод Абдуллаев, Холмуҳаммад Ҳасан биргалашиб, овоз чиқариб ўқиймиз. Негадир... яна тўртинчи сатрга келганда кўнглимиз тўлмайди. Абдулла ака энг шимариб, ишга киришади:

***Дўстим, бу ҳикматни айла бошга тож,
Ҳеч кимни қилмасин номардга муҳтож.
Мардлар қўриқлайди Ватанни доим,
Мангудир мардларга элда эҳтиёж.***

Шу вариантни қабул қилдик. Компютерга киритиб, саҳифага жойладик. Газетага қўл қўяётганимизда Абдулла ака Дўрмондан кўнғироқ қилиб, тўртликнинг янада мукамал вариантини «диктовка» қилди:

***Ўғлим, бу ҳикматни қилгин бошга тож –
Ҳеч кимса бўлмасин номардга муҳтож.
Эр йигит қалқондир юртига доим,
Мангудир Ватанда мардга эҳтиёж.***

Шу кичик бир мисолнинг ўзи Абдулла Ориповдай буюк истеъдод эгасининг сўзга муносабатини, талабчанлигини кўрсатиб турибди.

27 январ. Ёшлар газетасида ишлаган йилларимни яхши эслайман. Деярли ҳар бир

номерга, ўша йиллар ибораси билан айтганда, долзарб мавзуда мақола, хабар, «отклик» ёзишимиз шарт эди. «Мен қишлоқ хўжалигидан ёзаман, саноат соҳасини билмайман» деган ёки аксинча баҳона кетмасди. Бир амаллаб ёзар эдик, аммо уни бўлим мудирини ёки масъул котибдан ўтказишнинг ўзи бўлмасди. Тажрибали ходимлар бизни аяб ўтиришмасди. Баъзи ҳамкасбларимиз бу қаттиққўлликка дош бера олмай, ишни ташлаб, бошқа соҳаларга ўтиб ҳам кетишган.

Бу мураккаб жараён менинг ҳам бошимдан ўтган. Кўплаб мақолаларим газета муҳарриригача етиб бормади, тортмаларда жон таслим қилган. Етиб борганлари эса аёвсиз қисқариб, таниб бўлмас даражада таҳрир қилинган. Бутун бошли бир мақоланинг бешдан бири қолса ҳам, ўзимизни бахтиёр ҳис этардик.

Бугун энди бутунлай бошқача манзара. Энг ёш, бошловчи муаллиф ҳам ёзган ахборотини тўппа-тўғри бош муҳаррирга олиб киришни истайди. Ижодий ходим, бўлим мудирини ўқиб, хатокамчиликларини кўрсатиб берса, бундан кўнгли жойига тушмайди. Бунинг сабаби — ёзганларини яна қайтадан ёзишга, таҳрир қилишга тоқати йўқ. Шундай муаллифлардан бири — журналистика факултетининг магистрантига «Мақолани абзацларга ажратиб ёзмабсиз-да» десам, сатрбоши нималигини тушунмай елка қисди.

29 январ. Шодмонбек Отабоев «Тилини ҳаққа чўқиганлар» сарлавҳали зардалигина мақола ёзиб келди. Шодмонбек саксонинчи йилларнинг охирида, шўролар салтанатининг умри ҳали тугамаган бир пайтда она тилимизнинг аянчли аҳволи тўғрисида матбуотда бонг урган муаллифларимиздан бири. Ўша йиллари раҳматли устозимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Иброҳим Раҳимнинг «Тилимизни ҳаққа чўқиганми?» сарлавҳали мақоласини, Мирза Кенжабекнинг куюнчақлик билан ёзган илмий-публицистик таҳлилинини катта журъат билан эълон қилган эдик. Орадан йигирма йил вақт ўтди. Албатта, бу йиллар ичида тилимизнинг нуфузи ошди, кўп муаммолар ҳал этилди. Аммо ҳали-ҳануз ўз она тилига нописандлик билан қараб келаётганалар оз эмас. Бошқа халқларнинг тилларини билишлик ижобий фазилат. Бугун инглиз, француз, япон ёки араб тилида бемалол мулоқотга киришаётган ёшларни кўриб, ҳавасимиз келади. Фақат... бу билимдонлик она тилини унутиш, уни таҳқирлаш эвазига бўлмаслиги керак. Шу боис, Шодмонбекнинг мақоласини алоҳида эътибор билан таҳрир қилдим.

30 январ. Эрталаб таҳририятга устоз Шариф Юсупов кириб келдилар. Одатдагидек, қуруқ келмай, Абдулла Қаҳҳор ҳақида хотира мақола ёзиб келибдилар. Қўлёзмани синчиклаб ўқиб чиқдим. Шариф ака 1956 йили устоз Абдулла Қаҳҳор суҳбатидан ўтиб, ўша йили ташкил этилган «Ўзбекистон маданияти» газетасида иш бошлаган ходимлардан бири, газета тарихини у кишидан ўтказиб биладиган кишини топиш қийин. Домланинг ушбу мақоласи Абдулла Қаҳҳорнинг 50-йиллардаги қатағонларда кўплаб истеъдодли ижодкорлар бошига чексиз балоофатлар келишида машъум рол ўйнаган Владимир Милчаков билан, таъбир жоиз бўлса, жасоратли олишуви ҳақида. Бу тўғрида ўз вақтида Озод Шарафиддинов ҳам ёзган. Аммо Шариф Юсупов матнида ҳали-ҳануз айтилмаган янги тафсилотлар бор.

31 январ. Эрталаб газета-журналларнинг янги сонларини, таҳририятга келган хатларни, совға қилинган янги китобларни варақлаб чиқдим. Одатимга кўра, уларда учраган баъзи бир сўз, ибора, мақол ва маталларни ён дафтаримга ёзиб олдим. Бир мақолада «Тарих ўрасининг туби йўқ» деган жумла бор экан. Мен авваллари «тарих ахлатхонаси» деган иборани кўп бор ишлатганман, аммо «тарих ўраси»ни биринчи бор эшитишим. Ҳаваскор йигитнинг ҳикоясидан сатр: «Алижон бир йигит бўлибди, бир йигит бўлибди, қошини ғарам дейсиз...». Мақол: «Хом қайишни ийласа ултон бўлур, нафсини тийган киши султон бўлур», «Енгмишни ел элтар, ел элтмаса гўр элтар», «Ўтин бўлса кул бўлар, сомон бўлса пул бўлар». Таъриф: «У экан, бу экан,

тоғ экан, янтоғ экан...», «Битта қўчқорнинг шохи сингунча қанча тўхлининг боши кесилади».

Ёдимда, бир гал қишлоққа борганимда, дадам раҳматли қариндошларимиздан бирини қаттиқ койиғанларини эшитганман: «Жияним, отингнинг тушови йўқ, гапингнинг ушови йўқ, мунча ҳовлиқасан?».

Бундай ибораларни, характерли мақол ва маталларни деярли ҳар куни кўчада, транспорт воситасида, бозорда, ҳатто, мажлисларда ҳам эшитамиз, аммо эътибор бермаймиз. Журналист синчков бўлса, сўз бойлиги ҳамиша ошиб боради.

1 феврал. Газета муҳаррири, журналистлар бошқа газеталарни ҳам жиддий кузатиб боришлари керак, деб ўйлайман. Бирор бир янгилик, воқеа-ҳодиса қайси нашрда қандай ёритилди, қўшни таҳририятлар нималарга кўпроқ эътибор бермоқда, ютуқ-камчиликлари нимада – булар тўғрисида хабардор бўлиши ва жамоани ҳам хабардор қилиши яхши натижа беради. Ўрганаман деган киши ҳар қандай нашрдан ҳам ўзи учун бирор бир фойдали жиҳатни топа олади. Ёки аксинча, баъзи нуқсонларга кўзи тушади.

Гапнинг очиғи, бугун оддий журналистларни қўя турайлик, кўпгина муҳаррирлар ҳам битта бинода чоп этилаётган қўшни нашрларни ақалли варақлаб қўйишмайди.

Мендан кўпинча «Тижорат нашрларига муносабатингиз қандай?», деб сўрашади. – Э, биродар, мақсади пул ишлаш бўлганидан кейин, нимасига ҳайрон бўласиз?» дейман. Тўғри эмасми?

2 феврал. Эрталаб муаллифларимиздан бири каттагина мақола билан хонага кириб келди. «Шу мақолани атайин сизлар учун ёздим, ҳар ҳолда ёмон чиққани йўқ, бир марта дурустгина мақоламни қайтариб бергансиз, эсингиздами?», деди у мийиғида кулиб. – Ўшандан бери олдингизга энди келишим...

Эсладим. Мустақилликнинг дастлабки йиллари эди. Газета-журналларда, жумладан «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да ҳам эътиросли, фавқулодда жўшқин мақолалар пешма-пеш босилиб турган пайт. Домла мақолани олиб келдилар-да, қулоғимга аста шивирладилар:

— Учинчи варағи бошига қаранг-а, сал қалтисроқ фикр айтганман, бу гапни айтишга ҳали ҳеч ким журъат қилган эмас. Жумладан ўзлари ҳам. Шу жойини менинг олдимда ўқиб чиқсангиз. Қисқартирмай бераман, десангиз, розиман. Акс ҳолда, бошқа газетага мурожаат қилишимга тўғри келади...

Бу гапдан сўнг мақоланинг ўша қалтис жойига мен ҳам қизиқиб қолдим ва муаллифнинг олдида мақолани бошидан охиригача эътибор билан ўқиб чиқдим. Ҳеч қандай қалтис жойи йўқ, аксинча асосланмаган айблов бор. Табиийки, қисқартирмай чиқаришга рози бўлмадим. Домла мақолани қўлимдан юлиб олиб зарда билан хонадан чиқиб кетди. Орадан беш-олти кун ўтиб у киши билан эрталабки наҳор ошда ёнма-ён ўтириб қолдик. Мен мақола нима бўлди, деб сўрадим.

— Эртага фалон газетада ўқийсиз. Бир жойига қалам уришмади, — деган жавоб қулоғимга ошкора кесатик бўлиб эшитилди. Дарҳақиқат, эртасига тармоқ газеталаридан бирида мақола босилиб чиқди. Деярли қайта ёзилибди, домла «қалтис» деб ҳисоблаган жойи эса батамом қисқариб кетибди...

Газетада жиддий мақолалар билан бирга, дам олиш пайтида ўқиладиган енгил, кайфиятни кўтарадиган мақолалар ҳам бўлиши керак. Баъзи дўстларимиз «Шум боланинг чойхонаси»га кўп ўрин берасизлар, деб эътироз билдиришади. Бордию бир гал олтинчи саҳифага маънавий-ахлоқий мавзудаги материалларни жойлаштирадик, бу ҳам кимгадир ёқмайди. Шахсан мен газетада юмор бўлиши тарафдориман.

Дарвоқе, юмор ҳақида. Бошқаларни билмадим, менинг ўзим журналистикада, ҳаётда нимага эришган бўлсам, бунинг учун юмрдан миннатдор бўлишим керак. Ҳазил-мутойибага мойиллигим туфайли баъзи муаммоларни осонгина ҳал қилиб олган пайтларим кўп бўлган.

Бир гал бюрократликда жаҳондаги жамики номдор бюрократларнинг устози даражасига етган амалдорнинг қабулхонасида узоқ қолиб кетдим. Қарасам, ҳали-вери қабул қиладиган эмас. Шунда қитмирлигим тутдию қўлтиғимдаги папкадан қоғоз-қалам олиб, газетанинг навбатдаги сони учун режалаштирилган бош мақолани бемалол ёза бошладим. Аввалига эътибор беришмади. Мен эса раҳбарнинг олдига ким кирди, ким чиқди, қабул қиладими-йўқми – мутлақо эътибор бермай, жиддий бир қиёфада ёзишда давом этавердим. Ҳар замонда қоғоздан бош кўтариб, қабулхона деворларига, котиба қизга, стол устидаги қоғозларга, кириб чиқувчиларга қараб қўяман, ўзимча қандайдир сирли хулосага келгандай бўламан ва яна ёзишга бошлайман. Ишга шу қадар берилиб кетибманки, раҳбар ичкаридан чиқиб, тепамга келиб қолганини мутлақо сезмабман. У киши аввалига котибага «Ҳой синглим, эсингиз жойидами, нега бу акамларни куттириб қўйдингиз», дея ўшқира кетди. Кейин менга юзланди: «Акахон, бунақа эмас-да, сизга бўлган ҳурматимни биласиз, бир оғиз билдириб қўйсангиз, олдингизга ўзим борардим-ку...»

Ўша куни ишим кутганимдан ҳам аъло даражада битди.

Қитмирлик қилишни тарғиб қилаётганим йўқ. Аммо ижодий сафарлар, ногаҳоний учрашувлар чоғи, раҳбарларнинг қабулларида, катта-кичик йиғинларда баъзан шундай ҳолатлар ҳам бўладики, озроқ актёрлик қилишга, сўз бойлигидан унумли фойдаланишга тўғри келади.

Бир гал таҳририят қабулхонасида муаллифларимиздан бири кутилмаганда менга ўшқира кетди: «Сиз муҳаррирлар, жуда ғўдайиб кетгансизлар, мақолаларни босмачидай босиб ётасизлар, чиқармайсизлар...».

Мен у кишига дарҳол жавоб вайтардим:

— Тўғри айтдингиз домла, ишимиз шу. Мақола яхши бўлса босиб чиқарамиз, ёмон бўлса – босиб ётаверамиз. Босмачи десангиз ҳам бўлаверади...».

Саксонинчи йилларнинг ўрталарида Қашқадарё вилояти туманларидан бирида газета муҳаррири бўлиб ишлаётган тажрибали журналист устидан шикоят хатлари кела бошлади. Уларда ёзилишича, туман газетаси муҳаррири бўйга етмаган қизга уйланиб олган, яқинда тўй қилиб, кўпқарида совринга бўталоқ қўйган. Бу айбловларни текшириш учун мени Қашқадарёга жўнатишди.

Бориб, анча-мунча кишилар билан суҳбатлашдим. Аммо газета муҳаррирининг пичоққа илинадиган дурустроқ бир айбини топа олмадим. Маълум бўлишича, никоҳ тўйи бундан йигирма йиллар илгари бўлиб ўтган экан. Келиннинг ёши ўн олтига тўлишига икки ҳафта қолганида тўй бўлибди. Шу вақтгача олтига фарзандни вояга етказган онахон бу фактни кулиб-кулиб эслади. Совринга қўйилган бўталоққа келсак, «Ҳе, бўлмаган гап, кўрпача, болиш, кигиз қўйганмиз, холос», деб туриб олишди. Катта идорадан борган расмий ходим сифатида жиддий қиёфада: «Тўйда солим тарқатган оқсоқол билан шахсан ўзим гаплашмоқчиман», деб туриб олдим. Ноилож ўша кайвонини топиб келишди. Полвон келбатли, қўллари узун, панжаралари бақувват одам экан. Дастурхон атрофида бир мунча вақт бир-биримизга ёвқараш қилиб ўтирдик. Мундай зеҳн солиб, у кишининг отга ишқибозлигини билиб олдим у гапни улоқчи отларга бурдим: «Биз томонларда улоқни зўр чопишади-да, отахон, олтмиш килолик бузоқни ердан кўтариш осонмас. Ҳар отларимиз бор, бўйни нақд бир метр келади. «Чух жонивор», дейишингиз билан, ўзини тўданинг ўртасига уриб, ўнта-ўн бешта отни икки томонга суриб ташлайди. Олдинги оёқларини букиб, чавандозга ёрдам беради. Эртақларда қанотли отни роса ўқиганмиз. Ўша отлардан қолишмайдиган куликлар биз томонларда-да...».

Гапим шу ерга келганида оқсоқол чидаб туролмади. «Ўғлим, бўталоқ бор гап, айбимни бўйнимга оламан, ота-бобомиздан қолган бир удум бўлса, биз нима қилайлик? Кўпқарига етти қишлоқдан чавандоз келади, ҳурматини жойига қўйиш керак-ку, ахир. Бунинг нимаси ёмон?»

- Оқсоқол, ҳеч ким ёмон деяётгани йўқ, фақат ўша бўталоқ охири нима бўлди, қаерда қолди, деган савол бор холос, - дедим гапни ҳазилга буриб.

Сухбатдошим бирдан очилиб кетди:

- Э, шундай демайсизми, мана бу ярамастар «Тошкандан комиссия келди, энди шўрингизни қуритади», деса мен лаққа ишониб ўтирибман-а. Бўталоқ нима бўларди, тўйма-тўй юравериб охири йиқилганда.

Бу гапга ҳаммамиз қўшилишиб кулдик. Шу билан текшириш ишлари ниҳоясига етди. Ҳамкасбимиз яна анча йиллар газетага муҳаррирлик қилди.

Устозларимиз бизга сабоқ беришар экан, «Журналист нафақат ижодкор, айна чоғда у моҳир педагог, тарғиботчи, руҳшунос, гапни гапга қовуштирувчи, зарур жойда ўткир зеҳнли дипломат ҳам бўлиши керак», деган гапни кўп бор такрорлашар эди.

III. ГАЗЕТА ТИЛИ ҚАНДАЙ БЎЛИШИ КЕРАК?

Одатда бадиий жиҳатдан қиёмига етмаган асарлар тўғрисида гап кетганда, «Тили газетабоп бўлибди...» дейишади. Бунинг боиси бор, албатта. Газеталаримизда қуруқ баёндан иборат ҳиссиз мақолалар талайгина. Сарлавҳани ўқибоқ мақола мазмунини тушунасиз ва... ўқишга ҳожат қолмайди. Масалан, бирор бир санага тайёргарлик қандай бораётганлиги тўғрисидаги ахборот авваллари қандай зерикарли ёзилган бўлса, таажжубки, бугун ҳам деярли ўзгаришсиз ёзилмоқда. Вилоят ёки шаҳар театрлари саҳнасида янги асар премьераси бўлиб ўтган бўлса, бу хабар газетада қандай чиқиши ҳаммамизга ёд бўлиб кетган: «Фалон вилоят мусиқали драма театрида маҳаллий драматург Фалончи Фалончиевнинг фалон асари саҳнага қўйилди. Асарни истеъдодли режиссёр Фалончи Фалончиев саҳналаштирди. Бош ролларни фалончи-фалончилар зўр маҳорат билан ижро этмоқдалар».

Бошқаларни қўя турайлик, адабиёт газетасида ҳам гоҳо айна шу даражадаги хабарлар босилиб туради.

Газета тилини қашшоқлаштираётган мақолаларнинг кўпи у ёки бу ижодкорнинг юбилейи муносабати билан ёзиладиган ҳамду санолардир. Бирор олим олтмиш ёки етмиш ёшга тўлса, ҳамкасблари, албатта, қутлов мақола ёзиб келишади. Ўқиб кўрсангиз, тўйчи акамизнинг таржимаи ҳоли бирма бир санаб чиқилган – қачон ва қаерда туғилган, санъатга ёки илмга бўлган чанқоқлик у кишини қачон пойтахтга етаклаб келган, биринчи устозлари ким бўлган, номзодлик диссертациясини қачон ёқлаган, қандай китоблари нашр этилган... ва ҳоказолар. Бундай мақолаларни деярли қайта ёзиб чиқсангиз ҳам моҳияти ўзгармайди. Чунки, уларда айтиладиган мағиз гап йўқ. У ёки бу олимнинг маълум бир соҳа ривожига қўшган аниқ-равшан ҳиссаси, ихтироси нима, деган жўн саволга жавоб топа олмайсиз.

Бундай мақолаларда баландпарвоз иборалар, сифатлар шу қадар ўринсиз ишлатиладики, асти қўяверасиз: «Миллатпарвар, мустақиллик ғояларига садоқатли, жонкуяр, талабчан, қаттиққўл, иймон-этиқодли. Илм йўлида ўзини ҳам, бошқаларни ҳам аямайди, жамият манфаатини ўз манфаатидан устун қўяди, фалон-фалон китоблари нашр этилган, шунча шогирди бор» ва ҳоказолар.

Боринги, шундай бўлсин ҳам дейлик. Аммо бу фазилатларнинг қайси бири алоҳида эътирофга молик? Ахир, ҳақиқий олим айна шундай бўлиши керак-ку.

Хўш, қутлов мақола қандай ёзилиши керак? Бу саволга менинг тайёр жавобим йўқ, аммо ўзимча бир неча бор уриниб кўрганман. Бундан анча йиллар аввал адабиёт газетасида узоқ йиллар ишлаган истеъдодли шоир ва публицист Ёқубжон Хўжамбердиев 50 ёшга тўлганида, бу ҳамкасбимизга, шу баҳона ўшанда элликка тўлган жамики ижодкор элликбою элликойларга очиқ хат ёзганман. «Умр ўтмоқдадир, умр ўтмоқда...» сарлавҳали бу хат элликка тўлганларни... танқид қилишдан бошланган эди. «Ёқубжон, мана, элликка ҳам тўлдингиз, умр беаёв ўтиб бормоқда, лекин кам ёзаямиз, кам ишляямиз, кекса устозлар, масалан саксон ёшни қоралаб қўйган Иброҳим Раҳим, Исмоил Сулаймонов ва бошқалар потиллатиб ёзиб ётишибди, муаммоларни дадил кўтариб чиқишмоқда. Биз эса айна ёзадиган пайтимизда сусткашлик қилаямиз», дедим. Мисоллар келтирдим, Ёқубжоннинг адабиёт газетасида эълон қилинган ўта жўшқин ва кескин публицистик мақолаларини эсладим. Уларнинг кўпи бутун мамлакатда аксадо берган, ҳатто, айримлари юзасидан кейинчалик ҳукумат қарорлари ҳам қабул қилинган эди. Мақола эълон қилинган, унга биринчи бўлиб устоз Озод Шарафиддинов ижобий муносабат билдирдилар.

Худди шундай воқеа Норбобо Шакаров эллик ёшга тўлганида ҳам юз берди. Ҳамкасб дўстларимиздан бири каттакон мақола ёзиб келди. Биз уни қайтардик ва ўзим Норбобо ҳақида атиги бир қоғоз мақола ёзиб, унга «Шакаров, аммо ҳамма ёзганлари ҳам шакар эмас...» деган сарлавҳа қўйдим. «Шакар эмас» деганимдан салбий маъно англаганлар ҳам бўлди, аммо мен ўша митти мақолачанинг охирида бунинг олдини олиб қўйгандим: «...шакар эмас, аччиқ

ҳақиқат!»

Шоир Мирпўлат Мирзаев, журналист Ортиқали Номозов, устоз Маҳмуд ака Саъдиновларнинг таваллуд кунлари муносабати билан ёзган тўйхатларимда ҳам қуруқ мақтовдан қочиб, анча-мунча гапларни айтиб олганман.

Яна бир мисол. Ўзбекистон халқ артисти Хайрулла Лутфуллаевнинг 60 ёшга тўлиши муносабати билан газетада мухтасар мақола эълон қилишни режалаштирган эдик. Бу топшириқни ҳамкорларимиздан бири бағоят эски услубда ёзиб келди: «Фалон куни фалон жойда севимли хонанда Хайрулла Лутфуллаев таваллудининг 60 йиллиги муносабати билан йиғилиш бўлиб ўтди. Унда фалончи-фалончилар сўзга чиқишди ва хонандани қутлуғ ёши билан муборакбод этишди. Тадбирда фалончи-фалончилар иштирок этишди». Сарлавҳа ҳам эскича: «Хонанданинг қутлуғ ёши». Мақолани бутунлай бошқача қилиб ёзишга тўғри келди. Хайрулла ака узоқ йиллар давомида миллий қўшиқчилик санъатимиз ривожига муносиб ҳисса қўшиб келаётган, санъаткор одобига риоя қилиб, эл-юртда обрў-эътибор қозонган ҳофизларимиздан бири. Мен у кишининг инсоний фазилатларига эътибор бердим ва ихчамгина мақолачани шундай тугатдим: «Хайрулла ака лирик хонанда сифатида қўшиқ шайдолари қалбини аллақачон забт этиб бўлган. У кишининг «Мен севаман, сен севасанму?» қўшиғини ёд билмаган мухлис бўлмаса керак. Бугун табаррук ёшини қаршилаётган ҳофиз шукроналик билан «Мен буваман, сен бувасанму» дея хиргойи қилсалар ҳам ажаб эмас...»

* * *

Газетанинг ушбу сонини нашрга тайёрлаётганимизда шоир Аҳмад Тошхўжаев қўнғироқ қилиб қолди:

— Эртага Маматқул Ҳазратқуловнинг таваллуд куни, олтмиш ёш! Бирор нарса берарсизлар?..

Очиғи, фаромуш бўлган эканмиз, аммо сир бой бермадим:

— Эртага ўқийсиз, газетага обуна бўлмаганлар ғафлатда қолади.

Бу гапни айтишга айтиб қўйдиму ўйланиб қолдим. Маматқул адабиёт газетасида ўттиз йилдан кўпроқ вақт ишлаган, ижодкор сифатида суяги шу жамоада қотган. Чинакам газетачи. Бошқа турли лавозимларда анча йиллардан бери ишлаб келаётган бўлса-да, содиқ жамоадошлари билан алоқасини узмайди, тез-тез қўнғироқ қилиб туради. Бундан бир ой аввал шоир Насриддин Муҳаммад олтмиш ёшга тўлганида, унинг ижодидан намуналар эълон қилиб, шеърларига қуйидаги сўзларни илова қилган эдик: «Касбига садоқатли, ҳамиша навқирон, хушчақчақ ва ҳозиржавоб, тетик ва бардам, яқин ва олис ўтмишимизнинг зукко билимдонларидан бири, изланувчан ва топувчан, шеър ва шахматга ўч ҳамкасбимизни қутлуғ беш мучал ёши (12 x 5) билан самимий муборакбод этамиз». Бу жумлани ўқиган ёш танқидчилардан бири «Носир Муҳаммад ҳақида ўн қоғоз мақола ёзилганида ҳам асосан шу гаплар айтилар эди», деди. Мақтовни мутлақо ёқтирмайдиган Тоҳир Маликнинг 60 йиллигини ҳам шу тариқа нишонладик. Жамоамиз қадрдони Маматқул Ҳазратқуловнинг мучал ёшини қандай ёритсак экан? Қўнғимга бир фикр келиб қолди. Баҳонада баъзи муаммоли гапларни айтиб олсак-чи? Компютерга ўтирдиму ушбу мақолани қоғозга туширдим.

Ўйхат

Суяги газетада қотган

Белгиянинг қадимий Брюгге шаҳрида Йохан Вандевалле исмли йигит яшайди. Бир қарасангиз, ўзимизда кўча-кўйни обод қилиб юрган ўспирин йигитлардан ортиқча ҳеч бир жойи йўқ. Аммо шу йигит етти-саккиз йил ичида жаҳон халқларининг ўттиз учта тилини, шулар қаторида ўзбекчани ҳам маромига етказиб ўргангани ҳар қандай кишини ҳайратга солади. Инсон ўзи танлаган касбига, бошлаган ишига дил-дилидан меҳр қўйса, ўзини ўзи баҳолаб,

ўзига ўзи ҳисоб бериб турса, вақти-соати келиб, касбининг тенгсиз устасига айланади.

Ўзбекистон халқ артисти, созанда Абдуҳошим Исмоилов фикжжақда куй ижро этаётганида унинг қўл ҳаракатларига эътибор берганмисиз? Мен кўп бор кузатганман — ҳар гал кўз ўнгимда илоҳий бир мўъжиза рўй бераётгандек бўлади. Тингловчи қалбини гоҳ жунбушга келтириб, гоҳ ғам-андуҳга чулғаётган сеҳрли нолалар аллақадан тайёр ҳолда оқиб келаётибдию Абдуҳошим гўё фикжжак пардаларини шунчаки ўйнаб ўтиргандай. Йўқ, бу мўъжиза эмас. Ойлар, йиллар давомидаги тинимсиз машқ, машаққатли изланиш, касбга садоқат натижаси. Сиз Абдуҳошим ижро этган куйни эмас, унинг оддий суҳбатини тингланг — унинг оддий гапи, сўзи, иборалари ҳам куй, оҳангдай эшитилади. Созандалик Абдуҳошим учун иш эмас, ишқ, тақдир.

Бошқа касб эгалари ҳам маҳорат бобида шу даражага етишлари мумкинми? Мумкин. Шундайлардан бири ҳамкасбимиз, истеъдодли адиб ва журналист Маматқул Ҳазратқулов.

Одатда, бирор бир кишига таъриф берилганда, унинг сифатлари номма-ном тилга олинади. Маматқулни яхши ташкилотчи, талабчан раҳбар, ҳаёт сўқмоқларида бир бурда нонни бўлишиб еган дўст-қадрдонларини унутмаган одамохун дейиш мумкин. Бугун, таваллуд кунда, дўст-қадрдонлари бу сифатларни янада тўлдиришлари аниқ. Аммо, менга қолса, гапни Маматқулнинг газетачилигидан бошлаган бўлар эдим.

Маматқулнинг газетачи эканлигини Абдуҳошимнинг созандалиги билан қиёсласа бўлади. У бутун вужуди, ўй-фикри билан газетачи. Унинг суяги газетачилиқда қотган, газета унинг кўзига тандирдан ўзилган иссиқ нондай, ҳозиргина кўз ўнгингизда банд берган ҳандалақдай кўринади. Газета, газетачилик, ҳар тонг газета варақлаш, сурат, сарлавҳа, тагсарлавҳа, тагсўз, янги пайдо бўлган рукнғача синчиклаб ўқиш, яхши мақолаларнинг муаллифларига қўнғироқ қилиш, ҳамкасб сифатида табриклаб қўйиш, бир нимадан кўнгли тўлмаса, буни ҳам рўйи-рост айтиш ҳаётининг мазмунига, одатига айланган. Энг муҳими, унинг бу садоқати бошқа масъул лавозимларда ишлаганида ҳам, бугун ҳам ҳеч ўзгаришсиз давом этмоқда.

Маматқул адабиёт газетасида узоқ йиллар масъул котиб бўлиб ишлаган. Касб сабоқларини Асқад Мухтор, Одил Ёқубов, Ваҳоб Рўзиматов, Иброҳим Ғафуров каби устозлардан олган. Газетанинг ҳали тўлмаган, қора бўёқ ҳиди анқиб турган бўш саҳифаларини ҳам аввалдан кўра оладиган мақомга етган. Масъул котиб қайси мақолани қайси саҳифага қандай шаклда жойлаштириш, қайси ҳарфда териш, муаллиф фамилиясини қаерга қўйиш, рўйхатларда кимнинг номини ким билан ёнма-ён қўйиш ёки қўймаслик каби нозик, озроқ фаромуш бўлинса, гап чувалашиб кетадиган масалаларни, яъниким журналистиканинг ёзилмаган фавқулдда муҳим қоидаларини чуқур ўзлаштирган бўлиши керак. Маматқул бу ишларнинг ҳадисини обдан олган эди. Фақат, жамоадан парвоз қилиб, бошқа масъул лавозимларга кўтарилиб кетганида, бу тажрибаларини ўзи билан олиб кетгани чатоқ бўлди. Шогирдларига қолдирса бўларди. Бугун, таваллуд кунда икки оғиз дил сўзи ёзиш ўрнига гапни узоқдан бошлаб, охири гинахонликка ўтаётганимнинг боиси ҳам шу.

Ҳозир ёзаман десангиз, мавзу тўлиб-тошиб ётибди. Имконият бор. Газета-журналлар ҳеч қачон бугунгичалик сероб бўлмаган. Ҳаммасини нима биландир тўлдириш керак. Интернет омон бўлса, чиқадиган газета чиқмай қолмайди. Аммо бошқа бир муаммо мавжудки, унинг ечими олдида Интернет имкониятлари ҳам ожизлик қилади. Газетачи энг аввало мақола ёзиши, ёзмаса туролмаслиги, ҳафтада-ойда бирорта муаммони аниқ-дадил кўтариб чиқмаса, кимгадир ёрдами тегмаса кўнгли ўрнига тушмаслиги, муаллифларнинг қўлёзмаларини эринмай ўқиши, таҳрир қилиши, тузатиши, тўлдириши, баъзи очилмай турган фикрларига туртки бериб юбориши, фаол муаллифларга мавзу таклиф этиши керак. Бусиз газетада ишлаб бўлмайди. Бу хислатларни эгалламаган киши ҳар қандай нашрни аста-секин сўндиради. Лекин, қани ўша ёзмаса туролмайдиган, таҳрир санъатини пухта эгаллаган, тиниб-тинчимас, қулоғи динг, кўзи ўткир, ташкилотчи журналист? Шундоқ мухбирлар, бўлим мудирлари, уларнинг ишини юзага чиқарадиган Маматқул Ҳазратқулов каби масъул котибларни қаердан топиш мумкин?

Санъаткорлар ҳақида ёзилган, ёзилаётган кўпдан-кўп мақолаларни ўқисангиз, аксариятида «Санъатга бўлган иштиёқ уни пойтахтимиз Тошкентга етаклаб келди...» деган жумлага дуч келасиз. Бугун журналистика факултетларимизда таҳсил олаётган талабаларни бу ерга қандай иштиёқ бошлаб келди экан? Бу саволга «Газетачиликнинг машаққатли меҳнати, тинимсиз югур-югур, чоп-чоп, кимларнингдир чала-чулпа қўлёзмаларини таҳрир қилишга бўлган кучли иштиёқ», дея жавоб бера оламизми? Таассуфки, дея олмаймиз. Улар орасида ўқишни тугаллаган куниеқ хорижга хизмат сафарига отланишни, телевидениеда кўрсатув олиб бориб, юлдузга айланишни орзулаб юрганлар ҳам оз эмас. Шу боис, бугун ўқишни тугаллаётган айрим талабаларнинг шу чоққа қадар матбуотда оддий хабари ҳам босилмагани ҳеч ҳам ажабланарли эмас. Аслида, бу ниятларнинг ёмон жойи йўқ. Аммо улар газетачиликка тааллуқли бўлмаган орзулардир.

Юпанчимиз шуки, ён-атрофимизда Маматқул Ҳазратқуловга ўхшаган, ҳар нонушта пайти газета ҳидламаса бўлмайдиган фидойи ҳамкасбларимиз бор. Шуларга балли. Ўринбосарлар сафга тизилгунча, шулар омон бўлишсин».

Мақолани «Ўйхат» рукни остида эълон қилдик. Чунки унда, эътибор берган бўлсангиз, газетачиликнинг бугунги муаммоларига тааллуқли танқидий мулоҳазалар ҳам бор.

3 феврал. Газеталаримизда тижорат белгиси остида йирик-йирик мақолалар эълон қилинмоқда. Уларда, табиийки, бирор бир корхона ёки муассаса фаолияти мақтовга олинади. Бундай чиқишларда танқиддан асар ҳам бўлмайди. Буни қандай баҳолаш мумкин?

Албатта, бозор муносабатлари шароитда ҳар қандай нашр ўз харажатини қоплаши керак. Бунинг йўллари кўп, аммо энг тўғри ва самаралиси – газетани қизиқарли чиқариш, баҳс-мунозарали мақолалар эълон қилиш. Газета материаллари газетхонни фикрлашга, ҳаётда учраб турадиган ҳолатларга муносабат билдиришга даъват этиши керак. Лекин, бу даражага осонликча эришиб бўлмайди. Шу боис, айрим таҳририятлар реклама ва тижорат мақомидаги материалларга ружу қиладилар. Майли, бу иш билан ҳам шуғулланиш керак. Аммо тижорат мақолалари матбуотни обрўсизлантириши аниқ. Мисол, бирорта туман ёки ташкилот раҳбари «Биз тўғримизда бир саҳифа тарғибот материали эълон қилинган, пулини ўтказиб берамиз», дейди. Таҳририят рози бўлса, шу туман ёки ташкилот фаолиятидаги камчиликлардан кўз юмишга, уларни кўриб ҳам кўрмасликка олишга тўғри келади. Қаерда мақтовга эҳтиёж бор экан, билингим, ўша ерда жиддий нуқсонлар мавжуд. Яна бир сири – яхши маҳсулот ҳеч қачон рекламага муҳтож бўлмайди.

4 феврал. «Шум бола»нинг чойхонаси» рукнида эълон қилинаётган материалларни асосан ўзим тайёрлайман. Эрталабдан ишга келиб, газетанинг навбатдаги сонига юмористик руҳдаги материалларни таҳрир қилишга киришдим. Таҳририят почтасида бундай материаллар анчагина. Андижонлик тиниб-тинчимас Ҳабиб Сиддиқдан деярли ҳар ҳафта мактуб оламиз. Яқинда фарғоналик ҳажвчи Муҳаммад Содик бир даста ҳажвиялар ташлаб кетган эди. Ўз вақтида биз билан фаол ҳамкорлик қилган бу йигит кейинги пайтларда анча узоқлашиб кетди. Ўзининг айтишича, баъзи сабабларга кўра, ижодий танаффусга чиққан экан. Беш-олтитасини таҳрир қилиб, газетада эълон қилдик. Аммо... исмини Муҳаммад Содик деб эмас, Муҳаммад Сиддиқ, деб ёзибмиз. Газетачиликда бундай англашилмовчиликлар бўлиб туради. Бу гапни наманганлик ҳамкоримиз Зиёвуддин Мансур ҳам тасдиқлаши мумкин. Хуллас, айбимизни ювиш учун Муҳаммад Содикнинг биринчи ўқишда маъқул бўлмаган ҳажвияларини яна бир бор қараб чиқдим. «Ҳақиқатчилар» деб номланган мана бу ҳажвия эътиборимни тортди. Уни таҳрирсиз тўла келтираман: «Қуёш чарақлаб турганди. Бошлиқ ҳаммани хонага тўплади. Куз эмасми, бирдан ҳаво ўзгара бошлади.

— Ўртоқлар! Ҳаммамизга маълум, биз ажойиб кунларда яшяпмиз. Бутун совет халқининг диққат-эътибори шу кунларда ягона нарсага қаратилган. Коллективимиз ҳам ундан четда

қолмади. Ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келди ва бундан кейин ҳам қўшаверади... Ҳаммангизни яхши биламан, ўз ишининг усталари саналасиз. Шунинг учун ҳам мен қийин аҳволда қолдим. Хуллас, ичимиздан бир кишини танлашимиз керак. Буни ўзларинг ҳал қилинглар.

Ҳаво ланж бўлди, қуёш булутлар орасига бекина бошлади. Ҳаммадан аввал корхонанинг «тоғи» қўзғалди. Аммо ўрнидан турмади.

— Мен тушунмаяпман, ҳаммамизни тўплаш шартмиди, ўзингиз ҳал қилиб, керакли одамнинг номини айтинг-қўйинг-да...

— Ўртоқлар, раҳмларинг келсин. Йўталиш тутганда ўлай-ўлай деб қоламани болничний қилишга проста уялвомман. Адделли ишиниям, гапнинг рости чала-чулпа қивомман, — деб «лик-лик» хоним гугурт қутидек дастрўмолини сурмали кўзларига яқинлаштирди ва шеригига қиё қараб, стулга қўнди. Куз эмасми, қуёш булутлар орасидан «ялт» этиб кўринади, гоҳ беркиниб олади. Хонанинг ҳавоси нафас бўғадиган даражада дим, аниқроғи, ланж эди.

— Ҳаммамиз ҳам давлат учун, халқимиз учун жон куйдираяпмиз. Ким айтади мени ҳаммаёғи тўқис-тугал деб. Бешта болани уйда қолдириб, азбаройи давлат иши деб келиб ўтирибман. Бешала болам ҳам касал, — деди тарсиллатиб кечагина кенжа фарзандини техникумга жойлаган опа.

Бўлим ҳисобчиси:

— Мен жон деб борардимку-я, аммо, — деб гап бошлаганда кимдир «Ҳар йилгидек сизнинг оилангиз оз-моз ноқулай шароитда, шунинг учун боролмайсиз» деди. Ҳисобчи «Яна ўзинглар биласизлар» деб жойига ўтирди.

— Адамларнинг ҳурмати ҳаққи, мени тинч қўйинглар. Улар шу ерда ўттиз йил ишлаганла, шу ерда... корхонани ишини қилиб ўтириб омонатини топширганла... Мен етимман... Ҳувв...

Қайси штатда ишлашининг тайини бўлмаган ўн етти ёшли қиз шундай дея ташқарига отилиб чиқиб кетди.

— Мен шу корхонани ташкил қилганман, шу ерда сочим оқарди, билмай қолдим. Энди ўша ёққа мен боришим керакми, — деди стулга астойдил суяниб олган, жодугар ролини гримсиз ва текстсиз бемалол ўйнаши мумкин бўлган онахон.

— Менинг боришим ҳам ақлдан бўлмаса керак. Олим акамлар ҳар бир кўнғироққа ўзлари савол-жавоб қилиб, энг хунуги – чойнак кўтариб буфетга ўзлари югуришлари тўғри келмаса керак, — ўз аксиомасини нописандлик билан баён қилди секретар қиз.

Қуёш юзини қуюқ булут тўсди.

— Бунчалик тортишиб ўтиришининг ҳожати йўқ эди, чунки мен бўлимимизнинг бир йиллик ишини олти ойда бажариб қўйиб, бошқа бўлимларга ёрдамлашиб юрибман. Энг муҳими, соппа-соғман, дадам шу корхонада эмас, уйда оёқларини узатиб бандаликни бажо келтирганлар. Уришадиган турмуш ўртоғим, касал бўладиган болам, оёғимда бодим йўқ. Қаерга десаларинг, ҳар йилгидек, оҳ-воҳсиз, ўзим боравераман, — деди кичик ходим.

Қуёш чарақлаб кетди. Деразадан кирган нур бошлиқ столидаги графинга тушиб аксланди, ходимларнинг кўзи қамашди.

— Ўртоқлар, очик-ойдин гапирганларинг учун раҳмат. Ҳар доим шундай ҳақиқатчи бўлиб қолайлик. Гапларингнинг мазмунидан бирор қийин ишга одам қидиряпти, деб ўйлаяпсизлар, шекилли. Корхонамизга чет элга бориш учун битта бепул путёвка берилган. Яхши ходим кўп, путёвка битта бўлгани учун ўйлаиб тургандим. Демак, борадиган ходим аниқ бўлди...

Қуёш булут орасига бутунлай беркиниб олди. Довул турди. Бидан шаррос ёмғир қуя бошлади. Нима дердик, куз – куз-да!»

Кўриниб турибдики, ҳажвия анча йиллар аввал ёзилган. Ҳажвиётимизда шу мазмундаги ҳангомалар ҳам йўқ эмас. Шунга қарамай, уни таҳрир билан чиқарса бўлади, деган фикрга келдим. «Ҳақиқатчилар»нинг таҳрирдан кейинги варианты билан танишинг:

ҲАВО АЙНИДИ...

Куз. Йиғим-терим пайти. Қуёш чарақлаб турибди. Кўплар қишлоқ хўжалик ишларига жалб этилгани боис, ишхоналарда одамлар сийраклашиб қолган. Шундай кунларнинг бирида бошлиқ ҳаммани ҳайҳотдай хонасига йиғди. Куз эмасми, ҳаво бирданига ўзгара бошлади.

— Ўртоқлар, бугун сизлар билан бир муҳим масалани ҳал қилиб олишимиз керак. Умуман олганда, ишларимиз ёмон эмас. Режаларни бажариб турибмиз. Сизларни яхши биламан, бизда бекорчи одам йўқ, ҳаммаларингиз ишингизни билиб қиласиз. Хабарингиз бор, иложи борича яхши ишлаганларни рағбатлантириб турибмиз. Аммо, бугун ичимиздан бир кишини ажратишимиз керак. Биламан, бу жуда оғир масала, шундай бўлса-да сизларнинг ёрдамингизга муҳтожман... Қани, кимни...

Совуқ шамол турди. Деразанинг очиқ кўзидан хонага баданни жунжиктирувчи шабада кириб келди. Биринчи бўлиб корхонамизнинг «тоғи», яъни фахрий Раис ўрnidан кўзғолмай гап бошлади:

— Ҳаммамизни тўпламай, ўзингиз ҳал қилиб қўя қолмабсиз-да. Сиз бир нима десангиз, ҳеч ким қаршилиқ қилмайди.

— Тўғри, бошлиғимизнинг гапини ҳеч ким икки қилмайди, — деди «лик-ликхон» лақабли ўрта яшар хоним гугурт қутисидек рўмолчасини сурмали кўзларига яқинлаштирар экан. — Аммо менга раҳмларинг келсин, йўталиб бир тутса борми, ўзимни қўярга жой топа олмай қоламан. Иш қолиб кетмасин, деб шу аҳволда бўлса ҳам келиб юрибман. Бирор ёққа кетгудек бўлсам, ҳаммаси қолиб кетади...

— Ҳаммамиз ҳам шу, — дея «лик-ликхон»нинг сўзини бўлди ҳисобчи опа. — Бешта бола билан менга осон дейсизларми? Азбаройи иш деб, югураман-еламан, тиним билмайман. Бунинг устига болалар бири қўйиб иккинчиси ҳали шамоллайди, ҳали иситма қилади. Мана, орамизда қанча ёшлар бор, боришсин, тоза ҳаводан нафас олишсин, соғлиқларига фойда...

Кадрлар бўлими бошлиғи гапни чўзиб ўтирмади:

Мен жон-жон деб борардим, аммо аллергиям бор. Бор десаларинг, боравераман. Ўзларинг ҳал қилинглар.

Бош ҳисобчининг янги ўринбосари – Ҳилола Ҳимматовна норози бир қиёфада шахд билан ўрnidан турди:

— Раҳматли дадажоним шу корхонада ўттиз йил раҳбар бўлганлар. Ҳеч бўлмаса шу кишининг ҳурматини қилинглар...

Ҳавонинг авзойи жиддий бузилди. Ташқарида шаррос қуяётган ёмғир овози хонада баралла эшитила бошлади. Бошлиқ нима дейишини билмай, дераза ёнига келиб, ходимларга бирма бир тикилиб чиқди. Бир пайт бундан атиги бир ҳафта олдин ишга келган янги котиба – Гуленка сакраб мулойимгина ўрnidан турдию ҳаммани лол қолдирди.

— Акажонлар, опажонлар, бекорга тортишиб ўтирибсизлар-а. Мана мен, ёшман, уйимда бир этак болам, қаерда эдинг, ким билан эдинг, деб сўрайдиган эрим ҳам йўқ. Соғлиғим яхши, йўтал нима, аллергия нима – умримда билмаганман. Так что, қаерга бор десаларинг, боравераман...

Булутларнинг чоки сўкилдию қуёш чарақлаб кетди. Деразадан кираётган нур бошлиқ юзини янада кўримли қилиб юборди. У вазмин қадамлар билан бориб жойига ўтирди ва шошилмай гап бошлади:

— Ўртоқлар, ҳаммангиз очиқ-ойдин гапирганингиз учун раҳмат. Эшитган бўлсангиз керак, икки кундан кейин дам олишга кетаман. Соғлиқни тикламасам бўлмайди, врачлар қўйишмаяпти. Мен юқори ташкилотимиздан битта йўлланма сўраган эдим, қарангки, иккита ажратишибди. Биттаси бекорга қўйиб кетиши мумкин. Шу иккинчи йўлланмани кимга берсак экан, деб роса бошим қотган эди, мана, маслаҳат билан адолатли ҳал қилиб олдик. Раҳмат сизларга, йиғилиш тамом...

Ташқарида бир нима гумбурлагандай бўлди. Чақмоқ чақдими-ей. Куз ҳавоси шунақа

Ўзгарувчан-да. Нима ҳам дердик...

5 феврал. Муаллифларимиз орасида шундайлари ҳам борки, улар ёзган мақолаларини биринчи ёки иккинчи саҳифада чиқишини истайдилар. Шу масалада кўп дилхираликлар бўлиб туради. Кўрсатиброқ бермабсизлар, ҳарфлари майда бўлиб қолибди, қабилдаги гинахонликни тушуниш мумкин, аммо саҳифа танлаш ҳаммиша ҳам ўзини оқламайди. Мана бугун ҳам иш кунини шу можародан бошладик.

Адабиёт газетаси мисолида айтадиган бўлсак, ҳар бир саҳифанинг ўз йўналиши, мақсади бор, албатта. Биринчи ва иккинчи бетларга асосан расмий, ижтимоий-сиёсий мавзудаги мақолалар жойлаштирилади. Шеър ва ҳикоялар учинчи, адабиётшуносликка оид мақолалар тўртинчи бетда эълон қилинади. Бешинчи бет – санъат саҳифаси. Олтинчи саҳифа эса тўлалигича маънавият ҳамда сатира-юмор мавзуларига ажратилган. Албатта, иш жараёнида бу тақсимот бироз ўзгариши мумкин, лекин саҳифаларнинг асосий йўналишлари, барибир, сақлаб қолинади.

Менингча, мақола яхши ёзилган бўлса, у қайси саҳифада эълон қилинишидан қатъи назар, ўқилади, газетхон эътиборига тушади.

6 феврал. Эрталаб фаол муаллифларимиздан бирининг таниқли режиссёр Олимжон Салимов билан қилган суҳбатини ўқиб чиқдим. Суҳбат анча жонли чиққан, аммо...

Олимжон Салимов ўз вақтида Шароф Бошбековнинг «Темир хотин» асарини саҳналаштириб ном қозонган, режиссура санъатига ўзига хос янги талқинлар олиб кирган ижодкорлардан бири. Бу борада у Баҳодир Йўлдошевнинг ижодий лабораториясига яқин туради. Суҳбатда анъанавий йўл танланган – режиссёрнинг эътиборга молик ишлари, саҳналаштирган асарлари, Тошкентга ишга таклиф этилиши ва ёш томошабинлар театридаги фаолияти ҳақида гап боради. Фикримча, суҳбат муаллифи режиссёр Олимжон Салимов ижодининг бошқалардан фарқли томонини кўрсатиб бериши керак эди. Новатор режиссёр Баҳодир Йўлдошев: «Ҳар қандай спектакл премьераси куни... ўлади», дейди. Менингча, кинода шундай бўлади. Фильм суратга олиниб бўлди, унга ҳеч қандай тузатиш киритиш мумкин эмас. Гулчеҳра Умарова бу тўғрида теледебатлардан бирида яхши айтди – спектакл намойишдан намойишга такомиллашиб, очилиб боради. Бу масалада Олимжон Салимовнинг фикри қандай экан? Суҳбатда айна шу нарса очилмай қолган.

7 феврал. Кейинги йилларда туман, ташкилот ва муассасаларнинг номлари тинимсиз ўзгариб турибди. Янги корхоналар пайдо бўлмоқда. Бундай шароитда ҳамма ўзгаришларни ёдда сақлашнинг иложи йўқ. Эрталаб телефон китобчасини очиб, республика миқёсидаги обрўли ташкилотлардан бирининг раҳбарига қўнғироқ қилдим. Бироз сўзлашганимиздан кейин маълум бўлдики, бу ерга бундан роса бир ой аввал янги раҳбар келган бўлиб, у киши мени яхши танир экан. Ҳам табриқладим, ҳам узр сўрадим. Таҳририятда масъул ходимлардан бири айна шу билан шуғулланиши керак, деб ўйлайман.

8 феврал. Бухгалтерия ўтган 2006 йилги фаолиятимизга доир ҳисоб-китобни якунлади. Газетанинг йиллик харажатлари 53 миллион сўмни ташкил этибди, обуна пули, чакана савдодан тушган маблағ ҳамда реклама ва эълонлардан йиғилган пулимиз эса 38 миллион сўм бўлибди. Газетанинг ҳар бир сони таннари 308 сўмга кўтарилибди. Ҳолбуки биз обуна нархини 250 сўмдан белгилаган эдик. Қолган 15 миллион сўмни таҳририят ўзи топиши керак. Бусиз газетани узлуксиз чиқариб бўлмайди.

Газетанинг навбатдаги сонига қўл қўйиш арафасида Намангандан таклифнома келиб қолди. Ўзбекистон халқ шоири, марҳум Ҳабиб Саъдуллани хотирлаш маросими ўтказилаётган экан. Аввалроқ хабардор бўлганимизда «Яшаётган сатрлар» рукнимизда шоир меросидан намуналар

эълон қилган бўлардик. Бир кун аввал бухоролик шоир, Ҳабиб Саъдулланинг қадрдон дўстларидан бири Тошпўлат Аҳмад бир даста шеърларини олиб келган эди. Ўқиб кўрсам, улар орасида Ҳабиб Саъдулланинг «Кўчамдан жонон ўтганда» ғазалига боғланган мухаммаси ҳам бор экан. Маслаҳат билан учинчи саҳифада эълон қилинаётган ёш муаллифларимиздан бирининг шеърлари ўрнига Тошпўлат аканинг тўртта мухаммасини қўйдик. Кўнглимиз хотиржам бўлди. Шу саҳифанинг пастги қисмида «Жаҳон адабиёти дурдоналари» рукнида Ги де Мопассаннинг «Хизматкор қиз қисмати» ҳикояси Рустам Жабборов таржимасида берилаётган эди. Уни, гарчи ўзим таҳрир қилган бўлсам-да, яна бир бор ўқишга тутиндим. Эпарвил ҳокими жаноб Бронвилнинг Мирза деган ити бўлиб, уни граф д. Оссенелга сотиб юборган экан... Ҳикоянинг шу жумласидаги «Мирза» сўзини «Марза» деб ўзгартириб қўйдим. Газетачиликда ҳеч кутилмаганда мана шундай нозик муаммолар ҳам чиқиб қолади.

9 феврал. Журналистикада бир соҳага такрор-такрор мурожаат этишнинг яхши томонлари бор, албатта. Чунки, бунда мавзу кенг маънода талқин этилади, бир муаммога нисбатан икки-уч хил фикр юзага чиқади. Лекин бир мавзуга ортиқча ружу қилиш ҳамиша ҳам яхши самара бермайди. Масалан, бундан бир неча йиллар аввал республикамизнинг етакчи газеталарида Денов деҳқон бозори фаолиятига доир ўндан ортиқ танқидий мақола эълон қилинди. Аммо уларнинг кўпчилигида муаммога бирёқлама ёндошилгани шундоққина кўриниб турарди. Шу боисдан ҳам матбуотнинг бу бозор фаолиятига аралашуви кутилган натижани бермади.

Тўқсонинчи йилларнинг бошларида газетамиз саҳифаларида ўз жонига қасд қилган (ўзини ўзи ёқиб юборган) қиз-жувонлар тўғрисида устма-уст мақолалар эълон қилдик. Ниятимиз – жамият эътиборини бу мудҳиш ҳодиса сабабларини аниқлашга қаратиш, бундай фожеанинг олдини олиш эди. Афсуски, бундай бўлмади. Бир куни почта орқали менинг номимга Андижон вилоятида яшовчи бир аёлдан мактуб келди. Очиб ўқидиму, хато қилганимизни тушуниб қолдим. «Ўзини ўзи ёқиб юбораётган аёллар ҳақидаги мақолаларингиз ёш оналар, балоғат ёшидаги қизчалар руҳиятига ёмон таъсир қилиши мумкин,- деб ёзган эди мактуб муаллифи, кекса педагог аёл.- Чунки, ҳаётда ҳар хил ҳолатлар бўлади. Бировнинг иши юришади, бировники юришмайди. Биров бахтли, бошқа биров эса бахтсиз. Бундай мақолаларни ўқиган аёл, бордию у турмушда қийналиб турган ёки бирор бир ноҳақлик юрагини кемириб турган бўлса, беихтиёр шу ҳодиса ҳақида ўйлай бошлайди. Эҳтиёт бўлиш керак... Бордию сизлар ўзига ўт қўяётган аёллар фожиасини, уларнинг даҳшатли қийноқ азобларини батафсил тасвирлаш ўрнига сабр-бардошли, иродаси мустаҳкам, қатъиятли аёллар тўғрисида кўпроқ ёзганингизда ҳар жиҳатдан маъқул бўлар эди...»

Мен бу мактубдан жуда катта сабоқ олганман ва унга то ҳануз амал қиламан.

Шу ўринда бир-икки воқеани эслаб ўтмасам бўлмас.

Олмишинчи йиллари мактабларнинг бошланғич синф ўқувчилари учун мўлжалланган газетада чоғроқ мақола эълон қилинади. Унда ёзилишича, мамлакатимиз туманларидан бирида хунук воқеа юз беради – битта ўқувчи синф хонасида ўқитувчиси ўтирадиган стулга миҳ қоқиб қўяди. Бундан беҳабар ўқитувчи стулга ўтиради ва ... сапчиб ўрнидан туриб кетади.

Газетада шу воқеа айнан келтирилиб, хулқи ёмон ўқувчи танқид қилинади. Орадан икки ҳафта ўтар-ўтмас, таҳририятга турли вилоятлардан хатлар кела бошлайди. Ўқитувчилар: «Шу воқеани нега ёздинглар. Ман, бизда ҳам талабчан ўқитувчиларнинг стулига миҳ қоқиш бошланди...», деб ёзишади.

Бундан анча йиллар аввал, аниқроғи, ўтган асрнинг тўқсонинчи йиллари бошларида телевидениемизнинг «Ахборот» дастурида бир хабар ўқилгани ёдимда. Унда айтишларича, ҳуқуқ-тартибот ходимлари Янгийўл туманидаги ширкат хўжаликларидан бирида ўз томорқасида кўкнори етиштираётган бир кишини аниқлаганлар. 0,10 гектар майдондаги оғу йўқ қилинган. Бордию ҳушёрлик қилинмаганида, қора бозорга камида 50 минг сўмлик (ўша йилларнинг баҳосида) захри қотил маҳсулот чиқиб кетган бўлар эди. Бу хабарни тинглаб

ўтирган бирорта ишсиз ёки иши юришмаётган ўсмирнинг хаёлига бутунлай бошқа нарса ҳам келиши мумкин-ку.

Таҳририят газета саҳифаларида эълон қилинаётган мақолалар жамиятда, газетхонлар орасида қандай акс-садо бериши тўғрисида ҳам ўйлаши керак.

10 феврал. Шанба, одатдагидек, ишхонадаман. Газетанинг навбатдаги сонига мақола ёзиб ўтирибман. Илҳом энди келганида...

Бир дўстимиз бор. Биргина менинг эмас, ўзининг таъбирича, бошқа бир неча муҳаррирларнинг ҳам яқин дўсти. Ҳар ойда камида бир-икки марта эрта азонлаб таҳририятга кириб келади. Узоқ сўхбатлашамиз.

— Ҳе, бу одамларга ҳеч тушунмайман-да, — дея гап бошлайди акахонимиз. — Кеча қарасам, биттаси бир издиҳомда газетангиз тўғрисида бўлмағур гапларни гапириб ётибди. «Ҳой биродар, унақа эмас, газета яхши, деб оғзига урдим. Бошқа биттаси сиздай одамни ана ундақа-мана бундақа дейди-я. Унинг ҳам оғзини ёпдим. Муҳаррир ёмон боламас, дедим. Энди ука, сиз ҳам бунақа гапларга эътибор берманг. Бизга қўйиб беринг, ҳаммасини тинчитамиз...»

Бу гал ҳам айни шундай бўлди. Ёзиладиган мақола қулоғини ушлаб кетди. Бунақа «меҳрибонлик»дан кейин бир нима ёзаман десанг, қўлинг қалтираб кетади. Мана шу одатим ўзимга ҳам ёқмайди.

* * *

Ўтган асрнинг етмишинчи йиллари пахта ҳақида ёзиш ижодкорлар учун шарафли бир ишга айланган эди. Энг яхши шеър ва қўшиқлар, кўчаларга осиб қўйиладиган шiorлар табиатнинг шу инъоми тўғрисида бўларди.

Бу анъанадан мен ҳам четда қолган эмасман. Пахтакорларнинг машаққатли меҳнати тўғрисида ёзилган бир мақоламга «Пахта ишқи» деб сарлавҳа қўйганман. Андижон далаларидан ёзган репортажимда пишиб, очила бошлаган кўсақларни парвозга шайланаётган оққушларга ўхшатган эдим. Чунки, у йиллари пахта деҳқон учун фарзанддан ҳам ардоқли эди. Деҳқон иситмалаб ётган боласидан кўра пахтани кўпроқ ўйларди. Шундай қилишга мажбур эди. Йиғим-терим мавсуми бошланиши билан мамлакат ҳаёти бутунлай ўзгарар, тўйлар тақатқ тўхтар, болалар боғчаларининг тарбиячилари, касалхоналарнинг ҳамширалари, ўқувчилар, ишчи-хизматчилар далага мажбуран жўнатиларди.

Тўқсонинчи йиллари матбуотда, ҳаттоки адабиётимизда ҳам пахтага нисбатан муносабат кескин ўзгарди. Собиқ тузум йиллари халқимиз бошига тушган жамики мусибатларга гўёки шу пахта сабабчи қилиб кўрсатила бошланди. Баъзи бир шоввозлар пахта йиғим-теримини бойкот қилишга даъват қилиб чиқдилар. Хайрият, бу нарса узоққа чўзилмади. Пахта – халқимизнинг ризқ-насибаси, миришкор ўзбек деҳқонининг машаққатли меҳнати самараси-ку, ахир. Буни бироз кечикиб бўлса-да тушуниб етдик. Гап пахтада эмас, уни қанча ва нима мақсадда экишда, маҳсулотни сота билишда экан.

12 феврал. Сир эмас, газеталаримизда эълон қилинаётган кўпгина мақолалар таҳририятнинг ўзида ёзилади. Тўқилади дейиш ҳам мумкин. Ўтган асрнинг етмишинчи йилларида матбуотда илғор сут соғувчилар, чўпон-чўлиқлар, миришкор деҳқонлар, пешқадам пахтакорлар номидан партия қарорларини қўллаб-қувватловчи «отклик» мақолалар эълон қилиш одат тусини олган эди. Бу ишни исталган пайтда қойилмақом қилиб бажарадиган илғор мухбирлар бўларди.

Шўролар пайтида ҳар бир журналист илғор ишчи, чорвадор ёки пахтакор тўғрисида бир ойда камида битта портрет очерк ёки лавҳа ёзиши шарт эди. Очерк ёзган одам илғор, ҳозиржавоб ва пешқадам журналист ҳисобланарди. Бу иш шу қадар оммавийлашган эдики,

баъзи ҳамкасбларимиз очерк қаҳрамонини кўрмай туриб ҳам ҳисобот ёки бирор бир расмий маърузада келтирилган уч-тўртта фактдан фойдаланиб, бемалол ижод қилаверардилар. Шу сабаб гоҳи-гоҳида кулгили, аниқроғи ачинарли воқеалар ҳам бўлиб турарди. Масалан, шундай очерклардан бирида «Чўлга қалб кўри, виждон даъвати, ёшлик шижоати билан келиб жавлон ураётган ёш йигит»нинг жасоратли меҳнати шундай тасвирланган эди: *«Собиржон тунни бедор ўтказди. Мижжа қоқмай тонг отишини кутди. Азонлаб туриб ғўзалардан хабар олди. Пайкалларга бугун сув очилмаса, ҳосилнинг чўғи пасайиши, барқ уриб ўсаётган ниҳоллар гулини тўкиб юбориши мумкин. Суғоришдан олдин, албатта ўғит бериш керак. Совхоз раҳбарлари наҳотки буни тушунишмаса? Ўғит қачон келади, деб ўтираверса, эртага мусобақадошлари олдида мулзам бўлиб қолиши мумкин-ку.*

Собиржон кажавали мотоциклини ўт олдиришга яна бир бор уриниб кўрди. Аммо ҳаракатлари зое кетди. Туман марказигача беш-олти километр. Пиёда борса-чи? Ёшлигида спорт билан астойдил шуғулланган, бир ғайрат қилса етиб боради, раҳбарларга аҳволни рўйи-рост тушунтиради. Бундай қилмаса, виждон азобида қолиши аниқ.

Собиржон ўйлаб ўтирмай туман марказига жўнади. Аввалига бемалол юра бошлади, кейинроқ тезлигини бироз оширди, бундан ҳам кўнгли тўлмайд югуришга тушди. Йўл чеккасида куймаланиб юрган одамлар сўқмоқ йўл бўйлаб, кўнундай учиб бораётган бу йигитга ажабланиб қарашар эди...»

Очерк газетада босилиб чиққанидан кейин маълум бўлдики, Собиржон ёшлигида дарахтдан йиқилиб, бир оёғини майиб қилиб олган экан...

Бир мақолада менинг ўзим Қўқон ип йигириш-пайпоқ тўқиш фабрикасининг илғор ишчисини таърифлаб, *«Унинг зийрак нигоҳи бирор бир камчиликни сезмай қолмайди»*, деб ёзибман. Кейин билсам, қаҳрамонимнинг кўриш қобилияти сустроқ экан, роса хижолат бўлганман.

Бундай воқеалар ҳозир ҳам йўқ эмас. Журналист нечоғли маҳоратли бўлмасин, тўқиб ёзганлиги, барибир, сезилиб қолади.

13 феврал. Газетанинг шу йил 2 феврал сониди (биринчи бетда) санъатимизнинг бетакроп юлдузлари Ҳалима Носирова, Тамарахоним, Мукаррамахоним Турғунбоеваларнинг суратини эълон қилган эдик. Таҳририят илтимосига кўра Ўзбекистон халқ шоираси Ойдин Ҳожиева ушбу суратга «Сўнмас юлдузлар ибрати» сарлавҳали шарҳ ёзиб берди. Шу сурат баҳона шоир, ёзувчи, санъаткорларнинг шахсий архивларида сақланаётган ноёб суратлардан намуналар эълон қилишга келишиб олдик. Таҳририятда фотомухбиримиз Содиқ Маҳкамовдан қолган суратларни титкилаб ўтириб, 1969 йили Собир Абдулла Ойша Мавлоновага дастхат ёзиб берган бир суратга кўзим тушди: «Ойшахон. Бу суврат «Тоҳир ва Зухра»нинг опера ҳолида қайта туғилганига гувоҳ бўлсин. С.Абдулла. 11.12.69» Алишер Навоий номидаги Давлат опера ва балет Академик катта театрининг бир гуруҳ артистлари акс эттирилган ушбу суратни шарҳлаб беришни Ўзбекистон халқ артисти Саодат Қобуловадан илтимос қилдик.

Ўтган шанба куни шоир Турсунбой Адашбоев билан ёзувчи ва таржимон Носир Фозиловни йўқлаб борганимизда, уй соҳибларининг албомларига қизиқдим ва устоз Абдулла Қаҳҳор билан боғлиқ бир неча ноёб расмларни қўлга киритдим.

14 феврал. Газетада янги иш бошлаган ёш ходимларга дастлаб турли мавзуларда кичик-кичик хабарлар ёзиш вазифаси топширилади. Афсуски, журналистика факултетини битириб, диплом ишини «аъло»га ёқлаб келган, талабалик йиллари шеър, ҳикоя ёзиб юрганлар ҳам бу, бир қарашда ўта жўн топшириқни қийналиб бажарадилар. Очиғи, бир уринишда ёза олмайдилар. Нега шундай? Бунинг ўзига яраша сабаблари бор. Айтайлик, олий ўқув юртларидан бирида машҳур ёзувчи ёки шоир билан учрашув бўлиб ўтди. Фактлар қуйидагилардан иборат: учрашувни ўқув юрти раҳбари қисқача кириш нутқи билан очган,

ўқитувчилардан бири маъруза қилган, талабалар шоир шеърлари асосида адабий-бадий композиция тайёрлашган. Учрашувга таклиф этилган санъаткорлар шоир шеърлари билан куйланадиган қўшиқларни завқ билан куйлашган. Учрашув ҳаммада яхши таассурот қолдирган...

Ижодкорлар билан учрашувлар ҳамиша бўлиб туради. Шоир, табиийки, янги ёзган шеърларидан ўқийди, санъаткор қўшиқ куйлайди. Бунинг нимаси янгилик? Ёки бошқа мисол. Чўл туманларидан биридаги илғор хўжалик дала шийпонида хонандаларимиздан бирининг концерти бўлиб ўтди, дейлик. Бу тадбирни қандай ёритиш лозим? Тан олиш зарурки, бундай хабарларни бошловчи журналистларгина эмас, анча тажрибали қаламкашлар ҳам талаб даражасида ёза олмайдилар. Чунки, қанча уринилмасин, ёзганлари қуруқ хабар бўлиб қолаверади. Нима қилиш керак?

Менинча, газетада эълон қилинаётган оддий бир хабарда ҳам, озгина бўлсин, эътиборни тортадиган янгилик бўлиши зарур. Масалан, ўша олий ўқув юртидаги учрашувда шоир ёки ёзувчи бугунги адабиёт, адабий жараён ҳақида, ёшлар тўғрисида, ижодкорнинг жамият олдидаги масъулияти хусусида қандай мулоҳаза юритди, саволларга қандай жавоб қайтарди – ахборот шулар асосида ёзилса, албатта, қизиқарли ва фойдали бўлади.

Хабар – журналистиканинг мураккаб соҳаси эканлиги ҳам шунда.

Ҳамкасбимиз Карим Баҳриев қаламига мансуб мақолалардан бирида шундай кузатув бор: «Айтайлик, бир жойда янги калиш цехи ишга тушган бўлсин. Бу ҳақда бизнинг мухбирларимиз қандай ёзишадую ғарблик ҳамкасбларимиз қандай ёзишган бўларди? Бизнинг мухбирлар гапни аҳоли учун яна бир қулайлик яратилганидан бошлашади. Тахминан шундай: *«Фалон жойда қисқа муддат ичида йилига фалон минг жуфт калиш ишлаб чиқарадиган цех қуриб фойдаланишга топширилди. Мазкур корхона тўла қувват билан ишлай бошлагач, шу яқин-атрофларда истиқомат қиладиган фалонча кишини иш билан таъминлаш имконияти вужудга келади. Цехнинг тантанали очилиши маросимида туман раҳбарлари фалончи-фалончилар иштирок этдилар. Аҳоли номидан сўзга чиққан фалончи-фалончилар туман ҳокими ва қурувчиларга миннатдорчилик билдиришди»*.

Бордию бу цех бирорта Ғарб давлатида қурилган бўлса, ўша ерлик журналист бу тўғрида бир нима ёзишдан аввал калиш цехининг маҳсулотлари қандай хомашёдан тайёрланишини, унинг инсон организмига таъсирини, энг муҳими, бу янги корхона атроф-муҳитга қандай таъсир кўрсатиши мумкинлигини ўрганади ва шундан кейингина бир нима дейди».

Албатта, бу ерда маҳаллий матбуотни камситиш нияти йўқ. Гап журналистнинг ўз ишига нечоғли масъулият билан ёндашиши тўғрисида бормоқда.

16 феврал. Кейинги пайтларда матбуотимизда туман газеталари хусусида баҳс кетмоқда. Бу тўғрида «Хуррият» газетаси бир неча мақолалар эълон қилди. Баъзилар ҳар бир туманда газета бўлиши шарт эмас, деган фикрда. Мен бу фикрни қўлламайман. Туман газеталари ҳамиша жамоатчи мухбирлар учун ўзига хос мактаб бўлиб келган. Деярли кўпчилигимиз шу газеталар орқали журналистикага кириб келганмиз. Менинг биринчи мақолаларим қирғиз тилида чиқадиган «Эмгек данқи» («Меҳнат шуҳрати») номли туман газетасида босилган. Шу ерда газетачиликнинг дастлабки сабоғини олганман. Бугун биз журналистика факултетларида таълим олаётган кўпчилик талабаларнинг қалами ўқиш тугагунича ҳам чархланмаётганидан нолиймиз. Бу бор гап. Агарки улар, бошқа мамлакатларда бўлганидек, қуйи матбуот нашрларида бир-икки йил ҳамкорлик қилиб, газета иши нима эканлигини билиб, шундан кейингина ўқишга келганларида, аҳвол бу қадар танқидли бўлмас эди. Бунга эришиш учун эса туман матбуотига эътиборни кучайтириш лозим.

IV. САРЛАВҲА ҚАНДАЙ ТОПИЛАДИ?

17 феврал. Газетачиликда сарлавҳа топиш – ярим муваффақият десам, муболаға бўлмайди. Бошқа ҳамкасбларимнинг фикри қандайлигини билмайман, аммо матбуотда ўтган умрим давомида шунга амин бўлдимки, яхши сарлавҳа топиш осон иш эмас. Баъзан каттакон бир мақолани ёзиб тугатасан, қайта кўчирасан, таҳрир қиласан, лекин уни қандай номлашни билмай бошинг қотиб кетади. Карим Баҳриевнинг «Миллий тикланиш» газетасида эълон қилинган мақолаларидан бири **«Салтанат матбуотидан – матбуот салтанатига»** деб номланган эди. Шу сарлавҳанинг ўзиёқ катта бир асардай туюлди менга.

Менинг ўзим кўп ҳолларда, мақола ёзишга киришар эканман, аввалига сарлавҳани аниқ қилиб оламан. Масалан, «Ҳуштакни ким чалади?», «Ҳаммамизга тегишли танбеҳ», «Жавобингиздан қониқасизми?», «Ҳар тўрт олимнинг бири», «Нексия» керакми?», «Гап ҳисоботдами?», «Нутқ маҳорати» каби мақолаларим шундай ёзилган. Бунинг боиси, уларда айтмоқчи бўлган гапимни анча аввалдан ўйлаб, пишитиб юрганман. Лекин, кўп ҳолларда сарлавҳа мақолани тугатаётганимда бирдан пайдо бўлади. Яъни, сўнгги якунловчи жумлаларнинг ўзидан сарлавҳа келиб чиқади. «Торнинг чўмичдан фарқи» шундай бўлди. Мақолани аввалига «Бўёқчининг ишига сувоқчи аралашса...» деб номладим, кейин «Эҳ, Маъмуржон Узоқов...» деб ўзгартирдим. Охири «Чўмичнинг тордан фарқи» бўлди. Шунга келишдик. Газетага имзо чекаётганимизда Мурод Абдуллаев «тор» сўзини чўмичнинг олдига олишни таклиф этди.

Газетанинг ҳар бир сонидида камида ўттиз-қирқта сарлавҳа ишлатилади. Ҳар сафар янги, бири иккинчисига ўхшамайдиган, бири иккинчисини такрорламайдиган сарлавҳани топиш мушкул иш. Минг таҳрир қилманг, барибир, ахборот тарзидаги қуруқ сарлавҳалар ҳам ўтиб кетади. Муаллифларнинг мақолаларини таҳрир қилиш нечоғли мураккаб бўлса, уларнинг ҳар бирига муносиб сарлавҳа топиш ундан ҳам қийин.

Менинг назаримда, сарлавҳа бироз сирли, газетхон эътиборини ўзига тортадиган бўлиши ҳам керак. Чунки, сарлавҳа очиқ бўлса, газетхон мақола ёки хабарни ўқимай турибоқ гап нима ҳақида эканлигини тушуниб етади ва кейинги саҳифага ўтиб кетаверади. Масалан, **«Ғолиблар аниқланди»**, **«Чигит экиш ниҳоясига етди»**, **«Қизиқарли учрашув»**, **«Танловга марҳамат»**, **«Ёш истеъдодлар муваффақияти»**, **«Рассом ижодхонасида»**, **«Қўшиқ – миллат қалби»**, **«Мукофотлар топширилди»**, **«Ҳашар – элга ярашар»** каби мақолаларнинг мазмуни сарлавҳанинг ўзиданоқ тушунарли бўлиб турибди.

Саксонинчи йилларнинг охирида «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да эълон қилинган кўплаб мақолаларнинг сарлавҳалари асосан саволдан иборат эди. Негаки, ўша пайтлари жамият ҳаётида жавобдан кўра савол кўп эди ва биз бу ҳолатни газета саҳифаларига олиб чиқишга журъат этганмиз. Мана, 1989 йили эълон қилинган айрим мақолаларнинг сарлавҳалари: **«Виждонимиз уйғоқми?»**, **«Ғуруримизга нима бўлди?»**, **«Нутқимиз софми?»**, **«Сувнинг қадри борми?»**, **«Юлдузлар керакми?»**, **«Мутахассислар тайёрлаш қониқарлими?»**, **«Ўқув қўлланмалари етарлими?»**, **«Марҳумлар руҳидан кўрқмайсизми?»**, **«Уйғоқлар нима дейди?»**, **«Гўзал Фарғона, сенга нима бўлди?»**, **«Гўдак нега нобуд бўлди?»**, **«Аёл нега ўзини ўлдирди?»**, **«Фожианинг илдизи қаерда?»**, **«Сусткашликнинг боиси нимада?»**, **«Тилимизни ҳаққа чўқиганми?»**, **«Алпомишни ким уйғотади?»**, **«Осмонни ким суяб турибди?»**, **«Олимлар, элингизни биласизми?»**, **«Қоғозбозликка тоқатингиз борми?»** ва ҳоказолар.

Бошқа бир туркум мақолаларнинг сарлавҳалари газетхон эътиборини ўзига жиддий қаратади: **«Кутиш билан иш битмайди»**, **«Халққа ҳақ гап керак»**, **«Кўзни катта очайлик»**, **«Хатоларни тузатайлик»**, **«Дарднинг давоси қаерда?»**, **«Ҳақиқатга ташналик»**, **«Яхшидир аччиқ ҳақиқат»**, **«Дардингни айт, замондош»**, **«Кечирасиз, ўртоқ ёзувчи...»**, **«Менга ёрдам беринг...»**, **«Маънавият боғи сўлмасин»**, **«Навоийни**

«**Ўргатинг менга...**», «**Ноҳақ қамалганлар**», «**Қодирий қадрини сўрар авлодлар...**», «**Эътиқод мангу ҳақиқатдир**», «**Таҳқирланган эътиқод**», «**XX аср талончилиги**», «**Шафқатсизлик мерос эмас**», «**Инсонни маърифат тарбиялайди**», «**Тил эрки – эл эрки**», «**Элга аён ҳақиқат**», «**Нажот – ҳақиқатда**», «**Тошқин пайтидаги сокинлик**», «**Ҳақнинг қисмати**», «**Иллатни ўзимиздан қидирайлик**», «**Хатолар сабоғи**», «**Ҳаёт эртақ эмас**», «**Замин тақдири инсон қўлида**», «**Тарбиясиз тарбия**», «**Халқни алдаманг!**», «**Халқнинг насибасини қийманг!**», «**Деҳқонга эрк беринг!**», «**Руҳимизга ёнғин тушмасин!**», «**Тил – халқ руҳи**», «**Ҳурлик – дунёдаги олий мазҳабдир**», «**Шоир яшай билмас, тилини тишлаб...**», «**Узоқни кўзлаб рост сўзлайлик**», «**Уйғонаётган фикр**» ва ҳоказолар.

Газетанинг 16 феврал сонидаги баъзи сарлавҳаларга эътибор беринг. Зокиржон Машрабовнинг Бобур таваллуди кунига бағишланган мақоласи сарлавҳаси муаллиф матнида «Заҳириддин Муҳаммад Бобур - комил инсон ва адолатли шоҳ» бўлиб, таҳрирда «Бобур комил инсон эди...» тарзида ўзгартирилди. Газетамизда эълон қилинаётган кўплаб мақолалардан миннатдор бўлган устозимиз Абдулла Сайфиддиновнинг жажжи мақоласи сарлавҳасини матндаги «Чиқитга чиқадиган жойи йўқ»дан «Газетани маҳаллада кутамиз»га ўзгартирдик. Нодир Норматовнинг «Долзарб санъат» ютуқлари» сарлавҳали мақоласи «Умри чакмоқдай, лекин...» шаклида газетхонларга тақдим этилди. Адиба Ҳамронинг ўзбек чавандози Холида Зарипова ҳақидаги мақоласига кўплашиб «Давом этаётган нафосат» деган сарлавҳа қўйдик. Газетхон Алижон Ўринбоевнинг турли корхона, ошхона ёхуд ресторанларга қўйилаётган ажабтовур номлар ҳақидаги луқмаси узоқ муҳокамадан сўнг «Томингдан номинг баланд...» деб номланди.

Газета материалларининг сарлавҳаси хусусида жиддий илмий иш қилиш мумкин, деб ўйлайман. Бошқа нашрларни кузатиб, ён дафтаримга ёзиб олган баъзи сарлавҳаларга эътибор беринг.

«Фидокор» газетасида (2004 йил, 13 май) шундай сарлавҳага кўзим тушди: «**Қалбаки болалар озуқаси**»(?). Бу ерда жиддий иккита хато бор. «Қалбаки» сўзи болаларга тегишли бўлиб қолган, «озуқа» сўзи ноўрин ишлатилган. Мақолада болалар учун тайёрланаётган таомларнинг сифатсизлиги ҳақида гап боради. «Хуррият» газетасида (2004 йил, 26 май) «**Макаён овқатлар**» сарлавҳали мақола эълон қилинган. Ўқиб кўрсам, бу мақола ҳам болалар учун тайёрланаётган сифатсиз, гўштсиз, қуруқ макарон шўрва ҳақида экан. Болалар боғчадан уйга қайтишганда, ота-оналари, албатта, «Хўш, бугун нима овқат единглар?» деб сўрашади. Шундай саволга болалардан бири: «Макаён шўйва» деб жавоб қайтарган экан. Сарлавҳа яхши топилган. Яна шундай яхши сарлавҳалардан бирини «Мулқдор» газетасида (2004 йил, 25 июн) ўқидим. Қашқадарёда «Санам» акциядорлик жамияти бор экан. Номи чиройли экану аммо акциядорларга дивиденд беришда гапни пайсалга солар экан. Одамлар жамият раҳбарларига учрайвериб сарсон-саргардон бўлишибди. Шў ҳақдаги танқидий мақола «**Ёндиради, куйдиради «Санам»гина...**» деб номланган. Гўзал сарлавҳа.

«Халқ сўзи» газетасининг 2007 йил 16 феврал сонида «**Соғлом фикр соғлом инсондан чиқади**» сарлавҳали мақола эълон қилинган. Бошқа бир газетада «Соғ танда – соғлом ақл» деган ёзувга кўзим тушди. Ўйлаб кўрилса, ҳар иккисида жиддий сакталик бор. Соғлом фикр, соғлом ақл, наҳотки фақат соғлом кишилардан чиқса? Бундай десак, бемор ва ногиронларнинг кўнглини ўқситган бўлмаимизми? Буюк Британиялик бир олим оғир хасталикка учраб, иккала оёғи, қўллари (фақат битта бармоғидан ташқари) ишламай қолганида ҳам, ногиронлар аравачасида ўтириб, мослаштириб берилган компьютер билан оламшумул илмий ихтиролар қилгани кўпчиликка маълум-ку.

19 феврал. Ҳар бир газета бош муҳаррирдан то мусаҳҳиҳгача бўлган ижодий жамоанинг биргаликдаги меҳнати маҳсулидир. Ходимлар номер учун тайёрланаётган материалларни,

хусусан бир-бирларининг ижод намуналарини, бош муҳаррир, унинг ўринбосари, бўлим мудирлари ёзган мақолаларни ҳам ўқисалар, танқидий мулоҳазаларини очик-ойдин айтсалар, жамоада шундай ижодий муҳит йўлга қўйилган бўлса, айна муддао бўлади.

Газета раҳбарияти шундай йўл тутиши керакки, жамоа аъзолари ижодий фаолият бўйича ҳам, бошқа ташкилий масалалар юзасидан ҳам бош муҳаррирга ёхуд унинг ўринбосарларига ўз фикр-мулоҳазаларини бемалол айта олинсинлар. Бирор бир кишида фикрим нотўғри бўлса, раҳбарнинг кайфиятини бузиб қўймайин, хижолат тортиб қолмайин, деган ҳадик бўлмаслиги керак. Раҳбар ҳатто ўринсиз, эътиборга молик бўлмаган таклифларни ҳам диққат билан эшитиши, нега ўринсиз эканлигини ётиғи билан тушунтириши керак.

Таҳририятнинг бугунги почтасида олтиариқлик Мақсуда Эргашеванинг мактубига кўзим тушди. Истеъдодли шоира «Муҳаррир минбари» рукнида эълон қилинган мақолаларимдан бирига муносабат билдириб, водийда китоб магазинлари камайиб кетганлигини қаламга олибди. Бу муаммо пойтахтимизнинг ўзида ҳам бор. Эски шаҳардаги, Пушкин кўчасидаги машҳур китоб дўконлари эндиликда йўқ. Мактубни чоп этишга тайёрладим. Самарқандлик адабиётшунос олим Ҳотам Умутов анчадан бери матбуотимизда кўринмаётган эдилар, бугун у кишидан бир даста... ҳажвиялар олдик. Биттасини жиддий таҳрир қилиб тайёрладик. Шундоққина ёнимиздаги «Адолат» газетасида ишлайдиган Хуршид Рўзиев хонага қимтинибгина кирди ва талабалар ҳаётдан олинган ҳангомаларини ўқиб беришимни илтимос қилди. Ўқидим, анча дуруст чиққанлари бор, лекин ҳажв тилига тушириш керак. Эринмай ўтириб, компьютерда тўрттасини бир йўла таҳрир қилиб кўчирдим.

Оққўрғонлик Фарҳоджон Чўтбоевнинг «Кўнгил дафтари» сарлавҳали шеърий китобчаси нашрдан чиққан экан, менга юборибди. Ўқиб чиқдим. Пойтахтдан олисда яшаётган шеърият ихлосмандларига ёрдам бериш керак. Бунинг учун, аввало, уларнинг машқларини жиддий таҳрир қилиш лозим бўлади. Афсуски, ҳозир ёшларнинг кўпгина китоблари таҳрирсиз чиқиб кетмоқда. Ёш шоира Дилдора Юнусованинг «Фарғона» нашриётида чоп этилган «Ёшлик ифори» китобчасида орфографик, стилистик хатолар шу қадар кўпки, ноширларнинг ҳафсаласизлигидан кўнглинг ранжийди – «шухратдан» сўзи «шаҳратдан», «битта» – «бита», «қаърига» – «қарига», «Каъбам» – «Кабам», «асло» – «алсо», «келажакка» – «келажакка», «ҳувиллаган» – ҳувулаган», «ҳайитда» – «хайтда», «Қуръон» – «қурон» тарзида ёзилган. Синчиклаб ўқилса, шоирада маълум иқтидор борлиги сезилади, баъзи шеърлари анча етилиб қолган, мисралари бақувват («Дардсиздан чиқмаган бирорта шоир», «Наҳот унутгансиз, бу дунё – бир кам», «Ҳайикмай ғийбатнинг нонини ерсиз...»).

Фарҳоджоннинг машқларида кўнгилда умид уйғотадиган халқона сатрларни кўриб хурсанд бўлдим. Ҳаракат қилаётгани сезилиб турибди. Аммо шеър – илоҳий инъом эканлигини ҳам унутмаслик керак. Шеърият майдонига кирган киши адоқсиз меҳнатдан, изланишдан толмасагина ниятига етади. Китобга кирган «Ёр-ёр» шеърида ёш, омадсиз ошиқнинг самимий изтироблари ўз ифодасини топган. У бир қизга пинҳона кўнгил қўяди, аммо севгисини ошкор қилишга ўзида журъат топа олмайди. Натижа маълум – севгилиси бошқа бир йигитга турмушга чиқиб кетади. Шеърдаги ортиқча мисраларни қисқартириб, Фарҳоджон айта олмаган фикрларни илғаб, уни қуйидаги тарзда нашрга тайёрладик:

ЁР-ЁР

Сўлим-сўлим сой бўйидан

Сулув учди, ёр-ёр,

Учиб бориб бегонани

Шодон қучди, ёр-ёр.

*Учиб кетган сулуvgинам,
Яхши бор-ей, ёр-ёр,
Кўзимда ёш, аммо йиғлаш
Менга ор-ей, ёр-ёр.
Учиб кетдинг, юрагингга
Тафт бўлмадим, ёр-ёр,
Сочларингни сийпалаган
Кафт бўлмадим, ёр-ёр.
Куйдим, ёндим, айтолмадим
Севганимни, ёр-ёр,
Ўз ёнимда улғайтирдим
Ул ғанимни, ёр-ёр.
Учган фаслинг ё ёзмиди,
Ё кузмиди, ёр-ёр,
Юраккинанг мен ошиққа
Муз-музмиди, ёр-ёр.
Оққушгинам, суйган гулим,
Омон бўлгин, ёр-ёр,
Энди менмас, ўшал ёринг
Томон бўлгин, ёр-ёр.*

Таҳририят почтасига алоҳида тўхталиб ўтаётганимнинг боиси шуки, агар эътибор берилса, газетага йўлланаётган ҳар бир мактубдан нимадир топса бўлади. Эътиборсиз қолдирилган ҳар бир хат, ҳар бир фикр газета учун йўқотиш ҳисобланади.

21 феврал. Таҳрирни яхши кайфият билан бошлаган маъқул. Бордию бирорта асаббузар келиб, кўнглингизни хуфтон қилган бўлса, бунақаси, таассуфки, тез-тез бўлиб туради, дурустгина мақола, яхши фикрлар ҳам яроқсизга чиқиб кетиши мумкин. Мен буни катта устозлардан эшитганман ва бу қоидага иложи борича амал қилишга ҳаракат қиламан. Ёз ойлари наҳор ошлардан чиқиб, тўғри таҳририятга келаман ва аччиққина кўк чой дамлаб, енгни ҳимариб, мақолаларни ўқий бошлайман. Эрта азонда келди-кетди бўлмайди, телефонлар ҳам овоз чиқармай, одоб сақлаб туришади.

Иш пайти, истайсизми-йўқми, асаббузарлик бўлади. Мана, бугунги воқеа. Кекса шарқшунос муаллифимизнинг навбатдаги мақоласи бизга маъқул бўлмади – у олимлар неча йилдирки, баҳслашиб, ҳали бир қарорга келмаган чалкаш бир мавзу тўғрисида. Бунинг устига, муаллиф ўз қарашларини илмий асослаб беролмаган. Шу гапни домлага ётиғи билан тушунтирган эдик, бирдан тутақиб кетдилар: «Газеталарингда (Сухбат бошида «газетамизда» деган иборани ишлатган эдилар) расво нарсалар чиқиб ётибди, ўқиб бўлмайди...» Бу гапдан кейин ишлашни, айниқса, муаллифларнинг мақолаларини таҳрир қилишни тасаввур қилинг.

Муҳаррир шундай ҳолатда ҳам асабини бузмаслиги керак. Шунинг учун ҳам у – муҳаррир.

23 феврал. Ҳафта давомида тарихшунос олима Галина Пугаченкова, машҳур шарқшунос олим, халқаро Фирдавсий мукофотининг лауреати Шоислом Шомухамедов, Миллий Академик театримизнинг истеъдодли актёрларидан бири, Ўзбекистон халқ артисти Ҳожиакбар Нурматов, ёзувчи Фармон Худойбердиевлар оламдан ўтишди. Газетани саҳифалаётганимизда марҳумларнинг вафоти муносабати билан ҳукумат, ижодий ташкилотлар ҳамда меҳнат жамоалари номидан билдирилган таъзия матнларини жойлаштиришда бироз мураккаблик юзага келди. Ҳаммаларини бир саҳифада бериш газета руҳини оғирлаштириб юборади. Бир

вақтлар, Ўзбекистон халқ ёзувчилари Сарвар Азимов ва Ўлмас Умарбековлар вафот этишганида ҳам шундай бўлган, муҳаррир сифатида жуда қаттиқ изтиробда қолган эдим.

Таомилга кўра, газетада расмий таъзия матнидан ташқари, марҳум ижодкорлар тўғрисида икки оғиз видолашув сўзи ҳам берилади. Қадрдон дўстим, журналист Мирзакарим Пирматов оламдан ўтганида, кейинчалик Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаев вафот этганида бу сўзни айтиш масъулияти менинг зиммамга тушган. Шундан биламанки, бу ёруғ оламда бундан оғир вазифа йўқ. Яқин дўстинг, қадрдонинг, куни кеча сен билан бирга бўлган киши тўғрисида «Энди у орамизда йўқ...», деб ёзиш учун одамнинг юраги мустаҳкам бўлиши керак. Фантаст ёзувчимиз Ҳожиакбар Шайховни дафн этаётганимизда у билан узоқ йиллар давомида бирга ишлаган, ҳамфикр, ҳамнафас бўлганлар ҳам, азбаройи тушкунликдан бир оғиз сўз айтишга ожиз қолишганини кузатганман.

Бу гал Шоислом ака тўғрисида шоир Жуманиёз Жабборов, Ҳожиакбар Нурматов ҳақида эса таниқли режиссёр Баҳодир Йўлдошев қисқача ёзиб беришди. Муҳаррирлик йилларим бундай матнларни кўп ўқиганман, кўпларини биргалашиб ёзганмиз. Аммо Баҳодир Йўлдошев шу қисқа видолашув сўзида ҳам ўзининг бетакрор истеъдод эгаси эканлигини намойиш этди. Унинг фикрини таҳририят ходими Иқбол Қўшшаева қоғозга туширди, ўқиб, кўзимга ёш келди. Фақат битта жумлагагина қалам теккиздим. Қолгани қандай айтилган бўлса, шундайлигича эълон қилинди. Мана, ўша матн:

«Ҳожиакбар биздан юқори курсда ўқирди. Уни биринчи марта Тўла ака (Т. Хўжаев)нинг репетициясида кўрганман. Ушанда «Қор маликаси»даги Кэйни ўйнаганди. Моҳир педагог Нина Ивановна Тимофеева ўзининг энг ишонган ўқувчиси Ҳожиакбардаги интилишни яхши кўрарди.

Ҳожиакбар атрофидаги ноҳақликлардан ўзини ҳимоя қила олмайдиган, уларга жавоб қайтаролмайдиган, меҳрга муҳтож, яхши маънодаги ожиз инсон эди. Шунинг учун ҳам мен унга Протасовни (Л.Толстой, «Тирик мурда») берганман. Негаки, Протасовнинг изтироблари актёрнинг руҳиятига жуда яқин эди. Протасов ҳам ҳимояга муҳтож одам. У ғала-ғовурга тўла катта майдонда ожиз, ёлғиз қолган инсонга ўхшайди. Бундай инсонлар ҳақида кўп гапиролмайсан... Чунки, уларнинг олами одатий гаплардан узоқ.

Балки Ҳожиакбарнинг ўзи ҳам сезмаган бўлса керак, театр саҳнасида ҳамиша шунақа табиатдаги ролларни ўйнади. Чорасиз болакай Кэй, ўзига мутлақо бегона бўлган шуҳратпарастликнинг қурбонига айланган Мўмин Мирзо, бир умр барча сирларини юрагига кўмиб яшаган Фазлиддин ёки ҳаётнинг оддий ўйинларидан беҳабар Подколёсин... Агар синчковлик билан кузатсангиз, бу қаҳрамонларнинг бари Ҳожиакбарнинг ички дунёсини очиб, унинг ҳақиқатларидан хабар беради.

Ҳожиакбар, аслида кўп роллар учун яралган актёр эди-ю, бироқ томошабинлар бундан бебаҳра қолдилар. Афсус, У Дон Кихот, Гамлет, Лирни ўйнайдиган актёр эди. Дастлаб, Мўмин Мирзо образини яратганда бора-бора бу актёр Алишер Навоийни ўйнайди, деб кутишганди. Шунингдек, унинг Подколёсини бора-бора Дон Кихотга, Протасови эса Гамлетга кўтарилиши керак эди. Гарчи саҳнада бу образларни яратиш насиб этмаган бўлса-да, барибир, у ўз ҳаётида Гамлет, Дон Кихот ва ниҳоят Лирнинг қисматини яшаб ўтди. Бу жуда ҳам мураккаб йўл... Ёдингизда бўлса, «Алишер Навоий» спектаклида эрта хазон бўлган Мўмин Мирзога нисбатан «Жавоҳир сақлаган денгиз эди у» дейишади. Ҳожиакбар ҳам ўйналмаган ролларини, орзуларини ўзида сақлаган денгиз эди. У барисини ўзи билан олиб кетди...

Унинг одамларга зиёни тегишини тасаввур қилолмайман, у бу ҳаётда фақатгина ўзига азоб берди. Қайсидир маънода ўз умрини идора қилолмади. Дарвоқе, Ҳожиакбарнинг ўзи иштирок этган «Оқшомдан тушгача» спектаклининг қаҳрамонларидан бири эрига «Биласанми, сен нега чемпион бўлолмагансан, чунки орқангдан югуриб келаётган одамга раҳминг келганидан уни ўзингдан олдинга ўтказиб юборасан», деганидек, у ҳеч қачон рол учун талашмас, спектакл премерасида саҳнага қараб талпинмас эди. Муҳими, у учун ролни чиқариб бериш эди.

Ҳожиакбар дублёрига қанчалик имконият яратмасин, барибир, ҳамиша дублёрининг ўйинидан унинг ижроси баланд чиқар ва албатта, театршуносларнинг назарига Ҳожиакбар тушар эди. У сон учун рол ўйнашни истамаган актёрлардан эди.

Ижодий учрашувлар бўлганда, томошабинлар дастхат олиш учун унинг олдида ийманишарди. Чунки, унинг қиёфасиёқ бу нарсалардан бегона одам эканлигини айтиб турарди.

Баъзан таниқли бирор санъаткор ҳақида гап кетса, у бу инсондан ёшлар ибрат олишлари керак деб, айтишади. Лекин шахсан мен Ҳожиакбар Нурматов ҳақида бундай деб айтолмайман. Чунки у бошқалар ўрناق олиши учун яратилган инсон эмасди. Бошқа такрорланмайдиган, ўзигагина хос ягона Шахс эди у. Бундайлар ҳаётга бир келади-ю, кетади. Шеър ўқиганда фақат ўзининг кўнглидан келиб чиқиб ўқирди. Қараши ҳам жуда маънос эди...

Ишонч билан шуни айтаманки, Ҳожиакбар Нурматов Ўзбек Миллий академик театри тарихида ўз муҳрини қолдира олди. Санъаткорнинг бундай улуғ қисмати ҳатто элнинг эътирофига сазовор бўлган кўплаб таниқли актёрларга ҳали ҳам насиб этган эмас!..

Мен бу матндаги бир-икки жумлани енгил таҳрир қилдим. Баҳодир Йўлдошев «**Ҳожиакбарнинг ҳаёти афсуслардан иборат**» дейди. Бу жумла менга бироз бўрттирилгандай туюлди. Шахсан ўзим Ҳожиакбар билан у қадар кўп мулоқотда бўлган эмасман. Эҳтимол шундайдир ҳам. Аммо видолашув онлари бундай дейиш қандай бўларкин, деган мулоҳазага бордим. Иккинчи жумла: «**Баъзан таниқли бирор санъаткор ҳақида гап кетганда, бу инсондан ёшлар ибрат олишлари керак**», деб айтишади. Лекин шахсан мен Ҳожиакбар Нурматов ҳақида бундай деб айта олмайман. Астойдил хоҳлаган тақдирда ҳам, ундан ўрناق олиб бўлмайди». Таҳрир чоғи сўнги учинчи жумлани қўйидаги мазмунга келтирдим: «**Чунки у бошқалар ўрناق олиши учун яратилган инсон эмасди. Ҳеч қачон такрорланмайдиган, ўзигагина хос ягона Шахс эди**».

25 феврал. Газета – ижодий жамоа умумий меҳнатининг маҳсули. Токи шундай экан, жамоани шакллантиришда муҳаррир бир қатор муҳим жиҳатларга эътибор бериш зарур бўлади, деб ўйлайман. Дунёқараши, ижод йўналиши, фикр-мулоҳазалари, воқеа-ҳодисаларга муносабати ва ҳаттоки, феъл-атвори деярли бир хил ёки бир-бирига яқин касбдошларнинг бир жамоада ишлаши, аслида, ёмон эмас. Аммо бундай ҳолатда газетада фикрлар хилма-хиллигига, материалларнинг ранг-баранглилигига эришиш қийин кечади.

Саксонинчи йилларнинг охири - тўқсонинчи йилларнинг бошларида таҳририятимизда Иброҳим Ғафуров, Маматқул Ҳазратқулов, Маҳмуд Саъдий, Мурод Абдуллаев, Аҳмад Отабоев, Камол Матёқубов, Ёқубжон Хўжамбердиев, Гулчеҳра Умарова, Мукаррама Муродова, Шарифа Салимова, Бекқул Эгамқулов, Абдунаби Ҳайдаров, Карим Баҳриев, Исмат Хушев, Рашид Раупов ва бошқалар ишлашар эди. Уларнинг ҳар бири, табиийки, ўзига хос ижодкорлар эди. Навбатдаги ҳар бир сонни режалаштириш қизғин мунозарага, баъзида эса эҳтиросли тортишувларга айланиб кетарди. Нашрга тайёрланаётган баъзи қўлёзмалар кимгадир ёқса, бошқа бир ходимга мутлақо ёқмайди. «Фалон мавзуни кўтарайлик», десангиз, биров маъқул деса, бошқаси нима кераги бор, дегандай гап қилади.

Гулчеҳра Умарова адабиёт газетасида узоқ йиллардан бери ишлаб келади. У таниқли адиб ёки шоира эмас, аммо газетанинг энг оғир юкини беминнат кўтариб келаётган, бутун ҳаётини танлаган касбига бағишлаган фидойи журналист. Тўқсонинчи йилларнинг ўрталарида уни тармоқ газеталаридан бирини бошқаришга таклиф этишганида кўнмади. «Мен шу жамоада ишлайман», деди. Гулчеҳра энг оғир – санъат бўлимининг мудирини. Оғирлиги шундаки, санъат йўналишида ёзадиган муаллифлар кам, ёзадиганларнинг матнларини эса, таъбир жоиз бўлса, «ичак-чавоғини» ағдариб таҳрир қилиш керак. Бу иш Гулчеҳранинг зиммасига тушган. У кўп ишлайди, аммо танқидни ҳам кўп эшитилади. «Гулчеҳра, сарлавҳа топиш маҳоратингизни оширишингиз керак», десам хафа бўлмайди.

Гулчеҳранинг ўзига яраша шаддодлиги ҳам бор. Бирор камчилик ёки адолатсизликни кўрса,

шартта айтади, яшириб ўтирмайди. Маош бир-икки кунга кечикиб кетса, қўнғироқ қилиб, нашриёт мутасаддиларини, ҳатто, банк раҳбарларини ҳам тартибга чақиради. Баъзи ёш ходимлар бирор бир муаммога дуч келсалар, муҳаррирга айтишга ийманиб, менинг олдимга Гулчеҳрани киритадилар. Қизлар-ку, майли, йигитлар ҳам шундай қилишади.

Яна бир ходимимиз устоз Маҳмуд Саъдий. Ўта талабчан, битта нуқта, битта вергул устида муаллиф билан ярим соат тортишишдан эринмайдиган одам. Маҳмуд аканинг ноёб, аммо таҳририят ходими учун ўта зарур бўлган фазилати – мақолалардаги факт ва рақамларни, чалачулпа олинган иқтибосларни бирламчи манба билан солиштиради. Бўлмайдиган нарсаларни, муаллиф тугул муҳаррир илтимос қилган бўлса ҳам, бўлмайди, деб айтади. Бундай ходимлар билан ишлашнинг ўзига яраша завқи бор.

Эътиборингизни бу ҳолатга тортаётганимнинг сабаби, баъзи ёш муҳаррир ҳамкасбларимиз жамоага фақат ўзига ёқадиган, гапини икки қилмайдиган, нима топшириқ берса, «хўб», деб бажарадиганларни тўплаётганлари ҳам сир эмас. Шу ўринда бир ҳужжатдан иқтибос келтириш зарурати туғилиб қолди. 1938 йили қабул қилинган «Француз журналистларининг касб бурчи хартияси»да шундай талаб бор: «Журналист унвонига лойиқ киши таҳририятнинг ўз шаънига тўғри келадиган топшириқларинигина бажаришга рози бўлади». Бу жуда аниқ ва муҳим фикр. Ижодий ходим, бордию унга берилган топшириқ замирида бирор-бир носамимийликни сезса, бу ишга қўл уриш нафсониятига тегса, бундай топшириқни бажармаслиги керак. Кузатувлар шуни кўрсатадики, баъзан ходимларга бирон бир манфаат юзасидан ҳам топшириқлар берилади. Улар ичида шахсий адоват, ғараз туфайли кимнингдир йўлини тўсиш, обрўсизлантириш нияти ҳам бўлади. Шундан эҳтиёт бўлиши керак.

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари охирида устоз ёзувчилар Асқад Мухтор, Одил Ёқубов раҳбарлигида таҳририятимизда ишлаган журналистларнинг феъл-атвори, дунёқараши, касб маҳорати ва тажрибаси турлича эди. Бундай жамоани бошқариш, табиийки, осон бўлмаган. Аммо, газетачиликнинг ёзилмаган бир қондасига кўра, жамоада ижодий баҳслар, тортишувлар, соғлом мунозаралар бўлиб туриши керак. Бусиз жиддий бир ютуққа эришиб бўлмайди.

V. МУАЛЛИФ БИЛАН... ИШЛАШ КЕРАК

26 феврал. Муаллифлар билан ишлаш — муҳаррирнинг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Қайси нашр бу ишни талаб даражасида бажарса, ўз атрофига иқтидорли қаламкашларни фаол жалб этса, бу албатта яхши. Бир тоифа муаллифлар борки, улар қайси мавзуни қачон ва қандай ёзишни, баҳсга қандай киришишни яхши биладилар. Газета имкониятидан келиб чиқиб, фикрни аниқ ва лўнда ифодалайдилар. Бундай мақолалар таҳририятда узоқ қолиб кетмайди, қисқартиришга, таҳрир қилишга, қайта-қайта кўчиришга, мақолада келтирилган факт ва рақамларни синчиклаб солиштиришга ҳожат бўлмайди.

Иккинчи тоифа муаллифлар бироз камтарин бўлишади. Мустақил равишда кам ёзишади. Аммо газеталарда ўқишли, жиддий бир муаммо кўтарилган бўлса ёинки телевидениеда баҳсталаб бир кўрсатув намойиш этилса, уларга туртки бўладию дарҳол қўлга қалам олишади. Бундай муаллифлар билан ишлашнинг нозик бир жиҳати бор. Гап шундаки, кимнингдир фикри, таклифи ёки бирор бир масалага доир ўй-қарашларини маъқулловчи «муносабат» мақолада янги, оригинал фикр кам бўлади. «Газетанинг фалон сониде эълон қилинган фалон мақолада жуда тўғри гаплар айтилган, муаллиф бу муаммони ўз вақтида дадил кўтариб чиққан. Дарҳақиқат шундай...» дейилгач, ўша мақоланинг мазмуни қайта тушунтириб беришдан газетхонга ҳеч қандай наф йўқ. Бунинг ўрнига, муносабат билдирувчи муаллиф газетада эълон қилинган у ёки бу мақоланинг ютуқ-камчилигини аниқ-равшан айтса, бу хусусдаги ўзининг мустақил фикрларини баён этиб, янги факт ва далиллар келтирса, қани эди.

Яна бир тоифа муаллифлар борки, уларга иқтидорларини ҳисобга олган ҳолда вақти-вақти билан «Фалон мавзуда бизга мақола ёзиб беринг, бу мавзуни сиз ёзмасангиз ким ёзади, сиздан шу лозим бўлиб турибди», деб «буюртма» бериш керак бўлади. Шундай дейилса, кайфиятлари кўтарилиб, илҳом билан ишга киришишади. Ижодкорнинг кўнгли булбулнинг кипригидан ҳам нозик, деб кимдир айтган эди. Тўғри айтилган гап. Газета таҳририяти муаллифлар билан шу йўсинда ҳам ишлаши керак. «Бу иш сизнинг қўлингиздан келади, чиройли қилиб ёзиб беринг», дейиш унча-мунча одамнинг илҳомини жўштириб юборади. Ўзимдан мисол. Бундан икки ойча аввал, навбатдаги иш ҳафтасининг адоғида «Тафаккур» журнали бош муҳаррири Эркин Аъзамов кўнғироқ қилиб қолди: «Аҳмаджон ака, сиздан бошқа одамнинг қўлидан келмайдиган битта илтимосимиз бор, йўқ деманг. Журналнинг биринчи сонини босмахонага топширишимиз керак. Оғайнимиз, сизнинг ҳам оғайнингиз, бунинг устига ҳамюртингиз Зухриддин Исомиддинов ваъда берган эди, аммо улгурмади, «Жавондаги жавоҳир» рукнига битта мақола ёзиб беринг. Бир ўтирсангиз ёзиб ташлайсиз, илтимос...» Тўрт кун ичида ёзиб, топшириш керак экан. Эркин Аъзамовнинг мақолага талабини яхши биламан. Бу ёқда ўзимизнинг ишимиз қайнаб ётибди. Аммо муддатнинг зиқлиги боис айтилган «сиздан бошқа одамнинг қўлидан келмайди...» деган гап ёқиб кетди шекилли, хўб, ёзиб бераман, деб юбордим. Ёзиб бердим ҳам. Шанба ва якшанба кунлари дала ҳовлида тинимсиз ишлаб, икки оралиқда ўн етти қоғозлик мақолани тугатдим. Мақола таҳририятга маъқул бўлди ва журналнинг биринчи сониде эълон қилинди.

Муаллифлар билан ишлашнинг бу усулида бир нозик жиҳат ҳам бор. Буюртма бераётганда бўлажак мақоланинг ҳажмини ҳам келишиб қўйиш керак. Шу шартга амал қилмай, бир гал роса ҳижолат тортганман. Талабалик йилларимиз бизга сабоқ берган домлаларимиздан бирига илтифот қилиб, газетанинг биринчи саҳифасига мухтасар бир акс-садо ёзиб беришни илтимос қилган эдим, домла орадан бир ҳафта ўтгач, нақд йигирма қоғозлик қўлёзмани қўлтиқлаб келиб, «Мана, мулла Аҳмаджон, топшириғингизни бажардик, ўзиям роса ишлатдингиз-да» десалар бўладими.

Навбатдаги тоифа – энг мураккаб муаллифлар ҳисобланади. Улар билан ишлаш таҳририят учун осон кечмайди. Бениҳоя инжиқ, ўжар ва қайсар одамлар. Мақолаларининг бирор жойи қисқарса, сарлавҳа, сўз ёки иборалари таҳрир қилинса, қаттиқ ранжишади. Бўлимда мурасага

келинмагач, «даҳанаки жанг» муҳаррирнинг хонасида давом этади. Шундай бўлса-да, муҳаррир сифатида уларга ҳурматим баланд. Чунки, ҳақиқий ижодкор ўз сўзининг қадрига етади ва уни ҳимоя қилади.

Бундай инжиқ муаллифларнинг зидлари ҳам бор. Улар матбуотда бир кўриниб қўйиш учун аҳён-аҳёнда бир нималар қоралаб келишади, ўқиб кўрингларчи, маъқул келса, ёритарсизлар, дея ташлаб кетишади ва шу билан сизни бошқа безовта қилишмайди. Бундай мақолаларни бемалол қисқартириш, таҳрир қилиш, баъзи жойларини ўзингиздан қўшиб тўлдириш мумкин. Таҳририятда ўзимиз тўқийдиган баъзи акс-садоларга фамилияларини бемалол қўйиб юбориш ҳам мумкин. Газетада босилиб чиқса бўлди. Яширишдан не ҳожат, газетачиликда бундай беозор муаллифларга ҳамиша эҳтиёж бўлиб туради.

Яна муаллифлар тўғрисида. Улар орасида ижод билан бевосита шуғулланмайдиган, аммо бадиий диди анча баланд қаламкашлар ҳам бор. Бизнинг газета билан ҳамкорлик қилаётган муаллифларимиз орасида шифокор, муҳандис, қурувчи, қишлоқ хўжалиги ходими, турли соҳадаги таниқли олимлар бор. Уларнинг мақолалари биринчи ўқишда газетабоп туюлмаглиги мумкин. Аммо синчиклаб ўқилса, янги ва журъатли мушоҳадаларга, жиддий ва ўринли таклифларга, бошқа муаллифларда учрамайдиган кузатувларга дуч келасиз. Фақат мақола тилини газета услубига мослаш керак.

Муҳаррирлик фаолиятимда бундай ҳолатларга кўп бор дуч келдим. Гоҳида тажрибасизлик қилиб ёинки асаблар дош бермай, ишласа, жиддий таҳрир қилса яхшигина мақола бўладиган қўлёмаларни муаллифларга қайтариб берган вақтларимиз ҳам бўлди. Газета иши ҳамиша тезкорликни талаб қилади, баъзан иши кўп, таҳрири оғир мақоладан кўра маъноси ўртача, аммо силлиқ ёзилган, енгил ўқиладиган мақолаларга қўл кетиб қолади. Буни ҳам тан олиш керак.

2 март. Газетанинг навбатдаги сони чиқди. Биринчи саҳифага «Йилнинг дастлабки икки ойи ичида обунчиларимиз сони 900 кишига кўпайди» деб ёзиб қўйдик. Аслида, 1600 кишига кўпайган эди. Аммо 700 киши обунани бор-йўғи бир ойга расмийлаштиришган экан...

Биринчи саҳифада шоира Зулфиянинг таваллуд куни муносабати билан бир сурат эълон қилдик. Уни таҳририятга Ўзбекистон халқ шоираси Ойдин Ҳожиева тақдим этди. 1996 йилнинг 1 мартда олинган суратда ҳассос шоирамиз суюкли фарзанди, шогирдлари ва кадрдонлари даврасида ўтирибди. Шу суратга тагсўз топиш учун Рустам Мусурмон билан анча-мунча бош қотирдик. Ниҳоят, бир жумла туғилди: «Шоирага шогирдлик ҳам саодат». Бу жумла кўпчиликка маъқул бўлди.

Журналистика жанрлари ичида «Тагсўз» дегани йўқ. Аммо газетада эълон қилинаётган суратлар тагига тагсўз ёзиш ҳар гал бир мунча муаммо бўлади. Гоҳи икки ёки уч сўздан иборат характерли бир жумлани топа олмай, туриб қоласиз. Газетамиз мисолида айтишим мумкинки, баъзи топилдиқ тагсўзлар катта ҳажмли мақоладан ҳам таъсирчан бўлиши мумкин.

Газетанинг шу сонидан янги муаллифларимиздан бири Сайёра Бекмирзаеванинг «Энажоним – бурорим...» сарлавҳали мақоласини «Сўз – хазина» рукнида эълон қилдик. Муаллифнинг сарлавҳаси «Товланган сўзлар, товланган маънолар эди», таҳрир пайти уни юқоридагича ўзгарттирдим. Шу боис, эътиборингизни «бурорим» сўзига ва яна шу сўзга қўшилган «лар» қўшимчасига қаратмоқчиман. Мақоланинг қаймоғи шу қўшимчада.

Муаллиф ёзади: *«Энажоним – бурорим, буриблар сўйлаб турорим». Она дунёда нимаики яхшилик бўлса, тинчлик-хотиржамликми, ярашиқли либосми, бирор егуликми, ўзидан аввал фарзандига буради, илинади. Узатган қизини ёки алоҳида яшайдиган ўғлини бирор тўймаъракада кўриб қолса, шошилинич бўлса ҳам, бир четга буриб, ўзига қаратиб, ҳол-аҳвол сўрайди. Она ҳамиша фарзандидан огоҳ бўлиб туради, бусиз яшай олмайди. Хўп, шундай ҳам дейлик, аммо нега энди «буриб сўрайди» эмас, «буриблар сўрайди?» Чунки, тилимизнинг кўзга сургулик оҳори, ҳарорати ана шу «лар»да! Шу биргина қўшимчада она меҳри нечоғли*

товланиб туришини қаранг. Агар «Буриб сўйлаб турорим» бўлганида, бу сўздаги жонҳалаклик, меҳрибонлик, суйиш, эркалаш ўрнини қўполлик, қўрслик эгаллаши ҳам мумкин бўларди.»

3 март. Иқбол Қўшшаеванинг газетанинг навбатдаги сонига мўлжалланган мақоласини иккинчи марта таҳрирдан чиқардим. Иқболнинг газетачиликка ўрганиши қийин кечмоқда. Бунинг сабаби у ўз оламида яшайдиган, борлиқни шу олами талабларидан келиб чиққан ҳолда ҳис этадиган ва баҳолайдиган муаллифлардан. Шу боис, ҳар гал ўзини ҳам, бизни ҳам қийнаб, азобга қўйиб ёзади. Битта мақола устида бир-икки ой ишлайди. Аслида, бунинг ҳеч ёмон жойи йўқ. Аммо газетачилик маълум маънода тезкорликни талаб қилади. Бугун айтиладиган гапни бугун айтиш керак, бугун ёзиш керак. Иқбол бундай қилолмайди. Балки унинг газета тезкорлигига мослашмаётгани яхшилик аломатидир.

Унинг бу галги мақоласи – марҳум Римма Аҳмедова ҳақида. Иқбол ўзи бениҳоя ҳурмат қилган бу санъаткорнинг бетакрор қиёфасини шундай тасвирлайди: *«Истараси иссиқ, туйғулари паришон юзига қалқиб чиққан, ҳар қандай ҳолатда ҳам аёллик жозибасига шикаст етказмаган, сочлари кумушга айланган маъсума аёл. Унинг муҳаббатга айланган маъюс кўзларида юракни уйғотадиган қандайдир ҳарорат мужассам. Донишманд қиёфасига ёшликка хос лирика сингиб кетгандай. Бу эса уни янада дилбар қилиб кўрсатади...»*

Бетакрор истеъдод, мафтункор овоз соҳибаси узоқ давом этган оғир хасталиқдан сўнг оламдан ўтди. Унинг Иқбол ўзаро суҳбатлари чоғи гувоҳ бўлган ва бугун сиз ўқувчига етказаетган мана бу сўзларига қулоқ тутинг: *«Барибир, ҳаётдан тўйдим деганингда ҳам, сени бу дунёга боғлаб турадиган баъзи бир нарсалар бўлар экан... Бутун бошли ҳаётимни бир бутунликда кўраман. Бахтим ҳам, бахтсизлигим ҳам бир-бирига занжирдек уланиб кетган. Бир қарасам, бахтсизлигимда бахт бор, бахтимда бахтсизлик. Шунинг учун ҳам мен буларни бир-биридан айро тасаввур қилолмайман. Ҳаммаси бир-бирига туртки бўлган. Мени сиздан ўтинчим, юрагингиздан нафратни қувинг. Юракни нафрат кемиради. Юрагингизда ҳеч кимга заррача бўлса-да, адоват қолдирманг. Ундан кўра одамларга Оллоҳдан инсоф сўранг. Севинг... Улар ҳам ўзича ҳақ. Ҳар ким ўз бахти учун курашади. Мен ҳаммасини астойдил кечирганман, кўнглимда кек йўқ. Бу менинг ҳаётим эди. Шунинг учун ҳеч кимни айбдор деб айтолмайман. Ҳар қандай ҳолатда ҳам, агар мен бошқа бир мамлакатда туғилганимда ҳам, шу қисматни яшаб ўтардим. Ҳеч ким ўзидан қочиб қутула олмаган. Шунинг учун ҳам шоҳ Эдип бизнинг замондошимиз. Ундан кўра Оллоҳ олдида билиб-билмай қилган гуноҳларимиз учун тавба-тазарру қилиш керак. Жон қизим, улар учун ҳам ибодат қилайлик...»*

Иқбол мақоласига «Улуғвор тоғларнинг кўзёши» деб сарлавҳа қўйибди. Менинча, бу сарлавҳа мақола руҳини очиб беролмайди. «Қисматдан қочиб бўлмас...» десакчи? Бу ҳам маълум маънода мавҳум. «Юракдан нафратни қувинг»... Бироз тафт бор. Яна ўйлаш керак. «Кумушга айланган маъсума.» Шу маъқул шекилли... Ҳозирча шу сарлавҳада тўхтаимиз. Олдинда яна бир неча кун бор.

5 март. Баъзи мақолалар бир кунда, бир неча соат ичида ёзилади. Устоз Шариф Юсуповнинг Қўқон хонлиги тарихи, Худоёрхоннинг аянчли қисмати, Амир Насруллонинг Қўқонни қонга ботириши, Нодирабегимнинг қатл этилишига доир туркум мақолалари эса, муболағасиз айтиш мумкинки, йиллар давомида қилинган машаққатли меҳнат натижасидир. Бу мақолаларнинг айримлари таҳририятнинг бевосита буюртмаси асосида ёзилган. Уларни нашрга тайёрлашда муаллиф билан бирга жиддий ишлаганмиз. Устоз ҳеч эринмай, баъзи ёш муаллифлар каби жиззакилик қилмай, эътирозларимизни қабул қилиб, қўлёзма устида ишлашни давом эттирдилар. Натижада ҳар жиҳатдан пишиқ-пухта, сўнгги хонликлар тарихига оид даврнинг чалкаш нуқталарини ойдинлаштириб берувчи мақолалар пайдо бўлди. Бундан англашиладиган хулоса шуки, таҳририят ўз режаларидан келиб чиқиб, муаллифлар билан бўлажак мақолалар устида ҳам ишлаши керак бўлади. Агар мендан муҳаррирнинг муҳим

вазифаларидан бири нимадан иборат, деб сўрасалар, ҳеч иккиланмай, «Янги муаллифлар топиш, уларга мавзу таклиф этиш», деган бўлардим.

6 март. Газетада шеъри ёки мақоласи чиққан ҳар қандай муаллиф газетхонларнинг, таҳририят аъзоларининг фикрини билишга қизиқади. Бирор бир илиқ сўз эшитиш илинжида бўлади. Камтарликка кирмаса-да, айтай, менинг ўзим ҳар гал, «Муҳаррир минбари» рўкни остида навбатдаги мақолам босилганида ҳамкасб биродарларимнинг оғзига қараб тураман. Кўзлари тушгандир, ўқишгандир, маъқул келгандир, дея умидвор бўламан. Шу маънода газетамизнинг фаол муаллифларига, уларнинг пишиқ-пухта мақолалари эълон қилинганида, эринмай телефон қилиб, миннатдорлик билдираман, бошқаларнинг фикр-мулоҳазаларини етказаман. Мавзуни давом эттиришга ёки янги бир муаммо хусусида мақола тайёрлашга келишиб оламиз. Газетамизда эълон қилинган жуда кўп мақолалар муаллифлар билан айна шундай мулоқот туфайли ёзилган.

9 март. Байрам муносабати билан газетамиз пайшанба куни чиқди. Иқбол Қўшшаеванинг мақоласи «Кумушга айланган маъсума» сарлавҳаси остида эълон қилинди. Бугун эрталаб келиб, мақолани яна бир бор ўқиб чиқдим. Муаллиф саҳифани ўқиётганида, бир сўзни ўзгартирибди. Оригиналда «Жон синглим, улар учун ҳам ибодат қилайлик» деган жумла бор эди. Таҳрирда шу жумла бошидаги икки сўзни, суҳбат руҳидан келиб чиқиб, «Иқбол қизим» деб ўзгартирдик. Мақола муаллифи «Жон қизим» дейишни маъқул кўрди. Газетага имзо чекиш пайтида «Жон қизим» «Жон болам»га ўзгартирибди.

Газетанинг шу сонидида филология фанлари доктори Раъно Иброҳимованинг «Аёлга мактуб – эпистоляр жанр эскирдими?» сарлавҳали мақоласи эълон қилинди. Унда олим ва шоирларнинг ўз рафиқаларига ёзган мактублари ўзига хос услубда шарҳлаб берилган. Бу мавзу менга жуда ҳам яқин. 1974 йили Тошкент Давлат университетининг журналистика факултетини тугатаётганимда «Чингиз Айтматов публицистикаси» мавзусида диплом иши ёзганман. Унда улуғ мутафаккир шоир Алишер Навоий ўзининг Самарқанд, Астробод ва бошқа шаҳарларда туриб, турли кишиларга ёзган мактубларини тўплаб, «Муншаот» номи билан алоҳида тўплам қилганини айтиб, устоз Очил Тоғаевнинг қуйидаги фикрларини келтирганман: «Бу мактублар буюк адибнинг турли ҳолат ва вазиятдаги кайфиятини реалистик акс эттирган тарихий ҳужжатлар сифатида ҳам ғоят аҳамиятлидир. Навоийнинг хатларида ўз ватани, халқи тўғрисида ғамхўрлик туйғуси билан яшаган, халқ аҳволини яхшилаш тўғрисида кўп ўйлаган, ўз сиёсий тушунчаларига мувофиқ амалий тадбирлар тақдим этган гражданин шоирнинг оташин овози эшитилиб туради».

Диплом ишида демократ шоир Фурқатнинг Кашмирдан туриб йўллаган мактубларига, А.С. Пушкиннинг «Арзирумга саёҳат», Лев Толстойнинг «Жим туролмайман», В.Маяковскийнинг «Мен кашф этган Америка» асарларига, таниқли француз романисти Эмил Золянинг «Балзак хотираси», «Мен айблайман» (Республика Президенти жаноб Феликс Форга хат), «Бўлажак министр» каби ўткир тилли сиёсий памфлет ва мақолаларига алоҳида тўхталиб, шундай хулосага келганман: «Ёзувчи публицистикаси муаллиф ва ўқувчи ўртасида бадий асарга нисбатан фаол боғловчи ролини ўйнаши мумкин. Машҳур кишиларнинг мактубларида уларнинг ижтимоий-маънавий қарашлари, ҳаётга, воқеа-ҳодисаларга муносабати ўз аксини топади...»

Раъно Иброҳимованинг фикри ҳам шундай: «Жаҳонда барча пешқадам зиёлилар хат ёзиб, хат олишган. Тарих Навоий ва Жомийнинг ўзаро ёзишмалари, Пушкин, Тургенев, Достоевский, Ойбек ва яна кўплаб бошқа машҳур кишиларнинг мактубларига гувоҳ. Бу мактублар ўрганилиши, умумхалқ мулкига айланиши зарур... Бугунги кунда техника тараққиёти, хусусан электрон почта эпистоляр жанрни ташкил этувчи мактубларга бўлган эҳтиёжни сўндирди, кишилар бир-бирларига мактуб ёзишдан узоқлашди».

12 – 15 март. Хизмат сафари билан Андижон ва Фарғона вилоятларида бўлдим. «Андижоннома» газетаси таҳририятида ташкил этилган вилоят журналистларининг «Маҳорат мактаби»да маъруза ўқидим, адабиёт газетаси мисолида бугунги матбуотнинг ютуқ ва камчиликлари тўғрисида мулоҳаза юритдим. Вилоятнинг янги раҳбари матбуотга алоҳида эътибор бераётгани, хусусан, газетада эълон қилинган ҳар бир танқидий мақола ҳокимликда ўрганилиб, тегишли чора-тадбирлар белгиланаётгани мени қувонтирди. Бу, аслида, янгилик эмас. Аммо кейинги пайтларда матбуотдаги танқидий чиқишларга эътибор мутлақо сусайиб кетганлиги назарда тутилса, вилоят раҳбариятининг бу қарори эътирофга лойиқдир.

Шу ўринда бир мулоҳазани очиқ айтиб ўтишга тўғри келади. Матбуот сўзига эътиборнинг сусайишида маълум маънода бизнинг ҳам айбимиз бор. Бунинг изоҳи шундаки, газеталардан бирида бугун бирор бир корхона фаолияти жиддий танқид қилинса, орадан бир ҳафта ўтмай бошқа бир газетада айна шу корхона кўкларга кўтариб мақталади. Бундай буюртма мақолалар жамоатчиликни чалғитади.

Фарғона Давлат университетида бўлиб ўтган учрашувда ёшлар менга кўплаб саволлар беришди. Чунончи, талабалардан бири «Мухаррир минбари» рукни нега мунтазам чиқмаётганлигини сўраб қолди. Шу савол баҳона баъзи мулоҳазаларимни айтиб олай. «Мухаррир минбари» газетхонларга маъқул бўлди. Деярли ҳар куни шу рукн остида эълон қилинган мақолаларга муносабат билдирилган мактублар келади. Аммо, муҳтарам устозларимиздан бири ёзувчилар уюшмасида бўлиб ўтган йиғинлардан бирида «Бу минбардан бошқалар ҳам фойдаланиши керак, бир ўзингиз ёзаверсангиз бўлмайди», дегандай гап қилдилар. Ўйланиб қолдим ва кейинги пайтларда айрим фаол муаллифларимизнинг биринчи саҳифага мос руҳдаги мақолаларини бош мақола тарзида эълон қила бошладик. Ўзбекистон халқ шоири Охунжон Ҳакимов, адабиётшунос олим Йўлдош Солижонов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналистлар Муҳаммаджон Обидов, Абдумутал Абдуллаев, туман газеталари муҳаррирлари Йўлдош Султонов, Зухра Алиева, Хадичахон Каримова, Ҳамидулла Бурҳонов, Адҳамжон Мирсаидов, ўқитувчи Шокиржон Маҳмудовларнинг фикрича, газеталарнинг бу рукнини муҳаррирнинг ўзи давом эттириши керак.

Хизмат сафарига чиқиш газета муҳаррири учун муҳим аҳамиятга эга. Бундай пайтда ўз фаолиятингга, газетага четдан туриб қараш, ютуқ-камчиликларини аниқ-равшан кўриш имконияти юзага келади. Шу боис, қайси вилоят, шаҳар ёки туманда бўлмайин, энг аввало шу жойда нашр этилаётган газеталарни варақлашдан эринмайман. Тан олиш керакки, матбуотимизнинг қуйи бўғини ҳисобланмиш баъзи туман ва шаҳар газеталарида пойтахт нашрларида ишлаётган журналистлар ибрат олса бўладиган ижодий янгиликлар ҳам бор. Бу гал мен бундай ҳолатларни Олтиариқ тумани «Давр овози» (муҳаррир Олимжон Ҳакимов), Охунбобоев тумани «Истиқлол йўли» (муҳаррир Хадичахон Каримова), Фарғона тумани «Водил ёғдуси» (муҳаррир Собиржон Дадахўжаев) газеталарида кузатдим. Чунончи, «Водил ёғдуси»нинг бир сониди электр энергияси ва табиий газдан ноқонуний, ўғринча фойдаланаётган, тармоққа руҳсатсиз уланган, давлат муҳрини бузган, электр ва газ ҳақини эса бир неча йиллардан бери тўламай келаётган юздан ортиқ фуқароларнинг исм-фамилиялари, турар-жойлари, қарз миқдори эълон қилинган. Бундай ҳолат, масалан, пойтахтда йўқ дейсизми? Бор, албатта. Аммо улар ҳақида ёзишга, кимликларини ошкор қилишга журъатимиз етмайди. Чунки, пойтахтда амалдор бўлмаган ёки бирор амалдорга боғланмаган одамни топиш қийин.

VI. ЯНА ГАЗЕТА ТИЛИ ҲАҚИДА

17 март. Журналистикада тилнинг равонлиги, халқ иборала-ри, мақол ва маталлар, ўхшатиш, қиёс ва ўлчовлардан фойдаланиш хусусида мулоҳаза юритдик. Янги китобларни ўқиганингда, муаллифларнинг қўлёзмаларида ёки оғзаки нутқда ҳамиша ўзинг учун бир янгилик учраб туради. Уларнинг ҳаммасини ёдда сақлаб қолиш қийин. Шу боис, ёнимда ҳамиша қоғоз-қалам бўлади.

Баъзи мисоллар. Нарса, буюм, егулик-ичкиликнинг вазни, чамаси, ҳажми халқ тилида шундай ифодаланади: **бир қултум сув, бир тегирмон (тарнов) сув, билакдай сув, бир ҳовуч сув, бир кигизлик жун (тахминан ўн беш килограмм), бир шолчалик ип, бир қатим (қарич) ип, бир қучоқ пахта, бир жувоз ёғ, бир калла кунжара, бир уй меҳмон, бир энлик хат, бир қўра қўй, бир тандир нон, бир бўғча кийим-бош, бир тутам соч, бир чимдим туз, бир этак бола, бир ошлик гўшт, бир кўтарим похол, бир отим нос, бир бойлам пичан, бир ўримлик ер, бир тилим (карж, палла, коса) қовун, бир от юки кўч-кўрон, бир бўйра ер, бир чизим мағиз, бир чўқим ош, бир жағлик гап, бир тўйимлик овқат** ва ҳоказо.

Бир мақолада «**Бир жилимлик беда**» деган иборани учратдим. Мақола муаллифидан маъносини сўраган эдим, шундай тушунтирди: «Беда ўраётган киши, қўлида агар оддий ўроқ бўлса, ўтириб олади-да, ён-атрофини ўриб бўлгач, бир томонга қараб жилийди. Ҳар жилиганида тахминан икки боғ беда ўради».

«**Бир айғирлик бия**» деган иборанинг маъноси: «Куз адоғида йилқибоқарлар бияларни тоққа қўйиб юборишади. Битта айғир тахминан саккиз-ўнта биянинг атрофидан бир-икки марта айланиб ўтса бўлди, «никоҳига» олгани шу. Баҳоргача уларнинг ёнига бошқа «хушторларни» йўлатмайди.

Вақтни билдирувчи қиёслар: «**Бир йигит умри**», «**Бир ош пишиғи, бир чой қайнашлик вақт**», «**Бу иш бир қовун пишиғида битмайди...**», «**Кампир шафтоли егунча**», «**Қари қиз пардозини тугатгунча...**» ва ҳоказолар.

«**Бир чақирим жой**» – маълум масофани билдиради. «**Бир эшак ўлдилик жой**» ҳам шундай. Дафтаримдаги ёзувдан: «**Қишлоқдан чиққанингиздан кейин, бир эшак сулайгунча йўл юрилса, катта қайрилиш келади...**»

Муаллифларнинг мақолаларида учратганларимдан: «**Энди бир чертим куй эшитган эдик...**», «**Бир тепкилик (муштлиқ, черткилик) ҳоли бор, аммо дағдағаси оламини бузади**», «**Мақтаган полвонинг шуми, бели бир бурашга дош бермади-ку**», «**Бунақа майда-чуйда ишни битта йўталиб битираман...**»

Нимжон, ушоққина болага берилган таъриф: «**Томоғидан тариқ ўтмайди-ку, шу тирранчага ишониб ўтирибсанми?**» ёки «**Қорнида қўноқ айланмайдиган бир бола бўлса...**»

Журналист кузатувчан бўлиши керак дегани шу. Куни кеча бир маросимда кекса отахонлардан бири сўзлаб қолди: «**Бошлиғимиз бизда икки йил ишлади, ҳаракат қилди, аммо илдиз ота олмади...**»

Ёш олим Шерзодбек Самандаровнинг ўлчов бирликлари ва уларнинг тарихига доир қизиқарли маълумотларини ўқиб чиқдим. Уларни билиб қўйиш матбуот соҳасида ишловчи ижодкорлар учун жуда ҳам зарур.

Қадимдан инсоният бирор бир нарсанинг ҳажми, оғирлиги ёки қувватини ўлчаш, аниқлаш эҳтиёжини сезган, — дейди тадқиқотчи. — Ўлчаш учун турли идиш ёки бошқа воситалардан фойдаланган. Шу тариқа ўлчов бирликлари пайдо бўлган. Масалан, озуқа маҳсулотларини ўлчашда «қадок», «пайса», «юмалоқ», ҳажмни аниқлашда «саржин», «тахта», «энлик», пулни санашда «мири», «чақа», «сўлкавой» каби бирликлардан фойдаланган. Бундан ташқари оғирлик бирликлари – «мисқол» (4,095 грамм), «қадок» (409,5 грамм), «пуд» (16,380

килограмм), «ботмон» (163,8 килограмм), ер майдони – юзасини ўлчашда «таноб» (60 х 60 газ), «жуфт» ёки «жуфти гов» – бир жуфт ҳўкиз билан бир кунда ишлов бериладиган ер майдони тушунчалари ҳам муомалада бўлган.

Узунлик ўлчови инсон танасининг бирор аъзоси – қадам, қарич, қулоч, бармоқ, тирсак, қақиримга қиёсланиб аниқланган. Чунончи, қақирим одамнинг овози етадиган масофа – 900 метр ҳисобида қабул қилинган. Сув сарфини аниқлашда ариқ, қулоқ, тегирмон, билак бирликларидан фойдаланилган. «Бобурнома»да масофани аниқлаш учун ишлатилган «йиғоч», «курух», «қари», «шаръи» сўзларига дуч келамиз. Мисол: «Панжшанба куни рабиул охир ойининг тўртида мундоқ муқаррар бўлдики, Оградин Кобулғача Чақмоқбек Шоҳий тамғочининг нависандалиғи блан таноб урғай. Ҳар тўққиз куруҳда манор қўпорғайларким, манорнинг баландлиғи ўн икки қари бўлғай. Устида бир чордара қўпорғайлар. Ҳар ўн секкиз куруҳда олти ём оти боғлағайлар...» Мазкур асарда «бир ўқ отин ер», «бир ўқ чоптирим ер» каби ноёб ўлчов бирликлари ҳам учрайди».

Масофа бирликларидан баъзи намуналар:

Миср мили 580 метр,

Қадимги юнон мили 1388 метр,

Эски рим мили 1481 метр,

Инглиз мили 1524 метр,

Қуруқлик мили (Англия

ва АҚШда) 1609,344 метр,

Денгиз мили (Буюк Британия) 1853,184 метр,

Қадимги араб мили 1920 метр,

Географик немис мили 7467,44 метр,

Эски рус мили 7467, 60 метр,

Швед мили 10000 метр,

Эски чех мили 11200 метр.

20 март. Ҳеч ким бирданига маҳоратли бўлиб қолмайди. Маҳорат деганлари йиллар давомидаги узлуксиз меҳнат, ўқиб-ўрганиш натижасида шаклланади. Ҳаваскор, бошловчи муаллифларнинг илк машқларини ўқиганда, гарчи фойдаланиш учун мутлақо яроқсиз бўлганида ҳам, шаштларини қайтармаслик, ўзларига бўлган нимжонгина ишончларини сўндирмаслик лозим, деб ўйлайман. – Йўқ, бўлмайди, мақола бундай ёзилмайди, деб қайтариб берсангиз, шу билан қўлига бошқа қалам ушламаслиги мумкин.

Устозлардан эшитган шу маслаҳатга амал қилиб, бошловчи мухбирларга бефарқ бўлмасликни ўзимга одат қилганман. Уларнинг дастлабки бир-иккита мақоласини қайта ишлаб, таҳрир қилиб, газетада эълон қиламиз, бордию кейингилари ҳам паст савияда бўлса, албатта, эътирозимизни айтаемиз, камчиликларини кўрсатиб, талабни оширамиз. Буни кўпчилик муаллифлар тўғри тушунишади. Аммо, шундайлари ҳам борки, улар таҳририятга хом-хатала, қаламга олинган мавзу тўла очиб берилмаган қораламаларини ҳам «Ходимлар тузатиб, тўлдириб чиқаришади» деган фикрда ҳавола этишаверади. Шундай ҳоллар ҳам бўладими, муаллиф ўзи ёзган мақолани ёзув машинкаси ёки компьютерда кўчиргач, устидан ўқимай, имло хатоларини тузатмай ҳам таҳририятга жўнатворади.

Газетага мақола олиб келишнинг ҳам ўзига яраша маданияти бор десам, муболаға бўлмас.

22 март. Ёш журналистлар суҳбат жанрига жуда қизиқишади. Аслида, яхши суҳбатдош топиш – мухбир учун ярим муваффақият дегани. Лекин, бу ишнинг мураккаб шarti шуки, суҳбат чоғи жилов мухбирнинг қўлида бўлиши керак. Яъни суҳбат йўналишини журналист белгилаши, мулоқотни зарур ўзанга буриб туриши керак. Афсуски, газеталаримизда эълон қилинаётган кўпдан-кўп суҳбатларда бунинг аксини кўраемиз. Мухбирнинг аввалдан маълум,

умумий саволларига суҳбатдош айни шу даражада жавоб қайтаради. Мисол, ёш эстрада хонандаси билан суҳбат қилинадиган бўлса, тахминан қуйидагича саволлар берилади: «Санъатга қандай кириб келгансиз, биринчи устозларингиз ким бўлган, илк бор саҳнага чиққан кунни эслайсизми, ижодда нима учун эстрада йўлини танлагансиз, қўшиқларингизни клип қилиш ниятингиз борми, қайси шоир, қайси бастакор билан ҳамкорлик қиласиз, яккахон концертингиз қачон бўлади...» ва ҳоказолар. Мулоқот «Мазмунли суҳбатингиз учун ташаккур» деган жумла билан тугайди.

Бундай суҳбатлардан ҳеч бир наф йўқ. Мухбир, аввало бўлажак мулоқот мавзусини, масалан эстрада йўналиши бўлса, соҳага доир ютуқ-камчиликларни яхши билиши, суҳбат чоғида эса бу масалалар юзасидан санъаткорнинг фикрини аниқлаши лозим. Мамлакатимиздагина эмас, дунёнинг кўплаб мамлакатларида ҳам номи машҳур бир санъаткоримиз бир суҳбатда мухбирнинг «Шогирдларингиз кўпми, уларнинг ижодига муносабатингиз қандай?», деган саволига «Шогирдларим йўқ, санъатда ҳар ким ўз аравасини ўзи тортиши керак, ҳар бир ижрочининг ўз йўли бўлиши керак», деб жавоб қайтарди. Истеъдодли хонанда Дилдора Ниёзова суҳбатдошининг кўплаб қўшиқларнинг мусиқаси негадир бир-бирига ўхшаб қолаётгани ҳақидаги ўринли саволига «Бастакорларга ҳам осон эмас. Ўзи еттитагина нота бўлса, ўхшатмасликка қанчалик уринишса ҳам ўхшаш бўлиб қолаверса керак-да», деб жавоб берди. Тоҳир Содиқовнинг фикрича, ҳар қандай ёмон қўшиқни ҳам яхши «раскрутка» билан машҳур қилиш мумкин. Устозлик мақомига етган бошқа бир санъаткоримизнинг мана бу фикрларини олайлик: «Вилоятларда, чекка жойларда яхши санъаткорлар бор. Улар буёққа (пойтахтга) кела олмайди. Келгани билан «ёвуз кучлар» уларни босиб ташлайди» (Қаранг: «Даракчи», 15 май, 3 июнь, 2004 йил, «Туркистон», 28 феврал, 2004 йил).

Бу фикрларни келтириб, уларни нотўғри деяётганимиз йўқ. Мухбир айни шу жойда суҳбатдошини маҳкам ушлаши, нега энди шундай деб ўйлайсиз, наҳотки шогирдлар тайёрлаш санъаткор учун зарур бўлмаса, еттита нота мусиқада ранг-барангликка эришиш учун камлик қилади деганингиз жуда ҳам ажабланарли-ку, ҳар қандай расво қўшиқни ҳам «раскрутка» билан тузатиш мумкин бўлса, қўшиқчилигимизнинг ҳолига вой экан-да...» деган саволлар билан уларни, таъбир жоиз бўлса, бироз довдиратиш керак эди-ку. Афсуски, ҳар уччала суҳбатда ҳам ҳамкасбларимиз бу жиддий ҳолатларга эътибор беришмаган.

Суҳбатдошлар ҳам анойи эмас. Мухбирнинг ёрлигини билиб қолишса, қўйнингизни пуч ёнғоққа бир пастда тўлдиришади. Битта мисол. Бадиий буюмлар фабрикаси директори ёш мухбиримизнинг иш режалари қандай бажарилаётганлиги тўғрисидаги саволига «Биз жорий йилнинг биринчи ярмида ўтган йилнинг айни шу даврига нисбатан ўн икки фоиз кўп маҳсулот ишлаб чиқардик», деб жавоб берган. Ярим йил ичида бунча ўсишга эришиш, шубҳасиз, яхши кўрсаткич. Аммо, суҳбатни чоп этишга тайёрлаш чоғида маълум бўлдики, бу корхона ўтган йили йиллик режани атиги етмиш фоизга бажарган холос. Демак, ярим йилликдаги ўн икки фоиз ўсиш ҳам деярли ҳеч нимани англатмайди.

Бошқа нашрлар қатори газетамизда ҳам суҳбат жанрига алоҳида эътибор берилади. Лекин уларнинг ҳаммаси бир хил савияда, деб айта олмайман. Шукур Холмирзаев, Баҳодир Йўлдошев, Шухрат Аббосов ва шу каби маданиятимиз дарғалари билан қилинган суҳбатларда оригинал фикр, қутилмаган мулоҳаза, жиддий кузатув ва хулосалар кўп. Шу боис уларни бир эмас, бир неча марта ўқисангиз ҳам роҳат қиласиз.

Яна бир кузатувим. Баъзи муаллифлар мақола ёзишдан кўра мухбир билан суҳбатлашишни ҳуш кўрадилар. Яъни жонли суҳбат чоғи янги-янги фикрлар юзага қалқиб чиқади. Бордию суҳбатдош ўзаро мулоқотга жиддий тайёргарлик кўриб келган бўлса, газета учун яхши бир материал унди деяверинг. Бунда мен газета мухбирининг суҳбатдошига берадиган саволларини кўзда тутаяпман. Улар ичида мутлақо қутилмаган, кескин, жавоб қайтариш учун пешонани бироз терлатишга тўғри келадиган саволлар ҳам бўлиши керак.

23 март. Баъзи муаллифлар гапни узоқдан бошлайдилар. Мақолалари тўхтовсиз чиқиб турса, ким яхши сиз яхши, газета – зўр. Бордию бирортасини қайтарсангиз бас, сиз ҳам, газетангиз ҳам бир пулга қиммат.

Шундай муаллифларимиздан бири бугун мени эрталабки ошда кўриб, аввалига «Газета зўр чиқибди, мақолаларнинг савияси жуда баланд, табриклайман», дея қўлимни қаттиқ қисди. Хурсанд бўлишга энди чоғланган эдим, коса тагидаги нимкоса аён бўлиб қолди. Домла мени четга тортиб, мақсадга кўча қолдилар:

— Газета савиясини янада баландлатиш керак. Битта мақолам танқид бўлимида уч ойдан бери ётибди. Шунга кейинги сонга бериб юборсаларинг, зўр иш бўларди-да...

Эсладим. Китоб ўқиш зарурати тўғрисида умумий мулоҳазалар. Шу мавзуда ўзимизда, бошқа нашрларда эълон қилинган мақолалардан қайчи билан қийиб, ёпиштирилган мақола. Бу ҳолатда эълон қилиб бўлмайди, жиддий ишлаб беринг, бир-иккита жўяли фикр айтинг, мисоллар келтиринг, деб муаллифга маслаҳат бердик. Аммо маслаҳатимиз беҳуда кетди: «Тегиб нима қиласизлар, ўзи зўр ёзилган-ку...»

Бундай пайтда муҳаррирга юмор ёрдамга келмаса, бошқа ҳеч нимадан мадад кутиб бўлмайди.

— Домла, — дедим ошни паққос тушириб чиқаётган шерикларимга ҳавас билан боқар эканман, — ўзингиз айтаяпсиз, газета материалларини баланд деб. Мабодо мақолангизни эълон қилсак, газета янада баландлаб кетиб, осилиб қолмайлик тагин...

26 март. Бундан уч ҳафта аввал бир вақтлар олийгоҳлардан бирида Маркс бобо таълимотидан сабоқ берган домлаларимиздан бирининг каттагина мақоласини... қайтариб берган эдим. Устоз мақомидаги кишининг ёзганини қайтариб бериш нақадар оғир эканлигини муҳаррир бўлган киши тушунади. Бугун эрталаб наҳорош ўрнига шу ишимнинг совуғини едим. Бошқа бир домламиздан тенбеҳ эшитдим. Кун бўйи кайфиятим бузилиб юрди. Ўзимга ўзим: «Қанчадан-қанча бўш-баёв мақолаларни таҳрирдан чиқарамиз, тузатамиз, ўзимиздан кўшамиз, эпқага келтирамиз. Кекса домланинг дилини оғритиш шартмиди?», дея савол бераман. Аммо ички бир адолат йўлимга кўндаланг бўлади: «Кўнгилчанлик қилиб ўша мақолани чиқарганингда, совуқ ейиш ҳам гапни, ундан каттасига дучор бўлардинг».

29 март. Газетанинг маълум бир сони учун мўлжалланган мақолалар, табиийки, бир вақтнинг ўзида ҳозирланмайди. Бир мақола бугун тайёрланган бўлса, иккинчиси бир ҳафта олдин териб, ўқиб қўйилган бўлади. Шу сабабли, газетани саҳифалаётганда такрор сарлавҳалар, тагсарлавҳалар, рукнларга эътибор бериш керак. Адабиёт газетасида ҳар пайшанба куни газетанинг навбатдаги сонига имзо чекишдан аввал деярли барча ижодий ходимлар иштирокида саҳифаларни яна бир бор кўздан кечириб чиқишни одат қилган эдик. Кун бўйи ўқиб, эътибор бермаган ғализ жумлалар, айниқса, ўрнига тушмаган сарлавҳаларни компьютер экранда тўғриласа бўлади. Бир кўз – бир кўз, кўп кўз – кўп кўз, дегани шу.

Бугун газетанинг навбатдаги сонини саҳифалаяпмиз. Қўқонлик шоир Ҳабибулла Саид Ғани ҳазрат Алишер Навоийнинг Фоний тахаллуси билан форс тилида битган ғазалларидан намуналарни ўзбек тилига ўгириб, китоб ҳолида нашр эттирди. Шу воқеага муносабат билдириб, газетанинг биринчи саҳифасида «Девони Фоний» ўзбек тилида» сарлавҳали кенгайтирилган ахборот бераётган эдик. Газетага имзо чекиш пайтида фикр туғилиб қолди – улуғ мутафаккирнинг форсча ғазаллари аввал ҳам таржима қилинган (Шоислом Шомухамедов ва бошқалар), кўпчилик мухлислар уларнинг аслини бемалол ўқий олишади, бинобарин сарлавҳа бироз «баланд» эмасми? Эринмай, аруз масаласида бизга ҳамиша кўмак бериб келадиган Ўзбекистон халқ шоири Жуманиёз Жабборовнинг уйига кўнғироқ қилдик. У киши ҳам шу фикрни билдиргач, сарлавҳани «Девони Фоний»дан тўхфа» деб ўзгартдик. Эртасига

эрталаб ишга келиб, газетага кўз югуртирсам, иккинчи ва учинчи саҳифадаги иккита мақоланинг сарлавҳаси бир-бирига ўхшаш бўлиб қолибди: «Адиб истеъдодининг яна бир қирраси» ва «Адиб ижодининг ибрати». Буни газетачилик дейдилар - қирқ йиллик тажрибага эга бўлсангиз ҳам, мен биламан, дея олмайсиз...

VII. БИРИНЧИ ТАНБЕҲ – БИРИНЧИ САБОҚ

31 март – 5 апрел. Матбуотда босилган биринчи мақоламни яхши эслайман. Баҳорги экин-тикин ишлари тўғрисида ёзилган мўъжазгина ахборотим туман газетасининг биринчи саҳифасида босилиб чиқиши ўшанда мени салкам қаҳрамонга айлантириб юборган десам ишонаверинг. Тўққизинчи синф ўқувчисиман, қутловларнинг адоғи кўринмайди. Назаримда, бутун қишлоқ, мактаб оёққа қалққандай эди. Ҳамминг нигоҳи менда. «Мана, ўзимиздан ҳам бинойидек мухбир чиқди, энди кўрасизлар, бир иш қилсаларинг, газетага уриб чиқади», деб менга ғалати нигоҳ ташлашади.

Ҳаммага маъқул бўлган мақолам «эрталабдан то қош қорайгунча далага пешма-пеш маҳаллий ўғит ташиётган» тракторчи йигитга ёқмади. Қўлимдан газетани олиб, ҳафсаласизлик билан, жуда имиллаб, бу ҳам етмаганидек, ўзи тўғрисида ёзилган жойини эмас, бошқа мақолаларни ўқий бошлади. Сабр билан чидаб турдим. Аммо ичимда «Эҳ, келиб-келиб шу беғамхўжани мақтаманми, қишлоқда бошқа тракторчилар ҳам бор-ку», дейман ўзимга ўзим.

— Ука, — деди у бир пайт худди менга раҳми келгандай, — роса шиширибсан-ку. Шунча гапни ўзинг тўқидингми? Ундан кўра шудгор тўғрисида ёзсанг бўлмайди? Қара, шу ҳам ер ҳайдашми? Фирт кўзбўямачилик, чуқурлиги бир қарич ҳам келмайди. Ҳаммаёқ сенинг хумкалла бошингдан катта кесак, ўғитлаганинг билан бекор. Бунга ақлинг етмаса, уруғ тўғрисида ёз, мен сенга бор гапни айтиб берай. Тозаланмаган, дориланмаган буғдойни «тозаланди, дориланди» деб алдаб, сепиб ётишибди. Эртага кўрасан, ҳаммаёқни ўт-алаф босиб кетади. Сенларни ўқишдан қолдириб, юлдиришади. Мухбир бўламан десанг, мана шунақа қалбаки ишларни ёз. Қўрқма, билдингми?!

Ҳафсалам пир бўлди. Уйга келиб қоғоз-қаламни йиғиштирдим, бошқа мухбирлик қилмайман, деб ўзимга ўзим сўз бердим. Аммо кўринган одам «Ў, мухбир бола, мақола ёздингми, қачон ўқиймиз?» деявериб қўйишмади. Қишлоқда нима кўп – муаммо кўп. Туман марказига автобус вақтида қатнамайди, ҳаммом ишламайди, чироқ деганлари кунора ўчиб туради. Ёмғир ёғди дегунча томлардан чакка ўтиб, ҳаммаёқ шалаббо бўлиб кетади. Шифтнинг минг жойига гугурт чўпи суқиб, ип боғлаб қўямиз. Чорвадорлар билан суҳбатлашсангиз, ҳасратларидан чанг чиқади. Қўзилатиш мавсумида уларга қийин. Қўзичоқларни зах ертўлаларда асрашади.

Хуллас, биринчи муваффақиятсизликдан кейин мақтовни йиғиштириб, танқидга ўтдим. Мана, болалар боғчасининг ишламаслиги, боғча биниси қурилмаётгани тўғрисида болалар тилидан ёзган «Арзнома» сарлавҳали шеърини фелъетоним:

Раис бува, тингланг бизни

Арзимиз бор.

Гапимизга қулоқ солинг –

Қарзингиз бор.

Нега бизга қиё боқиб

Қарамайсиз,

Наҳот боғча қуришга ҳам

Ярамайсиз?

Олдингизга қишда кирсак

Қор дедингиз,

Болакайлар, ҳали фурсат

Бор, дедингиз.

Мана энди қорлар эриб

Фурсат етди,

Кўклам-дала ишлари-чи

**Қизиб кетди.
Бироқ боғча ҳалигача
Қурилмади,
Бу масала мажлисларда
Кўрилмади...
«Қамчи» тоға, ўқиб бўлгач
Арзимизни,
Ёрдам беринг, сарғайтирмай
Тарзимизни...**

Ўш вилоят газетасининг «Қамчи» танқидий рукни остида босилган бу шеър бутун туманга овоза бўлиб кетди. Кўплар уни ёдлаб олишди, боғча болаларига эса ёдлатишди. Мактабга комиссия келиб, қани, ким шеър ўқишни билади, деса бўлди, ҳаммалари бараварига қўл кўтариб, арзномани бошлаворишади. Бундан илҳомланиб навбатдаги «Ким айбдор?» деган мақолани ёздим:

«Ҳамма жанжал ойна сингандан кейин бошланди. «Олабуқа – Каравон» йўналишида қатнайдиغان эски, шарти кетиб парти қолган автобус тирбанд, оёқ қўйишга жой йўқ. Магазиндан ойна харид қилиб, эҳтиётлаб олиб келаётган киши билан унга бехос урилиб кетган йўловчи ўртасидаги даҳанаки «жанг» тобора авжига чиқади:

— Ўзингни эплай олмасанг автобусга чиқиб нима қиласан, галварс?

— Айб мандами ака, қаранг, автобус чайқалиб, ғалвирдек элаяпти-ку...

Аслида, ойнанинг синишига йўловчи ёки автобус эмас, район йўл ремонтни бошқармаси раҳбарлари айбдор. Қаровсизлик оқибатида йўлнинг абжағи чиқиб кетган, ҳаммаёқ ўйдим-чуқур. Матлубот жамияти мутасаддилари эса аҳолини кундалик эҳтиёж товарлари билан таъминлаш ишига панжа остидан қарамоқдалар. Одамлар ойна, лампочка ва шунга ўхшаш оддий рўзғорбоп нарсаларни тополмай, мана шу қўшиқни хиргойи қилиб юришибди:

**«Йўл азоби – гўр азоби,
Арзимиз тутаяпти,
Ойна излаб кунимиз
Беҳуда ўтаяпти.
Кўпчилик раҳбарлардан
Илтифот кутаяпти,
Қиш эса совуқ йўллаб,
Куз ҳақи битаяпти...»**

Шеъринг луқманинг шов-шуви аввалгисидан ҳам ошиб тушди. Бир неча кун ичида магазинларга керагидан ортиқча ойна, лампочка, керосин чирок, пилик, лампа шиша ва яна шунга ўхшаш нарсалар олиб келинди. Йўлларнинг бир қисмини амал-тақал қилиб таъмирдан чиқаришди. Бу ҳам майли, магазинда чўян печка, алюмин қозон, қопқоқли обдаста, тоғора, белкурак, бешлик, хаскаш, арқон, ойболта, чўкич ва яна бошқа ашқол-дашқоллар пайдо бўлди. Ҳаммаси қаердадир ётган экан-да.

Бу муваффақиятдан илҳомланиб, мухбирлик ишига бутунлай шўнғиб кетдим. Деярли ҳар ҳафтада ўзбек ва қирғиз тилларида мақолаларим эълон қилинади. Қўшни қишлоқлардан тамомила бегона одамлар келиб, менга ҳасратларини айтишади. Эринмай ёзиб оламан. Дарс тугаши билан, велосипедга миниб, шахсан бориб кўраман ва... қоғозга тушираман. Ҳа-ҳу демай мен аралашмаган бирорта соҳа қолмади ҳисоб. Одамлар газеталарни қўлларига олишгач, «Хўш, Мелибоев бу гал кимни дўппослабди экан?» дейдиган бўлишди.

Мактабни битириш арафасида менга қирғиз тилида чиқадиган «Эмгек данқи» – («Меҳнат

шуҳрати») туман газетасининг штатсиз мухбири деган гувоҳнома беришди. Бу ҳужжат билан исталган идорага кириб боравериш мумкин эди ўшанда...

1963 йил баҳоридоги бир воқеани сира унутмайман. Ўшанда қиш қаҳрли келиб, қор айрим жойларда одамни кўмгудек ёққанди. Олис қўралардан ем-хашак тугагани ҳақида хабарлар кела бошлади. Чорвадор учун бундан ортиқ ташвиш борми? Қиш чилласида совлиқлар очликка чидашмайди. Эртага бир кори-ҳол юз берса, чўпоннинг гирибонидан олишади. Ўлган, бола ташлаган қўйларни ўзининг менчиги (шахсий қўйлари) ҳисобидан ундириб олишади. Бу ҳам майли, давлат мулкига бепарво бўлган деб, устидан жиноий иш қўзғашлари ҳам ҳеч гап эмас.

Бир куни мактаб ҳовлисида таниш қўйчивонлардан бирини учратиш қолдим. Мени излаб юрган экан. Тенгдошмиз, саккизинчи синфгача бирга ўқиганмиз. Отаси қазо қилганидан кейин, ўқишни ташлаб, чўпонлик қила бошлади.

Саломлашганимиз биланоқ гинахонликни бошлаб юборди:

— Сен буёқда мухбирман деб гердайиб юравер, бизлар Қоратоғда адои тамом бўлай дедик. Ем-хашак тугул тиш кавлагич ҳам қолмади, оғайни. Қўйлар эрта-индин қирилла бошлайди. Ферма мудирининг парвосига ҳам келаётгани йўқ. Директорга учрай десам, йўлатишмайди. Кўпчиликнинг номидан келдим дўсим (қирғизча талаффуз), бориб аҳволни кўр, айб бизда бўлса бизни ёз, бизда бўлмаса, айбдорларни дўппосла, илтимос...

У билан тортишиш бефойдалигини биламан. Эртага «Ҳаммага айтганман, мухбирнинг ҳам хабари бор» дейишдан ҳам тоймайди. Шунинг учун гапни чўзмай, чўпонларга озиқ-овқат ташийдиган юк машинасида Қоратоққа боришга кўндим. Мухбирманми, мухбирман. Қўлимда ҳужжатим борми, бор. Бориб кўришим керак, ёзишим керак...

Шанба куни пешинга яқин йўлга чиқдик. Олабуқасойдан ўтиб, бир соатларча юрганимиздаёқ атроф қоронғулаша бошлади. Баҳорнинг алдоқчи илиғига ишониб энгил кийиниб олган эканман, совуқ шабада усти очик юк машинасида баданимни жунжиктириб юборди. Лекин чор-атрофнинг гўзаллиги, ҳамроҳларим менга алоҳида эътибор беришаётгани туфайли совуқни сезмай, бўлажак фелъетонимни қандай бошласам экан, деб ўйлаб боряпман. Чингиз Айтматовга тақлид қилиб, мана бундай десамчи:

— «Ўртоқ директор, ўртоқ ферма мудир! Сизлар ҳозир иссиқ уйингизда қалин кўрпачалар устида ёғли бешбармоқни паққос тушириб, аччиқ кўк чойдан ичиб, ёнбошлаб ётган бўлсангиз керак. Худди шу пайтда Қоратоғдаги қўраларда бечора чўпонлар, сақмончилар совуқдан ич-этларини еб, дийдираб, чаккадан шалаббо бўлиб кетган афтодаҳол уйларида болаларига бир парча қуруқ ер топа олмай туришганини, қўрада эса совлиқлар қўзилаб, силласи қуриган таналарини кўтара олмай, ерга таппа-таппа ташлаётганларини тасаввур қиласизми? Бечора чўпон эртага ёки ундан кейин сизга, тафтишчиларингизга ҳисоб беришини ўйлаб, нобуд бўлаётган кўзичоқларга раҳми келиб, худди оёғи куйган товукдай типирчилаб қолганидан хабарингиз борми?..»

Балким бундан-да аччиқроқ бошлаш керакдир. Масалан: «...ҳали-ҳануз ичимизда давлат мулкига ўгай кўз билан қарайдиганлар, ўз роҳатини ўйлаб, дунёни сув босса тўпиғига чиқмайдиган боқибеғамлар ҳам, афсуски, йуқ эмас...».

Айтишим керакки, ўша пайтлари ҳозир сиз ўқиган кўпгина сўз ва ибораларнинг маъносини, очиғи, тушуниб етмас эдим. Аммо газеталарда танқидий мақолалар жуда кўп босиларди. «Оёғи куйган товукдай», «Дунёни сув босса тўпиғига чиқмайдиган», «Силласи қуриган» деган ибораларни, «афтодаҳол», «увада» каби сўзларни газета мақолалари ёки бадиий асарлардан олиб ишлатар эдим, бирор ким маъносини сўраб қолса, айтиб бера олмаслигим ҳам мумкин эди. Адабиёт ўқитувчимиз Ҳайдарали ака китобларда учрайдиган қизиқарли иборалар, мақол, матал ёинки оғзаки талаффузда ишлатиладиган шева сўзларни алоҳида дафтарга ёзиб боришимни маслаҳат берганди.

Хуллас, ёзилажак танқидий мақоламни ўйлаб, бошқаларга нисбатан ўзимни дадил тутиб бораяпман. Аммо совуқдан энгил қалтираётганимни яшириб бўлмайди.

— Ҳой муҳбир бола, бўларинг бўпти-ку, мана буни елкангга ташлаб ол,- деган дағал овоз хаёлимни бўлди. Қишлоғимизнинг машҳур мол духтури Носиржон ака шундай дея тер ҳиди анқиб турган фуфайкасини қўлимга тутқазди. Совуқ ич-этингга ўтиб турган бир пайтда кийилавериб, увадаси чиқиб кетган фуфайка ҳам жоннинг роҳати экан. Зум ўтмай, баданим илиб, дунё кўзимга бошқача кўриниб кетди.

Манзилга етай деганимизда ёмғир шаррос қуя бошлади. Бу ҳам етмаганидек, машина кечувнинг ўртасига борганида бир-икки «па-пах, па-пах» қилдию ўчди. Бошқа юрғизиб бўлмади. Шофер йигит зарда билан кабина эшигини ёпар экан, баралла сўкина бошлади:

— Ҳе падарига лаънат, анов-манов, шу шалоқ машинани мингандан эшак арава минган минг марта яхши. Мотори кетган, етолмаймиз деб айтдим, қулоқ солишмайди. Запчаст керак десанг, ўзинг топ, дейишади. Запчастни энамниқидан топаманми? Нимага қаққайиб турибсанлар, қани тушларинг машинадан! Ҳе ўргилдим муҳбирингданам...

Ҳаммамиз худди шу сассиқ гапни кутиб тургандай пастга сакраб тушиб, машинанинг орқа кузовига елкамизни қўйиб, олдинга қараб ниқтай бошладик. Аллақанча уриниб, сувда шалаббо бўлиб, кечувдан ўтиб олдик. Бошқаларни билмадиму, менинг қорним очиб, ичакларим чулдирашга ўтди.

Ниҳоят, чўпон-чўлиқлар, сақмончилар яшайдиган ярим хароба тошқўра-ю беш-олтита ўтовдан иборат «шаҳарча»га етиб келдик. Бизни ҳеч ким кутиб олмади, ким келди, деб эътибор беришгани ҳам йўқ. Аксинча, чўпонлардан бири бисотидаги бор ҳақоратли сўзларини ишлатиб, ферма мудирига ташланиб қолди:

— Ҳе, сени ўша фалон-писмадон, шляпангни қийшайтириб юравер. Буёқда қўйлар қирилиб ётаверсин. Ана қара! Эртага райкомда ўзинг жавоб берасан. Ҳозир таёғимни отаману кетаман. Бир кунгина боқиб кўрчи, нима кунингни кўраркинсан. Бир кечага чидасанг, отимни бошқа қўяман, билдингни.

— Ҳой Ўрозқул, жинни-пинни бўлдингни, — дейди мудир бизнинг олдимизда ҳижолат бўлиб,- ўтовингга одам келди, итдай қопганинг нимаси?

— Ҳа, жинниман, одамгарчиликдан чиқиб кетганман, — бўш келмади Ўрозқул, — менинг ўрнимда сен бўлганингда аллақачон ақлдан озган бўлардинг, аллақачон!!! Ёзда олдингга неча марта бордим, ҳой мудир, ёғин-сочинга қолмай, қўрани ремонт қилайлик, томини янгилайлик, деб ялиндим, Бор-йўғи элликта шипир сўрадим. Уйимга эмас, мана шу падар лаънат қўрага! Ана дединг, мана дединг, ёш болани алдагандай лақиллатдинг. Мана оқибати. Меҳмон олиб келган бўлсанг, марҳамат, ичкарига кир, киринглар меҳмонлар, аҳволимизни кўринглар...

Ёмғир эзиб турибди. Ўтов атрофининг шилтаси чиқиб кетган. Ачиган сут, гўнг ҳиди димоқни ёрай дейди. Совуқдан қалтираётган қўзичоқларнинг ҳазин овозлари, она совлиқларнинг маъраши дилингни хуфтон қилади. Оч қориннинг ягона илинжи — бош ўтов олдидаги тош ўчоқда. Ҳарқалай, қозон қайнаб турибди, ичида бир нима бор...

Қўйчивонлар, уларнинг юзлари униқиб кетган аёллари, ёш сақмончиларгача ҳамма асабий. Ёмғир суви ерда уюлиб ётган гўнг тепаликлардан сизиб чиқиб, қўра ичини кўлмакка айлантирган. Вақтида тозалаб қўймагандан кейин аҳвол шу-да! Катта-кичик раҳбарлар ваъда қилган янги чодирлардан эса дарак йўқ.

Тун қоронғусида қозондаги қовурмани сузиб келишди. Ҳаммамиз бир жойга ғуж ўтириб, иштаҳа билан овқатлана бошладик. Эски, қорайиб кетган аравашироқ атрофни беҳолгина ёритиб турибди. Сал нарироқда болалар ухлашмоқда, бири қўйиб бири йўталади. Биттасининг иситмаси анча баланд, алаҳсираб бир нималар дейди, аммо унга деярли ҳеч ким эътибор қилмайди. Онаси ҳар замон-ҳар замонда кириб хабар олади, усти очилиб қолган бўлса, ёпади ва яна ташқарига чиқиб кетади.

Тонг машаққат билан отди. Уфқнинг оқариши шунақа қийин кечдики, назаримда тун қоронғулиги бир эмас, бир неча кечага узайгандай бўлди.

Эрталаб нонушта ҳам қилмай ҳамма яна ўзини қўрага урди. Совуқ кечагидан кучайган.

Иккита совлиқнинг жонсиз танаси ерда чўзилиб ётибди. Тонггача янги туғилган қўзичоқлардан тўрттаси нобуд бўлибди. Мудирнинг айтишича, бу – сақмончиларнинг айби. Агар улар уйқусирамай, қўзичоқларни оналарига вақтида эмизишганда, бундай бўлмасди...

Бундан роса қирқ йил аввал содир бўлган бу воқеанинг хотирамга ўрнашиб қолишига яна бир сабаб – Чингиз Айтматовнинг «Алвидо, Гулсари» қиссасида қўйчивон Танабойнинг изтироблари жуда маҳорат билан тасвирланган. Эслайсизми: «Баҳор келди, аммо Танабойнинг кутганидек бўлмади... У тўсатдан тунда ёмғир, туман ва қор билан кириб келди. Ўзининг бутун совуқ ёмғири билан ўтов, қўйхона, хуллас, нимаики бўлса, ҳаммасининг устига ташланди. Ботқоққа айланган совуқ ерда ариқлар, қўлмаклар ҳосил қилиб, кўпириб тоша бошлади. Чириган томдан сизиб ўтаётган чакка деворларни ювиб, қўйхонани сув билан қоплади, қўй-қўзиларни қалтироқ босиб, суяк-суягидан совуқ ўтиб кетди. Ҳамма қўзичоқлар ғуж бўлиб, бир ерга тўпланишди. Баҳор уларни туғилиши биланоқ муздек сувда чўмилтириб олди.

Ёмғирпўш кийиб, фонус кўтариб олган кишилар саросимада. Танабой оёғи куйган товукдай типирчилаб қолди. Катта этиклари билан қоронғуликда гўнг шилталарини кечиб юрарди. Ёмғирпўшнинг этаклари яраланган қуш қанотидек шапилларди. У ўзича хириллаб сўкинар, одамларга бақирарди:

— Тезроқ мисрангни бер! Белкурак қани? Гўнгни буёққа ағдаринглар! Сувни тўсинглар!

Ҳеч бўлмаганда қўйхонага оқиб кираётган сувни четга буриб юбориш керак эди. Музлаб ётган ерни чопиб, ариқ қазишди.

— Фонусни тут! Бу ёқни ёрит! Нега қараб турибсан?

... Қор аралаш ёмғир ёғарди. Уни ҳеч қандай куч билан тўхтатиб бўлмасди. Танабой бир вақт ўтовга қараб югурди. Чироқни ёқди. Бу ерда ҳам ҳамма ёқдан чакка ўтаётган эди. Бироқ қўйхонадагидек эмасди. Болалари ухларди, уларнинг кўрпаси ҳам ҳўл бўлиб қолганди. Танабой болаларини кўрпа-тўшаги билан ўраб кўтариб олди-да, бир бурчакка ётқизди. У ўтов ичида янги туғилган қўзичоқлар учун жой ҳозирламоқда эди...» ...

Ҳар гал машҳур адибнинг шу асарини варақлаганимда, Танабойнинг болалари каби қўзичоқларни ҳам асраб-авайлагани тасвирланган шу саҳифаларга кўзим тушганида, ўзимча ўйлаб қоламан – ўшанда, ёш мухбир сифатида Қоратоққа бориб, шалаббо бўлиб кетган ўтовда тунаб қолганимизда, ичимизда мабодо Чингиз оға йўқмиди? Балким у биздан аввалроқ бориб, чўпон бечораларнинг аҳволини зимдан кузатиб тургандир, белкуракни қўлига олиб, қўра ичига оқиб келаётган бир тегирмон сувни жарлик томонга буриб юборишга ҳаракат қилгандир. Кўрпаси жиққа ҳўл бўлган чўпон болаларини ўтовнинг нисбатан қуруқ жойига балким ёзувчининг ўзи олгандир? Қўйчивон йигитнинг ферма мудирига жаҳл қилганини ўз кўзи билан кўриб, қулоғи билан эшитгандир? Шундай бўлмаса «Алвидо Гулсари»да бу эпизодни бу қадар ҳаётий, жонли қилиб тасвирлай олмасди...

Тушгача қўйчивонларга қарашдик. Томнинг устига брезент тўшалди. Қўранинг ичини бир нави тозалаб, охурларга ем-хашак солдик. Ҳарқалай, қуруқ келмаган эканмиз, чўпонларнинг болаларига қанд-курс улашилди. Пешин маҳали ой-қуни яқинлашиб қолган соғинчи аёллардан бирини машина кабинасига олиб, орқага қайтдик. Кечаси билан кўз юрмаганмиз, ранг-рўйимиз бир аҳволда. Ёмғир бир тиниб, бир қуяди. Уфқ гоҳ оқариб, тиниқлашса, зум ўтмай қорайиб, атроф тундлашади. Йўл оғир, машина бўғриқиб имиллайди. Баъзи жойларда ундан кўра пиёда юрган минг бор афзал.

Бир пайт шофер машинани ғийқиллатиб тўхтатди, кабинадан бошини чиқарди, ранги қув учган.

— Нима гап, нега тўхтадинг? – жаҳл билан сўради ферма мудир.

— Аҳвол чатоқ,— деди у кабина ичига ишора қилиб,— энди нима қиламиз?

Соғинчи аёлни тўлғоқ тута бошлаган экан. Яна қаерда денг – шалоқ машинанинг занг босган кабинасида! Нима қилиш керак? Бу атрофда ким бор ўзи? Эркаклар бир-бирига

сигирқараш қилади, аммо ҳеч кимдан садо чиқмайди.

Биринчи бўлиб ферма мудирини ўзига келди.

— Мухбир бола, пастга туш, хув яланглик томонга югур, ёғоч кўприқдан ўтиб тўғрига қараб чоп, сой ёқалаб бораверсанг, ўша жойда йилқичилар бўлиши керак. Бирорта аёл учраса, аҳволни тушунтир, тез келсин. Бўлақол болам...

Машинадан ўзимни пастга отдиму ферма мудирини қўли билан кўрсатган томонга жоним борича югурдим. Бордию ҳаялласам, ҳамма айб менга тушадигандай, тобора илдамлаб бораяпман. Ёғоч кўприқни сув олиб кетган экан, сойдан бир амаллаб ўтдим. Яна қанча юрганганимни билмайман, бир маҳал отнинг пишқирганини эшитиб тақа-тақ тўхтадим. Қарасам, ён томонимдаги илонизи йўлдан отлик йигит, орқасига бир аёлни мингаштириб келаяпти. Шоша-пиша аҳволни тушунтирдим. Ферма мудирини тез келишсин, деганини айтгандим, йигит росмана ғудранди, аммо менга эргашиб отининг жоловини бурди.

Бундан буёғини ёзиб ўтирмайман. Бу дунёда энг ёмони – биронинг ҳаёти қил устида турсаю қўлингдан бир иш келмай тураверсанг, бундан хунуги бўлмас экан. Йилқичи йигитнинг хотини жонимизга оро кирди. Она-болани эсон-омон касалхонага етказиб келдик. Елкамиздан Ўнғортоғ ағдарилгандай бўлди.

Уйга келиб икки-уч кун қаттиқ иситмалаб ётдим, аъзои баданим ёнади, овозим бўғилиб қолган. Кечаси алғов-далғов тушлар кўраман. Янги туғилган чақалоқ қўлимиздан чиқиб сой томонга югуради, дод солиб орқасидан чопамиз, етай деганимизда кўздан ғойиб бўлади. Ҳазабланган оломон ферма мудирини ташланади. У нималарнидир тушунтирмоқчи бўлади, қўлини бигиз қилиб мени кўрсатади, аммо бирор киши уни тингламайди. Мен эса қайсидир гуноҳларимни бўйнимга олгандай, бир чеккада мунғайиб туравераман. Тўлқинлар орасида чақалоқни кўриб қоламан, «ана» дейману овозимдан ўзим чўчиб уйғонаман...

Аслида, бу воқеаларнинг ҳайратга тушадиган ҳеч жойи йўқ. Кейинчалик ҳаётимда бундан ўн чандон, юз чандон мураккаб, ҳатто таҳликали воқеаларга дуч келдим, бошимдан анча-мунча ишлар ўтди. Аммо ўша, ўқувчилик йилларидаги тоғ саёҳати хотирамда бир умрга нақшланиб қолди. Чунки ўша саёҳат туфайли, таъбир жоиз бўлса, бутунлай бошқача одам, бошқача мухбир бўлиб қолгандим. Эндиги иборалар билан айтганда, ҳаётга, одамларга, воқеа-ҳодисаларга тамомила бошқача кўз билан қарай бошладим. Шу сабабли ҳам фелъетон ёзиш ниятидан қайтдим. Умуман, мухбир дегани нимани ёзиши керак, нима учун ёзиши керак, қандай ёзиши керак, деган саволлар вужудимни чулғаб олди. Бу менинг бўлажак касбим – журналистикага доир биринчи ҳаётини сабоғим бўлди.

Хуллас, бир-икки ой ҳеч нима ёзмадим. Ўзим тушунмайдиган қандайдир ички эҳтиёж ёинки даъват билан китоб ўқишга шўнғиб кетдим. Авваллари ҳам китоб дегани қўлимдан тушмасди, аммо энди нақд китоб жиннисига айландим. Катта-катта китобларни кечқурун ўқишга бошлайману эрталабгача тугатаман, мазмунини ўртоқларимга гапириб бераман. Бир гал кутубхонамизда Стефан Цвейг деган ёзувчининг «Нотаниш аёл мактуби» деб номланган китобчаси пайдо бўлиб қолди. Олиб ўқишмоқчи эдим, мудира «Бу – катталар ўқийдиган китоб, сизларга тўғри келмайди», деб бермади. Бу гапдан кейин унга бўлган қизиқишим янада ортди. Мактаб кутубхонаси кенг коридорнинг бир четига жойлашган бўлиб, атрофи ёғоч панжара билан ўраб қўйилган эди. Кечаси қоровул чол билан тил топишиб, панжарадан ошиб тушдим-да ўша китобни олиб чиқдим. Кўйлагим миҳга илиниб, йиртилди. Эрталабгача ўқиб тугатдим ва яна жойига обориб қўйдим. Тўхтасин Жалоловнинг «Олтин қафас» деган китобини, Мопассаннинг ҳикояларини, «Минг бир кеча»ни, мактабни яқунлаш арафасида «Декамерон»ни ҳам худди шундай – яширинча ўқиганман.

У йиллари адабиёт ўқитувчиларимиз яхши журналист, шоир ёки ёзувчи бўлиш учун, албатта, кўп китоб ўқишимиз кераклигини айтишар эди. Шу боис, китобни танламасдан, дуч

келганини ўқиб ташлайверардик. Бир-биримизга «Бир ойда ўнта китоб ўқидим, ўн бешта ўқидим», деб мақтаниб ҳам қўяр эдик. Рус тили ўқитувчимиз менинг Стефан Цвейг ҳақида ўртоқларимга гапириб бераётганимни эшитиб қолиб, шу ёзувчининг «Мария Стюарт» деб номланган китобини берди, ўқий оласанми, деб сўради. Мен ётоқхонага келиб, уни астойдил варақладим, аммо яхши тушуна олмадим. Эртасига дарс пайти синфдошларим олдида сўраган эди, «тушуна олмадим», дейишга уялдим. Тушунмаган жойларингни луғатдан кўрсанг бўлади,- деди Нина Михайловна.

Луғатдан фойдаланиб, романни бир ой деганда ўқиб чиқдим. Тушунмаган сўзларимни алоҳида дафтарга ёзиб бордим. Бир эмас, бир неча дафтарни тўлдириб ташладим. Рус тили дарсидан кейин уларни Нина Михайловнадан сўраб оламан. Шу-шу рус тилида ёзилган китобларга, кейинроқ қирғизча китобларга ҳам астойдил қизиқиб кетдим. Бу мен учун иккинчи сабоқ бўлди.

6 апрел. Мактабни тугатиб Тошкентга келдим. Журналистика факултети жойлашган бинони аранг топиб бордим. Аммо ўша йили (1964) қабул бўлмади. Қайтиб кетиб, Ўш педагогика институти қошида очилган бир йиллик рус тили ўқитувчилари тайёрлаш курсига кирдим. Шу баҳона Ўш адабий муҳити, вилоят газетаси фаолияти, ижодкорлар, номи элга таниш кўпдан-кўп журналистлар билан бевосита танишдим. Турсунбой Адашбоевнинг бир шеърда «Кнопкани босиб қўйса бир-бирига осилиб, бир соатда роса қирқ минг газет чиқар босилиб» дегандай, бу жараённинг ҳам бевосита гувоҳи бўлдим, газета материалларини тайёрлашда иштирок этдим. Қишлоқ мухбирларининг вилоят семинарида қатнашиб, мақтов қоғози олдим..

Турсунбой аканинг уйида ўшлик ёзувчи ва журналистлар тез-тез тўпланиб туришар, ижодий баҳс-мунозаралар бўлиб турар эди. Бир куни Мирзоҳид Мирзараҳимов, Абдуғани Абдуғафуров, Олмосбек Худойбердиев, Қўлдош Бекмирзаев ва бошқалар йиғилишиб, Тошкентда чиқадиган газеталардан бирида эълон қилинган туркум шеърларни ўқиб, ўзларича муҳокама қила бошлашди. Газетанинг номи «Ўзбекистон маданияти» эди. Одатдагидай, қизиқарли суҳбатни жимгина тинглаб ўтирдим. Уларнинг фикрича, ижодкор бўламан деган одам шу газетани, албатта, ўқиши керак экан.

Шу куни яна бир воқеа юз берди. Меҳмонларни кузатганимиздан кейин Турсунбой ака менга бир хат кўрсатди. Ўша йиллари у киши Тошкентда журналистика факултетининг сиртқи бўлимида ўқир экан. Профессор ўқитувчилардан бири Турсунбой аканинг мавзуси ёдимда қолмаган курс ишига тақриз ёзиб юборибди. Унда тахминан шундай сўзлар бор эди: **«Курс иши талаб даражасида ёзилган. Мавзу етарлича очиб берилган. Ўзи устида янада кўп ишласа, қўшимча адабиётларни ўқиб борса, яхши журналист чиқиши мумкин. Проф. Очил Тоғаев».**

Очиғини айтсам, бу хат гўё менга ёзилгандай бўлиб кетди. Шу кундан бошлаб «Ўзбекистон маданияти»ни қидириб топиб ўқийдиган, адабий гурунларга янада фаол аралашадиган бўлиб қолдим. Қарангки, йиллар ўтиб, айна шу газетада қалам тебратиш, ижодий жамоани бошқариш менга насиб этди.

Яна бир воқеа. Раҳматли Қудрат Ҳикмат Ўшга меҳмонга келди. Шогирдлари у кишига иззат-икром кўрсатишди. Бир даврада Қудрат ака «Қани, биттадан шеър ўқингларчи» деб қолди. Ҳамма ўқиди, Турсунбой ака бошлади, Абдуғани ака, Қўлдош акалар давом эттиришди. Мен чой қуйиб ўтиравердим. Бир пайт Қудрат ака «Ҳой, сен бола, шеър ўқимайсанми?» деб қолсалар бўладими. Ҳижолатдан қизариб кетдим, аммо ўзимни йўқотмай, болаларга атаб ёзган бир машқимни таваккалига ўқиб бердим:

**— Нега анор пишганда
Кетади тарс ёрилиб? —**

**Зокирнинг саволига
Дадаси ўйлаб туриб,
Деди: - Қизил доналар
Кўрмоқ бўлиб деҳқонни,
Ғарқ пишганда тарс этиб
Ёрар анор қорнини...**

Қудрат ака бироз ўйланиб турди-да менга қўшиб, бошқаларга ҳам танбеҳ берди:

— Шеърда савол-жавоб усули Адашбоевда кўпроқ учрарди, энди бу касаллик бошқаларга ҳам юқибди-да. Бир-бирингизга тақлид қилманглар, умуман, тақлид ёмон нарса. Ҳар бир ижодкорнинг ўз йўли, ўз услуби бўлиши керак...

Бу гап яна бир сабоқ бўлиб, бир умр ёдимда қолди. Умуман олганда, журналистика касбини танлашимда, ёзишни ўрганишимда ўшлик қадрдонларимнинг хизматлари катта бўлган.

9 апрел. Педагогика курсини тугатганимдан кейин, йўлланма бўйича қишлоққа қайтиб, ўзим ўқиган мактабда ўқитувчилик қила бошладим. Аммо, орадан кўп ўтмай ҳарбий хизматга чақирилдим. Тақдир тақозосини қарангки, Чингиз Айтматовнинг «Бўронли бекат» асарида бадиий тарзда тасвирланган Бойқўнғир космодромида уч йил жавлон уришимга тўғри келди. Ўшда ёзув машинкасида матн теришни ўрганганим жуда асқотди. Бунинг устига ҳужжатларимга катта-катта ҳарфлар билан «Рус тили ўқитувчиси» деб ёзиб қўйишган. У пайтлари бундай ёзув ҳар қандай одамнинг деярли ярим бахти эди. Шу боисдан ҳам мени тез кунда ҳарбий қисм бош штабига ишга олишди. Асосан ёзув-чизув, тарғибот-ташвиқот ишлари билан шуғулланамиз.

Шу жойдан туриб Тошкентда чиқадиган газета-журналларга тўхтовсиз хат-хабарлар йўллай бошладим. Ҳозирги «Туркистон» газетасининг 1965-1968 йиллардаги сонларида «Аҳмаджон Мелибоев, оддий солдат, Н-қисм» имзоси остида жуда кўп мақолаларим, хабарларим, шингил ҳикояларим босилган.

Ҳозир ҳаттоки ҳаваскор, бошловчи мухбирнинг битта-яримта хабарини қайтариб берсанг, гинахонлик қилади. У йиллари ҳар йигирма-ўттизта хабаримиздан биттаси чоп этилса ёки обзор мақолаларда номимиз тилга олиниб қолса, шунинг ўзи катта байрам эди. Менинг ўзим таҳририятлардан неча юзлаб раднома жавоблар олганман. Мана, улардан айримлари:

«Ҳурматли А.Мелибоев!

«Анор нега ёрилади», «Ёмон кўйлак» сарлавҳали шеърларингиз билан танишдик. Яхши фикрлар. Аммо, бадиий жиҳатдан анча бўш. Уларда сизнинг бадиий маҳоратингиз етишмаслиги билиниб турибди. Кўпроқ ўқинг, машқ қилинг...

Салом билан:

«Гулхан» журнали адабий

ходими А.Абдурашидов

1965 йил, 21 октябр»

* * *

«Ҳурматли ўртоқ А.Мелибоев!

Редакциямизга йўллаган «Бир қайнови ичида гаплар»ингизда қайнови бўлмагани учун фойдалана олмадик. Сиздан қизиқ бир қайнови ичида гаплар кутамиз.

«Муштум» журнали ходими

Т.Раҳимов

1967 йил, 19 октябр».

* * *

«Ҳурматли Мелибоев!

«Гулқайчи»га юборган шеърларингизда бир қадар ҳарорат бўлса-да, ҳали журнал талабларига жавоб бера олмайди. Шу сабабли шеърларингиздан фойдаланишнинг иложини тополмадик.

Салом билан:

«Шарқ юлдузи» журнали адабий ходими

М.Али

1966 йил, 29 март»

* * *

«Ҳурматли ўртоқ Мелибоев!

«Бурро тил» баъзи ҳикояларга ўхшаб қолибди. «Кампир» дуруст, аммо ортиқча тафсилотлар бор. Қисқартириб, мақсадга мувофиқ штрихларни қолдирсангиз бўлар экан.

Салом билан

Ўш вилоят газетаси бўлим мудирини О. Аҳмедов

1969 йил, 27 январ»

* * *

«Ҳурматли ўртоқ Мелибоев!

Сизнинг «Тракторчи» сарлавҳали материалнингизни ишлаб туширган эдик. Лекин тракторчининг иш фаолияти етарли очиб берилмаганидан секретариатдаги ўртоқлар қайтариб беришди. Шунга кўра фойдалана олмадик.

Салом билан:

Ўш вилоят газетаси бўлим мудирини Т.Солиев

1969 йил, 26 июн»

* * *

«Ҳурматли ўртоқ А.Мелибоев!

«Ватан ғурури» сарлавҳали мақолангиздан фойдаландик. Солдатлар ҳаётиндан ёзилган ҳикояларингиз билан танишиб чиқдик. «Ҳаёт ҳақиқати» анча дуруст, аммо бошқаларида қаламга олинаётган воқеалар яхши очиб берилмаган. Баъзи новелларларда ғализ ўхшатишлар учрайди.

Пухта ҳикоя, хат-хабарларингиз билан қатнашиб туринг.

Салом билан:

«Ёш ленинчи» газетаси бўлим мудирини М.Абдусаматова

1969 йил, 14 январ»

* * *

«Уважаемый тов. Мелибоев!

В издательстве «Молодая гвардия» нет специальных переводчиков. По Вашему письму можно судить, что Вы владеете русским языком. Может быть, Вам взяться за этот труд самому?

Всего доброго. Е.Еремина

24.06.68г.»

* * *

«Ҳурматли А.Мелибоев!

Газетамизга бўлган эътиборингиздан миннатдоримиз. «Биринчи ҳосил» сарлавҳали очеркингнизи ўқиб чиқдик. Анча меҳнат қилганингиз кўриниб турибди. Аммо унда деҳқоннинг

машаққатли меҳнат фаолияти тўла очиб берилмаган. Очеркни қайта ишлаб, янги фактлар билан бойитиб бизга жўнатинг.

Салом билан:

«Ёш ленинчи» газетаси бўлим мудири М.Қўшоқов

14.02.68 й.

Бундай жавоб хатларини яна кўплаб келтиришим мумкин. Гарчи, йўллаган хат-хабарларимнинг аксарияти эълон қилинмаса ҳам, таҳририятдан жавоб келишининг ўзи катта гап эди. Шу боис, уларда эътироф этилган хато ва камчиликларни тўғрилашга, янада яхшироқ ёзишга ҳаракат қилар эдим.

12 апрел. Орадан қирқ йилдан кўпроқ вақт ўтди, ҳарбий хизмат чоғида нима иш билан шуғулланганимиз бугун сир бўлмай қолди, энди айтаверсам бўлар. Чунки бугун – космонавтика куни. Ўшанда биз космик фазога учириладиган ракета-лазарнинг старт майдонини қуриш билан шуғулланар эдик. Бу - жуда қийин ва мураккаб иш эди. Ўрта Осиё республикаларидан чақирилганларнинг кўпчилиги эртадан кечгача бетон қориш ва уни ётқизиш, юқори кучланишли кабеллар учун траншея қазилшга жалб этилганди. Қурилиш-монтаж ишлари олиб борилаётган объектларга алоҳида рухсатномасиз ҳеч ким қўйилмасди. Назорат пунктида турган солдатлар, бордию рухсатномаси бўлмаса, таниш офицерларни ҳам ичкарига киритмасди. Топшириқ шундоқ эди.

Бир куни, навбатдаги синов ракетаси учирилишига бир неча кун қолганда – бундай пайтда назорат янада кучаяди - объектга кириш эшиги олдида навбатчилик қилаётгандим, ўрта бўйли, эгнида чарм куртка, чарм портфелли бир киши келиб, «Қани солдат, бир азаматлик қилиб, мени ўтказиб юбор-чи, рухсатномам меҳмонхонада қолиб кетибди», дея илтимос қилиб қолди. Белгиланган тартибга кўра, мен рози бўлмадим, меҳмонхонадан рухсатномани олиб келиш лозимлигини айтдим. У бўлса, бориб келгунича камида тўрт соат вақт ўтишини, редакциядан олган топшириғини бажаришга улгурмай қолишини айтди.

— Журналистмисиз? – ийманибгина сўрадим.

— Ҳа, шундай.

Исмингиз нима?

— Ярослав Голованов, эшитганмисан? «Комсомольская правда»нинг мухбириман. Хўш, солдат, сен ўзинг газета ўқийсанми? – у шундай дея мени астойдил сўроққа тутди.

— Ўқийман, сизни яхши танийман, мақолаларингизни ўқиганман,- шахдам жавоб қайтардим. Негаки, ўша пайтлари «Комсомольская правда»нинг бирорта ҳам сонини қолдирмай ўқиб борардим, Ярослав Голованов имзоси билан космик тадқиқотлар мавзусига бағишланган мақолалар тез-тез чиқиб турарди. Мен унга Ўшда вилоят газетаси билан ҳамкорлик қилганимни, анча-мунча мақолаларим матбуотда эълон қилинганлигини айтиб бердим.

— Демак, журналист бўлмоқчи экансан-да? – сўради у елкамга қоқиб.

— Ҳа, хизматни тугатгач, журналистика факултетига ҳужжат топширмоқчиман.

— Журналист бўлиш учун нима қилиш кераклигини биласанми? – бироз қувлик билан сўради у. Мен бу саволга нима деб жавоб берсам экан, дея бироз тараддудланиб қолдим. У эса, жавобимни кутиб ўтирмади.

— Кўп ўқиш керак. Ўзинг қизиққан соҳага доир китобларни топиб, ўқийвериш керак.

Бу гапдан росмана ийиб кетиб, уни объектга ўтказиб юбордим. Бир неча соатдан кейин қайтиб чиқаётиб:

— Солдат, сен қондани бузмадинг, мана рухсатномам, портфелимнинг ичида экан,- деди ва мен билан эски қадрдонлардай хайрлашди.

Хизмат муддатимиз тугагунича, Ярослав Кириллович билан яна бир неча бор учрашишга

муяссар бўлдим. Ҳар келганида қурилиш объектларида, чанг-тўзон ичида ҳафталаб қолиб кетар, қурувчилар, муҳандислар билан учрашар, инженер-техник ходимларнинг махсус йиғилишларида қатнашиб, тегишли маълумотларни тўплар эди. Орадан бир неча кун ўтиб, «Комсомольская правда» газетасида унинг имзоси билан унча катта бўлмаган мақола ёки репортаж эълон қилинарди. Наҳотки шу қисқа мақолани ёзиш учун ўн кун керак бўлган бўлса, дея ҳайрон бўлардим. Ярослав Кириллович мени кўрди дегунча:

— Хўш, ўртоқ журналист, ишлар қалай?- деб сўраб қоларди. Ўқиган китобларимга қизиқарди. Бир гал у менга буюк рус олими Циолковскийга бағишланган қалин муқовали китоб совға қилди. Рус журналистикасининг таниқли намояндаларидан бири билан бўлган бу мулоқотларимни ҳали-ҳануз эслаб юраман.

VIII. ОРЗУНИНГ УШАЛИШИ

14 апрел. Олтмиш саккизинчи йилнинг кеч кузида роса уч йилу уч ой деганда ҳарбий хизматдан қайтдим. Омад келмаса чатоқ экан. Ўқишни тугаллашимиз арафасида ўн йиллик мактаб бирданига ўн бир йилликка айланди. Бир йил йўқотдик. Ҳарбий хизмат муддати бир йилга қисқаради, деган гаплар бор эди, бу имконият биздан кейингиларга насиб этди. Ҳарбий хизматдан ёз адоғида қайтишни ўйлаган эдик, олий ўқув юртларига қабул тугаганидан кейин жавоб бўлди. Яна бир йил кетди деяверинг. Вақтни бекорга ўтказмай, мактабда ўқитувчиликни давом эттириб турдим. Ёзда тўйимиз бўлди. Ўша йили Тошкентга келиб, журналистика факултетига ҳужжат топширдим. Тўртта имтиҳондан 18 балл тўпладим.

Мандат комиссияси мажлисида университет ректори академик Саъди Ҳасанович Сирождидинов:

— Яхши балл олибсиз, Москва Давлат университетига ўқишга жўнатсак, борасизми? – деб сўраб қолди.

Тўғриси, бундай таклифни кутмаган эдим, нима дейишни билмай туриб қолдим.

— Бизга иккита ўрин ажратишган. Бироз тажрибангиз бор экан, бунинг устига рус тили ўқитувчиси экансиз, Москвада ўқисангиз ёмон бўлмасди. Дарвоқе, оилавий шароитингиз яхшими? – деди домла менга жиддий тикилиб.

Бу саволдан кейин бироз ўзимга келдим. Бир неча салобатли домлалар жавобимни кутиб менга қараб туришибди. Хаёлимни жамладиму тилга кирдим:

— Раҳмат домла, жон деб борар эдим... яқинда бир айб иш қилиб қўйган эдим-да...

— Ие, ие, нима айб иш қилган эдингиз? – ҳайратомуз қизиқиш билан сўради Саъди Ҳасанович.

— Имтиҳонга келишдан олдин... тўйимиз бўлувди...

Ҳамма гувв этиб кулиб юборди. Саъди Ҳасанович мириқиб кулди.

— Шунақа денг, йигитча? Майли, бу айбингизни кечирамиз, ўзимизда ўқийверасиз.

Ўқиш бошланди. Менга ўхшаш катта ёшлилар тўрт кишимиз. Қолганлар биздан беш-олти ёш кичик. Ўқиш йиллари кўп воқеалар содир бўлди. Уларнинг айримларига тўхталаман.

Энди икки ҳафта ўқиганимизда Муаззам Нормуродова исмли қашқадарёлик қиз электр токига урилиб, оламдан ўтди. Отаси қизининг ўқишга кирганидан хурсанд бўлиб, талабалар ётоқхонасида ҳаммамизга ош қилиб берди. Эрталаб Муаззам чиқинди пақирни кўтариб ташқарига чиққан. Кечаси шаррос ёмғир қуйган, йўлаклар лой бўлиб, Муаззам тойиб кетган ва... узилиб ётган токли симни ушлаб олган.

Марҳумани туғилган қишлоғига олиб бориб, дафн этдик. Ўшанда, ён дафтаримга шу жумлаларни битиб қўйган эканман: «Муаззамнинг фожиали ўлими бутун қишлоқни ларзага солса керак, деб ўйлаган эдим. Аёллар қарсак чалгандай кафтларини кафтларига уриб, юракни пора қиладиган даражада фарёд қилишди. Йиғичи аёллар айтиб, юз тирнаб йиғлашди, бундай йиғига ҳатто тош ҳам чидай олмаса керак, деб ўйладим. Кекса отахонлар бўлса сукут сақлашди. Чунки улар ҳаётда бундай оғир йўқотишларни кўп кўришган...» Курсдошимиз Аҳмаджон Тошхўжаев Муаззамнинг хотирасига бағишлаб, шу сатрларни қоғозга туширган эди:

***Энди давраларда битта қўшиқ кам,
Кўкда бир юлдузнинг ўрни бўш гўё...
Тенгдошлар эслашар.
Кўзларида нам,
Кемтик кўринади усиз бу дунё.
Бир рўмол тушмайди қизлар бошига,
Бир кўйлак тахлоғлиқ туради ҳамон.
Бир қиз ўсма тортмас боғда қошига,***

**Бир юрак мавжидан бебаҳра замон.
Дўстлари гоҳида куйлашар қўшиқ,
У ёдга тушади...
Кўзда қалқир нам.
Улар куйламасин қанчалар жўшиб,
Барибир, даврада битта наво кам...**

Университетни битиришимиз арафасида андижонлик Одилжон Жўраев автоҳалокатга учради. Дилбар йигит эди, раҳматли.

Яна бир хотира – пахта терими билан боғлиқ. Олтмиш тўққизинчи йили Жиззах чўлларида 22 декабр гача қолиб кетдик. Қайтганимиздан сўнг бутун университетда катта шов-шувга сабаб бўлган «Чўл бағрида етмиш кун» сарлавҳали узунлиги салкам уч метр келадиган деворий газета чиқарганмиз.

Пахта теримида қатнашиш, баъзи қийинчиликларига қарамай, завқли эди. Бу давр мактабни битирибоқ ўқишга келган ёш талабалар учун ўзига хос мактаб, синов майдони бўлган. Орамизда бундай шароитни мутлақо кўрмаган, тасаввур ҳам қила олмайдиганлар бор эди. Бир жойда яшаш, бир қозондан овқатланиш улар учун бир мунча оғир кечди. Гоҳ нон, гоҳ гўшт тугаб қолади, овқат бир гал ундайроқ бўлса, иккинчи гал бундайроқ бўлади. Баъзан амаллаб қорин тўйғизишга тўғри келади. Ётоқхонани ўзимиз йиғиштирамиз, идиш-товоқни ўзимиз ювамиз. Кечқурунлари мафтункор чўл оқшомида юлдузларга термулиб хаёл сурамиз, ўртага гулхан ёқиб, шеърхонлик қиламиз. Ўйин-кулги, ҳазил-мутойиба авжига чиқади. Қувноқлар ва зукколар баҳси бошланади.

Пахта машаққатларига чидамай, ўқишни ташлаб кетганлар ҳам бўлган. Баъзи бир қўлини совуқ сувга урмай катта бўлганлар анча-мунча харажат қилиб бўлса-да, касалликлари тўғрисида сохта ҳужжат таёрлашгани эсимда. Бошқаларни билмадим, аммо пахта мавсуми бўлажак журналистлар учун катта бир мактаб, мактаб бўлганда ҳам, ҳеч муболағасиз, маҳорат мактаби бўлганлиги аниқ. Пахта тўғрисида ёзган мақолаларимнинг деярли барчасида талабалик йиллари Жиззах чўлларида орттирган тажрибамга суянганман.

Учинчи курсда ўқиётганимизда диплом иши қандай ёзилишига қизиқиб қолдим. Факултетимизни биздан аввал битирган ўндан ортиқ талабаларнинг турли мавзуларда ёзилган курс ва битирув ишларини ўқиб чиқдим. Ўзимизда ва қўшни филология факултетида бўлган ҳимояларда қатнашдим. Таҳририятлар иши билан танишиш, мақолалар ёзиш мақсадида ўқув режасига киритилган практика машғулотларини «Тошкент оқшоми» газетасида ўтадим. Тўртинчи курс бошидаёқ «Чингиз Айтматов публицистикаси» мавзуидаги диплом ишимни ёзиб тугатдим.

Шу йили мени «Ёш ленинчи» (ҳозирги «Туркистон») газетаси адабиёт бўлимига ишга таклиф этишди. Кейинчалик тарғибот-ташвиқот бўлими мудирлигига тайинлашди. Шу жойда 1979 йилгача ишладим. Газета муҳаррири Рустам Шоғулумовдан биз ёшлар – Мирзакарим Пирматов, Сафар Остонов, Ғулумхон Ғафуров, Шокиржон Маҳмудов, Худойберди Эшонқулов, Зайниддин Рихсиев, Зиёвуддин Ортиқхўжаев ва мен кўп нарсаларни ўргандик. Бўлим мудирлари Муқаддас Абдусаматова, Муҳаммаджон Қўшоқов, Саидакром Саидвалиев, Карим Раҳимов, Маҳкам Раҳмонов, Жўра Саъдуллаев ёзганларимизни аёвсиз кўришар, ҳар учта-тўртта мақоламиздан биттаси омон қолса ҳам бошимиз осмонга етарди.

Етмишинчи йиллари собиқ иттифоқ марказида, ўзимизда деярли ҳар куни йирик сиёсий тадбирлар ўтказилар, шу боис ҳафтада икки-уч марта ярим тунгача, тонггача таҳририятда қолиб кетардик.

16 апрел. Етмиш тўққизинчи йилнинг баҳорида кутилмаганда мени «Ёш гвардия» (ҳозирги «Янги аср авлоди») нашриётига ишга таклиф этиб қолишди.

Бундай таклифнинг сабаби ҳам бор эди, албатта. Ўша йили водийлик ёшларнинг катта бир гуруҳи чўлда ишлаш учун Жиззахга келишди. Бу маросимни ёритиш учун мен ҳам мухбир сифатида Мирзачўлга келдим. Эртасига эрталаб ёш чўлқуварларни расмий равишда кутиб олиш маросими бўлади. Меҳмонхонада ёшлар нашриёти директори Абдулазиз Ваҳобовни учратиб қолдим. Кечқурун бирга овқатландик. Анча чарчаган эканлар, қизиқ-қизиқ ҳангомалардан айтиб, кўнгилларини кўтардим. Бир маҳал навбатчи кириб, у кишини вилоят раҳбари Тўхтамиш Боймиров йўқлаётганини айтиб қолди. Пастга тушиб, телефонда гаплашиб чиқдилар. Эртага эрталаб бўладиган митингда сўзга чиқишлари керак экан.

Абдулазиз ака хомуш тортиб қолди. Чунки рус тилидаги бундай нутқ матнини тайёрлаш ҳар ҳолда бир кунлик иш эмас. Вақт эса алламаҳал бўлиб қолган. Таваккал, дедим-да бутун масъулиятни бўйнимга олиб:

— Абдулазиз ака, менда баъзи маълумотлар бор, майли десангиз, шуларни қоғозга тушириб берсам,- дедим. «Э, барака топгур, бормисан», деб хурсанд бўлиб кетдилар. Хуллас калом, эрталабгача рус тилида уч-тўрт варақли, ўша йилларнинг талабига мос нутқ ёзиб, дона-дона қилиб оққа кўчирдим. Эрта тонгда Абдулазиз ака билан матнни кўриб чиқдик. Бир-икки жойини тuzатдик, тўлдирдик, қийин сўзларни осонроғига алмаштирдик. Ниҳоят, ҳаммаси жойида бўлди. Митингда чиройли овозда ўқиб бердилар. Вилоят раҳбари хурсанд бўлди. Шу билафонлигим туфайли газетадан нашриётга ишга ўтдим.

Нашриёт ишига кўникишим қийин бўлди. Турғун ҳолатдаги бир иш, кун бўйи мукка тушиб, қўлёзма таҳрир қилиш керак. Газетадаги жўшқинлик, ҳозиржавоблик йуқ. Ҳеч ким ҳеч қаёққа шошилмайди. Мураккаброқ қўлёзмаларни уйда кўриш ҳам мумкин. Иложини қилиб газетага қайтишни ҳам ўйлаган пайтларим бўлди. Аммо кейинчалик ноширликка қизиқиб кетдим. Мен муҳаррирлик қилган дастлабки китоб босмахонадан чиққан кунни ҳамон эслайман. Турли мавзуларда ёзилган ва табиийки, турли савияда бўлган қўлёзмаларни ўқиш, муаллифлар билан ишлашнинг ҳам ўзига яраша завқи бўлар экан. Энг муҳими, сўз бойлигинг ошар экан. Дастлаб бўлимда катта муҳаррир бўлиб ишлаган бўлсам, бир йил ўтар-ўтмас бош муҳаррир ўринбосари лавозимига тавсия этишди.

Ҳамкасб дўстларимнинг маслаҳатига биноан, газеталар билан ҳамкорлик қилишни тўхтатиб қўймадим. Халқаро муносабатларга доир мақолаларим туфайли телевидениемизнинг «Оламда нима гап?», «Дунё воқеалари» кўрсатувларига таклиф этадиган бўлишди. Шу кўрсатувлар туфайли кўпчиликка танилдим. Лола Ҳатамова, Турсун Қоратоев ва мен ҳар ҳафтада уч марта эфирга чиқамиз. Кўрсатувларимиз асосан ахборот агентликлари тарқатган расмий хабарлардан иборат бўлади. Ўзингдан бир нима қўшишга, воқеа-ҳодисага мустақил равишда муносабат билдиришга деярли изн берилмайди. Мен Ўзбекистон телеграф агентлиги нашриёт биносида жойлашганидан фойдаланиб, ҳали газеталарга узатиб улгурилмаган ахборотлардан ҳам фойдаланар эдим.

Ёшлар газетасида журналист учун ўта муҳим бўлган фазилат - тез ёзиш ва вақтида ёзишни ўрганган бўлсам, нашриётда тажрибали муҳаррирлардан таҳрир санъатини эгаллашга ҳаракат қилдим. Директоримиз ҳаммамизни камтарликка, тўғри ишлашга, масъулиятни ҳис этишга ўргатдилар. Телекўрсатувларда қатнашар эканман, нутқимни чархладим, сўз ва ибораларни тўғри талаффуз қилишга ҳаракат қилдим. Энг муҳими, телевидение мени суҳбатдошликка ўргатди. Бу сабоқни бошқа ҳеч жойда олиш мумкин эмас.

IX. ЯНА БИР САБОҚ

17 апрел. 1985 йили партия марказқўмига ишга ўтдим. Бу жойга ҳеч ким ариза ёзиб бормаслиги кўпчиликка аён. Дастлабки лавозимим матбуот секторида инструкторлик бўлди. Биринчи иш куни мен учун ажратилган хонага кирсам, ёши элликлардан ошган, юзи ҳорғин, чарчоқ аломатлари шундоққина сезилиб турган бир киши, асабийлашаётганини сездирмасликка ҳаракат қилган ҳолда хона ичини, стол устидаги қоғозларни йиғиштираётган экан. Аста салом бердим.

— Янги ходим сизмисиз, деди у менга раҳми келаётгандай, – сабр қилиб турунг, ўн минутда хонангизни бўшатиб бераман.

Гап нимадалигини тушунмай, остонада туриб қолдим. Билсам, у киши шу бўлимда ўзоқ йиллар ишлаган, бугун эрталаб эса лавозимидан бўшатишган экан. Нарсаларини портфелига жойлагач, менга астойдил қўл узатиб шундай деди:

— Ука, омадингизни берсин, аммо айтиб қўяй, бу деворлар темир ёки ғиштдан эмас, инсонларнинг асаб толаларидан бино бўлган. Тушундингизми? Бу ерга киришдан кўра чиқиш муҳим. Шунинг учун энга қотар нарсаларга дуч келганингизда энсангиз қотмасин. Шу гапларимга амал қилсангиз, ўзоқ ишлайсиз...

У киши шундай дедию қўлимни маҳкам қисиб хайрлашди. Столга ўтирмай, турган жойимда туриб қолдим. Қанча турганимни билмайман. Бир вақт эшик аста тақилладию хаёлим бўлинди.

Тўғриси айтсам, бутун ишим давомида, кимликларини кейин билиб олдим – Муҳаммаджон ака Мирзамухамедовнинг шу гапларига қатъий амал қилдим. Албатта, янги кўриқ очганим ёки ўша йиллар сиёсатига жиддий бир тузатиш киритганим йўқ. Бундай йўл тутиш мен тугул, мендан кўра нуфузли лавозимларда ўтирганларнинг ҳам хаёлига келган эмас. Аммо виждоним қийналадиган иш қилганим йўқ, кейинчалик одамларнинг, ҳамкасбларнинг кўзига тик қарай олишни ўйладим, энга қотадиган нарсаларга дуч келганимда (бундай ҳолатлар деярли ҳар куни учраб турарди), энсамни қотирмадим. Одамлар орасида, ижодий ташкилотларда кўпроқ бўлишга ҳаракат қилдим. Касбдош дўстларимдан узилиб кетмадим. Ариза ва шикоят билан келганларни диққат билан эшитдим.

Бир куни пойтахтимизнинг Октябр массиви, С.Мирзаев номидаги кўчада истиқомат қилувчи бир отахоннинг аризаларини ўрганиш учун у кишининг уйига боришимга тўғри келди. Белгиланган тартибга кўра, ишхонадан чиқаётганимда туманнинг тегишли раҳбарларига бу тўғрида хабар беришим керак эди. Ундай қилмадим. Бекобод кўчасига бурилишда нонвойлардан олтига иссиқ нон сотиб олдим ва отахоннинг олдиларига ўзим кириб бордим. Катта идоранинг ходими эканлигимни эшитгач, у киши қўлимдаги пакетни кўриб, чинакамига ҳайратга тушди. Умримда бунақасини кўрмаганман, дея ҳақимга дуо қилди. У ердан кўнглим равшан тортиб қайтдим. Муаммолари уйнинг томини янгилаш экан, бу иш тезда ҳал бўлди.

Ўша йиллари марказқўмга ишга ўтганларнинг Тошкент олий партия мактабида ўқиши шарт эди. Мени ҳам шу ўқишга юборишди. Сиртқи бўлимда машғулотларни бошладик. Уч йил бир пастда ўтиб кетди. Бу ерда ҳам диплом иши ёзиш керак экан. Уни ўзбек тилида ёзмақчи бўлдим. Буни эшитиб, илмий раҳбаримнинг сочи тикка бўлиб кетди. Ҳаттоки, «Эсингиз жойидами, олий партия мактаби иш бошлаганидан бери бирорта тингловчининг оғзидан бу гапни эшитмаганмиз, нималар деяпсиз ўзи?» дейишгача борди. «Ўзбек тилида ёзишнинг нимаси ёмон, ахир ҳамма материаллар шу тилда-ку» дея қайсарлик қилдим. Орадан бир кун ўтиб-ўтмай мени мактаб директори чақириб қолди. Бироз хавотирланиб бордим. Мирзағани ака Исқандаров аввалига «Нима қиласиз, бошингизга ғалва орттириб, ёш экансиз, бу ердаги тартибга кўра рус тилида ёзаверинг, ўзим ўқиб бераман», дея насиҳат қилди. Мен у кишига нега бундай қарорга келганимни ётиғи билан тушунтирдим. Матбуотимизда ўзбек тили муаммолари аста-секин кўтарилаётганини айтдим. Охири кўндирдим. «Майли, ёзаверинг, аммо афиша қилманг», деди Мирзағани ака овозини пасайтириб.

18 апрел. Саксон еттинчи йили қизим Нилуфар оғир бетоб бўлиб қолди. Врачлар зудлик билан Москвага, Бурденко номидаги хастахонага боришимизни айтишди. Декабр ойи бошларида йўлга отландик. Москвада қиш забтига олган, изғирин шу қадарки, йиқилиб қолган одам ўрнидан тура олмайди. Касалхона собиқ монастир биносида жойлашган экан, кириш амри маҳол. Бемор тўғрисидаги маълумотларни фақат телефон орқали, навбатга туриб, минг азоб билан оласиз, ичкарига мутлақо қўйишмайди. Қизимнинг олдига кириб туриш учун касалхона маъмурияти номига ариза ёзиб, маошсиз фаррош бўлиб ишлашга рози эканлигимни айтдим. (Бу ерда шундай тартиб жорий этилган экан). Тиббий кўриқдан ўтганимдан кейин аризамга қўл қўйиб беришди. Ишни бошладим. Вазифам – бемор болалар ётадиган палаталардан бирига қараб туриш, идиш тўкиш, ҳар икки-уч соатда хонани тозалаш. Кўнгилдагидек бажармасангиз, ўрнингизга одам тайёр.

Операция олдидан врачлар мен билан гаплашиб олишди, қизчанинг ҳаётини сақлаб қолишга ҳаракат қиламиз, аммо тузалиб кетишига кафолат бера олмаймиз, шунинг учун мана бу қоғозга «Операцияга розиман, унинг мураккаблиги менга тушунтирилди» деб қўл қўйиб беришингиз керак, дейишди. Эй Парвардигор, ҳеч бир ота бу аҳволга тушмасин – бу бадбахт қоғозга имзо чеккандан кўра имзо чекадиган қўлингизни кесиб ташлаганинг маъқул. Лекин не илож. Ҳар ҳафтада беш-олтита норасида операция столига ётқизилади. Баъзиларининг умри шу ерда ниҳоясига етади. Шунини кўриб турсам ҳам, баъзиларини қўлимда кўтариб, ўликхонага олиб бораётган бўлсам ҳам, рози бўлишдан бошқа чора топмадим, яратган Эгамга юкиндим.

Операция оғир ўтди. Орадан йигирма кунлар ўтгач, қизим кўзини очгандай бўлди, оёқ-қўллари билинар-билинамас ҳаракатга келди. Имо-ишоралар билан бир нималарни тушунтиришга ҳаракат қиламан. Шу орада Тошкентдан телефон қилишиб, бир кунга бўлса ҳам келиб-кетишим зарурлигини айтишди. Ўша кезлари Лутфулла Кабиров Москвада ижтимоий фанлар академиясида ўқиётган эди, ундан бир кунга Нилуфардан хабар олиб туришни илтимос қилиб, Тошкентга учдим. Марказқўм бюроси мени матбуот секторига мудир қилиб тайинлади. «Катта лавозимга ўтдингиз, энди тезроқ қайтмасангиз бўлмайди» дейишди. «Қизимнинг аҳволи оғир, қанча керак бўлса шунча қоламан, бошқа иложим йўқ», дедим-да орқага қайтдим.

Февраль ойи бошларида Москвада оғир грипп касали тарқалди. Ҳаммаёқда карантин эълон қилинди. Шунини рўқач қилиб, қолган муолажаларни Тошкентда оласизлар» дейишди-да, бизга жавоб беришди. Қайтиб келиб, янги ишни бошлаб юбордим. Ўша кезлари «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг муҳаррири Одил Ёқубов Ёзувчилар уюшмасининг раиси этиб тайинланган, орадан анча вақт ўтганига қарамай, у кишининг ўрнига муносиб номзод топилмаётган эди. Бир эмас, бир неча кишининг номзодини қайта-қайта таклиф қилиб кўрдик, аммо раҳбариятга маъқул бўлмади. Гап шундаки, саксонинчи йилларнинг охирида газета ўзининг шиддатли чиқишлари билан анча довруғ қозонган, адади 240 мингдан ошиб кетганди. Бўлажак муҳаррир бироз бебошлашаётган бу нашрни нисбатан «силлиқлаши» зарурлиги сир тutilмаётганди.

Муҳаррир топиш йўлидаги навбатдаги уринишимиз ҳам самара бермагач, бу ишни менга топширадиган бўлишди. Йўқ дейдиган замон эмасди. Устоз адиблар Асқад Мухтор, Одил Ёқубов раҳбарлик қилган жамоани бошқариш, улар ишини давом эттириш осон эмаслигини ҳис этиб, аввалига бироз чўчидим ҳам. Лекин ҳеч кимга сездирмадим. Аксинча, газета тахламларини эринмай варақлаб чиқдим, йирик мақолаларни қайта ўқидим, бўлажак сонларнинг тахминий режасини туза бошладим.

Х. ЎША БЕМАЪНИ МЕНМАН

1988 йилнинг 23 март куни мени таҳририят аъзоларига расман таништиришди. Шу пайтнинг ўзидаёқ янги муҳаррирга қарши биринчи «исён» кўтарилди. Ходимлардан бири шиддат билан ўрнидан турди-да: «Нега бу киши муҳаррир бўлиши керак, Ёзувчилар уюшмасига аъзо эмас, ўзимизда муносиб номзодлар бор-ку!» деб қолди. Оғир, кўнгилсиз вазият юзага келди. Марказқўм котиби нега бундай қарорга келинганлигини узоқ тушунтирди. Аммо мен бу гапларни деярли эшитмадим. Таъбим тирриқ бўлди, олдинда мени қандай кўнгилсизликлар кутаётганини ҳис этиб, баттар эзилдим.

Ўша куни газетанинг навбатдаги сони саҳифаланаётган эди. Мени таништиришга келган расмий кишиларни кузатиб қўйиб, энди столга ўтирган ҳам эдимки, телефонлардан бири тўйқус жиринглаб қолди. Гўшакни кўтарсам, қўшни газетанинг муҳаррири, «Газетангизнинг бугунги сонидан бизга қарши мақола чоп этилмоқда, тезда олдириб ташланг, оқибати яхши бўлмайди», деди деярли буйруқ оҳангида. Гап нимада эканлигини билдим-да, муҳаррир ўринбосари Иброҳим Ғафуровга «Ишни чоп этилаётган мақолани саҳифадан олиб ташлашдан бошласам яхши бўлмас, бу номер ҳам сизнинг имзоингиз билан чиқсин, келгуси сонни биргаллашиб тайёрлаймиз», дедим-да ишхонага қайтиб бориб, қоғозларимни йиғиштира бошладим. Орадан ярим соат ўтар-ўтмас телефон жиринглади. Мени таништириш чоғида шиддат билан ўрнидан туриб савол берган ходим ҳаяжон билан кўнғироқ қилаётганди: «Фалон мақолани саҳифадан олиб ташлашди, сиз шундай дебсиз, устингиздан арз қиламан, керак бўлса марказқўмга борамиз, намоишга чиқамиз...» ва ҳоказолар.

Орадан тўрт кун ўтди. Битта номерга имзо чекишга улгурдим, холос. Бир гуруҳ муҳаррирлар Москвага, ижтимоий фанлар академиясига бир ойлик ўқишга жўнаб кетдик. Бир ой малака ошириб, қанчадан-қанча маърузалар тинглаб, Тошкентга қайтаётганимизда самолётда Москвада Олий адабиёт курсида ўқиётган шоирларимиздан бири билан ёнма-ён ўтириб қолдим. Адабиёт газетасининг янги сонини варақлаб ўтирган экан, сўраб олиб, саҳифаларга аста кўз югуртирдим. Саккизинчи саҳифа адоғида «Муҳаррир Аҳмаджон Мелибоев» деган ёзув турибди.

— Эшитдингизми,— деди суҳбатдошим мен томонга аста энгашиб, — яқинда битта беъманини олиб келиб, газетага муҳар-рир қилишибди. Мана кўрасиз, газетанинг расвоси чиқади энди...

— Ўша беъмани менман, — дедим ўзимни тутиб, гарчи бу гап жонимни ҳалқумимга келтирган бўлса-да, — сизга ўхшаш дўстларнинг ёрдами билан, худо хоҳласа, расвосини чиқармасликка ҳаракат қиламиз...

Бу гапларни эслаётганимнинг боиси, муҳаррирликни жуда қийин шароитда бошлаганман. Мени танқид қилувчиларни ҳам тушунса бўларди. Холис гапни айтганда, бу лавозимга мендан бошқа муносиблар бор эди, бундай номзодни таҳририятнинг ўзидан ҳам топса бўларди. Иккинчидан, ўша кезлари мен ижтимоий-сиёсий мавзуларда қалам тебратиб келаётган бир журналист эдим, холос. Адабий-маданий жараённинг фаол иштирокчиси эмасдим. Бошқалардагина эмас, маълум маънода ўзимда ҳам ишлаб кетишимга шубҳа бор эди. Ютуғим шунда бўлдики, бўлиб ўтган дастлабки кўнгилсизликка эътибор бермадим, кўнглимга қаттиқ олмадим. Ёшлар газетасида узоқ йиллар ишлаб, бир мунча тажриба орттирган бўлсам-да, аввалги тажрибаларни бир четга суриб қўйиб, ҳаммасини янгидан бошлашга қарор қилдим. Кимнинг нимага қодирлигини, қайси йўналишда қалами равонлигини аниқлаб, шунга мос равишда топшириқлар бера бошладим. Бугун энди, орадан шунча йил ўтиб, такрор бўлса ҳам айтишим керакки, муҳаррир сифатида шу жамоада шаклландим, журналистикамиз ривожига озми-кўпми ҳиссам қўшилган бўлса, бунга ҳам шу ҳафталикдаги фаолиятим туфайли эришдим.

Такрор айтаман, йиллар давомида яна шу нарсага амин бўлдимки, газетачилик бир умрлик иш экан. Ҳеч ким, ҳатто бутун умрини шу касбда ўтказган, газета бўёғини узлуксиз ҳидлаган

одам ҳам «Мен бу касбнинг ҳамма сир-асрорини биламан», дея олмас экан. Ҳаёт шиддат билан ўзгариб, дунё янгиланиб бораётган экан, янги одамлар, янгича муносабатлар, янги замон кишисининг янги муаммолари журналистдан, у қайси лавозимда бўлмасин, ҳамиша изланишда бўлишни, ҳаётни бетўхтов кузатиб боришни, касб маҳоратини тинимсиз оширишни талаб этар экан. Журналистика ҳам, севги-муҳаббат каби, ёш танламас экан.

Дастлабки кунлари мен эътибор берган нарса – газетхонларнинг мактублари бўлди. Ҳар куни мамлакатимизнинг турли бурчакларидан, турли касб эгаларидан кўплаб хатлар келади. Саксон бешинчи йилнинг баҳорида бошланган қайта қуриш сиёсати таназзулга учраб бўлганди, жамиятда жиддий ўзгаришлар содир бўлиши кутилаётганди. Михаил Горбачев сиёсатидан одамларнинг ҳафсаласи пир бўлаётганини шу хатлардан ҳам билиб олса бўларди. Муллифлар адоқсиз дард-ҳасратларини мактублари орқали бизга баён қилардилар. Уларни ўқиш бир жиҳатдан мароқли бўлса, иккинчи жиҳатдан оғир ва изтиробли ҳам эди. Баъзилари вужудингни титратиб-қақшатиб юборади, бу нотавон ва ўткинчи дунёдан совуб кетасан, ҳақсизлик, адолатсизлик, фитна-фасоднинг чеки-чегараси борми ўзи, дея ҳайқиргинг келади.

Шундай хатлардан бири қамоқхонадан келган. Конвертни очсам, ичида яна бир конверт бор. Устида ёзув: **«Ҳурматли муҳаррир, ушбу мактубни парчаланган юрагимнинг қони билан ёзаяпман. Ўқиб чиққанингиздан кейин уни йиртиб ташланг ёки ёқиб юборинг. Шу илтимосимни бажаришга ваъда берсангиз, ёқиб юборишга журъатингиз етса, иккинчи конвертни очинг, ваъда бермасангиз, очманг...»**

Хатни очиб ўқигач, қандай аҳволга тушишимни билганимда, муаллиф илтимос қилганидек, конвертни очмасданок ёқиб юборган бўлардим. Чунки, бу хат оловда ҳам куймайдиган, агарки оловга ташласангиз, унинг ўзини куйдириб кул қиладиган хат эди. Орадан йигирма йилга яқин вақт ўтди. Шу чоққача бу тўғрида ҳеч кимга чурқ этганим йўқ. Чурқ этиш учун эса одамнинг юраги тошдан бўлиши керак...

Бугун ўша хат кимдан ва қаерданлигига ишора қилмай, унинг мазмунини қисқача келтириб ўтмоқчиман. Юрагимни сал бўлса-да бўшатиб олишим керак-ку, ахир.

Бир йигит бўлади. Ўзининг таърифича, «тўрт мучаси соғ, ақли-ҳуши жойида, бировдан кам жойи йўқ» йигит. Саксон бешинчи йили чиройли бир қизга уйланади. Оилада бир қиз, бир ўғил туғилади. Йиллар ўтишига қарамай, хотинининг ҳусни-латофати ошса ошадики, асло камаймайди. Кўплар унга ошиқ бўлади. Улардан биттаси кўп уриниб хотинининг кўнглини топгандай бўлади, аниқроғи топади ҳам. Пинҳона унга, бўйи чўзилиб қолган қизига қимматбаҳо совға-саломлар йўллаб туради. Бора-бора бу нарса одат тусига киради. Эр қимматли тақинчоқлар, аёлларнинг ноёб кийимлари қаердан келаётгани билан қизиқмайди. Хотинининг «Лотереямизга ютуқ чиқди, пулини олдим, ишхонамизда аёллар билан пул тўплаш ўйнаганмиз, менинг навбатим келди», деган ёлғонларига ишониб юраверади. Охири бойвачча ошиқ масалани кўндаланг қўяди – эринг билан ажрашасан, бирга яшаймиз, қизингни ўзим муносиб жойга узатаман, дейди. Хотин ажрашишга ҳаракат қиладди, аммо бунинг иложини топа олмайди. Шунда бойвачча бўлажак ўғай қизи билан тил топишади. Унинг бўйнига навбатдаги тилла тақинчоқни осар экан, ўз отасига тўхмат қилишга рози қиладди. Қиз прокуратурага «Отам номусимга тегдилар», деган мазмунда шикоят ёзади. Ота қамалиб кетади...

«— Яна бир йилдан кейин озодликка чиқишим керак, — деб ёзади хат муаллифи. — Аммо мен чиқмайман, срогим яқинлашганида (хатда шундай ёзилган) биттасини бир мушт ураман, бир жойини синдираман, срок қўшиб беришади. Бу ифлос дунёни қайтиб кўрмоқчи эмасман. Хотинимнинг хиёнатига чидайман, чунки асосий айб менда, аммо ўз пушти-паноҳимдан бўлган қизнинг тўхмати мени аллақачон тирик мурдага айлантирган. Муҳаррир дўстим, мен сиздан ёрдам сўраётганим йўқ, шафқатингизга муҳтож ҳам эмасман. Қўлингиз минг узун бўлганида ҳам, менга сариқ чақачалик ёрдам бера олмайсиз. Бу иш сиздан каттароқларнинг ҳам қўлидан келмайди. Фақат бир нарсани айтмоқчиман. Шу газетани қамалмасимдан аввал кўп ўқир эдим, баъзи мақолаларни қирқиб олиб сақлаб қўярдим. Илтимосим, инсоф, диёнат, севги-вафо,

адолат ҳақида камроқ ёзинглар, шусиз ҳам ифлос балчиққа бўғзигача ботиб кетган бу нопок дунёни баттар булғаманглар. Инсоф қолмаган, диёнат тамом бўлган, севги, вафо деганлари итнинг ялоғидан ҳам кир. Шуни айтмоқчиман, холос. Шуни унутмасангиз бўлди. Менга жавоб ёзиб ўтирманг. Мен бунга арзимаيمان...»

Худди шундай хатлардан бири ўзганлик бир муштипар аёлдан келган. Чингиз Айтматов ибораси билан айтганда, «икки туркий қавм қонли ўримга дучор бўлганида» кўзига қон тўлган ваҳший оломон унинг тўртта боласини ўлдирган. Одам ниқобидаги қонхўрлар ўн икки ёшли қизалоғини ака-укалари кўз ўнгида зўрлашган. Хатга болаларнинг чавақлаб ташланган мурдалари сурати илова қилинган.

Яна бир хат Германияда истиқомат қилувчи ватандошимиз Боймирза Ҳайит жанобларидан келган. Бу хатни ҳам шунчаки ўқиш мумкин эмас. Юракни ўртаб юборадиган сатрлари бор.

Бу учта хат ҳақида батафсил ёзаётганимнинг боиси бор, албатта. Собиқ тузум таназзули яқинлашаётган эди. Жамият чириб бўлганди, етук социализм ғояси йигирманчи асрнинг буюк чўпчаги сифатида фoš бўлиш остонасига келиб қолганди.

Хатлар шундан далолат берарди. Адабиёт газетаси одамларнинг тўлиб-тошган дардини эшитувчи қулоққа айланганди гўё. Вазиятдан келиб чиқиб, уларнинг айримларини газета саҳифаларига аста-секин олиб чиқа бошладик. Муаллифларимиз ҳали шу чоққача матбуотимизда деярли қўл урилмаган мавзуларни қаламга ола бошладилар. Ёқубжон Хўжамбердиевнинг «Жазо», «Уммат Ўзбековнинг тирикчилиги», Мурод Абдуллаевнинг «Ҳиёнат», Хайридин Султоновнинг «Ҳақиқат жамоли», Дадахон Нурийнинг «01 га қўнғироқ», Иззат Султоннинг Фитрат ва Чўлпон ижодига бағишланган «Маданиятимизнинг икки сиймоси» мақолалари кўпчиликка манзур бўлди. Чунки бу мақолаларнинг аксариятида тамомила янги талқинлар мавжуд эди.

Фаол ҳамкорларимиздан бири Дадахон Нурий Тожикистон алюмин заводи фаолиятини ўша пайтдаёқ катта жасорат билан қаламга олди. «Жазо» муаллифи собиқ тузумнинг ахлоқ тузатиш колонияларидаги аянчли аҳволни атрофлича таҳлил этди. «Ҳақиқат жамоли» муаллифи халқимиз орасидан етишиб чиққан асл фарзандлар хотираси олдидаги қарзни узиш вақти етиб келганлигини, тарихимизни қайта идрок этиш зарурати мавжудлигини жиддий муаммо сифатида жамоатчилик ҳукмига ҳавола қилди. «Тарихга муносабат масаласида кейинги пайтларда қандайдир қўрқув ҳисси сезилмоқда, — деб ёзган эди Хайридин Султонов. — Қўрқув туйғуси дилда ҳоким бўлса, нималар бўлиши тайин. Устоз Эркин Воҳидов бунини жуда топиб ифода этган: «Қўрқувнинг кўзи катта, юраги кичик бўлур, Қўрқув зўр келган юртда арслонлар кучук бўлур...»

Газетанинг ҳар бир сони кутиладиган, ўқиладиган бўлди. Бу муваффақиятларимиздан илҳомланиб, табиатни асраш, яқин ўтмишимизда йўл қўйилган хатоларни тузатиш, она тилимиз ривожига жиддий эътибор бериш каби муҳим муаммоларга бағишланган таҳлилий мақолаларга янада кенг ўрин бера бошладик. Газетхонларнинг хат-хабарларида баён қилинган фикр-мулоҳазалардан самарали фойдаланиш йўлга қўйилди. Ишимиз бир қарашда силлиқ, ҳеч бир муаммосиз кетаётганди. Тинчликни Эркин Воҳидовнинг «Бола қалби меҳрга ташна» сарлавҳали мақоласи бузди.

Бу мақола газетаимизнинг 1988 йил 3 июн сонидан эълон қилинган бўлиб, халқаро болаларни ҳимоя қилиш қунига бағишланган эди. Одатда, бу қуни деярли барча газеталарда совет болалари дунёда энг бахтли болалар эканлиги, улар учун ҳамма шароитлар яратиб қўйилганлиги ёзиларди. Бизнинг мақола эса бу анъанани бутунлай бузиб юборди: «Афсус билан айтиш керакки, бизнинг Ўзбекистон қуриётган Орол, ерга сочилаётган заҳарли дорилар, Чирчиқдаги, Турсунзода шаҳридаги кимёвий заводларнинг чиқиндилари туфайли саломатлик учун энг хатарли зоналардан бирига айланиб қолди. Бунга қўшимча, чекка қишлоқларда турмуш даражасининг пастлиги, ибтидоий санитария қоидаларига риоя қилинмаслиги натижасида ўлкамиз болалар ўлими жиҳатидан (Тожикистон билан бир қаторда) мамлакатда

биринчи ўринда туради. Бундай даража дунёнинг энг қолоқ мамлакатларида ҳам ноёбдир. Шу муносабат билан янги шеърдан бир банд:

***Хўб иш бўлди, ўзбекмас деб айтдик ибн Синони,
Гар мўъжиза тирилтирса ул мўътабар сиймони,
Болаларнинг ўлиmidан қирқ газ сачраб имони,
Дерди: наслим, билмадим ё папуасми, эскимос,
Гаплар ошкор, аммо ишлар эски ҳаммом, эски тос...»***

Газета чиққан кунининг эртасигаёқ мени марказқўмга чақиришди. Мухаррир сифатида дастлабки тушунтириш хатини ёздим. Ушбу мақолани расмийлар, улар қаторида баъзи зиёли дўстларимиз ҳам ҳазм қила олмадилар. «Жуда ошириб юборибсизлар, республиканинг обрўсига жиддий путур етибди, ўзимизни ўзимиз шарманда қилишимиз қолувди энди», деган ошкора-пинҳона писандалар бўлди. «Сизни бу жамоага нима мақсадда юборганимизни унутиб қўйибсиз чоғи, — деди мафкура котиби менга ачингандай бўлиб. — Газетани изга солиш, партия белгилаган йўлга буриш ўрнига, бу нима қилганингиз? Нима иш қилиб қўйганингизни биласизми ўзи?»

Тортишиб ўтиришдан фойда йўқ, нима қилиб бўлмасин, вазиятни енгиллаштириш зарур эди. Сўз навбати менга келганида котибга шундай дедим:

— Узр, тажрибасизлик қилибман. Аммо бир нарсани сиз ҳам билиб қўйишингиз керак. Мени жуда оғир жойга жўнатдингиз. Зиёлилар билан ишлаш нақадар оғир эканлигини бошқалардан кўра сиз яхши биласиз. Тасаввур қилинг, катта йўлдан бир гуруҳ спортчилар чопиб боришмоқда. Лекин, тўғри йўл қолиб, бир томонга оға бошлашди. Ана шу ҳолатда мени «Бор, уларни тўғри йўлга бошла», деб юбордингиз. Бориб, энди-энди сафларига қўшила бошладим. Олдиларига ўтиб, «Ҳой югурувчилар, тўхтанглар, бу томонга қараб эмас, мана бу томонга қараб чопинглар», дея қулочимни ёзиб, йўлларини тўсадиган бўлсам, тўда мени бир туртиб йиқитадию янглиш йўлида давом этаверади. Мен маълум вақт улар билан бирга чопишим, аста-секин олдинга ўтишим, йўлбошловчиликни қўлга олишим ва шундан кейингина, мўлжални тўғрилашим мумкин. Бунга эса бироз вақт лозим бўлади...

Гапларим таъсир қилди шекилли, котиб оғир хўрсиниб деди:

— Тезроқ чопиш керак, ука, имиллаб ўтирманг...

Сўхбатимиз анча оғир кечди, аммо газетанинг шиддатини сақлаб қолганим учун хурсанд бўлдим.

Бир гал яна тушунтириш хати ёзишимга тўғри келди. Республика даражасидаги йиғилишлардан бирида Президент Ислоҳ Каримов «Энди марксизм-ленинизм деган сафсата йўқ, биз бу чўпчакдан халос бўлдик», деди. Ўша пайт кўзи билан қараганда, бу – жасорат билан айтилган гап эди. Шу гапга асосланиб, газета пештоқидаги «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» деган шиорни олиб ташладик. Бироз ошириб айтганда, қиёмат қойим бўлди. Бошқаларни кўя турайлик, баъзи муҳаррир дўстларимиз, ёзувчилар, олимлар ҳам мени шошқалоқликда, узоқни кўра олмасликда айблашди. Марказий комитетнинг янги, ёш ходими хонасида яна тушунтириш хати ёздим.

Тўқсон бешинчи йили кўп кўнгилсизликлар бўлди. Озод Шарафиддиновнинг Абдулла Қаҳҳорга бағишланган «Бир нутқ тарихи», Мансурхон Тоировнинг «Ваҳий қўнғироқлари», Мавлон Марпатовнинг «Пулга тенг куч борми?», Маҳкам Маҳмудовнинг «Аҳли байт» сарлавҳали мақолалари баъзи бировларга ёқмади. Бундан сал аввалроқ, 1994 йили Ҳабибулло Солиҳнинг «Қуръон ва Усмон мусҳафи» номли мақоласи ҳам айрим синчков кузатувчиларнинг ғашини келтириб, йиғилишлардан бирида газетани диний ва тарихий мавзуга ўта берилиб кетишда айблашгани ёдимда. Йил ўрталарида менга бош муҳаррирликни топшириб, Ғафур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти бош муҳаррирлигига ўтишимни таклиф этишди.

Раҳбариятнинг фикри шу, дейишганидан кейин, мунозара қилмай, ариза ёзиб бердим. Жума куни хонани тозалаб, қоғозларимни йиғиштириб, жамоа билан хайрлашдим. Душанба куни эрталаб янги лавозимда иш бошлашим керак. Аммо бошқа ишга ўтиш насиб этмади. Шанба куни маълум бўлдики, раҳбариятдан мени ишдан бўшатиш тўғрисида ҳеч қандай топширик бўлмаган экан...

Ишхонада ўтириб, шу хотираларни қоғозга туширар эканман, кўнглимда иштибоҳ туғилади – бўлиб ўтган бундай хуш-нохуш воқеаларни эслаш керакми, бу гапларни ким учун, нима учун ёзаяпман? Бунинг ўрнига янги нарсалар ёзганим маъқул эмасми? Газетанинг кейинги уч сониди «Муҳаррир минбари» рукнида учта мақолам эълон қилинди - «Гап ҳовлидами?», «Матбуот дўкони: унда нималар сотилмоқда?», «Ҳалол ғалаба». Биринчисиди ота ўз фарзандлари билан уй талашмоқда. Иккинчисиди матбуот дўконларидаги нохуш ҳолатлар қаламга олинган. Учинчиси Руслан Чагаевнинг тарихий ғалабасига бағишланган. Хотираларга берилмасдан шу йўналишдаги танқидий-тахлилий чиқишларимни давом эттирсамчи?

Шундай дейману ички бир туйғу муҳаррир сифатида босиб ўтган йўлимдан узоқлашмасликка даъват этади. Эҳтимол, бу хотиралар бизнинг ўрнимизга келадиган ёш ҳамкасбларимиз учун қизиқарли бўлар, айрим ҳолларда уларга ёрдами ҳам тегар. Чунки йиллар ўтиб, мустақиллик йиллари матбуотининг шаклланиши ўрганиладиган бўлса, ишончим комилки, тадқиқотчилар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигининг саксонинчи йиллар охири, тўқсонинчи йиллар бошидаги таҳламларини варақлаб, ўзлари учун, миллий матбуотимиз тараққиёти учун кўп муҳим маълумотлар топа оладилар.

Шу ўринда битта мисол. Тўқсонинчи йиллар бошларида матбуотимизда она тили муаммолари жиддий кўтарила бошланди. Шу ҳолатдан келиб чиқиб, «Редактор» сўзини «Бош муҳаррир»га, «Редколлегия»ни «Таҳрир ҳайъати»га биринчи бўлиб ўзгарттирдик. Марказқўмда ишлайдиган, унча-мунча қалам тебратиб турадиган масъул ходим мени ҳузурига чақириб, қаттиқ танбеҳ берди: «Бу нима қилганингиз, нима ўзбошимчалик? Шу чоққача «Редактор» деб келганмиз, нимаси ёқмай қолди бу сўзнинг? Ё редакторлик сизга оғирлик қиляптими?...

Хуллас, эсласа эслагудек воқеалар кўп бўлган.

XI. БУГУНГИ МАТБУОТ

Демократия шароитида нашр ҳуқуқининг кенгайиши табиий ҳол. Ҳеч ким бу йўлга тақиб белгиси қўя олмайди. Вақт ўтиши билан уларнинг кўплари замон талабларига жавоб бера олмай «ғалвир»дан тушиб қолади. Демакки, энг тўғри йўл — янги нашрларга янги ижодий кучларни етказиб беришдир. Шу боисдан ҳам бугун матбуотимиз учун малакали кадрлар тайёрлаш иши ўта долзарб бўлиб турибди. Лекин...

Собиқ мафкура салтанати даврида матбуот билан «ҳазиллашиш»га ҳеч кимнинг юраги дов бермасди. Нималар тўғрисида ва қандай ёзиш кераклигини эса мафкура йўриқчилари аввалдан белгилаб беришар, журналист унинг топшириқларни вақтида ва сўзсиз бажарса бўлди эди. Ҳеч ким «юқори»нинг хоҳиш-иродасини икки қилмасди. Топшириқ ёки кўрсатма сўзсиз бажариларди.

Қизил мафкура матбуоти тўғрисида тўқилган мана бу латифа жуда характерли: «Пашша билан вазирнинг нима фарқи бор?» деб сўрашган экан, бу соҳани яхши билганлар дарҳол жавоб қайтаришибди: «Фарқи йўқ. Ҳар иккисини ҳам газета билан уриб ўлдирса бўлади...»

Собиқ тузум ўзининг қабиҳ ниятларини амалга оширишда матбуотдан қурол сифатида унумли фойдаланди. Матбуотга одамларнинг тақдирини ҳал қилиш, жамият ҳаётидаги кўпгина масалалар юзасидан узил-кесил ҳукм чиқариш ҳуқуқи берилганди. Масалан, Шўролар пайтида коммунистларнинг бош газетаси бўлмиш «Правда»да босилган ҳар қандай танқид ёки танқидий мулоҳаза танқид қилинувчининг — у хоҳ якка шахс бўлсин, хоҳ бирор бир ташкилотнинг раҳбари бўлсин — бундан қатъи назар, тақдирини ҳал қиларди-қўярди. Танқидий мулоҳазага мулоҳаза билан жавоб қайтариш, ишдаги камчиликларнинг сабабларини изоҳлаб бериш у ёқда турсин, бу ҳақда ҳатто ўйлашнинг ўзи шаккоклик эди. «Правда» танқид қилдими, бас, бошқа гапга ўрин қолмасди.

Шўролар жамияти матбуотни атайлаб шундай сохта мақомга кўтарган эди. Сохта деяётганимизнинг боиси шуки, бир қарашда оммавий ахборот воситаси катта кучга, таъсирчан воситага эгадай туюлса-да, аслида унинг мустақил фикри мутлақо йўқ эди. Қизил мафкура матбуоти — сўзсиз бажарувчи, сўзсиз амалга оширувчи, ҳайбаракаллачи матбуот эди. Таҳририятларнинг ижодий режалари партия органларининг съездлари, пленумлари, бюро йиғилишлари қарорлари асосида тузиларди. Матбуот қандай ишлаётгани шу режаларнинг нечоғли тўла ва ошириб бажарилиши билан белгиланарди.

Бугун энди, мустақиллик ва демократия шароитида, ўзбек журналистикаси босиб ўтган йўлга бир назар солиб, «етук социализм» деган сохта фаровонлик даври бўлмиш етмишинчи йилларга тегишли газета ва журналлар таҳламларини варақлайдиган бўлсак, қизиқ бир ҳолатга дуч келамиз — газеталарда эълон қилинган турфа хил мақолаларнинг муаллифлари — колхоз раисидан тортиб партия ташкилотининг саркоригача, оддий агрономдан тортиб машҳур олим ёки таниқли санъаткоргача — ҳаммаси деярли бир хил фикрлайди, бир хил «ёзади». «Ўзади» сўзини қўштирноққа олаётганимизнинг боиси шуки, бу мақолаларнинг аксариятини юқори ташкилотларнинг кўрсатмасига биноан таҳририят ходимлари ёзишган. Исм-фамилия, иш жойи, бир-иккита рақам бўлса бас, қолганини журналистнинг ўзи тўқиб ташлаган. Тўқишга моҳир журналистлар ҳар жиҳатдан эътиборда бўлишган. Меҳнаткашлар номидан айтилаётган қанчадан-қанча таклифлар, ўртага ташланаётган ташаббуслар, асосан редакциянинг ўзида юзага келганлиги сир эмас.

Шўролар тузуми болшевикларнинг «Матбуот нафақат коллектив тарғиботчи ва ташвиқотчи, айна пайтда у коллектив ташкилотчи ҳамдир» деган кўрсатмасидан унумли фойдаланди. Газеталар узоқ йиллар давомида партиянинг, тузумнинг дастёри бўлди. Партия учун, тузум учун бордию халқдан бир нимани яшириш керак бўлса — яширди, ёлғон тўқиш зарур бўлса — тўқиди, ҳали ҳеч кимнинг хаёлига келмаган мавҳум бир фикрни умумхалқ фикри сифатида биринчи саҳифаларда катта-катта ҳарфлар билан босиб чиқарди. Масалан, пойтахтда

коммунистларнинг навбатдаги қурултойи бўлаётган, унда «хаммамиз учун ҳурматли бош котиб маъруза қилган бўлса, маъруза матни ҳали газеталарда босилмай, радио-телевидение орқали эшиттирилиб улгурмаёқ мухбирлар ана шу маърузада келтирилган «қоида ва хулосалар» тўғрисида колхозчилар, илғор сут соғувчилар номидан «отклик»лар ёзишар, қурултой қарорлари жойларда қандай муҳокама этилаётгани тўғрисида репортажлар уюштиришарди.

Жамият ўзининг бу ёлғонларга ишонарди, ҳақиқатан ҳам шундай, бизда одамларнинг сиёсий онги ўсган, деган фикр ҳукмрон эди. Бунинг боиси - жамиятнинг ўзи ёлғон пойдевор устида ўтирарди.

АҚШ Президентларидан бири Томас Жеферсон «Агар менга ҳукумат бўлсину газеталар бўлмасин ёки газеталар бўлсину ҳукумат бўлмасин — бирини танланг, дейишса, мен ҳеч иккиланмасдан газеталарни танлаган бўлардим» деган экан. Таниқли журналист Карим Баҳриев «Миллий тикланиш» газетасида эълон қилинган «Салтанат матбуотидан — матбуот салтанатига» сарлавҳали мақоласида ушбу кўчирмани келтирар экан, шундай ёзади: «Жаҳон мамлакатларининг тарихий тажрибаси ва совет тоталитаризмининг тақдири шундан далолат берадики, сиёсат на катта ёлғонга ва на кичкина макрларга қурилиши мумкин эмас. Ўлғонга қурилган салтанат эртами-кечми, муқаррар қулайди... Ҳақиқат сиёсатга зиён келтириши мумкин эмас. Агар ҳақиқат сиёсатга зарар келтирса, ҳақиқатнинг айби йўқ, ҳақиқатдан чўчидиган сиёсатнинг ўзи бемордир. Совет салтанати ҳақиқат айтилгани учун қуламади, ёлғонга ва зўравонликка қурилгани учун қулади... Эркин матбуот сиёсат учун ноқулайдир. Аммо унинг ана шу ноқулайлиги, қутилмаганда ростини ёзиб туриши сиёсатга буюк хизматидир»¹.

Муаллифнинг фикрича, демократик жамиятда ижро этувчи ҳокимият, яъни ҳукумат ишга, ижрога таъзим қилади. Қонун чиқарувчи ҳокимият — демократияга, суд ҳокимияти эса қонунга таянади. Бу уч ҳокимият бир-бирига назоратчидир, айти пайтда улар «тўртинчи ҳокимият»га — ҳақиқат ҳокимиятига муҳтождир, зеро ҳақиқат йўқ ерда иш ҳам, демократия ҳам, қонун ҳам бўлмайди.

Бу ерда «ҳақиқат ҳокимияти» деган иборага эътибор бермоқ зарур. Гап шундаки, Шўролар даври матбуоти ўз ёлғонлари билан жамиятдаги ҳақиқий аҳволни халқдан яшириб келди. Вабодай урчиб бораётган иллатлар — порахўрлик, гиёҳвандлик, боқимандалик, экологик муҳитнинг ёмонлашуви, маънавий-ахлоқий айнишлар тўғрисида матбуотда бир сўз ҳам айтилмади. Аксинча, бизда бундай иллатлар йўқ, чунки биз етук социализм шароитида яшамоқдамиз, ҳадемай коммунизмга етиб борамиз, деган хомхаёллар олға сурилди. Натижада иллатлар янада кўпроқ илдиз отди, янада кўпроқ ёйилди, охир-оқибатда жамиятнинг ўзини ҳам домига тортди.

Фарб мамлакатларида матбуотнинг «огоҳ этувчилик» функциясидан унумли фойдаланишади. Жамиятда кечаётган воқеа-ҳодисаларнинг аёвсиз таҳлили, камчилик ва нуқсонларнинг ошкор этилиши, ички ва ташқи сиёсатга доир мустақил танқидий мулоҳазалар ҳукмрон доираларга асосан қўл келади, улар матбуотнинг бундай «шартаки»лигидан фойдаланиб, тўғри ва адолатли ечимларни излайдилар. Айти чоғда, матбуот ўзининг бундай позицияси билан жамият олдида турган жуда кўп муаммолар ечимини зиммасига олади. Негаки, гап эгасини топади, деганларидек, жуда кўп муаммолар матбуот чиқишларидан сўнг давлатнинг аралашувисиз ҳам ҳал бўлиб кетади.

Президент Ислон Каримов демократия шароити матбуоти тўғрисида фикр юритар экан, шундай дейди: «Матбуот, ахборот воситалари демократик ривожланиш учун улкан аҳамиятга эга. Оммавий ахборот воситалари мансабдорларнинг тўрачилиги, коррупция, мустабидлик ва боқимандалик психологияси йўлида мустаҳкам ғов бўлиб, қонунчилик меъёрларини рўёбга чиқариш, ислохотларнинг бориши ва инсон ҳуқуқларига риоя этилиши устидан назорат

¹ Qarang: "Milliy tiklanish" gazetasi, 1997 yil, 2 dekabr.

қилишнинг таъсирчан воситаси бўлиб қолиши зарур»².

Эътироф этиш керакки, бундай вазифалар матбуот олдига мустақиллик туфайлигина қўйилмоқда. Фақат демократия шароитидагина мансабдорларнинг тўрачилиги, одамлар тақдири ва эҳтиёжига беписандлик тўғрисида ёзиш, жамият ҳаётидаги ютуқлар билан бирга мавжуд нуқсонларни ошкора қилиш мумкин. Бугун матбуот аста-секинлик билан бўлса-да, ислохотларнинг бориши, уларнинг самарадорлиги тўғрисида баҳс-мунозара юритмоқда. Оммавий ахборот воситалари бир мақсад йўлидаги турфа хил фикрлар, мулоҳазалар минбарига айланмоқда. Фикрлар хилма-хиллиги эса одамларнинг дунёқарашига таъсир кўрсатади, эркин, мустақил фикрга йўл очади. Бугун бирор бир жойда қурилиши режалаштирилаётган завод ёки корхона тўғрисида матбуотда бемалол баҳс олиб бориш мумкин. Шу корхонани айнан шу жойга қуриш зарурмиди, завод қургандан кўра бошқа бир корхонани ишга тушириш иқтисодий жиҳатдан ҳам, экологик жиҳатдан ҳам афзал эмасмиди — бундай мулоҳазалар эндиликда матбуотимизнинг кундалик мавзуларидан бўлиб қолди.

1989-1992 йиллари «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги саҳифаларида собиқ тузум пайтида Ўзбекистонга жойлаштирилиши режалаштирилган бир неча заводлар тўғрисида қатор баҳсли мақолалар эълон қилинди. Ўзувчи Дадахон Нурийнинг «Шаҳарга бомба керакми?» сарлавҳали тадқиқот мақоласи шулар сирасига киради. Натижада, атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатадиган бир неча зарарли қурилишлар тўхтатилди ёки танланган жойи ўзгартирилди.

Кўриниб турибдики, бугунги матбуот кечаги ўтмиш матбуотидан кескин фарқ қилади. Демакки, бугунги журналистнинг кечаги ўтмиш матбуоти журналистидан ҳам фарқи катта. Кеча у асосан интизомли ижрочилиги билан ном қозонган бўлса, бугун ундан мустақил фикр, мустақил мулоҳаза ва мустақил хулоса талаб этилади.

21 апрел. Душанба куни ҳуқуқ-тартибот органлари ходимларидан бир гуруҳига матбуотда сўз эркинлиги, оммавий ахборот воситаларининг давлат ва нодавлат ташкилотлари билан ўзаро муносабатлари мавзусида маъруза ўқишим керак. Шу муносабат билан ишхонага келиб, баъзи бирламчи манбаларни қайта варақлаб чиқдим.

«Инсон ҳуқуқлари умумий декларацияси»нинг 19-моддасида шундай ёзилган: «Ҳар бир инсон эътиқод эркинлиги ва ўз эътиқодини эркин ифода этиш ҳуқуқига эга: ўз эътиқодларига тўсиқсиз амал қилиш эркинлиги ва ҳар қандай воситалар орқали ҳамда давлат чегараларидан қатъий назар, ахборот излаш, олиш ва тарқатиш эркинлиги ҳам шу ҳуқуқ таркибига киради». Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида эса: «Оммавий ахборот воситалари эркиндир ва қонунга мувофиқ ишлайди. Улар ахборотнинг тўғрилиги учун белгиланган тартибда жавобгардирлар. Цензурага йўл қўйилмайди»/67-модда/ деб ёзиб қўйилган. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги» тўғрисидаги Қонунининг 7-моддасида қуйидагиларни ўқиймиз: «Давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахслар ҳар кимга ўзининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини яратиб беришга мажбурдир. Ахборот олиш имконияти тегишли материалларни эълон қилиш ва тарқатиш йўли билан таъминланади».

Шу Қонуннинг 12-моддасида қуйидагилар баён этилган: «Давлат органларининг, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг, жамоат бирлашмаларининг, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахсларнинг фуқароларнинг ахборот олишга доир ҳуқуқларини камситувчи ҳатти-ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги устидан судга шикоят қилиниши мумкин».

Бу ерда мазкур Қонуннинг 7-моддасидаги «ҳар кимга» деган иборага эътибор берайлик.

² Karimov I.A. "Hozirgi bosqichda demokratik islohotlarni chuqurlashtirishning muhim vazifalari". Т., "O'zbekiston", 1996, 30-31-betlar.

Ушбу қонун лойиҳаси дастлаб оммавий ахборот воситалари ходимларининг ахборот олиш ҳуқуқини қонун йўли билан кафолатлашга қаратилган эди. Аммо муҳокамалар чоғи бўлажак қонуннинг қамрови кенгайтирилиб, нафақат журналистларнинг, жамият барча аъзоларининг ахборот олиш ҳуқуқини кафолатлаш тўғрисидаги қонун лойиҳасига айлантирилди. Бу — янгидан қурилаётган демократик жамиятнинг энг зарур шартларидан биридир. Ошкоралик — ҳар қандай жамиятнинг ижтимоий-маънавий мавқеини белгилайди. Ахборотларнинг тўғри ва тўлаллиги, вақтида айтилиши, жамият аъзоларининг хабардорлик даражаси — миллий тараққиёт билан бевосита боғлиқдир. Ошкоралик бўлмас экан, одамларда ишончсизлик кайфияти юзага келади, турли хил миш-мишлар урчиди, пировард натижада давлатнинг обрўсига путур етади. Ислон Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида қуйидагиларни ўқиймиз: «Оммавий ахборот воситаларини ҳақиқий «тўртинчи ҳокимият»га айлантириш жараёни ҳамма жойда ҳам анча мураккаб кечяпти. Эскича фикр юритиш ўз таъсирини кўрсатмоқда. Эски сарқитлардан жудо бўлиш эса дунёқарашлар, психологиялар, турли даъволар ўртасидаги кўзга кўринмайдиган, лекин тинкани қуритадиган кураш билан бирга бормоқда. Ҳаётнинг ўзи ана шу дунёқарашлар, психологиялар, даъволар орасидан ўтишга мажбур қилмоқда. Ҳақиқатан ҳам республикадаги янги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий шарт-шароитлар оммавий ахборот воситалари олдига мутлақо янги, шу пайтгача нотаниш бўлган вазифаларни қўймоқда».

Юртбошимизнинг демократик матбуот хусусидаги яна бир фикрига эътибор берайлик: «Одамларга ҳар хил фикр бўлиши табиий: ҳокимият биттасига ёқади, биттасига ёқмайди. Биттасининг хафачилиги бор, биттасининг аламзадалиги, биттасининг норозилиги, бошқа биттаси нима истабини ўзи ҳам билмайди. Матбуот буларнинг ҳаммасини ифодалаб бериши керак. Ўн хил, юз фикр бўлса ҳам ҳаммасини бериш керак, биз шунга чидашимиз даркор. Ана ўшандагина матбуот демократик матбуот бўлади. Менинг кўрқадиган жойим шундаки, баъзи бир жойларда матбуот буюртма бўйича ишлайди. Кимнидир йўқотиш, кимнидир пайига тушиш, кимнидир обрўсизлантириш ва шу йўл билан тирикчилик қилмоқчи бўлганлар йўқ эмас. Бу ҳам ўтиш даври касаллиги, ўтиб кетади. Лекин, яна бир бор айтаман, ҳаммасига вақт керак»³.

Бу жўяли фикрлар анча олдин айтилган бўлса-да, бугунги матбуотимизга ҳам бевосита даҳлдор. Бугун ҳам газеталаримизда фикрлар хилма-хиллиги етишмайди. Президент давлат раҳбари сифатида қанча фикр-мулоҳаза бўлса, ҳаммасини бериш керак, биз бунга чидашимиз зарур, демоқда. Аммо жамият том маънода бундай ошкораликка тайёр эмас. Раҳбарлар, ҳокимлик вакиллари, мансабдорлар матбуотнинг танқидий сўзига тоқат қила олмайдилар. Улар кўпроқ камчиликларни кўриб кўрмасликка оладиган, нуқсонларни хаспўшлайдиган нашрларни хуш кўришади.

Бу — муаммонинг бир томони. Иккинчи томони шундаки, демократия сўзини ҳар ким ўзича талқин этади. Собиқ иттифоқ тарқаб кетганидан кейинги воқеалар шуни кўрсатдики, демократияни ўзининг тор манфаатларидан келиб чиққан ҳолда талқин этиб, ундан ғаразли мақсадлар йўлида фойдаланиш, турли айнишлар ва оғишларга ҳам демократия либосини кийгизишга уринишлар оз эмас. Аслида, демократия шу йўлни онгли равишда танлаган ҳар бир жамият ўз бошидан кечириши муқаррар бўлган, узок давом этадиган мураккаб жараёндир. Демократия — юксак интизом, онглилик, граждонлик масъулияти ва қонун устиворлигидир. Матбуот мисолида айтадиган бўлсак, демократия ва эркинлик тушунчалари холислик ва ҳалоллик, халқчиллик ва адолат тушунчалари билан уйғунлашиб кетади.

Абраам Линколн «Одамларга фактларни билиш имкониятини беринг — бутун мамлакатнинг хавфсизлиги таъминланади» деган экан. Америка Қўшма Штатларининг Ўзбекистондаги собиқ элчиси Стенли Эскудеро бу тўғрида шундай фикр юритади: «Мен Ўзбекистонда демократия — шаклланиш, оёқланиш жараёнида, деган бўлур эдим. Бу мен учун ғоят умидбахш ҳодисадир... Эндигина тикланиш йўлига кирган мамлакатлардан бу соҳада катта тажриба тўплаган

³ Islom Karimovning «Ozodlik» radiosi xodimlari bilan suhbatidan. «Xalq so'zi» gazetasi, 1997 yil, 28 yanvar.

Франция, Олмония, АҚШда бўлгани каби демократияга амал қилиш даражасини талаб этиш нодонлик бўлур эди... Демократияни бир кунда қарор топтиришга уриниш барқарорликка путур етказиши ҳеч гап эмас. Бу ҳол шунинг учун ҳам хатарлики, у демократик йўналишни йўқотиб қўйишга, демократик тартибларнинг бекор қилинишига сабаб бўлиши ҳам мумкин...»

23 апрел. Журналист ўз билими, тажриба ва малакасини доимий равишда такомиллаштириб бориши керак. Журналистика шундай соҳаки, рақамлар, кўрсаткичлар, натижалар, режалар, фикрлар, таклиф ва мулоҳазалар кун сайин эмас, соат сайин ўзгариб боради. Йирик халқаро анжуманнинг бошланишида айтилган фикр бу йиғилиш адоғида бутунлай бошқача маъно касб этиши, яъни ўзгариши мумкин.

Журналист сўзи ҳамиша ҳам ахборотдан иборат бўлмайди, унинг кузатувида қиёс, таҳлил ва хулоса бирламчи бўлиши керак. Аммо қиёслаш, таҳлил этиш ва хулоса чиқариш учун журналист ён дафтарида аввалги йилларнинг натижалари, рақамлар ҳам бўлиши керак. Акс ҳолда унинг сўзи қуруқ эътироф даражасидан нарига ўтмайди.

Савол туғилади — журналист бундай малакага қаерда эришади? Кўп йиллик кузатувлар шундан далолат берадики, журналистика факультетларида ўқув жараёнлари нечоғли мукамал бўлмасин, ёш мухбирларнинг журналист сифатидаги шаклланиши асосан улар таҳририятларга ишга келганларидан кейин бошланади. Талабалар ўқиш жараёнида кўпроқ назарий билимларга асосланган бўлсалар, амалий иш пайтида билим ва кўникмалар халтасини қайтадан тўлдиришга тўғри келади. Бунинг боиси шуки, журналистика ҳам ҳаётнинг ўзи каби янгиланиб, такомиллашиб боради. Шу боисдан ҳам Вазирлар Маҳкамасининг «Журналист кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарорида журналистика факультетларининг илғор педагоглари ва иқтидорли талабаларнинг хорижий давлатларнинг етакчи ўқув ва илмий марказлари, оммавий ахборот воситалари таҳририятларида ҳамда халқаро ташкилотларнинг матбуот хизматларида мақсадли ўқув-амалиёти ва стажировкалар ўташи учун шарт-шароитлар яратиб бериш зарурлиги алоҳида таъкидланган.

XII. ТАҲРИРИЯТГА ЁШ ХОДИМ КЕЛДИ...

25 апрел. Ўқишни муваффақиятли яқунлаб, таҳририятга ишга келган ёш журналист олдида бир неча муаммолар туради. Энг аввало, меҳнат жамоасига «сингиб» кетиш зарур. Очиқ айтиш керакки, ҳар қандай ижодий жамоанинг ҳам узоқ йиллар давомида шаклланган анъаналари, ўзига хос «хусусиятлари» бўлади. Янги ходим шу матбуот нашрининг «тили» ва «услуги»ни ўзлаштириши лозим. Негаки, кундалик воқеа-ҳодисаларни ёритишда, уларга муносабат билдиришда ҳар бир нашр, масалан «Халқ сўзи», «Ўзбекистон овози», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Қишлоқ ҳаёти», «Туркистон», «Хуррият» каби газеталар ўз ижодий услуги асосида иш кўради. Ҳукумат нашрлари, сиёсий партияларнинг газеталарида кўпроқ расмий тил устуворлик қилса, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да, «Хуррият»да мустақил ижодий талқин кўзга ташланади.

Тажрибалар яна шуни кўрсатадики, масалан республика радиоси ёки телевидениесида узоқ йиллар ишлаб, катта тажриба орттирган ходимлар у ёки бу газета таҳририятига ишга ўтиб қолсалар, йиллар давомида орттирган тажрибаларига қарамай, маълум қийинчиликларга дуч келадилар. Негаки, улар узоқ вақт матнларни сухандонларнинг қироатига мослаб тайёрлаганлар, жумлани ўқилиши ва эшитилишига қараб тузганлар. Матнлар ёқимли мусиқа жўрлигида эфирга узатилишини тасаввур қилганлар: Масалан радиода: «Эрта тонг. Кўёшнинг заррин нурлари замин узра ёйилмоқда. Узоқ-узоқлардан найнинг ёқимли овози қулоққа чалинади...»

Ёш журналистларнинг газета ёки журналдаги иш фаолияти кўпинча таҳририятнинг биринчи топшириғидан бошланади. Ана шу биринчи топшириқнинг қандай бажарилиши кўп нарсага боғлиқ. Шу боисдан ҳам ёш ходим уни талаб даражасида бажаришга, ўзини тезроқ намоён этишга ҳаракат қилади. Аммо кўпинча бунинг акси бўлиб чиқади. Нега шундай бўлади?

Биринчидан, ёш ходим ўша биринчи топшириқни, масалан ёф-мой заводи бош инженери билан суҳбатлашиш ёки қурилиш трести раҳбариятидан интервью олиш, таниқли эстрада хонандасининг мақоласини уюштиришни эплай оладими-йўқми, тортиниб, бордию бу иш қўлидан келмаса ҳам ишга киришади. Завод, қурилиш ташкилоти фаолияти билан ҳали таниш эмас, эстрада юлдузи ижодидан деярли беҳабар. Шунга қарамай ҳаракат қилади, нималарнидир қоғозга туширади, қайта-қайта кўчиради, аммо кўнгли тўлмади. Оқибатда ўзига бўлган ишончи сусаяди, биринчи топшириқ бўлим бошлиғидан нарига ўтмайди.

Бундай ҳолларда ёш қаламкашлар ўзлари яхши билган, ўрганган мавзуларида қалам тебратсалар мақсадга мувофиқ бўлар эди. Акс ҳолда туманлардан бирига бориб маккажўхори қандай парвариш қилинаётганлигини ўрганган ва деҳқонларга «дала маликаси»ни вақтида... дефолиация қилишни маслаҳат берган ёш муҳбир аҳволига тушиб қолиш ҳеч гап эмас.

Ҳар бир таҳририятда тажрибали етакчи журналистлар бўлади. Ўш ходим уларнинг иш услубини эътибор билан ўрганиши, бош мақола, таҳририят номидан эълон қилинадиган мақола, шарҳ, кириш сўзи, сўнгсўз қандай ёзилади, расмий ҳужжат ва манбаалар билан қандай ишланади— буларни чуқур ўрганиши зарур.

Тажрибадан кўринадики, бошловчи ходимлар расмий ахборот, маъруза, статистика маълумотларида келтирилган факт ва рақамлардан фойдаланиш, кўчирмалар олишда жиддий хатоликларга йўл қўядилар. Хусусан, маърузачининг айрим фикрларини келтириб ўтишда белгиланган тартибга амал қилмай, яъни бу фикрлар айнан кимга тегишли эканлигини кўрсатмай ҳам ёзаверадилар. **Журналистикада бу ҳолат ўта муҳим ҳисобланиб, муҳбир мақолада келтираётган фикр, мулоҳаза, эътироф, таъкид, танқид, ишора муаллифи ёки манбаини аниқ-равшан кўрсатиши керак.**

Баъзи муаллифлар бирор бир манбадан кўчирма келтираётганида уни шу манбанинг асидан эмас, ўзи каби бошқа бир муаллифнинг мақоласидан олади, натижада, бордию ўша биринчи муаллиф иқтибос олишда бирор ноаниқликка йўл қўйган бўлса, иккинчи, учинчи

муаллиф ҳам шу хатони такрорлайди.

Кўпинча шундай бўладики, бирор бир мавзуда ўтказилган баҳс-мунозарада қатнашган журналист бу тўғрида мақола ёзар экан, шу тадбирда ўртага ташланган кўплаб фикрларни худди ўзининг фикридай ёзиб ташлайверади. Бундай қилиш журналистика этикасига мутлақо тўғри келмайди. «Баҳсда иштирок этган фалончининг фикрича», «бу фикрга муносабат билдирган писмадончининг эътирофича...» дея ҳар бир фикрнинг эгасини айтиш, шубҳасиз, зарур.

28 апрел. Кейинги пайтларда матбуотимизда дунёда бўлаётган воқеа-ҳодисалар шарҳига кенг ўрин берилмоқда. Бу, албатта, ижобий ҳолат. Аммо халқаро ҳаёт, дунёвий воқеалар шарҳига бағишланган мақола, телекўрсатув ёки радиоэшиттиришда «жаҳон жамоатчилигининг фикрича», «айрим сиёсий доираларда эътироф этилишича», «Ғарб матбуотининг ёзишича», «Баъзи сиёсий кузатувчиларнинг фикрига қараганда...» каби ноаниқ жумлалар учрайди. Халқаро мавзуда қалам тебратганда ҳам юқорида келтирилган талабга қатъий риоя қилиш керак. Чунончи, газетхон у ёки бу фикр, эътироф қайси сиёсий доираларга, қайси матбуот нашрига ёки қайси кузатувчига тегишли эканлигини билиши керак.

Тасаввур қилинг – собиқ Югославия ҳудудида кечаётган мураккаб жараёнларни АҚШ ва Россия матбуоти шу давлатлар расмий доираларининг қарашлари ва манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ёритади. Агар биз, Косово тақдири қандай ҳал этилаётганлиги тўғрисида ёзар эканмиз, Тинч океанининг ҳар икки томонида бу мураккаб муаммонинг ечимига доир қандай таклифлар билдирилаётганини, албатта, келтириб ўтишимиз зарур бўлади.

Айрим таҳририятлар қўллаётган «Хорижий матбуот материаллари асосида тайёрланди» деган «изоҳ» журналистика одобига мутлақо тўғри келмайди. «Ғарб матбуоти» ёки «хорижий матбуот» деганда қайси матбуот органини тушунмоқ керак? Бу нарса ҳам мавҳум.

3 май. Таҳририятларга жойлардан кўплаб мактублар келиб туради. Гарчи бундай мактублар бозор иқтисодиёти шароитида нисбатан камайган бўлса-да, одамлар маъмурларнинг фаолиятсизлиги, ҳузурига ёрдам сўраб ёки бошқа бир зарурат туфайли келган оддий одамларга нисбатан тўраларча муносабати, шикоятларга бефарқлигидан арз қилиб редакцияларга мурожаат қиладилар. Бундай хатларни синчиклаб ўқиш керак. Улар нима ҳақида? Аризачи нима демоқчи, муаммо етарлича ва ишонарли баён қилинганми? Матбуотда узоқ йиллар ишлаб келаётган тажрибали ходимлар редакцияларга мамлакатнинг қайси ҳудудларидан қачон ва қандай мазмунда шикоят келишини, айрим шикоятчиларнинг ёзиш услубини, мақсад-муддаосини ҳам яхши биладилар. Шикоятчилар орасида ўз манфаатларидан келиб чиқиб, бирор-бир раҳбарни бадном қилувчи фактларни ҳеч иккиланмай тўқиб ташлайверадиган қитмирлар ҳам оз эмас.

Мана, шундай даҳшатли «айбнома»лардан бири столим устида турибди. Ёғ-мой комбинатларидан бирининг собиқ ҳисобчиси бу корхонага яқинда ишга келган раҳбар устига шунақа мағзава тўқмоқдаки, борди-ю бу гапларнинг беш фоизи рост бўлса ҳам, ўша раҳбарни жиноий жавобгарликка тортиш зарур. Аммо, бундай қилишга мутлақо ҳожат йўқ. Гап шундаки, собиқ ҳисобчи нопок ишлари учун айна шу корхонадаги «ёғли» лавозимидан бўшатирилган. Энди у нима қилиб бўлмасин, ўз жойига қайтиш тараддудида. Бунинг учун ҳатто тўхматдан ҳам қайтаётгани йўқ.

Мактубларни ўқиш жараёнида муаллиф қандай ёзаётгани, қандай фикрлаётгани, жумлалари, ҳуснихатига қараб ҳам кўп нарсани билиб олса бўлади. Олимлар инсон қўли билан ёзилган хатга қараб, унинг характери, ички ва ташқи дунёсини билиб оладилар.

5 май. Ўш ходимнинг биринчи хизмат сафарига алоҳида тўхталиб ўтмоқчиман. Таҳририят топшириғига биноан мамлакатимизнинг у ёки бу туманига отланаётган ходим масъулиятли бу

сафарга жиддий тайёргарлик кўриши керак. Масалан, у Фарғона вилоятининг Олтиариқ ёки Хоразм вилоятининг Гурлан туманига бораётган бўлса, газета тахламларини эринмай варақлаб шу туманларга доир матбуотда аввал нималар ёзилганини, қандай фикрлар билдирилганини билиб олса, фойдадан холи бўлмайди. Бунинг ўрнига у, айрим касбдошларимизга ўхшаб, туманга кўнғироқ қилиб, қайси масала юзасидан бораётганлигини, нималарга эътибор беришини аввалдан маълум қилса, ишончим комилки, ҳеч нарса кўрмай, аниқламай, демакки ҳеч нарсага эришмай қайтиб келади. Бундай қилинганда, кутиб олувчилар пойтахтдан ёки вилоят марказидан келаётган мухбирни кутиб олишга жиддий тайёргарлик кўрадилар: унга қайси хўжаликни кўрсатиш, қайсинисини кўрсатмаслик, мухбирни ким билан учраштириш, ким билан эса кўриштирамаслик масалаларини ҳал қилиб қўйишади. Натижада ёш ходим шу туман тўғрисида юзаки, чала тасаввур билан қайтади. Бинобарин, унинг ёзганларида холислик бўлмайди.

Хизмат сафари давомида мухбир ўзини ниҳоятда камтар тутиши, ўзи тўғрисида яхши таассурот қолдириши, одамларнинг матбуотга ишончини мустаҳкамлаши зарур. Баъзан шундай ҳоллар ҳам учраб туради — ёш ходимлар хизмат гувоҳномаларини бўлар-бўлмас жойда намойиш этиб, нуқсонларни пеш қилиб, «Мен сизлар тўғринида танқидий мақола ёзаман, фелъетон қиламан», дейишдан ҳам тоймайдилар, ҳатто таъмагирлик ҳам қиладилар. Ўзлари тўғрисида бир умр ўзгартириб бўлмайдиган салбий фикр туғдирадилар. Ўш ходимнинг бу талабларни нечоғли уддалай олиши, синовлардан муваффақиятли ўтиши унинг ақл-заковатига, касб маҳоратига ва албатта, виждони, иймонига боғлиқ.

Газетамизнинг кечаги сонидан эълон қилинган «Ижро интизоми» сарлавҳали мақолага эътиборини қаратмоқчиман. Очиғи, бу мақолани тайёрлаш (ёзиш деб ўқинг) мен учун осон бўлгани йўқ. Гап шундаки, бизда (жамиятда, катта-кичик идораларда, шахсий муносабатларда) ижро интизоми ниҳоятда суст. Бордию қабул қилинган қарорларнинг, берилган ваъдаларнинг, расман режалаштирилган ва тасдиқланган ишларнинг ўн фоизи амалга ошганида ҳам, ҳаётимиз янада гўзал ва тўқис бўлиб кетарди. Афсуски, бундай эмас. Мақола шу тўғрида.

Мустақиллик бошларида мамлакатимизга келган хорижлик меҳмонлардан бири таҳририятда ўтказган суҳбатимизда қизиқ бир гапни айтиб қолгани ёдимда. «Сизларга собиқ тузумдан ёмон бир иллат юққан экан, ким нима деса хўп, бажарамиз, дер экансизлар. Хўп дегандан кейин бажариш ҳам керак-ку. Бизда бунинг тескариси – бирор бир таклифга рози бўлишдан аввал роса ўйлаб, чамалаб, ҳисоб-китоб қилиб кўрилади. Тўғри келсагина розилик билдирилади ва сўзсиз бажарилади. Фарб давлатлари асосан шартнома усулида ишлайдилар. Аммо шартномадан ташқари ишонч деган нарса ҳам бор. Ишончли, ваъдасига қатъиян амал қиладиган корхоналар билан ўзаро ишонч асосида ҳам ишлаш мумкин».

Биздаги иллат шуки, бордию бир киши иккинчи бир кишидан қўлидан келмайдиган нарса илтимос қилса ҳам, қўлидан келмаслиги аён ҳақиқат бўлса ҳам, «Узр биродар, бу иш менинг қўлимдан келмайди» демайди, аксинча, «Хўб, ҳаракат қилиб кўраман, суриштираман» дейди. Бошқа биров унга «Нега хўп дейсан, ахир бу сенинг қўлингдан келадиган иш эмас-ку?» деса, тушунтиради: «Йўқ деб тўғриси айтсам, хафа бўлади, кўнглини чўктирмай, хўб дея қолдим-да, мандан нима кетди...»

2004 йили Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Қарорда таҳририят хоналарини таъмирдан чиқариш вазифаси Тошкент шаҳар ҳокимлиги зиммасига юкланган. Орадан уч йилдан кўпроқ вақт ўтди ҳамки, бу иш бажарилмади. Таҳририят номидан ҳокимиятга ёзилган учта хатимиз жавобсиз қолди. Мана сизга, ижро интизоми.

8 май. Бундан бир ой аввал «Мухаррир минбари» рукнида эълон қилинган «Матбуот дўкони – унда нималар сотилмоқда?» саралавҳали мақоламга жуда кўпчилик муносабат билдирди. Гап шундаки, матбуот дўконларининг аксарият кўпчилиги хусусийлаштирилган.

Дўкондорлар, белгиланган тартибга кўра, унда асосан газета ва журналлар сотишлари керак. Аммо, бу талаб деярли бажарилмаяпти. Ҳозир қайси матбуот дўконига кирманг, ижтимоий, маданий-маърифий нашрлар ўрнига кўча матбуоти, қаерда ва ким томонидан чоп этилганлиги номаълум китобу китобчаларга кўзингиз тушади. Бундай қилишларининг сабаби бор - хусусий нашрларни сотишдан дўкон эгаси манфаатдор. Жиддий газеталардан эса фойда йўқ.

Мақолада матбуот дўконлари давлат сиёсатини, жамият мафкурасини оммага бевосита етказишда муҳим аҳамиятга эга эканлиги таъкидланиб, бу жойларда ишловчилар расмий ва норасмий нашрларни, маърифий ва кўча матбуотини бир-биридан фарқлай оладиган кишилар бўлишлиги таклиф этилган эди. Кўпчилик газетхонлар бизни қўллаб-қувватлашди. Аммо, таассуфлар бўлсинким, газета дўконлари ишида бирор бир ўзгариш бўлгани йўқ.

ХІІІ. ФИКР ЭҲТИЁЖИ

11 май. Газетамизнинг навбатдаги сонида «Фикр – нур калити» сарлавҳали мақолам эълон қилинди. Мақолани раҳматли дадамнинг қариндошларимиздан бирига танбеҳларидан бошладим. Иши юришмай қолган жиянлардан бири уйимизга келиб, дадамга бир нималарни узоқ тушунтирди. Дадам аввалига индамай, қўлларидоғи чўпни пилдиратиб айлантирган ҳолда тинглаб ўтирдилар, сўнг шошма-шошма, дедилар-да саволга тутиб қолдилар. Жияннинг жавоблари дадамини қониқтирмади шекилли, кайфиятлари бузилди. «Жияним, гапингнинг ушови йўқ, нима демоқчи эканингни ўзинг ҳам билмайсан-а...» дедилар.

Дадамнинг бу гапи тез-тез ёдимга тушиб туради. Негаки, бугунги кунда фикрсизлик десам оғирроқ бўлиб кетар, фикр саёзлиги жиддий иллатга айланган. Жуда кўплар фикрлашдан аллақачон тўхтаганларини сезмайдилар ҳам. Мажлис қилсангиз, аввалига ҳеч ким бирор бир жўяли гап айтмайди. Бир-икки киши чиқиб, бир нималарни гапирганидан кейингина, қўлларини кўтариб, минбарга интилиб қолишади. Шунда ҳам асосий гап шу – мендан олдинги ўртоқлар жуда ҳам тўғри гапларни айтишди. Дарҳақиқат...» Ўзининг мустақил фикри йўқ.

Мақолада нега шундай деган савол қўйилган.

Фикр жамиятни ривожланиш ҳолатида ушлаб туради. Фикрлар хилма-хиллиги мавжуд экан, энг аввало баҳс-мунозара юритиш имконияти вужудга келади, жамият тараққиёт сари юз буради. Бордию бунинг акси бўлиб, фикр мудрай бошласа, тараққиёт тўхтади, фикрда яккаҳокимлиқ юзага келади.

Файласуфлар фикрдан фикр унишини узоқ тушунтиришади. Оддий халқ эса «Гапни кавласанг гап чиқади», дейди-қўяди. Фикрдан фикр униши учун жамиятнинг ўзида янги фикрга, янги таклиф ва мулоҳазаларга, янги талқинларга эҳтиёж бўлиши керак. Ҳар бир суҳбат, маъруза, мулоқот «Хўш, бошқа фикрлар ҳам борми?» деган савол билан тугаши лозим.

Фикрсизлик илллати шўролардай қудратли салтанатни охир-оқибат қулатди, пойини қирқди. Чунки унинг ғайрихлоқий сиёсати миллатни ҳайбаракаллагича айлантириб қўйган эди.

18 май. Газетамизнинг бугунги сонида Дадахон Нурийнинг атоқли адиб Абдулла Қаҳҳорга бағишланган «Устознинг сўнги баҳори» сарлавҳали мақоласи эълон қилинди. Дадахон ака билан муаллиф сифатида ишлашнинг ўзи бўлмайди. Инжиқ, ўз хаёли, ўз олами ичида яшайдиган одам. Салга жаҳли чиқиб, аразлаб, қўлёмасини қайтариб ҳам олади. Мен ҳам қараб турмайман – кўп жиғига тегаман. Бу гал ҳам шундай бўлди. Мақола ҳажми катта, бунинг устига ортиқча тафсилотлар, айрим қитмир жумлалар бор. Бироз қисқартирамиз, деганимни биламан, «Бўпти бўмасам, бошқа жойга бераман, сизларда ўзи бир нарса чиқариб бўлмай қолди», деб жўнаб қолди. «Ўзингиз-чи, одамгарчиликдан чиқай деб қолибсиз, фалончи ҳамшаҳарингиз оламдан ўтди, фотиҳага ҳам бормабсиз, бугун эҳсон дастурхони ёзишяпти, юринг, инсоний бурчимизни бажариб келайлик, мақолангиз чиқмаса-чиқмас», дедим заҳархандалик билан. Бу гапга йўқ деб бўлармиди. Машинага ўтириб, аразлашган одамлардай эҳсон ошига бордик. Дуо-фотиҳа қилиб қайтиб келдик. Йўл-йўлакай сал ҳоврини босдим ва қўлёмани қайтариб олдим. Барибир, ўша ортиқча жойларини қисқартириб эълон қилдик. Мақола кўпчиликка маъқул бўлди.

Мақола ёнига Абдулла Қаҳҳорнинг Дадахон ака ишлаган расми ҳам қўйилган эди. Очиқ айтиш керак, портрет бениҳоя таъсирчан чиққан. Бемор адибнинг даволаниш учун Москвага жўнаши арафасидаги қиёфаси одамга қаттиқ таъсир қилади. Умр деганлари шу экан-да,- деб юборасиз беихтиёр.

Эрталаб Дадахон ака қўнғироқ қилиб, биринчи марта хурсанд бўлиб, раҳмат деди. «Табриклаймиз, мақолангиз кўпларга маъқул бўлибди, қўнғироқ қилишиб, баъзи фикрларини айтишяпти», дедим.

— Қанақа фикрлар экан? — қизиқиб қолди Дадахон ака.

— Қанақа бўларди, «Дадахон мақола ёзиб юрмай рассомчи-лигини қилаверса дуруст экан», дейишяпти, дедим.

22 май. Яна ўша эски иллат. Қалами анча чархланиб қолган бир муаллифимизнинг салмоқли ҳикоясини икки-уч бор таҳрир қилиб, нашрга тайёрлаганимизда, бу ҳикоя тижорат газеталаридан бирида, сўнг вилоят газетасида аллақачон эълон қилингани маълум бўлиб қолди. Бундай пайтда асабийлашмасликнинг мутлақо иложи йўқ.

Бундан бир-икки ой аввал ҳам худди шундай воқеа юз берганди. Битта ҳикояни муаллифнинг илтимосига кўра ўқиб чиқиб, биргаликда анча ишладик, пишитдик. Муаллиф ҳар гал унга қўшимчалар қўшади, баъзи жойларини қисқартиради. Бу ҳам майли, ҳикоя қаҳрамонларининг номларини тинимсиз ўзгартиради. Ниҳоят, ҳикоя тайёр бўлди. Уни газетанинг навбатдаги сонига режалаштирдик. Саҳифалаш ишлари бошланган кунини ҳикоя муаллифи таҳририятга ўзига ўхшамаган ҳолда кириб келди ва... ҳикоясини олиб кетди. «Сизга очиғини айтсам, ҳикоянинг бош қаҳрамони мен учун жуда азиз одам эди, газетада чиқса, уни ҳам, мени ҳам таниб қолишади, оиласи бор ҳар ҳолда...» деди.

Ҳар балога гап топадиган мен бир нима дея олмай қолдим...

25 май. Газетанинг бугунги сонидан эълон қилинган «Оила кўрғони мустаҳкам бўлса...» сарлавҳали мақоламда бундан бир неча йил аввалги «Оилага қайтиш» деб номланган мақоламда айтмоқчи бўлган, аммо тўла айта олмаган фикрларимни айтиб олдим:

«Оилавий можаролар боис таҳририятга шикоят хати билан келган бир кишидан ким бўлиб ишлашлигини сўрасам: «Олтита боланинг отасиман, озроқ ҳунарим ҳам бор», деб жавобни қисқа қилди. Сухбатдошимнинг нима демоқчи бўлганлигини англаб, кўнглим кўтарилди. Худо берган олти фарзандни вояга етказиш, одоб-ахлоққа ўргатиш, илм-маърифатли, касб-ҳунарли, ҳақгўй, бир-бирларига меҳрибон қилиб тарбиялашнинг ўзи масъулиятли лавозим эмасми?!

Агар ўша ота фарзандлари тарбияси билан шуғулланмай, уларни ўз ҳолига ташлаб қўйса, болаларни кўча ўз «тарбия»сига олса, эртага жамият олдида олтита янги муаммо пайдо бўлмайдами?! Гоҳи бола тарбияси билан шуғулланиб, уйда ўтириб қолган аёлларга беписанд муносабатда бўламиз. Келажакда қайси бир оиланинг бахти, ҳаловати, жамият учун керакли бир шахснинг камолга етиши ёки етмаслиги айни шу – бугун уйда ўтириб, фарзандига тарбия бераётган, адолат ва ҳидоят йўлига бошлаётган аёлга ҳам бевосита боғлиқ эканлигини ўйлаб кўрмаймиз.

Бола тарбияси – бугун экиб, пешиндан кейин ҳосили ўриб олинадиган иш эмас. Болани тарбиялаётиб, ўзимиз ҳам тарбия оламиз. Бизнинг жамики хатти-ҳаракатларимиз фарзандларимиз кўз ўнгида кечади. Эр-хотин ўртасидаги муомала маданияти, сўзлашув одобимиз, кийинишимиз, юриш-туришимиз, меҳмонга қандай бориб, қандай қайтишимиз, ишга муносабатимиз, дўстларга садоқатимиз, даромад ва буромадимиз – буларнинг ҳаммаси болалар шуурига маржондек тизилиб бораверади. Бола ўз ота-онасини фавқулодда ёмон ҳолатларда: оғзидан боди кириб, шоди чиқаётганида, иймон-эътиқоддан насихат қила туриб, ўзи шу айтганларига амал қилмаётганда кўрар экан, табиийки, қалби жароҳатланади, кўнгли чўқади, вужудини ўкинч чулғаб олади. Ва аксинча, ота-онанинг эзгу амаллари – ҳалол-поклиги, бировнинг ҳақиқа хийнат қилмаслиги, ширинкаломлиги фарзандига қанот бағишлайди, маънавият оламига етаклайди.

Бундан уч минг йил аввал дунёга келган «Калила ва Димна» асарида ўтмиш замон донишмандларидан бирининг хавотири келтирилади: «Ёшлар тарбияси айниб кетди, бу кетишда дунё ҳадемай бузилиб кетади...» Бу хавотир ҳозир ҳам мавжуд. Тарбия тўғрисидаги маърузаларимизнинг аксарияти шу хавотирга бориб тақалади. Лекин ёшлар батамом айниб кетишгани, дунё эса бузилганича йўқ.

Тўқсонинчи йиллар бошларида хорижлик бир меҳмонимиз: «Оила – икки мустақил

кишининг ихтиёрий иттифоқи, унинг ички ишларига аралашади тўғри эмас», дегани ҳамон ёдимда. Ўшанда биз унинг бу фикридан деярли ажабланмаганмиз. Чунки Фарб мамлакатларида оила биздагидек мартабага эга эмас. Дунёнинг турфа мамлакатларида оила ва никоҳ масалалари талқини ҳам турлича. Аниқроғи, Фарбда оилага инсон ҳаётининг мутлақо шахсий қирраси сифатида қаралади. Шунга кўра биргина никоҳнинг ўзи бир неча хил кўринишларда тузилиши мумкин. Бунда асосий мезон уларнинг вафо ва садоқати эмас, ҳуқуқ ва мулк муносабатларининг шартномавий ифодаси ҳисобланади. Шунга кўра, оилавий иттифоқнинг тарқаб кетиши жуда ҳам оддий, гўёки икки кишининг бирмунча вақт салом-алик қилиб юришию кўнгиллари кўтармай қолса, кўнгил кўчасининг икки томонига қараб кетаверишидай гап.

Фарзанд тарбиясида ҳам жиддий айричиликлар мавжуд. Бола вояга етдими, у ота-онаси қай ҳолатда эканлигидан қатъий назар, алоҳида яшаши керак. Шундай қилган фарзандга раҳмат дейилади. Алоҳида яшашга, ўз қозонини ўзи қайнатиш тараддудига тушиб қолган бола – бўладиган бола, ота-онаси атрофида ўралашавергани эса – ношуд.

Бу энди Фарб дунёсининг талаби. Бизнинг қонунларимизда оила жамиятнинг асосий бўғини сифатида жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эгаллиги, ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбур эканликлари айтиб қўйилган.

Оилага эътибор – жамиятнинг эртасига бевосита боғлиқ. Оила муҳитининг соғломлиги пировард-натихада жамиятнинг соғломлигига олиб келади. Жамият тўғрисида, ўз келажагимиз ҳақида ўйлар эканмиз, бизнинг шу орзуларимиз рўёбга чиқишига ҳар биримизнинг оиламизда асос қўйилаётганлигини унутмаслигимиз керак.

Бузилган кўприкни, йўлни, деворни тузатиш, ўнглаш мумкин. Тадбиркорлик билан иш тутилса, ҳар қандай тақчиллик ҳам барҳам топади. Камчилик, қийинчиликлар ўтиб кетади. Аммо оиладаги носоғлом муҳит оқибатларини тугатиш осон кечмайди. Бола эсини таниганидан бошлаб унга ноннинг азизлиги, тарикдек ушоғини ҳам исроф қилиш мумкин эмаслигини ўқирамиз. Бу нарса унинг шуурига, қон-қонига сингади ва кейинчалик ҳеч бир нарса бу тасаввурни ўзгартира олмайди.

Болалар тарбияси муаммолари билан шуғулланувчи бир олим юздан ортиқ болалар боғчаларида бўлиб, ота-оналар кечқурун болаларини олиб кетишга келишганида тарбиячиларга қандай савол билан мурожаат этишларига қизиқибди. Маълум бўлишича, деярли барчалари болаларининг кун бўйи нима овқат еганини сўрашар экан. Маълум бўлибдики, аксарият ота-оналар фарзандлари бошқа болалар билан қандай муомалада бўлаётганига, ўздан кичикларга муносабати қандайлигига ва, саҳий-меҳрибонлигига мутлақо қизиқашмас экан...

Ўйлаб кўришга арзирли мисол. Бу бозор-дунёда ҳеч ким ўз молини ёмон демагани каби, ҳеч ким ўз боласини ўзи ёмонотлиққа чиқармайди. Болалар ҳовлида, кўчада жанжаллашиб қолишса, жанжал сабабларидан хабаримиз йўқ, ўзимизникини ҳақ, бировникини ноҳақ ҳисоблаймиз. Айб зумрашамиздадир, деган хаёлга камдан-кам борамиз. Мактабга чақириб «Болангизнинг хулқи ёмон бўлиб кетяпти...», дейишса, дарров «шу фалончи-фалончиларга қўшилдию, туппа-тузук бола айниди-да», деймиз. Аини шу пайтда, ўша фалончи-писмадончиларнинг ота-оналари ҳам қўлларини биз томонга бигиз қилиб, шу гапни такрорлаб туришган бўлади...»

Оила ва оилавий муносабатларнинг «замонавийлаш-тирилиши» кундалик ҳаётда кўп номақбул ҳолатларни, сохта маросимларни келтириб чиқарди, фарзанд тарбияси жиддий лат еди. Бу тўғрида газетамизда машҳур пахтакор Турсуной Охунованинг ҳаёти ва аянчли тақдири тўғрисида «Турсуной фожиаси» сарлавҳали мақола эълон қилганмиз. Мақола саратон пайти кўкда момақалди роқ гўмбурлагандай бўлган эди.

26 май. Газетамизнинг кечаги сони олтинчи саҳифаси тўлалигича ҳажвий мавзуга

бағишланди. Қизиқчи Абдурахмон Сиддиқовнинг «Расво»ларнинг сардори менман» сарлавҳали суҳбати, Муҳаммад Очилнинг «Серкаев сим қоқди» ҳажвияси, қўқонлик Адҳам Мирсаиднинг ҳажвий шеърлари кўпчиликка маъқул бўлди. Бугун, шанба куни, эрталабдан таҳририятга келиб, енг шимариб ишлаб ўтирсам, қўнғироқ бўлиб қолди. Таниқли адибларимиздан бирига саҳифамиз маъқул келмабди. «Шундай катта газетанинг бир саҳифасини ҳажвияларга ажратиш маъқул эмас», дейдилар. Балки тўғридир, аммо, бугунги тил билан айтганда, маҳсулот ишлаб чиқарувчи харидор эҳтиёжини ҳам ҳисобга олиши керак. Газетада жиддий материаллар каби, енгил юмор ҳам бўлиши шарт. Айни шундай чиқишларимизни орзиқиб кутадиган ўқувчиларимиз бор.

Фикрим бўлиниб турган эди, телефон яна жиринглаб қолди. Гўшакни кўтарсам, бундан уч-тўрт ой аввал худди шундай шанба куни таҳририятга қўнғироқ қилиб «Маҳмуд Отабой борми?», деб сўраган домла. Ўшанда ҳазиллашиб, «Маҳмуд Отабой йўқлар, Аҳмад Саъдий бор», деган эдим. Бу гал домла яна Маҳмуд акани сўраб қолдилар. «Домла, Маҳмуд акани иш кунлари топсангиз ҳам катта гап», дедим ҳазиллашиб.

1 июнь. Газетамизнинг бугунги сониди марҳум шоир, газетамизнинг санъат бўлимида узоқ йиллар ишлаган Ёнфин Мирзо хотирасига бағишланган мақолам эълон қилинди.

«Онам дерман» қўшиғи олтмишинчи-етмишинчи йиллари бутун мамлакат бўйлаб янграган десак, муболаға бўлмайди. Баъзан, бизда жамоа бўлиб куйланадиган қўшиқлар кам, деган фикрлар айтилади. Фахриддин Умаровнинг «Онам дерман» қўшиғи айни шу бўшлиқни тўлдирди. Уни наинки санъаткорлар, оддий мухлислар ҳам меҳр-муҳаббат билан куйлашди. Ўша йиллари қаерда концерт бўлмасин, биринчилардан бўлиб «Онам дерман» ижро этилар эди.

— Концертлардан бирида бўлган бир воқеа сира ёдимдан чиқмайди, — деб хотирлайди Фахриддин ака. — Дастурдаги яқунловчи қўшиқни куйлаб бўлишим билан саҳнага бир йигит қўлида бир даста гул, кўзида ёш билан чиқиб келди. «Мен ҳозироқ бориб онамдан узр сўрайман, оёқлари остига бошимни қўяман. Бундан буён онажонимни бошимга кўтариб юраман...» дейди энтикиб. Бундай воқеалар жуда кўп бўлган. Баъзи концертларда шу қўшиқни беш-олти марта ижро этишимга тўғри келган...

***Она фарзандга бол бергай, саодат чечагин тергай,
Ҳам ардоқлаб, ҳам ўргулгай, гулузорим онам дерман...***

Сўзлари деярли ҳар бир тингловчига ёд бўлиб кетган бу қўшиқнинг ёзилиши ўзига хос тарихга эга. Марҳум шоир ижодхонасида сақланаётган ҳужжатлардан бирида муаллиф қўшиқнинг қўлёзма матни тагига йирик ҳарфлар билан «1960 йили 13 декабрда Андижонга келганимда умид билан Фаттоҳонга (Фаттоҳон Мамадалиев) қолдирдим», деб ёзиб қўйган. Бунга кўра, «Онам дерман» қўшиғи бундан қирқ етти йил аввал қоғозга тушган бўлади. Аммо бошқа бир ҳужжатда айни шу қўшиқнинг жиддий таҳрир қилинган матни тагида «1956 йил, 8 июнь, Новосибирск», деган ёзувни ўқиймиз. Кўк сиёҳ билан қилинган таҳрирда баъзи сўз ва сифатлар ўзгартирилган. «Касал бўлсанг бошингда у, кеча-кундуз қошингда у, Меҳр тўла ёшингда у, шифокорим онам дерман. Гиргиттон она бизга, офтобдир ўғил-қизга, Кўзи ўхшайди юлдузга, ифтихорим онам дерман» каби бироз тушмаган сатрлар бутунлай қисқартирилган. Шеърнинг шу нусхасидаги сўнги сатр «ҳаётимга бинокор ва меморим онам дерман» тарзида келади. Кейинчалик бу сатр янада мукаммаллашган: «Она бирла ҳаёт обод, мададкорим онам дерман»).

Ёнфин ака қирқинчи йилларнинг охирида шўролар тузумининг қатағонига учрайди. Ўғли Жаҳонгир Мирзаевнинг гувоҳлик беришича, шоир 1949 йилнинг 31 декабр куни собиқ «Қизил Ўзбекистон» газетасида ишлаб турган бир пайтда ҳибсга олинади. Оила аъзолари янги йил

дастурхони атрофида жам бўлиб, оталарини кутиб ўтиришади. Аммо Ёнфин ака ишдан уйга қайтмайди. Орадан кўп ўтмай уйга хат келади: «Здравствуй Мунаввара (турмуш ўртоғи). Я жив-здоров. Передачу Вашу получил и обрадовался. Спасибо за заботу обо мне. Мунаввара, сегодня я иду в «трудовой фронт». Ждите письма. Ждите только мои письма...»

Орадан кўп ўтмай яна хат келади. Ҳар иккала мактуб рус тилида ёзилган: «Дорогая мать Хадичабиби, Рахбар ойи, любимый отец Зайниддин бобо, моя надежда, любовь и сердца Мунаввара. Мои верные товарищи Джахонгир, Одил, Комил, Рашид. Дорогие сёстры Саодат, Муборак, Мушарраф... Всем Вам земный поклон от Вашего члена семьи. Я жив и здоров. 30 июня в 3 часа дня прибыл в..... (хатдаги иккита сўз қора қалам билан ўқиб бўлмас даражада ўчирилган – муаллиф). Жду отправки в трудовой исправительный лагерь. Обо мне не беспокойтесь. Живу нормально и жизнерадостно. Мне необходима талкан с сахаром, сахар (отдельно), деньги (постарайтесь по-больше). Кроме того брюки (шимсиз қолдим – бу икки сўз ўзбек тилида), трусики, помидор, кишмиш...»

Хатларнинг мазмуни ва ёзилиш услубидан кўриниб турибдики, улар кучли назорат остида ёзилган. Нозирларнинг талабларига кўра, хатдаги фикрлар, кимларга мурожаат қилинаётгани аниқ-равшан бўлиши керак. Демак, Ёнфин ака бошқа маҳбуслар билан бирга бир муддат Тошкентда бўлган, кейин уларни олис Сибирдаги ҳибсхоналарга жўнатишган. Шоир ўша ерда етти йил азоб чеккан, она юртини соғинган. Кексайиб қолган онаизорини эслаб, юраги эзилган. «Онам дерман»нинг ғояси шу ерда туғилган.

Ушбу мақолани ёзиш чоғида бир нарсага эътибор бердим. Ёнфин ака ҳақиқат юзага чиқиб, она-юртига қайтишига жуда ҳам ишонган. Ҳар қандай тухматнинг ҳам бир куни чуви чиқади, деб ўйлаган ва бу ҳақда қуйидаги сатрларни битиб қўйган:

***Эй кўнгил, мақсад йўлида хору зорликка чида,
Қилмагин оҳу фиғон, йўғу борликка чида.
Майли таъна тоши ёғсин, майли шодлансин рақиб,
Майли қувсин тўққан элдан, шармисорликка чида.
Қанча тун бўлса қоронғу, кундузи бўлғай ёруғ,
Пора-пора бўлки қалбим, тифидорликка чида...***

Сарғайиб, титилиб кетган дафтар саҳифаларига битилган мана бу шеърга эътибор беринг:

***Сибирдаман, жаннат юртим йироқда қолган,
Меҳр қўйган вафодорим фиरोқда қолган,
Йўлбарс каби талпинаман темир қафасда,
Она юртим соғинаман ҳар бир нафасда.
Меҳрибоним кўргим келар, қийналади жон,
Юрагимда яшар аммо умид, ишқ, имон...***

Шоир адолат тантана қилишига, ҳақиқат юзага чиқишига ишонган ҳолда қамоқхонадан озод бўлиши арафасида ушбу шеърини қоғозга туширган:

***Бахтлиман, ниҳоят зиндондан қутилдим,
Юракни чок этган ҳижрондан қутилдим,
Кулфатдан, зулматдан, тухматдан қутилдим,
Нафратдан, зиёндан, ғурбатдан қутилдим.
Қафасда занжирбанд, шеър ёздим қонимдан,
Дўстларим, аламли дostonдан қутилдим.
Қутилдим занжирдан, ўқлардан, дўқлардан,***

**Қиличдан, қалқондан, посбондан қутилдим.
Ватан деб кўнмишам юз жабру жафога,
Ҳақ топди адолат, бўҳтондан қутилдим.
Ассалом диёрим, ассалом нигорим,
Йўлимга сочилган тикондан қутилдим.
Булбулман беқафас, куйлайман ҳар нафас,
Шодлиққа дил пайваст, фиғондан қутилдим.
Қўлимда созим бор, чертаман шиддаткор,
Имонга чанг солган шайтондан қутилдим.**

Ниҳоят, қамоқхона муддати тугаб, Ёнғин ака Тошкентга қайтади. Шўролар олий судининг 1959 йил 9 майдаги коллегия мажлиси қарори билан бутунлай оқланиб, фаол ижодга киришади. Дастлаб «Қизил Ўзбекистон» (ҳозирги «Ўзбекистон овози») газетасида корректор ёрдамчиси, кейин эса узоқ йиллар давомида ўша пайтлари «Ўзбекистон маданияти» деб номланган газетамизнинг санъат бўлимини бошқаради. Бирга ишлашган ҳамкасбларининг айтишича, Ёнғин ака газетачилик ишида тажрибали устоз мақомига кўтарилган, мамлакат маданий ҳаётини ёритишда ҳамиша ташаббускор бўлган. Театр санъати мутахассислари билан ижодий ҳамкорлик қилган. Ҳофизлар у кишининг кўплаб қўшиқларини ҳали-ҳануз завқ билан куйлаб келишади.

Бир қўшиқ тарихига оид тадқиқотимдан шу нарса аён бўлдики, она ҳақида яхши ва мукамал қўшиқ яратиш ўша пайтлари бугунгидек енгил-елпи иш бўлмаган. Ёнғин акадан ёдгорлик бўлиб қолган қоралама қоғозлар айтиб турибди — бу қўшиқни муаллиф йиллар давомида сайқаллаб борган, шоир дўстлари, бастакорлар билан маслаҳатлашган. Қилинган таҳрирларнинг аксарияти қўшиқ сўзлари мусиқа ва ҳофиз талаффузига мослаштирилганлигидан далолат беради. Энг муҳими, «Онам дерман» ўз ижрочисини топган. Севимли ҳофизимиз бу қўшиқни дилдан, маромига етказиб, ҳар бир сўз, ҳар бир сифатга алоҳида урғу бериб куйлаган. Шу боис ҳам «Онам дерман» бутун ҳалқнинг, миллатнинг қўшиғига айланган.

Газета чиққан куннинг ўзида, ундан кейинги кунлари таҳририятга кўплаб қўнғироқлар бўлди. Очиғини айтсам, матбуотда шунча йил ишлаб, бундай ҳодисага камдан-кам дуч келганман («Муҳаррир минбари» рукнида «Торнинг чўмичдан фарқи» сарлавҳали мақолам эълон қилинганида ҳам деярли шундай бўлган эди). Ёнғин аканинг ёр-биродарлари, қариндош уруғлари, у киши билан газетада бирга ишлаган ҳамкасблари, яна қанча оддий газетхонлар мақола учун миннатдорчилик билдиришди. Адабиётшунос олим Абдуғафур Расулов нашрдан янги чиққан «Шарафли Шарафиддиновлар» китобини қўйидаги дастхат билан тақдим этди: «Бош муҳаррирнинг мўътабар минбаридан айтилаётган фикрларнинг мухлиси А.Расуловдан».

Домла устоз Мақсуд Қориевнинг «Мен раҳматли онамни умримда ақалли бир марта бўлсин опичлаб юрмаганим учун ҳамон армондаман», деган гапларини эслади. Бу гап менинг ҳам вужудимни ўртаб юборди. Ўзимчи, ўзим шундай қилганманми, сизчи? Газетхонлардан бири йиғи аралаш кўнглини ёради: «Мен онамни бир марта, бир кун эмас, ўн йил, йигирма йил кўтариб юришим керак эди. Афсуски бундай қилмадим, қилмадимгина эмас, ахлоқлигим туфайли кўнгилларини жароҳатладим, ҳатто сўнги йўлга кузатиб қўйишга ҳам ярамадим. Бугун газетада меҳрибон онасини опичлаб, сайрга олиб чиққан шоирнинг суратини кўриб, ўзимга ўзим хунук кўриниб кетдим. Газетадаги шу суратни қирқиб, деворга ёпиштириб қўйдим...»

Фарғонадан бўлган қўнғироқ янада таъсирли бўлди. Ўзларини Иброҳим хожи деб таништирган кекса отахон: «Муҳаррир ўғлим, «Жаннат оналарнинг оёғи остида» деган гап мана шу. Шу гапнинг маъносини чақайлик», дедилар.

Хаёлимда бир воқеа жонланди. Ўшда ўқиб юрган пайтларим Фанижон, Зокиржон,

Мухаммаджон, Юсуфбек, Бегижон, Одилжон, Маҳмуджон, Расулжон ва бошқа дўстларим билан бирга шаҳар ташқарисидаги «Қамбар ота» чойхонасида гоҳо шеърхонлик қилиб турардик. Шундай кунларнинг бирида Юсуфбек ҳавоси тоза, соя-салқин бу жойга... тўшақда узоқ вақт ётиб қолган онасини опичлаб олиб келди. Дам олаётганлар бу манзарани кўриб чапак чалиб юборишди.

Яна бир воқеа. «Хотин йўғида» сарлавҳали ҳажвий китобимнинг қаҳрамони Эркин ака Сиддиқовнинг оталари Олим бува бир юз олти ёшда оламдан ўтдилар. Бир куни бувани кўргани борганимизда, Эркин ака ҳазил-ҳузул билан «Адам анча дурустлар, иштаҳалари яхши, аммо эгилломай қолдилар-да, ўзим сартарошлик қилиб турибман», деган эди бува, «Ҳа, баччағар-ей, ёши олтмишдан ошса ҳам ақли кирмади-я шу болани», деб мийиғида хиёл кулиб қўйганди.

Бундай ширин хотиралар яна қайда бор?

Жаҳонгир ака менга қайта-қайта миннатдорчилик билдирар экан, қўлимга бир варақ қоғоз тутқазди. Ёнғин аканинг «Сўнги илтимос» деган шеъри экан:

***Келишмасин ўша кун, майли,
Мозорга ҳам, жанозамга ҳам...
Даркор эмас «замоннинг зайли»,
Келишмасин дарвозамга ҳам.
Эл наздида кўриниб дардкаш,
Оломонга эргашмасинлар,
Чин дўстларга тенглашмасинлар...
Тобутимни олиб елкага,
Ачингандек кўринмасинлар.
Кирарми жон қилт-қилт кўлкага?
«Жондошбиз» деб уринмасинлар,
Марҳумларга керакмас соя,
Эргашмасин соялар асло!
Из қувишга борми ниҳоя,
Борми инсоф, орият, ҳаё?
Тирикликда кўз очирмасдан
Фараз қиличини тутганлар,
Ўлганда ҳам из қочирмасдан –
Гўё куйиб ғусса ютганлар –
Марҳум учун уймангиз қабоқ,
Фотиҳаю нақлингиз қўйинг!
Минг турланманг, қалбингиз ямоқ,
Тирикликда чин қалбдан суйинг...
Марҳумларга керакмас соя...***

2 июнь, 1975 йил.

Умр адоғида ҳис-ҳаяжон оғушида ёзилган ушбу мисралар қатидаги сир-синоатни шарҳлашга ожизман.

8 июн. Газетамизнинг бугунги сонидида эълон қилинган иккита мақолага эътиборингизни қаратмоқчиман.

Биринчиси «Мухаррир минбари» рукнида эълон қилинган ўзимнинг навбатдаги мақолам. Унинг дастлабки варианты шундай эди:

«Бугун дунёда олти миллиарддан ортиқ одам яшайди, аммо бир-бирига айнан ўхшаш икки

кишини топиш мутлақо мумкин эмас. Бу, шубҳасиз, яратганнинг иродаси. Таҳриятимизга тез-тез келиб турадиган куюнчак бир отахон бу ҳақиқатни инкор этмайди. Аммо унинг фикрича, одамларни, олти миллиард бўладими, олтмиш миллиардми, бундан қатъий назар, иккига бўлиш тўғрироқ бўлади.

Отахон қаерда суҳбат қовушиб қолса, баҳсинг йўналишини шунга буради: «Бу дунёда камтар-камсуқум, оқ-қорани бировнинг ёрдамисиз ҳам ажратиб оладиган, юкини ногаҳонда бошқаларга ортиб қўймайдиган одамлар жуда ҳам кўп. Улар ҳар қандай ҳолатда виждон амри билан иш тутадилар, одамийлик, инсонийлик фазилатлари юзига оёқ қўймайдилар. Аммо, таассуфли жойи шундаки, ҳаёт деб аталмиш бозорнинг омад эшиклари улар учун ҳаммиша ҳам очик бўлавермайди...»

Суҳбатдошимиз бу ёруғ оламда яна бир тоифа одамлар борлигини айтади ва таърифлаб кетади: «Улар қачон ва қаерда пайдо бўлишни, кўчани қачон ва қай пайтда кесиб ўтишни ва «ногаҳонда» ким билан юзма-юз келиб қолишни, кимга қандай муомала қилишни, кимнинг кўнглини сўрашни, «Бизга нима хизмат бор?», деб қўйишни илм сифатида ўрганган ва бунга қатъиян амал қиладиган одамлар».

Бундайларнинг яна бир «фазилати», улар жонларини ҳуда-беҳуда койитмайдилар, бўлар-бўлмасга теп-текис пешоналарини тириштиришмайдилар. Аммо қилган-қилмаган, бошлаган-бошламаган, хаёлда бор ёки йўқ ишлари тўғрисида керакли жойларга керак пайтида керагича ҳисобот беришни қойиллатишади. Номига бўлсин, маслаҳат сўраб туришади. Бошлиқлар уларни ҳаммиша «иш» устида, терлаб-пишиб, куюнчаклик қилаётган, нималарнингдир устида бош қотираётган ҳолда кўришади. Биринчи тоифа вакиллари бўлса, бу тўғрида ўйлаб ҳам қўйишмайди. Қилаётган ишлари кимнингдир назарига тушадими-йўқми – бу билан мутлақо ишлари йўқ. Масъулият ҳисси нимани тақозо этса, шуни бажариб, ортиқча гапга ўрин қолдирмайди. Бирор бир манфаатга дуч келиб қолсалар, ўзларини эмас, аввало ён-атрофдагиларни ўйлашади.

Иккинчи тоифанинг шиори бошқача – даврон келди сур бегим. Ҳар босган қадамнинг, ҳар чалган чапагинг, ҳар йўталинг, ҳар қуллуғинг наф келтирсин. Тўйда ҳам, азада ҳам. Азадор кўрмаса фотиҳага борганингдан нима фойда? Раҳбар кўрмаса, ҳашарга чиқиб, қўлингни кир қилганинг нимаси? Телевидениега олмаса, мажлисда нима бор?

Аслида, бу гапларнинг кўйлаги янги эмас. Аммо дунёнинг бир нотантилиги кишини ўйга толдиради – лаззат тарновлари кўпроқ шу иккинчи тоифа вакиллари томон оғади. Улар олдинга ўтиб кетишади, олдингиздан шувиллаб ўтиб кетишади, туртиб кетишади. Мана шу нарса гоҳо иймонга, виждонга, эътиқодга соя ташлайди. Одамни чалғитади. Асаб толаларига аёвсиз зуғум қилади.

Куюнчак газетхон билан узоқ тортишамиз. Баъзи фикрларига эътироз билдираман, у ҳам мени бир-икки қайириб ташлайди. Тоқат билан эшитишга тўғри келади: «Баъзилар бир умр капалакдек гулдан-гулга кўниб юрадилар, ширали жойлардан узоқлашмайдилар, ақлли пашшадек, ахлат тепасида чарх уришдан ҳам ҳазар қилишмайди...»

Мақола кўлёмасини эрта азонда қайта ўқиб чиқдим. Мухаррирлик йилларим пайдо бўлган бир одатим бор – ёзганларимни бошқа бир муаллиф бўлиб: «Мелибоев мақола ёзибди-да, қани кўрайликчи», дея ўқий оламан. Очикроғи, менга хайрихоҳлар ва мени унча хушламайдиганлар, мақолалари қайтганлар кўзи билан ҳам бир сидра қараб чиқаман, ўқийман. Шундай қилинганда кўп нарсалар ойдинлашади, камчилик ва нуқсонлари кўринади.

Компютерда кун бўйи ишлаб, мақоланинг янги вариантини тайёрладим, аммо буниси ҳам ўтмади. Эртасига учинчи вариант юзага келди. Одатимга кўра ходимларга ўқитдим, улар жўяли бир гап айтишмади. Демак, мақола чиқмаган. Буни ўзим ҳам сезиб турибман. Лекин, нимаси чиқмаганлигини топа олмайман.

Пайшанба куни кечга яқин мақоланинг бош қисмини қайтадан ёздим. Салавҳасини «Тўқсонбойлар ибрати» деб ўзгартирдим. Саҳифага қўйдик. Ўқидим, барибир кўнглим жойида

эмас. Яна компьютерга ўтирдим ва ниҳоят, шу вариант юзага келди:

ТЎҚСОНБОЙЛАР ИБРАТИ

Ҳар жума эрта тонгдан таҳририят телефонлари тинимсиз жиринглай бошлайди. Биз билан узоқ йиллардан бери ҳамкорлик қилиб келаётган фаол муаллифларимиз, ҳамкасблар газетанинг навбатдаги сонида эълон қилинган мақолаларга муносабат билдиришади. Ҳар гал мақтов билан бирга танқидий мулоҳаза, айрим эътирозларни ҳам эшитишга тўғри келади. Бу газетачилиқда жуда муҳим ва зарур ҳолат. Чунки дўст ачитиб гапиради. Танқидий таҳлил йўл қўйилган камчиликларни вақтида бартараф этиш имконини беради.

Баъзи куюнчаклар қўнғироққа қаноат қилмай, таҳририятга келишади, мулоқотимиз ўз-ўзидан баҳсга, ижодий мунозарага айланади. Ҳар кимнинг ўз қарашлари бор, албатта. Ҳар ким воқеа-ҳодисаларни ўзича баҳолайди. Кимгадир ёққан нарса бошқа бировга мутлақо маъқул келмаслиги мумкин. Лекин, нима бўлганда ҳам, биз учун фойдали жойи шуки, бундай пайтда янги фикр туғилади, кимнидир, ниманидир унутаязганимиз, муҳим бир мавзу эътиборимиздан четда қолаётгани маълум бўлиб қолади.

Соғлом баҳс нафақат газетачилиқда, бошқа соҳаларда ҳам ортиқчалик қилмайди. Матбуотда аввало фикрлар хилма-хиллиги бўлсин, деймиз. Бу талаб таҳририятларнинг ўзига ҳам тааллуқли. Шундан келиб чиқиб, мана, бугун сўяги газетачилиқда қотган кекса бир отахон билан мунозара қилиб ўтирибмиз. «Бу дунёда яхши одамлар, яхшиликлар кўп, матбуот уларни тарғиб этиши керак, аммо шу иш билангина банд бўлиб қолмасин, — дейди тажрибали ҳамкасбимиз. — Бу ёруғ оламда яна бир тоифа одамлар бор. Матбуотнинг синчков нигоҳи кўпроқ уларда бўлсин иши...».

Бу тоифа одамлар кимлар эканлигига қизиқамиз. Сўхбатдошимиз жўшиб кетади: «Улар, бир қарашда оддий, кўзга у қадар ташланмайдиган одамлар. Аммо қачон ва қаерда пайдо бўлиш, «ногаҳонда» ким билан юзма-юз келиб қолиш, кимга қандай қуллуқ қилиш санъатини мукамал эгаллаган устмонлар. Бундайларнинг яна бир «фазилати» шуки, улар ҳуда-беҳудага жон койитишмайди, бўлар-бўлмасга пешоналари тиришмайди. Бир жойда енг шимариб, поча қайириб ишлашганини ҳеч ким кўрган эмас. Аммо қилган-қилмаган, бошлаган-бошламаган, хаёлда бор ёки йўқ ишлари тўғрисида ҳисобот беришни қойиллатишади. Кимдир кўшни маҳаллада ариқ лабига бир туп дарахт ўтқазаетган бўлса, дарҳол гўшакни кўтариб, керакли кишига: «Фалон жойни ижозатингиз билан боғ қилиб қўймоқчимиз, шунга фотиҳа берворсангиз кўп яхши бўларди-да, ака. Анчадан бери қаровсиз ётган жой эди, ўзим бош бўлиб турибман», деб қўйишади. Қарабсизки, бу дунёда бу кишимдан ҳам фидойи, ташаббускор одам йўқ. Бор маҳоратлари шу. Бошлиқлар уларни ҳамиша «қизғин иш» устида, бирор бир муаммонинг ечимини қидираётган, пешонасидаги реза-реза терни артаётган ҳолда кўришади.

Сўхбатдошимиз капалақдек гулдан гулга қўниб юрадиган бундай ширахўр, «даврон келди сур бегим»ларни устмонлар деб атайди. Уларнинг қиёфалари матбуотда, адабиётда акс этиши керак, деб ҳисоблайди.

Аслида, бу — янги гап эмас. Азалдан бор ва кўпчилигимизга маълум мулоҳазалар. Аммо сўхбатдошимиз айтганидек, «дунёнинг бир нотантилиги, инсон ҳаётининг мураккаблиги шундаки, ҳаётда омад тарновлари кўпинча шундай устмонларга қараб оғади. Улар камтар-камсуқумлардан, андишалилардан, меҳнати натижаларини кўз-кўз қилишни ўзига эп кўрмайдиган «содда-сўтак»лардан анча олдинга ўтиб кетишади».

Куюнчак газетхон билан узоқ тортишамиз. Баъзи фикрларига эътироз билдираман, у ҳам мени бир-икки қайириб ташлайди. Лекин фикримда қаттиқ тураман. Ҳаётда яхши одамлар кўп, сиз айтаётганлар уларнинг соясида қолиб кетадиган кимсалардир, дейман ва ўзим билган, кузатган, ҳамсўхбат бўлган кўплаб табаррук инсонларнинг номларини келтираман,

фазилатларини санайман.

Шундай инсонлардан бири ўтган асрнинг етмишинчи-саксонинчи йилларида гуриллаб фаолият кўрсатган ёшлар нашриётининг директори Абдулазиз Ваҳобов эди. Ҳар йили собиқ иттифоқ марказидан казо-казо текширувчилар келиб, бир ой давомида нашриёт фаолиятини илма-тешиқ қилиб юборишарди. Абдулазиз ака бўлса, текширувчиларни кутиб олганимиздан кейиноқ меҳнат таътилига чиқиб, денгиз томонларга дам олгани жўнаворарди. Бунақаси камдан-кам бўлади. Ишхона тафтиш бўлиб турсаю бошлиқ дам олгани кетса-я! Бунинг боиси, Абдулазиз ака бутун жамоани ҳалол-покликка ўргатган эди. «Ўзингга бир сўм кам ёз, ука, ўн сўм фойда кўрмасанг, мен кафил», деган сўзларни қайта-қайта айтишдан чарчамасди. Ходимларга «Сизлар менинг тўғри топшириқларимни бажаринг, бошқасига йўқ денг», дер эди.

Шундай одамлар сафига элшунос олим Билол Аминовни ҳам қўшиш мумкин. Гоҳида «Бу одам, жилла бўлсин, ўзи учун ҳам яшайдими, ўзини ҳам ўйлайдими, дам оладими, шундай қилишга вақти борми?», деб ўйлаб ҳам қоламан. Ўзи тақдир хуружларидан қалтираб турсаю эрта-кеч бошқаларни ўйласа, кимнидир эрта азонда яхши китоб ёки мақола билан табрикласа, кимгадир боғидан насиба юборса, кимнидир йўқласа, ҳассага таяниб, инқиллаб-синқиллаб катта-кичик қабулхоналарга бориб, маънавий тарбияни яхшилашимиз керак, ёшлар тарбиясига бепарво бўлмайлик, деб масала қўйса, инobatга олишсаю олишмаса матбуотда янги-янги таклифлар билан чиқаверса... Мана шу эмасмикин фидойилик дегани?!

Пойтахтимизнинг қадим «Комолон» маҳалласида ёшлари тўқсондан ошган икки оқсоқол яшашади. Бирлари – болажонларимизнинг севимли ёзувчиси Ҳаким Назир, иккинчиси одоб-ахлоқ тўғрисидаги мақолалари билан газетхонларимизга яхши таниш Зайниддин ота Исамуҳамедов. Бирлари ҳамон ижод қаламини қўлдан қўймай, болалар адабиётининг бугунги муаммолари, эртаси, болалар китобхонлиги, болалар насрининг ютуқ-камчиликлари тўғрисида пешма-пеш мақолалар ёзади, газеталаримизда шу мавзуда бирор нима эълон қилинса, таҳририятга қўнғироқ қилиб, фикрини айтади, муаллифни табриклайди. Зайниддин ота эса ҳикматлар хазинасига шўнғийди, шу табаррук ёшда ҳам китоб мутолаа қилишдан чарчамайди, ўқиган ва ўққанларидан бошқаларнинг ҳам баҳраманд бўлишини истайди.

Қўқонда Жўраҳон тўра исмли табаррук бир инсон яшайди. Йўлим водий томонларга тушди дегунча, фурсат топиб, юзларидан нур ёғилиб турадиган шу азиз инсоннинг олдиларига бир зумга бўлса-да, кириб ўтаман, дуо оламан. Яқинда борганимда у кишини Қуръон китобини кўзларига худди сураётгандай яқин олиб келиб, мутолаа қилаётган ҳолда учратдим. «Кўзим бироз толиққандай бўлувди, барака топгур дўхтурлар келиб, оғритмай муолажа қилишди. Анча дурустман, қариганингиздан кейин баъзи нарсалар хаёлда кўпам турмайдиган бўлиб қолар экан, китоб варақлаб турмасак бўлмайди...» дейдилар.

Юз ёшга яқинлашиб қолган отахон юз ёшдан ошиқ умр кўрган марҳум оталарини кексайган чоғлари боладай кўтариб, бағриларига босиб, хизматларини қилганларини эслайдилар. Падари бузрукворлари тушида намоён бўлган илоҳий ишорани ҳикоя қиладилар. Ота насиҳатларига амал қилиб, кам бўлмаганларини айтадилар, қўлларини дуога очиб, Оллоҳдан оталарига раҳмат сўрайдилар.

Ушбу сатрларни қоғозга тушириб ўтирсам яна бир тўқсонбой – тиниб-тинчимас Фафур ота Юсупов қўнғироқ қилиб қолдилар. «Газетанинг ҳар бир сонини қўймай ўқиб турибман,- дейди отахон ички бир ҳаяжон билан.- Жамоа аъзоларига миннатдорчилигимизни етказинг. Яқинда бир издиҳомда ёш имом-хатибларимиздан бирига газетада эълон қилинган бир туркум мақолаларни ўқиб чиқишни, амру маъруф йиғинларида улардан фойдаланишни тавсия этдим. Бу газетани ўқиб бормасангиз бўлмайди, дедим. «Она билан ҳаёт обод»ни бутун маҳалла бўлиб ўқидик. Беш-олти киши иккинчи ярим йилликка обуна бўлишди. Барака топинглар...»

Бундай мулоқотлар чоғи олам кўз ўнгингда янада гўзаллашиб кетади. Ёзгинг, фикр айтгинг, дунёда яхши одамлар кўплигига ўзингни ҳам, бошқаларни ҳам ишонтиргинг келади. Омад тарновлари ҳақидаги баҳслар эса... ўз аҳамиятини йўқотади».

Газетага қўл қўйиш арафасида сарлавҳани яна «Омад тарнови» деб ўзгартирдик.

Бугун, газета чиққан куни, эрталаб ишга келибоқ, мақолани синчиклаб ўқиб чиқдим. Ҳамкасбим Номоз Саъдуллаев: «Яхши мақола бўлибди, табриклайман. Салавҳадаги «тарнов» сўзини хўбам топибсиз-да...», деди.

Қўнғироқлар бўлиб турибди. Мен эса мақола нега энди шу қадар қийинчилик билан ёзилганлигини бирданига тушуниб қоламан. Аслида, шу мавзунини кўтаришга ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммад айтиб берган бир воқеа туртки берган эди. Адибнинг «Чаёнгул» ҳикояси асосида суратга олинган бадиий филмда содда-савдойи бир йигитнинг образи жуда ҳам таъсирли чиққан. У филмнинг бош қаҳрамонини зимдан севади ва унга ҳаво тўлдирилган шарлар инъом этмоқчи бўлади. Хуршиднинг айтишича, бу образни актёр эмас, филм режиссёрининг ҳаракати билан Шофайзқулоқ даҳасида яшайдиган очикқўнгил, мўмин-қобил, ёқимтой, аммо дарвешнамо бир йигит ижро этган экан. Бечоранинг умри қисқа экан, суратга олиш ишлари тугалланганидан кейин оламдан ўтибди. Жанозага одам тўлиб кетибди.

Аввалроқ шу йигитни машҳур ҳофизларимиздан бири тўйда кўриб қолибди ва ўйинга тортиб, дўпписининг тагига битта юзталиқ долларни қистириб қўйибди. Дарвеш йигит долларни қўлига олиб, унга узоқ тикилибди, ўзида йўқ хурсанд бўлибди. Лекин пулни чўнтагига солмай, қўлида ушлаб тураверибди. Раққоса қизлардан бири ўртага чиқиб, хиром қила бошлаган экан, олдига пилдираб борибди-да долларни унга қистириб юборибди...

Бу воқеа менга қаттиқ таъсир қилди. Ҳаётда ман-ман деган не-не казо-казолар шу дарвиш йигит қилган ишни қила олмайди, менинг ўзим ҳам қила олмайман, демакки, биз, аслида, шу болачалик ҳам эмасмиз, деган ўй-хаёл вужудимни кемира бошлади. Унинг содда ва кирланмаган кўнглида пулга, бойликка, нималарнидир йиғиш ва тўплашга мойиллик йўқ экан. Шу тўғрида ёзмоқчи бўлгандим. Мақолани шу мисол билан тугатмоқчи эдим. Афсуски, бундай бўлмади.

Иккинчи мақола «Тафаккур эҳтиёжи» деб номланади. Муаллифи қашқадарёлик ҳамкасбимиз Мақсуд Ҳамроев. Кейинги йилларда Қашқадарё вилоятида матбуотга эътибор кучайди, журналистларнинг меҳнати қадрлана бошлади, иш шароитлари яхшиланди. Мақсуд Ҳамроев ана шу янги тўлқинда юзага чиққан қаламкашлардан экан, мақоласи кўпчиликка маъқул бўлди. Мақсуд таҳририятга келиб менга: «Ушбу мақолани сизнинг «Фикр – нур калити» сарлавҳали мақолангизни ўқиганимдан кейин, унинг мантиқий давоми сифатида ёзишга журъат этдим», деди. Тан олишим керакки, мен «Фикр – нур калити»да жуда эҳтиёткорлик билан инсон ҳам, жамият ҳам асло фикрлашдан тўхтамаслиги кераклигини айтган эдим. Мақсуд бу мавзунини жуда чуқур, мендан ўткизиб таҳлил қилган. Баъзи фикрларига эътибор беринг: «Одам қорни очганда овқат ейди, уйқуси келса – ухлайди. Фикрлаш ҳам, аслида ана шундай эҳтиёждир», «Зомбилар, камикадзелар, террор ижрочилари... фикрлаш эркини тажовузкорларга бой бериб қўйган кишилардир», «Инсон, энг аввало ақл-заковати, тафаккури билан Инсон. Фикрлашдан узоқлашиш – инсонликдан узоқлашишдир...»

13 июн. Бугун миллий матбуот марказида халқаро масалалар бўйича шарҳловчи Талъат Солиевнинг етмиш йиллиги ва янги китобининг тақдими бўлиб ўтди. Газета саҳифаланаётганлиги учун бу тадбирга қатнаша олмадим. Аммо тушлик пайти ҳамкасблар йиғилиб, бир пиёла чой баҳона яхшигина суҳбат қурдик. Шоир Саъдулла Ҳаким сўз олиб, ажойиб лутф қилди: «Шоир ёки ёзувчининг китоби фарзанддай азиз бўлади, шу маънода Талъат ака бугун ўзларининг янги китобларига ақиқа қилмоқдалар...»

Лутфни мен давом эттирдим:

- Янги туғилган фарзандга ақиқа қилиш кейинги пайтларда яхши анъана бўлди-да. Яхши китоб фарзандга ўхшаса, унга, албатта, ақиқа қилиш керак. Аммо ёмон, бемаза китобларга ақиқа қилиб ўтирмай, бир йўла суннат тўйини ўтказвориш маъқул...

15 июн. Газетанинг навбатдаги сони чиқди. Пирмат Шермухамедовнинг «Амир Темурнинг тулпори» сарлавҳали мақоласи газетхонларда жиддий қизиқиш уйғотиши мумкин. Назаримда, Соҳибқиронга не-не жанггу жадалларда ҳамроҳ бўлган тулпорлар ҳақида ёзилмаган эди. Жуда катта мавзу!

Ёзувчи публицистикасини биринчилардан бўлиб илмий тадқиқ қилган марҳум Фулом Фафуров хотирасига бағишланган ёдномани тайёрлаш мен учун осон бўлмади. Фуломхон билан газетада бирга ишлаганмиз, Тошкентда ҳали уйли-жойли бўлмаган журналистлар дуч келиши мумкин бўлган кўплаб ташвишларни биргаликда ўтказганмиз.

Бир йили Фуломхон мени туғилиб ўсган юрти – Яккабоққа бошлади. Кечқурун ҳовлида, осмон пасайиб, неча минг-минг юлдузлар янада ёрқинроқ қўрина бошлаган тунда анча маҳалгача ёшлик йилларимизни эслаб гурунглашдик. Эртасига оталари дафн этилган қабристонга бордик. Тепаликка кўтарилдик. Фуломхон бу ерда қабр қандай ковланишини, марҳум тупроққа қандай қўйилишини, бошқа қоидаларни жуда батафсил сўзлаб берди. Яна бир нималарни алоҳида тушунтиришга киришиб кетди... Э воҳ, орадан бир-икки йил ўтмай, шу жойга, шу тепаликка Фуломхонни дафн этдик...

Кунинг иккинчи ярмида Миллий матбуот марказида «Маҳорат мактаби» мизнинг янги битирувчиларига гувоҳномалар топшириш маросими бўлиб ўтди. Бу иш мен учун жуда ҳам муҳим. Жамоатчилик асосида, ҳеч бир манфаатсиз фаолият юритаётган ушбу мактабни ташкил этганимдан ўзим ҳам хурсандман. Етмишинчи йиллари мени илмий изланишга даъват этадиган бирорта устоз топилмаган. У йилларнинг талабига кўра, илм йўлини тутган шогирдлар камида бир-икки йил илмий раҳбарнинг шахсий топшириқларини бажариши керак эди. Шунга ҳам рози эдим. Аммо...

Бугун журналистика олдида турган энг мураккаб муаммо – кадрлар. Ҳар бир таҳририят ўзининг бўлажак ходимларини ўзи тайёрлаши керак, деб ўйлайман. Худо умр берса, бу ишни яна узоқ давом эттириш ниятим бор.

18 июн. Эрталаб ишга келсам, газетхонлардан бири қўнғироқ қилди. Газетамизнинг 8 июн сонисида Сайёра Жумақулованинг «Она тилим» сарлавҳали шеърини эълон қилган эдик.

***Сен аждодим мерос этган жилва-сайқалсан,
Сен Навоий улуглаган порлоқ ҳайкалсан,
Жумла-жаҳон таъзим қилган ҳавас-ҳайратсан,
Сен Юртбошим имзо чеккан Фармонсан, тилим...***

Шеърнинг бир жойида «Қодирийни асролмаган армонсан, тилим», деган сатр бор эди. Шу сартдаги «ни» қўшимчаси тушиб қолибди: «Қодирий асролмаган армонсан, тилим». Мазмун мутлақо бошқача бўлиб кетган. Шеър муаллифи «Она тилим, сени улуглаб гўзал асарлар ёзган Қодирийни ҳам асраб қола олмадинг» демоқчи. Мусаҳҳиҳнинг эътиборсизлиги туфайли бу фикр бузилиб кетган. Исмини айтмаган газетхондан узр сўрашимга тўғри келди.

Газетачиликда хато-камчиликлар бўлиб туради. Узр сўраш ва йўл қўйилган хатони тузатиш – бу ҳам одоб.

XIV. ЖУРНАЛИСТ КИМ?

23 – 28 июн. Касб байрамимиз нишонланишидан бир ҳафта олдин Хўқанди латифда журналистлар, ноширлар, шу соҳа мутахассислари, олимлар иштирокида жиддий бир анжуман бўлиб ўтди. Шу анжуманда таниқли адиб Хуршид Дўстмуҳаммад «Журналистика нима, журналист ким?» деган саволларни ўртага ташлади ва ўзи батафсил жавоб қайтарди:

— Ёш, навқирон чумолининг ишқи ўзи каби ёш, латофатли филга тушиб қолибди. «Уйлансам шу филойимга уйланаман, йўқса бу дунёдан яккаю ёлғиз ўтиб кетишга ҳам розиман», деб сўзида қаттиқ туриб олибди.

Қариндошлар, ёр-дўстлар уни бу ниятидан қайтаришга хўб уринишибди, аммо фойдаси бўлмабди. Кўп югур-югур, ўртага одам қўйишлар билан охири қуда томоннинг розилиги олиниб, тўй куни белгиланибди. Икки ёшнинг никоҳ оқшомлари жуда чиройли ўтибди.

Алқисса, ёш келин-куёв бир неча йил аҳил-иноқ бўлиб, роҳат-фароғатда умр кечиринибди. Бир-бирларига муҳаббатлари кундан кунга ошиб борибди. Аммо, бахт деганлари кўзга яқин эмасми, кутилмаганда филойим бир сабаб бўлиб оғир хасталикка чалиниб қолибди. Бечора чумоли ўзини уёққа урибди, буёққа урибди, бормаган табиби, қилмаган малҳами қолмабди. Аммо ҳеч биридан наф бўлмай, фил охир-оқибат оламдан ўтибди.

Чумоли бу оғир йўқотишдан қаттиқ изтироб чекибди. Бир неча кун томоғидан сув ҳам ўтмабди. Кейин ўн гулидан бир гули ҳам очилмай сўлган суюқлисини дафн қилиш учун қўлига белкурак олиб, қабр қазий бошлабди. Дўст-қадрдонлари келиб: «Бир ўзинг шундай катта қабрни қазий олармидинг, бутун умринг ҳам етмайди-ку, кел, биргалашиб қазийлик», дейишса, гапларига қулоқ солмабди.

— Умрим етмаслигини биламан, аммо суюкли ёримга садоқатим боис, бу ишни бир ўзимга қўйиб беринглар, дер эмиш...

Хуршид Дўстмуҳаммад бу ривоятни айтар экан «Журналист ҳам худди шу чумолига ўхшайди, севган касбига бутун умрини бахш этади» деди.

Бу фикрга қўшилмасликнинг иложи йўқ. Журналистнинг меҳнати чумолининг заҳматидан асло қолишмайди. Журналист чумолига ўхшаб, гоҳо ўзидан катта ва оғир юкни зиммасига олади. Буни билган билади.

Қўқондан қайтаётганимизда довонда машинамиз бузилиб қолди. Буни қарангки, қурт, писта, ичимлик сувлари сотиладиган хонаки ёйма бозорчанинг тўғрисида келганимизда бензин насоси панд берди. Бошқа жойда бўлса, аҳволимиз не кечарди. Ҳайдовчи йигит уриниб кетди. Мен эса йўлнинг нариги томонига ўтиб, бирор бир егулик харид қилмоқчи бўлдим.

Сотувчи қиз тижорат нашрларидан бирини ўқиб ўтирган экан. Шу қадар берилиб ўқиётганидан аввалига менга деярли эътибор бермади. Кейин газетадан бошини кўтариб:

— Олинг, эчкининг қурути, пулингиз ўзингиз билан кетади, деди.

Бир нарсага тушунмайман-да, синглим, — дедим жиддий оҳангда. — Гўшт олсангиз, ҳаммаси қора қўчқорники, қурут олсангиз, бари эчкиники. Шунча эчкининг гўшти қаёққа кетаркин-а?..

Сотувчи қиз муғомбирона кулди ва бирданига сўраб қолди:

— Амаки, қаерда ишлайсиз?

Тўғриси айтгим келди:

— Газетада ишлайман, журналистман.

— «Даракчи»дами?

— Йўқ, «Даракчи»да ишламайман, - дедим шоша-пиша.

— «Хордиқ»да ишлайсизми?

— «Хордиқ»да ҳам ишламайман.

— Ҳа, билдим, «Бегойим»дансиз?

— Топмадингиз.

У ўзи ўқийдиган яна уч-тўртта тижорат газеталарининг номини тилга олди. Йўқ дедим. Шундоқ қизиқарли газеталарда ишламаслигим учун менга ачиниш билан қаради. Тортишиб ҳам ўтирмай, бир кило қурутнинг пулини нақд санаб бердим у орқага қайтдим.

* * *

Матбуот байрами арафасида республика Маънавият тарғиботи маркази бир гуруҳ журналистларни йиғиб, маҳалла фаоллари иштирокида мухтасар йиғин ўтказди. Маънавият соҳасини ёритаётган журналистларга совға-салом улашди. Йиғилишда нотиклардан бири: «Мана, телевиденида аёллар йиғилиб, эрталабки наҳор ошини муҳокама қилишди, энди эркаклар тўпланиб, аёлларнинг «Чаллар» базминини муҳокама қилса, роса зўр бўларди-да», деди.

Шу пайт залда ўтирган аёллардан бири қўл кўтариб, ўз мулоҳазаларини баён қилди:

— Мен ҳам ҳаммаларингизни байрам билан табриклайман. Бугун бу ерда айтилган барча гапларга қўшиламан. Фақат, битта мулоҳазам бор. Кейинги пайтларда негадир эркакларнинг роли сусайиб кетаяпти. Эркаклар бўшашиб кетишди. Мактабда асосан аёллар, бозорда — аёллар, болалар тарбияси аёлларга қолган. Маҳаллада йиғилиш бўлса, эркаклар ўзларини олиб қочишади. Матбуот бу масалага эътибор бериши керак-ку. Нега энди шу тўғрида ёзмайсизлар?...

Эътироз ўринли эди, шу боис савол берувчини бутун зал олқишлади.

* * *

Эрталабки наҳор ошда ўзининг қутлуғ саксон олти ёшини қаршилаётган устоз Зиёд Есенбоевни кўриб қолдим. Қучоқлашиб кўришдик. Одатдагидек дуо қилдилар: «Газетани ўқиб турибман. Илоҳим саксондан сакраб ўтиб, тўқсон билан тўқнашиб, юз билан юзлашиб юринглар. Еганинг қўй бўлсин, кўрганинг тўй бўлсин...». Тушлиқда хонага саксондан сакраб ўтган устоз Мақсуд Қориев кириб келдилар. Ҳазнавийлар ҳақидаги романнинг иккинчи китобини бошлабдилар. Шу асардан бир парча ваъда қилдилар.

Тушдан кейин Муртазо Султоновдан, одатдагидек, табрик келди. Оқ, қарасанг суқинг кирадиган анвойи гуллар. Ўзаро келишиб, гулни шундоқ иссиқда газета материалларини чидам билан ёзиб ўтирган Муқаддасхонга совға қилдик. Шу гул матбуот байрамнинг ягона мукофоти сифатида бир неча кун таҳририят қабулхонасини безаб турди.

Кечроқ ошхонада лағмонни иштаҳа билан тановул қилаётган ёзувчи Борис Пак билан учрашиб қолдим.

— Эртага байрам, табриклайман, — деди у аввалига. Кейин асосий мақсадга ўтди:

— Бу йил 75 ёшга тўламан, катта юбилей қилмоқчиман, дўст-қадрдонларни чақираман, бир саҳифа қилиб ёритсаларинг яхши бўларди-да.

— Борис ака, яна беш йил сабр қилиб турасиз, белгиланган тартибга кўра юбилейлар 60, 70, 80, 90 ёшда нишонланади, — дедим. - Юз ёшдан кейин ҳар йили юбилей қилиш мумкин. Бир юзу ўн ёшдан кейин ҳар ойда, бир юзу йигирмадан сўнг ҳар ярим соатда юбилей қилса бўлаверади.

— М-да, — деди Борис ака ўйга толиб, — жуда чуқур ўйланган тартиб экан...

5 июл. Газетамизнинг навбатдаги сони чиқди. Баҳони, албатта, газетхонлар беради, аммо бу гал анча бақувват мақолалар эълон қилинди. Ашурали Жўраевнинг «Туғилган куним қани?» сарлавҳали аччиқ луқмаси яна саҳна маданияти, одоби тўғрисида. Халқда «Ураверсанг эти қотар, сўкаверсанг бети қотар», деган мақол бор. Саҳнадаги маданиятсизлик, ахлоқсизлик, бачканалик тўғрисида тинимсиз ёзамиз, аммо ҳалигача битта бачкана санъаткорнинг маданиятли бўлиб қолганини кўрмаймиз. Саҳнага, одамлар олдига қўшиқ айтгани чиққан ҳофиз ҳофизлигини қилиши керак-ку, ахир. Бунинг ўрнига, қўлидаги торини қўлтиғига

қистириб, гапга тушиб кетса, алмойи-алжойи қилиқлар қилса, томошабинларни кулдираман деб, ўзи кулгига қолса, бундан ёмони йўқ.

Шу сонда эълон қилинган Нурбой Абдулҳакимнинг «Толстойнинг эътиқоди» мақоласи кейинги ойлар ичида эълон қилинган энг яхши мақолалар сирасига киради. Наманганлик ҳамкоримиз Мамасоли Абдурахмоновнинг Абдулла Қаҳҳор ҳақидаги «Ўқувчини ўзингдан ақлли деб билгин» сарлавҳали хотираси айна кўнгилдаги гап бўлди.

«Муҳаррир минбари» рукнидаги навбатдаги мақоламни «Ҳолва ва калтак» деб номладим. Одатда, кўпчилик мақолаларнинг ғояси, фикри бирданига туғилмайди. Ўйлаб, айтмоқчи бўлган гапларингни жамлаб юриш керак. Аммо шундай ҳолатлар ҳам бўладикки, ижодкор сифатида ўзингни ўзинг ушлаб туролмайсан. Муносабат билдирмасанг, айтмасанг, ёзмасанг виждонинг қийноққа қолади.

Бу гал шундай бўлди. Аввалига «Кундузи ётиб ухланглар, кечаси телефон ўйинини ўйнанглар» мазмунидаги реклама асабимни ўйнатди, кейин санъаткор сингилчаларимиздан бирининг бачавозлик тўғрисидаги қўшиғини тингладим, кўлимга қалам олдим. Ким ҳақ, ким ноҳақ – буни аниқлаш сизга ҳавола.

7 июл. Бугун Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаевнинг туғилган куни. Одатдагидек, устоз Наримон Ҳотамов, кейин Маҳмуд Сатторов кўнғироқ қилишди. Пешин пайти хонадонларига кириб чиқдик.

Нормурод ака оламдан ўтганларига икки йил бўлди. Аммо ханузгача шундоқ қувноқ, ҳаётсевар одамнинг ҳаётдан кетганига гоҳо ўзим ҳам ишонмайман. Инсон учун асли нима керак – бахтми, омадми, мол-дунёми. Балки ҳаммасидан амал, мартаба афзалдир? Балки бошқадир. Аммо, Нормурод аканинг вафотидан кейин мен англаган нарса шу бўлдики, одамнинг ўрни бўлсин экан. Ўрнига эга бўлмаган одам, ҳатто у миллиардер бўлганида ҳам, бахтсиз ҳисобланади.

Нормурод аканинг ўрни билинди. Шундоқ ҳам билиндики...

8 июл. Матбуотимиз саҳифаларида ўзбек миллий кино санъатида кечаётган бугунги жараёнлар тўғрисида жиддий баҳс бормоқда. Уларда хусусий киностудиялар фаолияти туфайли кино санъати маълум маънода саёзлашиб бораётгани, ёш эстрада хонандаларини кинога жалб этишда янги кино маҳсулотининг умумий муваффақияти эмас, моддий манфаатдорлик устунлик қилаётгани ҳақида гап боради. Яна бир қусур – кино экрандаги тақлидчилик. Бу нарсага телевидениедан кино экранига ҳам кўчиб ўтди.

Бу мулоҳазалар, шубҳасиз, бежизга айтилаётгани йўқ. Биргина «Хўроз қочди» филмининг ўзи кино санъатига бўлган муносабатни салбий томонга ўзгартириб юборади. Газетамизда хусусий киношунослик муаммоларига доир бир неча мақолалар эълон қилдик. Давра суҳбатларида жиддий тортишувлар бўлди. Тор бир мавзуда сценарий ёзиб, уни зудлик билан суратга олиш кўплар учун оддий эрмакка айланиб қолаётган бу соҳа мутахассисларини ташвишга солмоқда. Баъзи чиқишларда бу ҳолатнинг сабабчиси деб «Ўзбеккино» миллий агентлиги кўрсатилади. Хўш, муаммонинг ечими қаерда?

Истиқлол йилларида бошқа соҳалар қатори кино санъатига ҳам янги истеъдод эгалари кириб келмоқда. Уларнинг воқеа-ҳодисаларга муносабати, инсон манзаралари, ҳаёт ҳақиқатлари. турфа хил муаммоларни ҳис этиши тамомила бошқача, эски қолипларга у қадар мос тушмайдиган жойлари ҳам йўқ эмас. Шу маънода кино санъатида бўлаётган янгича талқинларга шубҳа билан қарамаслик керак, деб ўйлайман. Муҳими, ўзбек киносида жиддий ўзгаришлар даври кечаётир. Миллий агентлик буни тўғри тушуниб, йўлни бироз кенг олмоқда. Ёшларга билдирилаётган ишончни шу кенгликда кўриш мумкин. Албатта, ҳамма изланишлар ҳам кутилганидек самара бермайди. Бу нарса нафақат кино санъатига, айна чоғда бадиий адабиётга, тасвирий ва амалий санъатга ҳам тааллуқли. Муҳими – ҳар қандай изланиш ортида

маҳорат ва малака туриши керак. Вақт ҳамма нарсани жой-жойига қўяди.

ХV. ЮМОРСИЗ ИШ БИТМАЙДИ

10 июл. Газетанинг навбатдаги сонини тайёрлашга киришдик. Эркин Усмонов яхши бир хотира ёзиб келди. Қорақалпоғистонлик адиб Шароп Уснатдиновнинг «Даврони келган юрт» сарлавҳали мақоласини ўзим тайёрладим. Мақола қўшни газеталардан бирига бундан бир ой аввал жўнатилган экан, маъқул бўлмабди. Шароф оға «Қўлёзмани ўқиб кўринг-чи, чиндан ҳам бўш бўлса, қайтариб оламан», дея телефонда илтимос қилиб қолди. Ўқисам, дурустгина публицистика. Фақат, таржимон айрим ўринларда муаллиф фикрини аниқ-тиниқ чиқара олмаган. Компьютерга ўтириб, мақолани бир йўла таҳрирдан чиқариб, айрим ўринларини янги фикрлар билан тўлдириб ёзиб чиқдим. Мухаррирлик, аслида шундай бўлиши керак, деб ўйлайман.

Шу куни коридорда, аниқроғи Аҳмад Отабоевнинг хонасида ёзувчи Омон Мухторни кўриб қолдим. «Хай, ўзингиз кириб қолдингиз, қўлингизда битта ҳикоячам бор эди-да...», деб қолди Омон ака майин табассум билан.

— Ҳикоянгиз бор, тишимизнинг қавагида сақлаб турибмиз, берамиз, дедим.

— Ишқилиб қавақда жуда узоқ қолиб кетмасин-да,— деди Омон ака кулимсираб.

— Тишимизнинг қурт еган қавагида эмас, захира материаллар учун махсус тайёрланган қавақда сақлаяпмиз, Омон ака, қолиб кетмайди, дедим.

Мириқиб кулишдик. Газетачиликда шундай ҳангомалар ҳам зарур. Бунинг учун энг аввало таҳририятда ижодий муҳит бўлиши керак. Ижодкор одам ўзаро мулоқотлар чоғи ўзи учун нималарнидир кашф этади.

Гап юморга бориб тақалди. Менинг фикримча, юмор туйғуси журналистикада жуда ҳам муҳим. Бу тўғрида аввал ҳам ёзганман. Устоз Асқад Мухтор «Биринчи саҳифани жуда жиддийлаштириб юборманглар», деган эди. Ўқувчида яхши кайфият, қизиқиш уйғотадиган кулгили, қизиқарли мақолалар, кутилмаган сюжетли суратлар газетани янада «очиқ» юборади.

Ҳар йили 1 апрел – кулги кунига бағишлаб, саҳифа тайёрлаймиз. Бир йили оҳангаронлик ёш тиббиётчи олим тўкилиб кетган сочларни эса қайта ўстирадиган малҳам ихтиро қилди, деб ёзган эдик. Орадан бир ҳафта ўтгач, Бухородан телефон қилиб қолишди. Расмий идоралардан бирининг раҳбари овозини сал кўтариб: «Газетангизнинг 29 март сонидан бир эълон чиққан экан, бир гуруҳ бухороликлар Оҳангаронга бориб, газетада кўрсатилган кўчани ҳам, уйни ҳам топа олмай сарсон бўлишибди», деб қолди. Мен унга бу эълон биринчи апрел ҳазили эканлигини ётиғи билан тушунтирмақчи бўлгандим, суҳбатдошим дарров эътироз билдирди: «Кечирасиз, газета 1 апрел куни эмас, 29 март куни чиққан...»

Узоқ тортишувдан кейин фикримни тушунтирдим. Япониялик, россиялик, франциялик ҳамкасбларимизнинг машҳур 1 апрел ҳазилларини айтиб бердим. Ниҳоят суҳбатдошим чуқур хўрсиниқ билан деди:

— Мен-ку тушундим-а, аммо бизга устингиздан ариза ёзиб келганларнинг айтишларича, Оҳангаронда бир гуруҳ хоразмликлар ҳам сарсон бўлиб юрганмиш...

Бошқа бир йили водийлик тадбиркорлар чинор баргини қайта ишлаб, шолча тўқишни йўлга қўйишганини ёздик. Роса қўнғироқлар бўлди. Ҳаммасидан «Ишга таклиф этамиз» деган эълонимиз ошиб тушди: «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига тажрибали ижодий ходимлар керак. Кун бўйи ишхонада ўтириш шарт эмас, топшириқни уйда бажарса ҳам бўлади. Ҳар йили бир марта хорижий мамлакатларга сафарга бориб келиш мумкин. Таҳририят маиший хизмат тўловларини ўз зиммасига олади. Йўлкира ва овқат пули берилади. Ишга кириш учун қуйидаги ҳужжатлар лозим бўлади:

— маълумоти ҳақидаги ҳужжатнинг асладан нусха;

яшаш жойидан справка;

маҳалладан тавсиянома;

ижодий ишларидан намуналар;

— 90 x 120 сантиметр ҳажмида 4 дона рангли фотосурат.

Газета чиқиши билан коридоримиз ишга кирмоқчи бўлган талабгорлар билан тўлиб кетди. Ҳеч ким фотосуратнинг ҳажмига эътибор бермайди. Газетанинг кейинги сониди «Тузатиш» эълон қилдик: «Ишга таклиф этамиз» эълонидаги «90 x 120 сантиметр ҳажмида» деган сатр «90 x 220 сантиметр ҳажмида», деб тузатиб ўқилсин».

Шундан кейингина ҳаммаси жойига тушиб кетди.

12 июл. Яна таҳрир мавзусига қайтмоқчиман. Бугунги матбуотимизнинг оғриқли нуқталаридан бири – таҳрирнинг сифатсизлиги. Катта-кичик газеталарга эътибор беринг – кўплаб мақолалар деярли таҳрир қилинмай, жумлалари тузатилмай, тиниш белгилари тўғриланмай ҳам чиқиб ётибди. Расмий нашриётларнинг «гриф»и билан тайин-нотайин босмаҳоналарда чоп этилаётган китобларни ўқиб бўлмайди.

Таҳриба шуни кўрсатадики, таҳрир санъатини эгаллаш осон иш эмас. Бундай малакага йиллар давомидаги узлуксиз иш мобайнида эга бўлиш мумкин. Бирор бир мақолани нашрга тайёрлаётганда муаллифнинг ҳафсаласизлиги, матн кўчирувчининг эътиборсизлиги туфайли ўтиб кетган орфографик хатолар, нотўғри олинган иқтибослар, рақам ва кўрсаткичлар, жой, ташкилот номларидан ташқари фикрлашдаги мантиқ бузилишларини ҳам тўғрилаш зарур бўлади.

Бир мисол. Қуйидаги жумлага эътибор беринг: **«Қуръони каримда, пайғамбарларимизнинг ҳадисларида ота-онани, кексаларни ҳурмат қилиш, уларга иззат-икром кўрсатиш зарурлиги кўп бор ўқдирилган».**

Бир қарашда, эътироз билдирадиган жойи йўқ, дарҳақиқат шундай. Аммо жиддий эътибор бериб ўқиган киши бу жумлада хато мавжудлигини сезади. «Пайғамбарларимизнинг» сўзидаги «лар» – кўплик қўшимчаси ортиқча.

«Яқинда Миллий академик театримиз ижодкорлари томонидан саҳнага қўйилган янги спектакл томошабинларга манзур бўлди» жумласида ҳам сакталиқ бор. Бу ерда «томонидан» сўзи ўринсиз ишлатилган. **«Миллий академик театримиз саҳнасида намойиш этилган янги спектакл томошабинларга манзур бўлди»**, дейилса тўғри бўлади.

«Адиб ўзининг янги китобини дастхат билан талабаларга совға қилди». Бу жумладаги «ўзининг» сўзини бемалол қисқартириш мумкин. Чунки «китобини» дейилганида, бу китоб мазкур адибга тегишли эканлиги шундоқ ҳам аниқ бўлиб турибди.

Шу кунни наманганлик ҳажвчи ёзувчи Абдуғани Абдувалиевдан почта орқали Абдулла Қаҳҳор ҳақида ёзган «Соғинч» сарлавҳали мўъжазгина мақола келди. Яхши хотира экан, чоп этишга тайёрладим. Албатта, бироз таҳрир ҳам бўлди. Жумладан: **«Мен ўзбек адабиётининг матонатли йирик арбоби Абдулла Қаҳҳорни кўрганим, сўзини эшитганим, у билан замондош бўлганимдан ғурурланаман»**, деган жумлани **«Мен адабиётимизнинг йирик арбоби Абдулла Қаҳҳорни кўрганим, сўзларини эшитганим билан ҳануз ғурурланиб юраман»**, деб ўзгартирдим. Муаллиф матнидаги **«замондош эканлигим»** ибораси бироз бўртиб кетгандай туюлди. Ёшлар газетасида ишлаб юрган пайтларим, таҳририят топшириғига биноан Миртемир домланинг уйига бориб, у кишидан газета учун мақола ёздириб келганман. Домла билан бир неча марта мулоқотда бўлиш кўплар қатори менга ҳам насиб этган. Аммо мен бу билан ўзимни Миртемирга замондош дея олмайман-ку...

13 июл. Газетамизнинг навбатдаги сони ўтган ҳафтадагига нисбатан бироз бўш чиқди. Бунинг сабаби газетачилиқда шундай ҳолат мавжуд – баъзан бир номерга пишиқ-пухта, ўқиладиган уч-тўртта мақола йиғилиб қолади. Баъзиларини кейинги ҳафтага олиб қолишнинг иложи йўқ – эскийди ёки бунга мақола муаллифи кўнмайди. Кейинги сонга эса ўртачароқ мақолаларни беришга тўғри келади. Газета мавқеини бир даражада ушлаб туриш учун

муҳаррирнинг столида ҳамиша икки-учта «мих» материал тайёр туриши керак. Аммо, амалиётда бунга ҳамиша ҳам эришиб бўлмайди.

Шу сонда эълон қилинган кичик бир ривоятни, аниқроғи телепародияни эътиборингизга ҳавола этмоқчиман. Уни бизга навоийлик ҳамкасбимиз Холида Файзиева ёзиб юборган:

«Бир куни толиби илм устози – пири комилдан сўради:

— Устоз, айтинг-чи, бугунги кунда бодроқдай потирлаб чиқаётган китоблардан не сабоқ олмоқ мумкин?

Пири комил жавоб айтди:

— Аларнинг ҳар бирининг ўз вазифаси бор. Илм бермоқ истагида босилғонларидан илм олурсиз. Шухрат истаб, ном чиқармоқ умидида чиқорилғонларини эса носпурушга элтурсиз.

Илмталаб шогирд яна сўради:

— Ўзингизга маълумки, ҳозир газета-журнал кўпайиб борур. Аларнинг қай бирини ўқиғон маъқул?

— Савиянгизга боғлиқ, бўтам,- деди пири комил.

Ҳангоматалаб шогирд сўрашда давом этди:

— Камина ҳам бирор китоб ёки газета чиқармоқ пайинда бўлсам, не қилмоғим даркор?

— Аввало пул топиш даркор, бўтам. Машойихлар »Пул бўлса чангалда шўрва« деганлар.

— Пулни қай йўл билан топган маъқул? – тагин сўради эзма шогирд.

— Бу саволга ўзим ҳам жавоб излайдурмен, бўталоғим,— деди пир чуқур хўрсиниб».

Газета чиққан куни шу митти пародияни ўқиган кўплаб муштарийлар таҳририятга кула-кула телефон қилишди.

16 июл. Таҳририятга деярли ҳар куни кўплаб муаллифлар, бирор бир муаммога дуч келиб қолган аризачилар, ёш бошловчи ижодкорлар келишади. Уларнинг ҳар бирига эътибор бериш, шикоят билан келганларни бардош билан тинглаш зарур. Гарчи шикоят газета йўналишидан анча узоқ бўлса ҳам.

Ёш ижодкорлар кўпроқ «Адабиёт газетасида ишлашни кўпдан орзу қилиб келаман, иложи бўлса...» дейишади. «Нималар ёзасиз?», деб сўрасангиз, аксарияти: «Шеър ёзаман, туман матбуотида чиққан», деб жавоб қайтаради. Уларга шеър машқ қилиш бошқа, газетачилик бошқа эканлигини ётиғи билан тушунтиришга ҳаракат қиламан. Умуман, иш сўраб келганларга менинг битта жавобим бор: «Маслаҳатим, иш излаб юрманг, яхшиси сиз уч-тўртта жиддий, кўпчилик қизиқиб ўқийдиган, маълум маънода шов-шув бўладиган мақола ёзинг. Шундай қилсангиз, муҳаррирлар сизни ўзлари қидириб топишади».

Бу гапнинг муболаға жойи йўқ. Таҳририятга таклиф этилган кўплаб ёшларни шу йўсинда топганмиз.

17 июл. Бугун таҳририятга келиб, мен билан ҳамсуҳбат бўлганларни тинглаб, почтадан келган хатларни ўқиб, бир неча характерли жумла ва ибораларни ён дафтаримга ёзиб қўйдим. Мана, уларнинг айримлари: **«Шоир ҳақида унинг қабри бошида маъруза қилишга ҳожат йўқ, у ўзи ҳақидаги бор гапларни қабрга етгунча айтиб қўйган...», «Мен бу одамни бирорта ҳайвонга ўхшатиб, ўша ҳайвонни хафа қилмоқчи эмасман», «Жаҳл устида бошини чангаллаб сочини юлмоқчи бўлди, аммо тепакал боши бунга имкон бермади», «Қайинсинглим – ажиним, кўрсам келар ёғжиним...»**

20 июл. Газетада «Тарозингиз тўғрими?» сарлавҳали мақолам эълон қилинди. Ўзимча,

зарур муаммони кўтардим, деб ўйлайман. Аммо мавзуни бироз эҳтиёт бўлиб ёздим. Гап шундаки, тарози муаммоси ўта чуқур. Бир вақтлар «тарози» сўзининг ҳажвий этимологиясини кашф этган эдим. Унга кўра бу сўз «ози» ва «рози» сўзларидан ташкил топган. Бозорга бориб бир кило олма харид қиласиз ва озига рози бўлиб кетаверасиз...

Газета чиққан куни эрталаб, одатдагидек, Маҳмуд Сатторов қўнғироқ қилди, «от корки до корки» ўқиб чиқдим, биз ҳам шу фикрдамиз», деди. Тушга яқин вилоятдан бир мухлис телефон қилиб, яхши бир таклиф айтди. «Мақолада жуда зарур муаммони кўтарибсиз, аммо асосан сотувчини танқид қилибсиз. Менинча, харидорни ҳам бироз койиб қўйсангиз бўларди. Чунки, сотувчини фирибгарлик қилишга баъзида харидорнинг ўзи мажбур қилади...»

Ўйлаб кўрсам, тўғри мулоҳаза. Харидор ҳамиша яхши, сифатли нарсани олишга ҳаракат қилади. Сотувчи қаршилик қилмаса, танлаб, сарасини олади. «Дехқонмисиз ўзи, арзон қилинг, оғирроқ қилиб беринг», дейди. Дехқон ҳар гал тарозининг бир палласини оғирроқ қилса, бунинг устига минг азоб билан етиштириб, минг азоб билан бозорга олиб келган маҳсулотини арзон-гаровга берса, ўзига ҳемири ҳам қолмайди-ку.

Ўтган асрнинг етмишинчи йиллари бошида раҳматли дадам умрларида бир марта Тошкентга олма сотгани келдилар. Ўшанда мен журналистика факултетининг талабаси эдим. «Олой» бозорида уч кун савдо қилиб, ҳали яшикларнинг ярмини ҳам бўшатмай туриб, бирданига қишлоққа қайтадиган бўлиб қолдилар. Олдиларига келиб сўрасам: «Эҳ ўғлим, уч кундан бери олма сотаман, бирор киши тўйга ё меҳмонга олаяпман демади-я. Ҳаммаси «Отахон, касал кўргани бораяпмиз, яхши-яхшисидан тортинг», дейди. Нима бало, шаҳарда соғ одам қолмаганми?», дедилар куйиниб.

Водий бозорларида харидорлар деҳқонларга «Эҳсонга олаяпмиз, дуога қўшилиб қолинг» дейишади. Деҳқон тарози паллаларини тўғри қилиб тортиб беради. Кейин битта-иккита олма ёки бошқа бир мевани харидорнинг халтасига ташлаб, биз ҳам дуога қўшилиб қолайлик, дейди. Шу маҳсулотни истеъмол қилган оқсоқоллар тадбир сўнгида қўлларини очиб, деҳқонни ҳам дуо қилишади.

Раҳматли дадамга уч кун ичида дуога қўшилиш насиб қилмаган экан...

Энди ўйлаб кўрсам, харидорда, яъни ўзимизда ҳам айб бор. Мен яхшисини танлаб олсам, бошқаларга жабр бўлмайдими, деб ўйламаймиз.

23 июл. Бошқа газеталарни билмадим, аммо адабиёт газетаси учун бугунги кунда энг катта муаммо – китобларга тақриз эълон қилиш. Бу тўғрида аввал ҳам фикр билдирганман, лекин бугун яна шу муаммога қайтишга тўғри келади. Баъзи муаллифлар бир йилда тўрт-бештадан китоб чиқарадилар, китоб чиқариш шу қадар осон бўлади, деб ҳеч ким ўйламаган. Майли, китоб кўп бўлгани яхши, аммо китоб бўлганидан кейин уни кимдир ўқиши, баҳра олиши керак-ку. Ҳозир шунақа китоблар пайдо бўлдики, варақласангиз кўнглингиз айнийди. Худди шундай китоблардан бири иш столим устида турибди. Унда муаллиф таваллудининг 60 йиллиги тантаналарида қатнашган номдор меҳмонларнинг рўйхати ва билдирган истаклари тўлалигича келтирилган.

XIV. ЮТУҚ БИЛАН КАМЧИЛИК ЁНМА-ЁН

27 июл. Бугун содир бўлган воқеа бир умр ёдимдан чиқмаса керак. Газетамизнинг ўтган сонларидан бирида ижодкор дўстларимиздан бири ҳақида яхшигина мақола эълон қилган эдик. Айтиш жоизки, мақола бироз пафос билан, айрим ўринлари бўрттириб ёзилган. Таҳрир чоғида ана шу ҳаяжонли жойларини бироз «текислагандик». Шунга қарамай, бугун эрталаб мақола муаллифи таҳририятга келиб, «Бу мақолани мен ёзган эмасман, нега менга айтмай эълон қилдинглар», деб нақд ёқамиздан олди. Бундай бўлиши ҳаёлимизга ҳам келмаганди. Суриштириб билсак, мақола аслида шу муаллифники экан, аммо у «Мен бу қораламаларимни сизларга мўлжаллаб ёзмаган эдим...», деб туриб олди.

Вазият шу қадар чигаллашдики, номерга ёзаётган бош мақола тугалланмай қолиб кетди, қон босимим ошиб, бир-икки кун ишлай олмадим. Нима бўлганда ҳам, бу воқеа ҳаммамизга жиддий сабоқ бўлди. Эндиликда муаллифлар таҳририятга ўзлари ёзган китоб ҳақида тақриз уюштириб келсалар, тақриз муаллифига қўнғироқ қилиб, бир оғиз сўраб қўйишдан эринмаяпмиз.

3 август. Газетанинг бугунги сониди «Мирзакарим ва Мукаррама қиссаси» сарлавҳали мақолам эълон қилинди. Матбуотда дастлабки мақолаларим эълон қилинганига 45 йил бўлди. Шу йиллар ичида, ҳарқалай, анча-мунча қоғоз қораладим, неча юзлаб мақолаларим эълон қилинди. Қизиғи шундаки, ҳар гал, янги ёзганинг аввалгиларидан зўрга ўхшаб кетади, энг яхши мақолам шу бўлди, деб ўйлайсан.

Бундан бир-икки ой аввал ёзган «Она билан ҳаёт обод» мақолам наинки кўпчилик газетхонларга, ўзимга ҳам ёққан эди. Энди анча вақт бундай мақола ёза олмасам керак, деб ўйлагандим. Не бахтки, бугун мен учун бениҳоя қадрдон бўлган бир оила – Мирзакарим Пирматов, Мукаррама Муродова ва уларнинг ўғли Музаффаржонларнинг хотирасига бағишлаб ёзганим ҳаммасидан ҳам ошиб тушди. Таҳририятга, уйга... кўплаб қўнғироқлар бўлди. Сайди Умиров, Ойдин Ҳожиева, Иброҳим Ғафуров, Яйра Саъдуллаева, Дилбар Маҳмудова «Мирзо ва Мукаррама» қиссасини давом этиришимни, уни янада чуқурлаштиришимни илтимос қилдилар. Шуларни ҳисобга олиб, хотира-мақолани кенгайтдим, Мирзо ва Мукаррама ҳаёти, ўзаро муносабатларига доир янги маълумотлар билан бойитдим. Музаффаржоннинг турмуш ўртоғи Маҳлиёхон оилавий суратлар, Мирзакаримнинг қўлёзмаларини олиб келиб берди. Улардан ҳам фойдаландим. Мирзакарим қаламига мансуб «Моҳларойим» романига Мукаррама ёзган сўнгсўзни ҳам жузбий қисқартиришлар билан киритдим.

7 август. Бундан беш-олти йил аввал журналистларнинг навбатдаги йиғилишларидан бирида «Муҳаррирлар кенгаши» тузилган эди. Афсуски, тузилганича қолиб кетди. Янги тузилма кимгадир ёқди, кимгадир ёқмади. Яна бир бюрократик ташкилотнинг нима кераги бор, деганлар ҳам бўлди. Тўғри, ташкилот кўп, аммо ойда бир-икки бор йиғилиб туриладиган ижодий бир давра керак эди, менимча.

Аввал ҳам айтганимдек, матбуотда журналист одоби билан бирга муаллиф одоби ҳам бўлиши керак. Ҳозир шундай бўляптики, бирор бир муаллифнинг талаб даражасида ёзилмаган ёки фикрлари асосланмаган мақоласини қайтариб берсангиз, хафа бўлмай олади ва... эшикдан чиқибоқ қўшни таҳририятга топширади. У ердан ҳам қайтса, учинчи бир нашрга узатади. Охири... чиқади ва сиз – мақолани биринчи бўлиб рад этган муҳаррир, маломатга қоласиз.

Ёзувчиларимиздан бири ҳажми жуда ҳам катта ҳикоя олиб келди. Бир ораликда, жуда кичик ҳарфларда терилган, ўқиш қийин. Бунинг устига ҳар бир жумлада беш-олтитадан имло хато. Шу ҳолда тишимни-тишимга қўйиб ўқиб чиқдим. Ҳикоя эмас, телекўрсатув учун ёзилган сценарийга ўхшайди. Муаллиф фикримни эшитмади ҳам, «хўб», деди-ю гўшакни шаҳд билан қўйиб қўйди. Орадан бир ҳафта ўтиб, уни қўшни ҳафталиклардан бирида кўрдим. Имло

хатолари бироз тўғриланган, аммо, барибир ҳикоя эмас.

Бошқа бир воқеа. Ёш муаллифларимиздан бири беш-олтита митти ҳажвияларини кўриб беришимни илтимос қилди. Ўқиб чиқдим, ёмон эмас, аммо тилини жиддий ишлаш керак. Таҳририятимиздаги таомилга кўра, муаллифнинг биринчи мурожаатини ерда қолдирмаслик учун уларни қайта ишлаб эълон қилдик. Орадан бир ой ўтгач, айна шу митти ҳажвиячалар кўшни газетада ҳам босилди.

10 август. Газетанинг навбатдаги сонидан янги китобларга бир эмас... тўртта тақриз эълон қилибмиз. Эрталаб газетани варақлаб, ўзимга ҳам ноқулай бўлиб кетди. Тақризчилик шу қадар авж олдики, камайтириш тўғрисидаги ҳар бир уриниш акс натижа бермоқда. Баъзи муаллифлар, худди бир нимадан ҳадиксирагандек, китоблари тўғрисида тезроқ ижобий тақриз эълон қилинишига шошиладилар. Бу иш амалга ошгач «Фалончининг фалон китоби адабий жамоатчилик томонидан ижобий баҳоланди» деган фикр пайдо бўлади.

Оилада болалар отадан ё онадан ҳайиқмасалар, кейинчалик кўп мушкулликлар келиб чиқади. Бугун бўлар-бўлмасга китоб чиқараётганлар ҳеч кимдан ҳайиқишмайди. Уларни тергаб турадиган Қаҳҳор, Ойбек, Миртемир, Озод Шарафиддиновлар йўқ...

13 август. Кўнгилда бир мавзу анчадан бери айланиб юрибди. Нарх-навони асосиз равишда ошираётган баъзи муттаҳамлар тўғрисида ёзишим керак. Хусусий дўконларнинг сотувчилари муомаласига чидаб бўлмайди. «Нега бундай?», десангиз, «Бу – хусусий дўкон, истасангиз шу», дейди. Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилувчи ташкилотимиз бунга эътибор бериши керак-ку.

Яна бир мавзу – нон маҳсулотларининг сифати. Бўлка нонларнинг таъми ёмон, яхши пиширилмаяпти. Самарқанд нонининг фақат ташқи қиёфасигина қолди, холос. Таҳририятга келган мактублардан бирида нон комбинатлари фаолиятини танқидий ўрганиш таклиф этилган. Бу мавзунини албатта ёритишимиз керак.

16–18 август. Шу кунлари Қорақалпоғистоннинг Элликқалъа туманида хизмат сафаридан бўлдим. Бу ерда, мовий Ақчақўл бўйларида ёш ижодкорларнинг анъанавий анжумани бўлиб ўтди.

Одамлар орасида бўлиш, нотаниш жойларни бориб кўриш, мулоқотлар қилиш журналист, ижодкор учун жуда ҳам муҳим. Бундан бир неча йил аввал мисли кўрилмаган қурғоқчилик пайти бу ерларда бир қултум сув тиллага тенг бўлганини яхши эсламан. Бошқа вилоятлардан олиб борилган махсус техника аҳолига ичимлик сув ташиган, экин, боғ-роғлар деярли қуриб битганди. Мана, икки йилдики, Оллоҳнинг марҳамати билан Амударёда сув кўпайиб, қурғоқчилик жароҳатлари битиб кетди. Элликқалъа, Беруний, Тўртқўл туманларида кўзни қувонтирадиган янгиликларга дуч келдим.

19 август. Элликқалъа сафаридан чарчаб-ҳориб қайтган бўлишимга қарамай, бугун эрталаб Бўстонлиқдаги ёзувчиларнинг дала-боғига отландим. Бу ерда ижодкорлар ўртасида устоз Абдулла Қаҳҳорнинг 100 йиллигига бағишланган шахмат турнири бўлиб ўтади. Элликқалъада ҳам, бу ерда ҳам чоққина фотоаппаратни қўлимга олиб, ижодкорларнинг характерли ҳолатларини суратга олдим. **Журналистнинг ёнида дафтар, қаламдан ташқари фотоаппарат ҳам бўлиши керак. Баъзан кутилмаганда шундай сюжетларга дуч келсанки, уларни кейинчалик минг уринганинг билан ҳам қайта тиклаб бўлмайди.**

23 август. Журналистни нима чарчатади? Ортиқча, кераксиз мажлис, шунчаки ўтказилаётган ҳавойи тадбирлар, мазмунсиз йиғинлар. Эртага газетанинг навбатдаги сони

чиқади. Вақт зиқ, номерга мўлжалланган яна тўрт-бешта материал ҳали тайёр бўлгани йўқ. Аммо, мажлисга боришим керак. Жамоат ташкилотларидан бири йиғин ўтказмоқда. У ерда қандай масалалар кўтарилиши, кимлар сўзга чиқиши, нима дейиши аввалдан маълум бўлса-да, бормасам бўлмайди.

Шу мавзуда миямда битта ҳажвия пишиб етилмоқда.

XVII. ҲУШТАКНИ КИМ ЧАЛАДИ?

24 август. Бундан икки-уч йил аввал «Уй... яшаш учун қурилади», «Лойиҳа хом бўлса...» сарлавҳали мақолалар ёзган эдим. Ҳар иккаласи ҳам бугунги уй-жой қурилишидаги ютуқ ва муаммоларга бағишланган эди. Шу мавзуга яна бир бор қайтишга тўғри келади.

Гап шундаки, давлат йўли билан фойдаланишга туширилаётган уйларда қайта таъмирлаш ишлари одамлар ҳали кўчиб кирмасиданоқ бошланади ва камида беш-олти йил давом этади. Қўшнилардан бири йил давомида асабингизга тегиб, таъмирлашни энди тугатганида иккинчиси, кейин учинчиси бошлайди. Биридан иккинчиси илҳомланиб, буз-бузга зўр беришади. Ачинарлиси шундаки, янги уй эгалари фақат тўрт деворни ўрнида қолдирадилар холос, бошқа ҳамма нарса ўзгаради. Бунинг боиси, қурилишни лойиҳалашда бу уйларда яшайдиган одамларнинг турмуш тарзи, урф-одатлари ҳисобга олинмаган. Рўзғорда асосан пахта ёғи ишлатадиган ўзбек оилаларида ошхона уйнинг ўртасида эмас, бир четда бўлишини тушуниб олиш қийин эмас. Бу тўғрида матбуотда кўп ёзилмоқда, аммо натижадан дарак йўқ.

25 август. Кейинги пайтларда миллий менталитет ҳақида жиддий баҳс-мунозаралар бормоқда. Менинг тушунишимча, менталитет – миллатнинг фавқулодда ўзига хослиги, бошқаларда учрамайдиган хислатлари, фазилат ва... камчиликлари. Бу тўғрида бир йиғинда гапирган эдим, олим дўстларимиздан бири «Камчилик менталитет бўла олмайди», дея эътироз билдирди. Эҳтимол шундайдир. Аммо феъл-атворимиздаги ўзига хос айричаликлар, бошқа миллатларда учрамайдиган хусусиятлар, одатлар, жумладан баъзи нуқсонларимиздан ҳам кўз юмиб бўлмайди-ку. «Қани, айтингчи, сиз назарда тутаётган ўша ўзига хосликлар нималардан иборат экан?» деб мени исқанжага олишди. Бир мисол келтирдим:

— Ўзбек дегани уйига меҳмон келадиган бўлса, бозорга бориб уч кило сархил мева олади. Тиниқ ва чиройлиларини дастурхонга қўяди. Болаларига бироз заха бўлган, қурт тушганларини беради. Бир-икки кундан кейин қараса, иккита олма чиришга бошлабди. Шу иккитасини олиб ейди. Орадан яна икки кун ўтгач, яна иккита олманинг ранги ўзгаради. Уни ҳам болалари билан ейди. Хуллас, ҳаммасини чирий бошлаганидан кейингина истеъмол қилади. Чиримаса, меҳмонга деб сақлайверади...

31 август. Газетамизнинг навбатдаги сони чиқди. Унда Давлат мукофотиغا сазовор бўлган маданият ва санъат ходимларининг рўйхати, Самарқандда бўлиб ўтган «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалининг якуни тўғрисидаги ахборот эълон қилинди. Шу муносабат билан кеча ишимиз анча тифиз бўлди. Бир масалада оперативлик қилмаганимизда, ишимиз янада чўзилиши мумкин эди.

Журналистикада энг муҳими – ҳозиржавоблик. Афсуски, эндиликда олий ўқув юртларида касбимизнинг бу жиҳатига кам эътибор берилади. Ҳолбуки, бугунги компьютер ва электрон техника газета саҳифаланаётган кунни оқшомда рўй берган воқеа-ҳодисаларни ҳам бемалол ёритиш, шарҳлаш имконини беради. Масалан, кечқурун соат тўққиз ёки ўнда тугаган спорт мусобақасини ҳеч бир муаммосиз ёритиш мумкин.

Кеча кечқурун «Шарқ тароналари» фестивалининг якунига доир ЎЗА ахборотини кутиб қолдик. Бу гал мутассаддилар газета мухбирларини Самарқандга таклиф этишмади. Авваллари дунё мамлакатларидан келган турфа хил ижрочиларнинг маҳоратларига бағишлаб махсус саҳифалар эълон қилинарди. Шу сабабли баъзи қийинчиликлар юзага келди. Газетанинг навбатдаги сонини белгиланган график бўйича босмахонага топширишимиз керак, аммо якуний ахборотдан дарак йўқ. Шунда... телевизорни қўйдик-да, русча «Ахборот»дан фестивалда кимлар совриндор бўлганлигини ёзиб олдик ва зудлик билан ўзимиз ахборот тайёрладик. Ишда бундай воқеалар тез-тез бўлиб туради.

Бир вақтлар ҳозирги «Ўзбекистон овози» газетасида фотомухбир бўлиб ишлаётган

Абдусаттор Тўраев газетанинг шу кунги сонига Сирдарё вилоятидан сурат олиб келиш учун... поезддан сакраб, оёғи лат еганига қарамай, таҳририят топшириғини бажариб келган. Бугун бу воқеани ёш ҳамкасбларимизга айтсангиз, мийиғларида кулиб қўйишади холос. Аслида, бу – касбга садоқатнинг, фидойиликнинг бир кўриниши бўлган. Журналистикада мана шундай тезкорлик жуда ҳам зарур. Бусиз орқада қолиб кетиш мумкин.

3 сентябрь. «Ўзбекистон» нашриётида йигирма йиллик танаффусдан кейин «Хуштакни ким чалади?» сарлавҳали китобим чиқди. Шу йиллар ичида матбуотда неча юзлаб мақолаларим эълон қилинди, ҳаётимиздаги жиддий муаммолар танқидий таҳлил қилинган туркум чиқишларим учун «Офарин» мукофотиغا сазовор бўлдим, аммо уларни тўплаб, китоб ҳолига келтиришга негадир ботинмадим. Бунинг ҳам ўзига яраша сабаблари бор.

Газетада эълон қилинган ҳар қандай мукамал мақолани ҳам китоб учун жиддий таҳрир қилиш керак. Бунда муҳими – мақоладан конкрет вақт тушунчасини (масалан: «Яқинда таҳририятимизга келган бир мактубда ёзилишича...», «Бугунги куннинг муҳим вазифаси шундан иборатки...», «Яқинда бўлиб ўтган бир йиғилишда таъкидланганидек...» ва ҳоказолар) чиқариб ташлаш керак. Бундан ташқари, бугун ўзингга ҳам маъқул бўлган мақолани орадан маълум вақт ўтиб ўқисанг, камчиликлари шундоққина кўриниб қолади, шуни мен ёзганманми, дея хижолат тортиб кетасан.

«Муҳаррир минбари» рукни остида эълон қилинган 130 дан ортиқ мақоламни тўплаганимда айни шундай ҳолат юз берди. Холбуки, уларнинг аксарияти кўпчилик газетхонлар, матбуотимиз мутахассислари томонидан ижобий баҳоланган эди. «Хуштакни ким чалади?» тўпламига шунча ёзганларимдан атиги эллик тўрттасини кирита олдим, холос. Қолганлари ўтмади. Бу ҳам майли, шу ўтган эллик тўртта мақолани деярли қайтадан ёзиб чиқдим. Баъзиларини икки-уч мартадан ишладим, қўшдим, қисқартирдим. Ёмон бўлмади. Мана энди, китоб чиққанида, аста варақласам, яна ҳам таҳрир қилса бўладиган жойлари учраб турибди.

Шу ерда бир ҳолатни очиқ айтиб ўтишим керак. Бугунги матбуотимизни варақласангиз, муаллиф қандай ёзган бўлса, имлоси, стилистикаси тузатилмай, эга-кесими ўнганмай эълон қилинаётган мақолаларни кўриб пешонангиз тиришиб кетади. Аммо таҳрирда меъёр ҳам бўлиши керак, деган хулосам ҳам бор. Менинг ўзим гоҳида муаллифларнинг мақолаларини ҳаддан ташқари таҳрир қилиб юбораман, ўзимдан фикр қўшаман. Яқинда жиянларимиздан бири дала ҳовлимизга келиб, дарвоза тирқишидан менга ярим қоғозлик «записка» ташлаб кетибди. Кечқурун уни ўқир эканман, беихтиёр уни ҳам имлоларини тузатиб, таҳрир қила бошлабман...

Бир қарашда, бундай талабчанликнинг ёмон жойи йўқ, аммо ёзиш, фикрлаш услуби турлича бўлган муаллифларнинг ёзганларини бир киши таҳрир қилса, мақолалар бир-бирига ўхшаб қолади. Эътибор беринг – баъзи тижорат газеталарида мактаб ўқувчиси, олий ўқув юрти талабаси, уй бекаси, олим ёки қишлоқ хўжалиги ходими деярли бир хил фикрлайди. Бундай бир хилликни расмий газеталарда, ўзимизда ҳам учраши мумкин.

6 сентябр. Таҳририят жойлашган бино ҳовлисида оддий ошхона, кафе, ресторан бор. Ҳамкасблар чўнтакка қараб, улардан бирида тушлик қилишади. Анчадан бери бир ҳолатга гувоҳ бўламан. Газета-журналларда йигирма-ўттиз йил ишлаган тажрибали журналистлар бир коса овқат, яримта нон, бир чойнак чой билан кифояланишади. Улар билан бир столда ёнма-ён ўтириб қолган ёш талаба йигитлар эса, албатта, аввал суюқ, кейин қуюқ овқат буюришади, кабоб, қовурилган жўжа истеъмол қилишади. Бу талабалар қаерда ўқишади дейсизми – шундоққина ёнимизда жойлашган юридик институтда-да!

Одатимга кўра, кўпинча шу «ишчилар ошхонаси»да овқатланаман. Шу ерда «Халқ сўзи», «Ўзбекистон овози», «Қишлоқ ҳаёти», «Маърифат», «Миллий тикланиш», «Туркистон» газеталари ходимлари билан гурунг қиламан, айрим мақолаларга ўзаро муносабат билдирамиз.

Бир-биримизга мавзу айтамыз. Бошқаларни билмадим, аммо мен учун ҳар куни ўзгариб турадиган бу давралар кўп нарса беради. Журналист бир даврада қолиб кетса фикри оқсайди.

XVIII. ЯНА ТАҲРИР ҲАҚИДА

10 сентябр. Бир даврада ҳурматли ёзувчиларимиздан бири мени, газета ходимларини астойдил танқид қила кетди: «Мақолаларни ўта таҳрир қилиб юборасизлар, қисқартирасизлар, муаллиф қандай ёзган бўлса, шундайлигича бериш керак...»

Бу фикр мен учун янгилик эмас, мақолалар таҳирисиз эълон қилиниши зарур, деб ҳисоблайдиган ҳамкасбларимиз, журналистика мутахассислари ҳам бор.

Газетачилик шундайки, муаллифларнинг жиддий мақолаларини хизмат хонасида ҳаммаша ҳам бемалол ўқий олмайсиз. Бунинг боиси, тинимсиз қўнғироқлар бўлиб туради, муаллифлар, шикоятчилар келиб туришади. Бирор бир сўз ёки иборани ахтариб турганингизда, бирор бир иқтибосни солиштираётганингизда фикр бўлинади. Шу боис, газетанинг биринчи ёки иккинчи саҳифасига мўлжалланган ижтимоий мавзудаги жиддий мақолаларни уйда таҳрирдан чиқариб келаман. Ишхонага келгач, таҳриримни яна бир бор кўздан кечираман. Кечқурун ишдан қайтаётганимда сумкамда, албатта, уч-тўртта қўлёзма бўлади. Улардан бирини олдим-да, танқидчи дўстимизга кўрсатдим. «Бу мақолани худди сиз каби катта бир ёзувчи ёзган, ўқиб кўринг, борди-ю менинг ўрнимда бўлганингизда, уни таҳирисиз эълон қилган бўлармидингиз?», деб сўрадим. У мақолани эринмай ўқиб чиққач: «Жуда бўш экан, баъзи маълумотлари аниқ эмас, бундай мақолаларни таҳрир қилса бўлади, аммо...» дея, барибир, фикрида туриб олди. Мен унга яна икки-учта қўлёзма кўрсатдим. Шундан кейингина бироз юмшагандай бўлди.

Таҳрирга нисбатан менинг муносабатим шундай: оғзаки нутқ бор, ёзув бор. Бу икки ҳолат (фазилат, истеъдод) жуда кам ҳоллардагина бир-бирига мос келади. Баъзи муаллифларимиз оғзаки жуда бийрон гапирдилар, суҳбат чоғи фикр-мулоҳазаларини содда ва тушунарли ифодаб берадилар. Аммо, шу айтганларингизни қоғозга тушириб беринг, десангиз, тушириб бера олмайди. Жумлалар таҳрирталаб бўлиб қолади. Бундай мақолаларни таҳирисиз эълон қилсангиз, муаллиф ноқулай аҳволга тушиб қолиши аниқ.

Бўлим муҳаррирлари муаллифнинг нима демоқчи эканлигини тушуниб, унга шу йўналишда ёрдам беришлари керак.

Албатта, баъзан ўринсиз таҳрирлар ҳам бўлади. Таассуфки, бугунги ёш ходимларнинг кўплари қўлёзмаларни синчиклаб, охиригача ўқимай, муаллиф фикрини тушунмай, эринчоқлик билан иш тутадилар. Бир-икки сўз ёки ибора билан тузатиладиган, фикр ойдинлашадиган жумлаларни қисқартириб ташлайдилар. Буни, албатта, оқлаб бўлмайди.

14 сентябр. Касбимга кўра, газетага нисбатан беписанд бўлганларни ёқтирмайман. Яқинда туманлардан бирининг раҳбарига газетамизнинг янги сонини бердим, «Сизни қизиқтирадиган яхши мақолалар берганмиз, ўқинг», дедим. Танишим газетани беш-олти марта буклаб, ғижимлагандай қилиб, костюмининг ички чўнтагига солган эди, худди у газетани эмас, мени ғижимлагандай, афтим буришиб кетди. Кўплар ҳали-ҳануз журналист меҳнати нонвойларники каби машаққатли эканлигини тушунишмайди.

Газетани ҳар ким ҳар хил ўқийди. Шундайлар борки, бирорта жумла ноаниқ тузилган бўлса, имло хатолари учраб қолса, албатта, таҳририятга қўнғироқ қилишади. Бўлим муҳаррирлари билан астойдил баҳслашишади. Лекин, ҳамма ҳам шундай қилмайди. Баъзилари саҳифаларга шунчаки кўз юритиб чиқиш билан кифояланишади. Сарлавҳани, мақола муаллифини ўқиб, у ер – бу ерини «чўқилаб» қўйишса бас, шунинг ўзи таҳририятга қўнғироқ қилиб: «Зўр мақола чиқибди, мазза қилиб ўқидик», дейишга етиб ортади. Газетани телекўрсатувлар дастури учунгина «ўқийдиган» газетхонлар ҳам бор. Бир вақтлар журналистика факултетига таҳсил олган, бугун энди номдор тужжорлардан бири мени таҳририят ошхонасида кўриб қолиб: «Газеталарда ўқийдиган нарса йўқ, шахсан мен кимлар оламдан ўтганлигини билиш учунгина бир-иккитасини олиб тураман», деди. У бу гапни шу қадар беписандлик билан айтдики...

Газетамизнинг шу кунги сонидида халқимизнинг икки суюкли санъаткори – Ўзбекистон халқ

ҳофизи Фаҳриддин Умаров ҳамда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Дилнура Қодиржоноваларнинг вафоти муносабати билан таъзия эълон қилдик. Фаҳриддин ака бутун умрини миллий қўшиқчилигимиз ривожига бағишлаб, бу йўлда ўзининг бетакрор маҳорат мактабини яратиб, кўплаб истеъдодли ёшларнинг бошини силаб бу ёруғ дунёни тарк этди. У кишидан яхши ном, яхши амаллар қолди. Дилнура санъат оламига чақмоқдай чақнаб кириб келиб, ҳар бир ижроси билан муҳлислар қалбини забт этаётган, ижро маҳорати кун сайин сайқал топиб бораётган бир пайтда, ўттиз бир ёшида қазо шаробини ичди. Начора, умри қисқа экан...

Дилнурани биринчи бор 2000 йили, декабр ойининг адоғида кўрганман. Ўшанда уч курсдош – мен, Раҳматилла Шералиев ва Аҳмаджон Тошхўжаев яна бир курсдошимиз – Шарифа Салимовани таваллуд куни билан муборакбод этиш учун унинг уйига борган эдик. Шу ерда мақомчилар ансамблининг раҳбари Замира Раҳматиллаева: «Аҳмаджон ака, битта истеъдодли қизимиз бор, қўшиғини эшитиб кўринг-а», деб қолди ва биз ўтирган хонага кўриниши бироз ғамгин, қорамағиз бир қизни таклиф этди. Мен Замирахонга: «Бу қизнинг кўзида қандайдир мунг бор-а», дегандим, у ҳаёт ташвишларини сабаб қилиб кўрсатди.

Дилнура ҳеч кутилмаганда марҳум ҳофиз Толибжон Бадинов ижро этган машҳур бир қўшиқни куйлай бошлади. Овози хонани тўлдириб юборди, юрагим ҳапқириб кетди. Шошиб турганимга қарамай, унинг иккинчи қўшиғини ҳам жон дилим билан эшитдим. Яқин орада ашула эшитиб, бу қадар роҳат қилмагандим. Ҳаммамиз Дилнурага омад тиладик, ўша кезлари масъул лавозимда ишлаётган эдим, шундан келиб чиқиб, баъзи маслаҳатларни ҳам бердик. Шу куннинг ўзида телевидениега, «Ўзбекнаво»га қўнғироқ қилиб, Дилнура Қодиржонова ижросидаги қўшиқларни ёзиб олиш, концерт дастурларига киритиш тўғрисида таклиф киритдим.

Дилнура устозлари ўғитларига амал қилиб, қисқа фурсат ичида элимизнинг ардоқли хонандаларидан бирига айланди. «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалида унинг истеъдоди юқори баҳоланди, «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвонига сазовор бўлди.

Газетада икки машҳур санъаткорга ёнма-ён таъзия эълон қилиш ўта оғир иш. Аммо, ҳаёт бизни гоҳо мана шундай оғир синовларга дучор этар экан, илож қанча...

17-27 сентябр. Кейинги ўн йил ичида биринчи марта меҳнат таътилига чиқиб, дам олишим. Сўнги бор 1998 йили икки ҳафта Истанбул ва Қоҳирада бўлиб, хордиқ чиқарганман. Ўшандан бери ҳар йили 28 декабрь куни навбатдаги меҳнат таътили тўғрисида буйруқ чиқади ва орадан тўрт кун ўтгач, янги йилнинг биринчи иш кунинида хизмат тақозосига кўра ишга чақириб олишади.

Ўн кун давомида «Қибрай» санаториясида юрак фаолиятини, қон айланишини яхшилаш, оёқ ва қўллардаги оғриқни камайтириш мақсадида турли муолажалар олдим. Ўн кунда бир жумла ҳам ёзмадим. Бунақаси камдан-кам бўлади. Аммо китоб ўқидим. Жиззахлик ёш тадқиқотчи олим Мўмин Ҳошимхоновнинг Бобораҳим Машраб ҳаёти ва ижодий фаолиятига доир иккита китобини, домла Шариф Юсуповнинг «Тарих уммони сирлари» китобини синчиклаб ўқиб чиқдим. Даволаниш муддати тугаши арафасида журналист ҳамкасбим Шухрат Жабборов ва Муртазо Султонов бир даста гул, бир қучоқ газета кўтариб кириб келишди. Гулларни ҳамшира қизларга тарқатдик, газеталарни эса шу қадар берилиб ўқидимки, худди бу иш билан умримда биринчи марта шуғулланаётгандай берилиб кетдим. Газетачи бўлганингдан кейин газетани соғинар экансан-да...

2 октябр. Аввал ҳам айтиб ўтганимдек, газетачиликда ёзилганидан кўра ёзилмаган қонунлар кўп. Уларнинг ҳаммасига ҳам риоя қилиш лозим бўлади. Чунончи, таҳририятга келган шикоят хатларини текшириш ва ўрганишда журналист низолашаётган томонлардан қайси бирини биринчи бўлиб тингласа, ўша томон ҳаққа ўхшаб кетади. Шу боис, ҳар икки томонни

диққат билан эшитиш ва ўрганиш зарур. Чунки, биринчи бўлиб шикоят қилган киши можарони ўз манфаатларига мослаб ифодалайди. Бунга алданиб қолмаслик керак. Яна бир муҳим нарса шуки, мулк билан боғлиқ можароларнинг кўпида фақат бир томон ҳақ бўлмайди. Унисидан ҳам, бунисидан ҳам ўтган жойлари бўлади. Журналист, бордию мақола ёзадиган бўлса, буни аниқ-равшан ифода этиши керак.

5 октябр. Газетанинг бугунги сонида Ғаффор Ҳотамовнинг устоз Одил Ёқубовга бағишланган «Тақдир ажойиботлари» сарлавҳали эссесини эълон қилдик. Бу эссе газетамизда кейинги бир ой ичида чиққан ўқишли ва мағизли мақолалардан бири бўлди. Одил Ёқубовнинг миллат, жамият ва адабиёт олдидаги хизматларини таърифлаш, ҳеч бўлмаганда санаб ўтиш учун бундай эсселардан яна ўнлаб ёзиш лозим бўлади.

Шу сонда Ўзбекистон халқ ёзувчиси Учқун Назаровнинг «Иншо» сарлавҳали мухтасар қатрасини ҳам эълон қилдик. Кўпчилик ўқувчилар шу кичик қатрага жиддий эътибор беришди. Унинг дастлабки вариантини ўқиб, жумлалар бироз «етилмаган, тарошланмаганлиги» учун муаллифга қайтариб берган эдим. Бу дунёда халқ шоири ёки ёзувчисининг қўлёзмасини қайтариб беришдан ҳам оғир иш йўқ. Аммо, газета ҳурмати, қолаверса, муаллифнинг ҳурмати учун ҳам баъзан кўзни чирт юмиб, шундай қилишга тўғри келади.

Учқун ака эътирозларимни диққат билан эшитди бир ҳафтадан кейин қатранинг таҳрир қилинган, пишитилган вариантини олиб келди. Биз уни мамнуният билан эълон қилдик.

6 октябр. Таҳририятга журналистика факултетини битирган иккита ёш ҳамкасбларимиз келишди. «Ўқишни тугатдик, энди ёзмоқчимиз, илтимос, бизга мавзу берсангиз», дейишди.

Журналистика факултетида сабоқ бераётган устозларнинг фикри бошқача бўлиши мумкин, аммо, менинг ишончим комилки, факултетда тўрт йил ўқиб, қўлига қалам олмаган талабадан журналист чиқиши мушкул. Бўламан деган мухбир биринчи курсдаёқ ўзини кўрсатади.

Мана, олдимда дипломли иккита мутахассис ўтирибди. Мен уларга қандай мавзуларни таклиф этишим мумкин? «Табиатни асраб-авайлаш, унга зиён-заҳмат етказишнинг оғир оқибатлари тўғрисида мақола ёзиб келинглар», ёки «Миллий кино санъатимизнинг бугунги аҳволи – ютуқлари ва камчиликларини бир ўрганинглар-чи», десам, бу топшириқ уларга оғирлик қилади. Ўйланиб турган эдим, улардан бири «Яқинда фалон олий ўқув юртида фалончи шоир билан учрашув бўлиб ўтди, шуни ёзсам бўладими?», деб сўраб қолди. Мен бу учрашув ҳақидаги қисқача хабар газетамизнинг ўтган сонида эълон қилинганлигини айтдим. Шериги янги таклиф айтди: «Нонни эзозлаш тўғрисида ёзсакчи?...»

– Жуда яхши таклиф, — дедим ўртадаги ўнғайсизлик бироз юмшаганидан мамнун бўлиб. — Бу мавзуда кўплаб мақолалар эълон қилганмиз, аммо янги қирраларини очиб, ёзса бўлади. Хўш, бўлажак мақолада нималарга эътибор бермоқчисизлар?

Таассуфки, ҳар иккала ҳамкасбим ҳам умрларида бирор марта бўлсин шудгор қандай олинишини, буғдой қандай экилишини, ғалла қандай йиғиб олинишини, ун қандай тортилишини ва, ниҳоят, нон комбинатлари қандай ишлашини кўришмаган экан...

10 октябр. Ҳамон яқинда ўқиган устоз Шариф Юсупов ҳамда жиззахлик олим Мўмин Ҳошимхоновларнинг Машраб ва Худоёрхон ҳақидаги китоблари таъсирида юрибман. Фикрларим жамланиб, қоғозга туша бошлади. Қаторасига уч кун, эрталабги наҳор ошлардан кейин ишхонага келиб, мақолани ёзиб тугатдим. Дастлаб Аҳмад Отабоев, сўнг Мурод Абдуллаев ўқиб чиқишди. Уларнинг фикри асосида яна икки марта қайта ишладим. Ниҳоят кўнглим тўлгандай бўлди. Сарлавҳасини аввалига «Тазарру керакми?» деб қўйдик. Кейин, «Холис талқин зарурати» деб ўзгартдик.

15 октябр. Хизмат хоналаримиз таъмирланаётганлиги учун, бир неча кундирки, Рустам

Мусурмон ўтирадиган хонада ишляпман. Столнинг усти, ғаладонлар, тортмалар шоир ва шоираларнинг шеърлари билан тўлиб-тошиб кетган. Уйлаб кўрсам, бир йилда бизга камида беш-олти юз муаллиф шеър олиб келади. Уларнинг ҳаммасини эълон қилиш учун газета саҳифаларини фақат шеър билан тўлдириш керак. Бунинг сира иложи йўқ.

Бугун эрталабдан то тушликка қадар саккиз киши шеър олиб келди. Албатта, шеър шундоқ ҳам кўп, деб уларни қайтариш одобдан эмас. Аммо шу саккиз кишидан биттаси мақола олиб келмагани таажжубланарли. Кейинги пайтларда «Адиб ва жамият», «Публицист ўйлари», «Муҳокама учун мавзу», «Ўзбеклар ва дунё», «Биз киммиз?» каби муҳим рўкнларимиз кам кўринмоқда.

19 октябр. Тил байрами яқинлашиб қолди. Ҳар йили шу муносабат билан газетада олимлар, мутахассисларнинг мақолаларини эълон қиламиз. Бу йил, муаллифларимиз, негадир, унча ташаббус кўрсатишмади. Тилимизнинг равнақи билан боғлиқ жиддий мақолалар эълон қила олмадик. Ҳолбуки, муаммолар етарли. «Давлат тили тўғрисида»ги қонунимизнинг кўпгина талаблари амалда бажарилмаяпти. Кеча Дўрмонга қайтаётиб, метрога ўтирдим. Ё тавба, вагон ичидаги сон-саноксиз реклама эълонлари ичида ўзбекча ёзилган бирорта сўзни ҳам учратмадим.

Хаёлимга тилимизнинг аянчли аҳволи тўғрисида тинимсиз бонг урганимиз – тўқсонинчи йилларнинг бошидаги бир воқеа келади. Ушанда газетанинг деярли ҳар бир сониди ўзбек тилининг нуфузини ошириш, уни расман давлат тили деб эълон қилиш зарурлиги тўғрисида ёзар эдик. Бизнинг бу жўшқин чиқишларимиз кўпларга ёқмасди. Улар турли йўллар билан газетанинг шаштини қайтаришга ҳаракат қилишарди. Шундай ҳаракатлардан бирини қўшни «Правда Востока» газетасида кўрганмиз. Мана, улар нима деб ёзишганди ўшанда: **«Допустим, русский милиционер задержал русского нарушителя правил дорожного движения. Что же, он должен составить протокол на узбекском языке? Представим, что человек – в жизни всякое бывает – несколько перебрал спиртного, его забирают куда следует и составляют протокол. Навряд ли попавшему в такой переплет обеспечить перевод содержания протокола. Не вызывать же переводчиков ночью...»**

Эчкига жон, қассобга ёғ қайғуси, деганлари шу эмасми?!

22 октябр. Журналистикада «Мавзуга қайтиб...» деган рўкн ниҳоятда муҳим. Бунинг боиси шуки, у ёки бу мақолада кўтарилган муаммо қандай ҳал бўлганидан қатъи назар, унга орадан маълум бир муддатдан сўнг қайтиш жуда ўринли бўлади. Айтайлик, сиз қўшма корхона очган тадбиркор ёки ташландиқ ерларни ўзлаштириб, мўл ҳосил олаётган фермер тўғрисида очерк ёки таҳлилий мақола ёздингиз. У газеталардан бирида эълон қилинди. Орадан беш-олти йил ўтиб, йўлингиз яна тушса, бир қизиқиб кўрсангиз дейман-да. Қаҳрамонингизнинг ишлари ҳамон яхшими, режалари тўла амалга ошдимми ё бошқа бир ҳолатми? Буни билиш жуда ҳам муҳим.

Бундан роса ўн йил аввал менинг ўзим бир тадбиркор ҳақида телевидение орқали чиқиш қилгандим. У ўшанда қўшма корхона ташкил этиб, аҳоли учун зарур бўлган кундалик эҳтиёж товарлари ишлаб чиқаришни йўлга қўяётган, яхши режалар тузаётган эди. Яқинда ўша тадбиркорни ишлаб чиқаришга мутлақо алоқаси бўлмаган бир жойда, аниқроғи, улгуржи савдо бозорида учратиб қолдим. Йўқ, бўлмабди. Иши чаппасидан кетибди. «Туман ҳокими ўзига яқин бир кишини менга шерик қилиб қўйди. Ҳисоб-китобимиз чалкашиб кетди. Бир йил ўтар-ўтмас, йиғиштирдим. Бозорда тирикчилик қилиб юрибман», дейди афсусланиб. Ёзаман деган журналистга бундан ортиқ мавзу борми?!

Ўтган йили газетада «Йўл маданияти» сарлавҳали мақолам эълон қилинди. Мамлакатимиз йўллари тобора равон ва чиройли, жаҳон андозаларига мос бўлиб бораётибди, мисли

кўрилмаган қурилишлар амалга оширилмоқда. Аммо кўп йўлларнинг, масалан темир йўлларнинг икки тарафи турли чиқиндилар билан тўлиб-тошиб ётгани кишини ранжитади. Йўл бўйида жойлашган савдо шохобчаларида хизмат кўрсатиш даражаси жуда ҳам паст. Афсуски, мақолага шу камчиликларни тузатиши лозим бўлган ташкилотларнинг бирортасидан ҳам жавоб келмади. Хўш, журналист тадқиқотини шу ерда тўхтатиб қўйиш керакми? Йўқ, уни албатта давом эттириш зарур.

26 октябр. Газетанинг бугунги сониди Шуҳрат Ризаевнинг Миллий академик театримиз фаолиятига доир йирик тадқиқот мақоласи эълон қилинди. Санъатшуносларимиз орасида театрларимизнинг бугунги ҳолатини профессионал даражада таҳлил қилиб, мақола ёза оладиганлари, афсуски, жуда кам. Бу мавзуда таҳририятга келаётган мақолаларнинг кўпи саёз ва умумий мулоҳазалардан иборатлиги учун ҳам қайтарилади. Масалан, бундай мақолаларда «Фалон театрда фалон спектакл премераси бўлиб ўтди. Асосий ролларни фалончи-фалончилар ижро этишди, дейилади-да, бош ролларни ижро этган актёр ва актрисаларнинг номлари келтирилиб, «улар ўз қаҳрамонларининг ички дунёсини ўзига хос тарзда очиб бердилар», деган хулосага келдилар. Савол туғилади – қаҳрамонларнинг ички дунёси қандай экан, уларнинг ҳаётдаги бошқа одамлардан фарқи нимада, «ўзига хос тарзда очиб бериш» деганда қандай ўзига хослик кўзда тутилмоқда?

Газетхонни мана шу саволлар қизиқтиради. Шу саволларнинг жавоби очиб берилса, мақола қизиқарли чиқади. Шуҳрат Ризаевнинг тадқиқоти тилининг ширадорлиги, таҳлилнинг чуқур ва холислиги билан ҳам кўпчиликнинг эътиборини тортди.

Шу сонда эълон қилинган Рисолат Ҳайдарованинг «Эски «Безгакшамол» ҳақида янги гаплар» сарлавҳали мақоласига эътибор беринг. Бу ҳам, юқорида айтганимиздек, мавзуга қайтишнинг янги бир кўриниши.

30 октябр. Бугун Миллий университетимизнинг журналистика факултетида бўлиб, учинчи босқич талабалари билан суҳбатлашдим. Мақсад – таҳририятимизда ташкил этилган «Маҳорат мактаби»га янги тингловчилар танлаш. Тасаввур шундайки, кўплар ўқишнинг деярли ярми ортда қолган бўлишига қарамай, бугунги журналистика, унинг муаммолари, журналист масъулияти ва бурчи тўғрисида аниқ-равшан тасаввурга эга эмас. Бу ҳам майли, кўплари ҳали-ҳануз қўлга қалам олиб, бирорта ахборот ҳам ёзишмаган. «Ёзиб турасизларми?», деб сўрасам: «Ҳа, шеърларимиз чиққан, ҳикоялар машқ қиламиз», дегандай бўлишди. Мен уларга қараб: «Мана шу залда ҳозир йигирма-ўттиз киши ўтирибсизлар. Ҳадемай, дипломли мутахассислар бўлиб етишасизлар. Аммо, бор гап шуки, ораларингиздан кўпи билан тўрт-бешта маҳоратли журналист етишиб чиқса, мен хурсанд бўлардим», дедим. Менинг бу гапим, гарчи анча аччиқ бўлса-да, эътирозга учрамади. Чунки, аҳволнинг қандайлигини, ким нима мақсадда ўқиётганлигини улар ҳам мен каби тушуниб туришибди, деб ўйлайман.

2 ноябр. Газетамизнинг бугунги сониди устоз Озод Шарафиддиновга бағишланган хотиралар китобининг тақдимот маросимидан ёзилган ахборот босилиб чиқди. Шу маросимда қатнашар эканман, сўзга чиққан ўн беш кишининг нутқини диққат билан эшитдим. Уларнинг ҳаммаси Озод акани адабиёт майдонидагина эмас, ҳаётда ҳам қаҳрамон бўлганлигини таъкидлашди. Дарҳақиқат, устоз ўзининг ҳалол меҳнати, фидокорлиги, холис ва ҳаққонийлиги, сўзида собитлиги билан миллатнинг ғурурига айланди. Олимнинг қизи Мухаббат Шарафиддинова келтирган баъзи рақамлар кишини ҳайратга солади – домла узоқ йиллар давомида бадиий таржима билан шуғулланган. Икки юзга яқин асарни маҳорат билан ўзбек тилига ўгирган. Бунга қарангки, ана шу таржималарнинг аксариятини Озод ака шафқатсиз дард билан олишиб ётган, ўлим шарпаси шу яқин атрофда кезиб юрган бир пайтда қилган эканлар. Бу қаҳрамонлик эмасми?!

5 ноябр. Шанба ва якшанба кунлари Дўрмонда таҳририятга келган бир даста хат-хабарларни, фаол муаллифларимизнинг мақолаларини, шоирларнинг шеърларини ўқиб чиқдим.

Мени таажжубга солган бир нарса – аксарият ёш шоирларимиз... ўлим ҳақида ёза бошладилар. «Сиз Ҳайёмнинг майига ошно, Мен Машрабнинг дорини суйдим», деб ёзади шоира қизларимиздан бири. Унинг мана бу сатри кишини хавотирга солади: «Йигирмамда тупроқ бўлгим келаётир...»

Шоир Сирожиддин Саййиднинг айтишича, Андрей Вознесенский Пастернакка шеър олиб борганида, бу улуғ ижодкор: «Ўлим ҳақида гапириш шеър ва қўшиқда башоратдай янграйди», деган экан. Шу гап ёдимга тушдию ҳаётлик чоғларида ўлим ҳақида кўп ёзган ва куйлаган Шавкат Раҳмон, Муҳаммад Юсуф («Ўлим нима? Бу ҳам битта сайр, она, Ўғлинг қаро ерга кетди, хайр она!), Равшан Файз, Охунжон Мадалиев, Дилнур Қодиржоноваларни эсладим. Дарвоқе, Дилнур ўлимидан бир муддат аввал Андижонда концерт берганида, оқсоқол бир киши саҳнага кўтарилиб, санъаткорни дуо қилган ва ундан... ўлим ҳақидаги қўшиғини, иложи бўлса, бошқа куйламаслигини илтимос қилган экан...

Ҳадисларда: «Ўлимни ўйланглар, аммо уни ҳавас қилманглар, дейилган». Нақадар чуқур гап!

Кечқурун уйда муаллифларнинг қўлёзмаларини ўқиб ўтириб, қуйидаги дуо ва мақолларни ён дафтаримга кўчириб олдим.

«Кампир набирасини койиди: «**Ҳа, тўйгинангни кўрайин-а ман сани-я**», «**Сени қараб тур, эрга текканигда ёр-ёр айтиб бир йиғлатмасамми...**», «**Оғзимдаги – омонат, чайнаганим ўзимники**», «**Оғзимда тишим йўқ, суяк билан ишим йўқ**», «**Иштаҳам карнай, қорним сурнай...**»

Иккита забардаст ўғли урушга кетиб қайтмаган жабрдийда Унсин кампир ёшлигимизда бировни енгил койимоқчи бўлса, «**Ҳа, ўликкинангни кўрайин-а**», дерди. Бу гап хотирамга муҳрланиб қолган. Ўшанда, Унсин ачадан ҳеч ким хафа бўлмасди. Чунки, бу гапнинг тағзамирида асли ёмон ният йўқлигини ҳамма биларди. Замон ўзгариб, койишлар ҳам бошқача бўлиб кетди: «**Ҳой, бой бўлгур, уйинг буғдойга тўлгур, тўйингда ош етмай қолгур...**» ва ҳоказолар.

Таҳририятга келган ҳикоядан: «**Бу одам қиёматда ҳам ўзини ўйлайди, ўша жойда биров бир қултум сув сўраса: «Акажон, аввал нархини келишайлик, дейди».**

ХІХ. БИР ИЛЛАТ УРЧИДИКИМ...

6 ноябр. Газетачиликда нималар бўлмайди, дейсиз. Кейинги пайтларда кўчирмакашлик деган бир иллат чунонан урчидики, тавба деб ёқа ушлагингиз келади. Ёш-ёш ҳаваскор бошловчилар бошқа бир муаллифларнинг бус-бутун ҳикояси, шеъри ёки мақоласини «ўзлаштириб», яъниким, у ер – бу ерини ўзгартириб, ўз номларидан эълон қилмоқдалар. Плагиатлик айб бўлмай қолди.

Мана шундай хунук воқеалардан бири тўғрисида андижонлик бир мухлисимиз бизга мактуб йўллаган. Ундан кўриниб турибдики, ёши бир жойга бориб қолган бир муаллиф Мирзо Ғолибдек буюк ватандошимиз қаламига мансуб «Эмасман» сарлавҳали ғазални ўз номидан Фарғона вилоятининг Бувайда туманида чоп этилаётган «Овоза» газетасида эълон қилдирган. Бу мактубнинг таҳририятга келганига анча бўлди. Одатда, бундай фактга нисбатан бефарқ бўлмаслигимиз керак. Аммо кўчирмакашликнинг ёши саксондан ошиб кетган бўлсачи? Ўйлаб-ўйлаб, охири у кишини оғзаки огоҳлантиришга қарор қилдик...

8 ноябр. Йил яқунланишига ҳам оз қолди. Ҳар йили куз ўрталарига келиб муҳаррирларнинг «пайтавасига қурт тушади». Обуна ташкил этиш учун тинимсиз югуриб-елиш керак. Вилоятларда унча-мунча муҳаррирнинг гапи ўтмайди, чунки маҳаллий газеталарнинг ташвиши етарли. Шунга қарамай ҳаракат қилиш керак.

Бугунги муҳаррир яхши ижодкор бўлиш билан бирга, яхшигина ташкилотчи, нотик ҳам бўлиши керак. Учрашувларда, расмий маросимларда газетанинг ўзига хос хусусиятини, бошқа нашрлардан фарқли томонларини ишонарли тарзда кўрсатиб бериши лозим бўлади. Бу борада мен юмор имкониятларидан самарали фойдаланаман. Қайси мавзуда бўлмасин, деярли барча маърузаларимни обуна билан боғлайман. Бусиз иш битмайди. Бундан бир неча йиллар аввал обуна тўғрисида латифалар туркумини ҳам тўқиганман. Улардан бири: «Тошкент – Бухоро» йўналишида ҳаракат қилаётган поезд белгиланган пайтда манзилга етиб борибди, аммо тўхтамай, орқага тисарила бошлабди. Кейин яна олдинга, яна орқага... Бу ҳол бир неча бор такрорлангандан кейин, поезд радиоси эълон қилибди: «Ҳурматли йўловчилар, поезд бошлиғи ўқиётган адабиёт газетаси йўқолиб қолди, топилмагунча ҳеч ким жойидан қимирламаслигини илтимос қиламиз...».

10 ноябр. Фарғонада Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг 60 йиллигини нишонладик. Одатимга кўра, сафар чоғи обуна билан жиддий шуғулландим. Бу гал ҳам Қўқон, Марғилон, Фарғона ва Олтиариқдаги учрашувлар адабиёт газетаси тарғиботига айланиб кетди. «Анвар Обиджон эришаётган ютуқларнинг бош сабабларидан бири шундаки,— дедим жиддий оҳангда,— у «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»газетасини доимий равишда ўқиб боради, вақтида обуна бўлади. Ораларингизда халқ шоири бўлиш орзусида юрганлар бўлса, зудлик билан обунани расмийлаштиришин...».

13 ноябр. Бундан уч-тўрт ой аввал никоҳ кечаларидан бирида қатнашиб, «**ЗАГС мудираси ЗАГСдан ўтганми?**» сарлавҳали мақола ёзган эдим. Сарлавҳа мақола руҳига жуда мос эди. Аммо, газетани саҳифалаётганимизда «**Никоҳни қайд этиш – у қандай бўлиши керак?**» деб ўзгартирдик. Баъзи никоҳ кечаларида ҳали турмуш қуриб-қурмаган, оила нима эканлигини билиб-билмаган ёш сингилчаларимиз Адлия вазирлиги номидан ваъзхонлик қилиб, ёшларга насиҳат қилишади. Бугун ҳам худди шундай бўлди. Ўшанда, сарлавҳани ўзгартирмасам бўлар экан...

16 ноябр. Бугун таҳририят аъзоларининг умумий йиғилишини ўтказдик. Очиғи, мажлис қилишга унча тоқатим қолмаган. Битта оддий йиғилишнинг ўзи, агар унда ўн киши қатнашса,

ўн иш соатини ейди. Ўзим шунчаки қатнашиб қўйишим шарт бўлган баъзи йиғилишларга бориб келсам, ўша куни камида битта мақолам ёзилмай қолади. Афсуски, турли йиғинлар, давра суҳбатлари, медиа-форумлар, танловлар, юбилей кечалари, учрашувлар тобора кўпайиб бормоқда. Бундай тадбирларнинг ҳар учтасидан бирига қатнашаман десангиз ҳам вақтингиз етмайди. «Охиригача ўтиришингиз шарт эмас, бошланишида бир кўриниб қўйсангиз, бас», дейишади илтимос қилиб. Бир кўриниб қўйиш учун ҳам вақт керак.

Шу тўғрида «Мажлисга марҳамат!» деган мақола ёздим, аммо у... ўзимдан ўтмади.

Бугунги мажлисда газетамизнинг кейинги бир-икки ой ичидаги фаолиятини, эълон қилинган мақолаларни, ютуқ-камчиликларимизни, йилни яқунлаш муаммоларини қизгин муҳокама қилдик. «Қизгин» деган сўзни ишлатганимнинг боиси – муҳокама чоғи таҳририятда ишлаётган ёш ҳамкасбларимизнинг суствлиги, тажрибасизлиги, ишга совуққонлиги ошкора айтиб ўтилди. Албатта, ишга қизиқмаётган кишини зўрлаб қизиқтириб бўлмайди, яхши ёза олмаётган журналист изланмаса, ўз-ўзидан зўр ёзадиган бўлиб қолмайди. Бунинг учун, аввало ҳаракат қилиш керак. Эринчоқлик – журналист кириши мутлақо маън этилган кўча. Шу тўғрида гапирар экан, Гулчеҳра Умарова бирданига жўшиб кетди. Муаммони тўғри қўяётгани учун, унинг шаштини қайтармадим.

Ёшлар билан ишлаш масаласида фикрим шуки, биз ҳам ўз вақтида ёш, бошловчи журналист бўлганмиз. Битта хабарни беш-олти мартадан қайта ёзиб, дакки эшитиб, аранг бўлим мудиридан ўтказганмиз. Мажлисларда қизарган пайтларимиз кўп бўлган. Эндиликда эса, ёзиш имконияти қанчалар кенгайгани, ёшларга катта имкониятлар берилаётгани сари, улар эринчоқлик ва дангасалик касалига мубтало бўлмоқдалар.

17 ноябр. Эрталабки наҳор ошлар ҳам бор бўлсин-да. Мана, бир ҳафтаки, ҳар тонг ошдан чиқиб, соат етти бўлиб-бўлмай ишхонага келаман ва... компьютер қаршисига ўтираман. Шу ҳафта ичида тўртта йирик мақолани ёзиб тугатдим. Ушбу китобнинг юз саҳифасини қайта таҳрирдан чиқардим. Ижодкор учун эрта туришнинг афзал томонлари кўп.

Наҳорги ош маросими тўғрисида матбуотда кўп ёзилган, тўқсонинчи йилларнинг бошида ўзимизда ҳам Нурали Қобулнинг «Ошга сиғиниш» сарлавҳали мақоласи эълон қилинган. Бундан беш-олти йил аввал шаҳар ҳокимининг эрталабки ошларни соат еттидан эрта бошламаслик тўғрисидаги кўрсатмаси чиқди. Аммо бундан ҳеч қандай наф бўлмади. Ижодкор дўстларимиздан бири айна ёзда тўй бошлаб, наҳор ошни соат еттига белгилаб, таклифнома тарқатди, бироқ ошхўрлар таклифномада кўрсатилган вақтдан бир соат – бир ярим соат аввал, ошнинг гуручи энди солинаётган пайтда келиб ўтириб олишди. Бундан чиқадиган хулоса шуки, йиллар давомида шаклланган, не-не синовлардан ўтган, одамларнинг қон-қонига сингиб кетган бирор бир удум ёки тамойилни ўзгартириш осон иш эмас. Бундай ислоҳотларни жуда чуқур ўйлаб бошлаш керак.

Назаримда, эрталабки маросимнинг маъноси шунчаки таом ейиш эмас. Унинг фойдали томонлари ҳам бор. Менинг ўзим бундай маросимларда қатнашар эканман, кўплаб муаллифларимиз билан гаплашиб оламан, кимдандир зарур бир мавзуда мақола ёзиб беришни илтимос қиламан, кимгадир мақола ёки шеъри нега чиқмаганлигини тушунтираман. Ош пайти газетамизда эълон қилинаётган мақолалар тўғрисида танқидий мулоҳазаларни эшитишга ҳам тўғри келади. Буларнинг ҳаммаси муҳаррир (журналист) учун жуда ҳам муҳим. Аммо...

Наҳор ошнинг салбий томонлари ҳам бор. Ухлаб қолмай, деб кечаси билан жонсарак бўлиб чиқасиз. Бир-икки марта уйғониб, соатга қарайсиз, бу билан бошқаларнинг ҳаловатини бузасиз. Бу ҳам майли, кейинги пайтларда баъзи ошлар бироз бошқача тус олмоқда. «Фалончининг тўйида дастурхон тўкин бўлди, ош ширин бўлган экан, мазза қилиб едик», эмас, «Фалончининг ошига шунча минг одам келди, фалончи-фалончиевлар ҳам келишди, ёнида туришди...» қабилидаги гаплар кўпроқ қулоққа чалина бошлади. Бу ҳам майли, «Кеча Фалончиевнинг тўйига фалончи-фалончиевлар келиб, анча ўтириб кетишган эди, қаранг, бугун

кўринишмади, тепада бир гап борми, дейман-да», деган совуқ мулоҳазага нима дейсиз?

Мен учун эрта туриб, ошга келиш қийин иш эмас, аммо неча юзлаб одамлар гуррас-гуррас ошга кириб-чиқиб турган бир вазиятда салом беришим ёки кўришиб ўтишим зарур бўлган бир кишини кўрмай қолсам борми, тамом, ишнинг пачаваси чиқди, деяверинг. «Ие, бу дейман, муҳаррир укамиз бизга тескари қараб ўтдилар-ку, ишқилиб тинчликмикин...». Бундай иштибоҳдан кейин шу муаллифнинг бирор нарчасини навбатдан ташқари эълон қилмагунингизча қутулмайсиз. Яна бир муаммо – ошга, тўй базмларига борсангиз, таниш-билишларнинг ҳаммасиникига боринг, биттасида кўришиб, иккинчисида кўринмасангиз – бу ҳам ташвиш.

Кўряпсизки, ош ейиш ҳам осон иш эмас.

20 ноябр. Обуна мавсуми бошланди. Ҳамма вилоятларга бориш, учрашувлар ўтказиш, мутасаддилар билан гаплашиш керак. Муаммо шундаки, ҳар бир вилоятда ўртача 50 – 60 номда газета-журналлар чоп этилади. Биргина халқ таълими вазирлиги муассислигида чоп этилаётган нашрларнинг сони ўндан ортиқ. Бунга қўшимча, хусусий нашрлар тобора кўпайиб бормоқда. Демакки, ҳар бир муассис ўзининг нашрига обуна тўплайди. Бундай шароитда бизга жуда ҳам оғир. Ягона йўл – газетани мазмунли ва ҳар жиҳатдан қизиқарли қилиб чиқариш. Шундай дейману, бу ҳам муаммони ҳал этмаслигини кўриб турибман. Яқинда Фарғона вилоятида бўлганимда, ҳамкасбларимиздан бири обуна хусусида бир гап айтиб қолди: «Баъзи тадбиркорлар хусусий газета чиқара бошлайди ва вилоят ташкилотларидан бирининг раҳбари олдига бориб: «Ака, газетамизнинг бир йиллик обуна баҳоси 12 минг сўм, борди-ю 100 нусха обуна бўлиб, ҳисоб-рақамимизга пул тушириб берсангиз, озгина қайтими ҳам бўлади», дейди...». Ана холос!

28-29 ноябр. Икки кун давомида Тошкент вилоятининг Қибрай, Янгийўл, Бўка туманларида, Чирчиқ шаҳрида бўлиб, вилоят мактаблари ўқитувчилари билан учрашдим. Газетамиз вилоятнинг баъзи туманларига деярли бормаслигига амин бўлдим. Баъзи ўқитувчилар «Биз адабиёт газетасини ўқишни истаймиз, аммо бизга бошқа газеталарни тавсия қилишадими», деб рўйи-рост гапиришди.

Учрашувлар чоғи ўқитувчилар бир овоздан дарсликларда турли чалкашликлар мавжудлигини айтишди, мисоллар келтиришди. Битта ўқитувчи: «Дарслик ёзаётган муаллифлар орасида оддий ўқитувчилар ҳам бўлиши керак», деган таклифни ўртага ташлади. Бу фикрга мен ҳам қўшилдим. Мактабда узоқ йиллар ишлаб, катта тажриба тўплаган педагогларни бу ишга янада фаол жалб этиш керак.

1 декабр. Журналист учун хизмат командировкаларида, дўст-қадрдонлар билан саёҳатга чиқиб, юрт кезиш, авваллари кўрмаган жойларни кўриш, янги суҳбатдошлар билан мулоқотда бўлиш катта аҳамиятга эга. Бир жойда мудом ўтириш, деярли бир хил кун тартиби, бир хил суҳбатдошлар, бир хил мавзу бора-бора фикр чўғини пасайтиради. Ҳақиқий ижодкор ҳар қандай кутилмаган ҳолатдан, нохуш вазиятдан бемалол чиқиб кетади ва... фойда ҳам қилади. Довонда машина бузилиб қолиши ҳеч гап эмас, поездда ёки меҳмонхонада тўнка табиат бир киши билан шерик бўлиб қолсангиз, эрталабгача тоқат қилишга тўғри келади. Ўзингиз унча истамай борган зиёфатда кайфи тароқ бир «мухлис» ёнингизга ўтириб олиб, кайфиятингизни эговлай бошлайди. Туриб кетишнинг иложи йўқ, чунки сизга илтифот қилапти. Ижодкор шундай ҳолатлардан ҳам ўринли фойдаланиши, ён дафтарида бир нималарни қоралаб қўйиши керак бўлади.

Бошқа кўп ҳамкасбларим қатори, мен ҳам саёҳатга чиқишни хуш кўраман. Журналистикада нималаргадир эришган бўлсам, бу муваффақиятимда сайру саёҳатлар чоғи кўрган-

кечирганларим, эшитган-уққанларим, кейинчалик дўстлашиб кетган қадрдонларимнинг ҳам ҳиссаси бор, албатта.

Бир йили Шавкат Раҳмон, Турсунбой Адашбоев ва мен Арслонбобга саёҳат қилдик. Турсунбой аканинг «Арслонбоб шаршараси» номли китобида тасвирланган сўлим табиат манзараларини, чунончи ўша машҳур шаршарани кўзим билан кўрдим. Ўрмон хўжалигида ишлайдиган, адабиётга, шеърятга меҳр қўйган инсонлар билан танишдик. Ўшанда Шавкат бутунлай бошқача, кўзларида бошқача бир нур, ифода билан шеърлар ўқигани, қуёш тоғлар орасидан қандай мўралашини кўриш учун туни билан мижжа қоқмай ўтиргани ёдимда қолган. Яна бир гал Саъдулла Сиёев билан бирга Ангрен тоғларига бориб, чўпонларнинг ўтовида тунаб қолдик. Ярим кечагача ой нурида ҳангомалашиб ўтирдик. Мезбонлардан бири инс-жинсларга ишора қилиб, тоғда кечаси юриб бўлмаслигини тайинлади. Ҳаммамиз ўтирган жойимизда, устимизга қалин кўрпа ёпиб ухлаб қолдик. Бир вақт ғалати, тушуниб бўлмайдиган овозларни эшитгандай бўлдим. Аввалига эътибор бермай, кўзимни маҳкам юмиб, ётавердим. Овозлар тобора яқинроқдан эшитила бошлади. Кўрпанинг бир чеккасини кўтариб, аста қарасам, ёпирай, бир гуруҳ алвастию ажиналар биз ётган томонга қараб, тоғнинг тепасидан тушиб келаётибди. Ўтакам ёрилаёзди. Ёшлигимда жин чалган одам тузалмайди, деган гапларни кўп эшитганман. Яна эшитганим (буни менга қишлоғимиздаги бир майхўр шинаванда аста қулоғимга шипшиб қўйган) жин, алвасти ароқ ичган одамдан сал нари юрар экан. Шу гап ёдимга тушиб, йиғиштирилмаган дастурхон четида думалаб ётган шишанинг оғзини очиб, бир қултум ароқ сабил қолгурни симириб юбордим. Сал дадиллашиб, қарасам, алвастилар парво ҳам қилмай, тобора яқинлашиб келишяпти. Нима бўлса бўлди, дедим-да, уларга тикилиброк қарадим. Баланд тепаликдаги илон изи сўқмоқдан уч-тўртта эшакда кампирлар тушиб келишяпти. Биттасининг қўлида чирманда. Тиринг-тиринг қилиб, ёр-ёр айтаяпти. Шерикларимни уйғотдим. Билсак, кампирлар тепаликнинг нариги ёғидан бу ёққа келин тушириб келишаётган экан...

1988 йили Мурод Абдуллаев иккимиз метеостанциянинг махсус вертолётда Сергели аэродромидан кўтарилиб, Зомин тоғлари устидан учиб ўтиб, Панжакентни ўнгда қолдириб, «Ҳафт кўл» — етти кўлни осмондан туриб томоша қилдик. Бизга бу кўллар билан боғлиқ «Етти қиз афсонаси»ни айтиб беришди. Китобга кўниб, бироз дам олгач, Мироқи сув омбори томонга қараб учдик, Тўпаланг сув омборини оби ҳаёт билан таъминлайдиган ирмоқларга, Ҳисор тоғининг юксак чўққиларига суқланиб қарадик ва ниҳоят, Сариосиё аэродромига келиб қўндик. Кутилмаганда вертолётни бир гуруҳ тоғликлар ўраб олишди. Улар учувчидан ўзлари ва юқларини тоққа элтиб қўйишни илтимос қила бошлашди. Бу ерда қурилаётган сув омбори туфайли от ва эшак билан кўтариладиган йўллар ёпилиб қолган экан. Учувчи вертолёт об-ҳавони кузатишга мослаштирилганлиги боис, оғир юк кўтара олмаслигини уларга аранг тушунтирди. Қайтишда Бойсун, Сангардак, Хонжизза тоғликлари, Осмонтолош ва Хўжапирёр чўққилари ёнидан учиб ўтиб, Зарафшон ва Қашқадарё ирмоқлари сув оладиган Северцев музлигида жойлашган об-ҳавони кузатиш станциясига қўндик, бу ерда илмий кузатув ишлари олиб бораётган ёш мутахассислар билан суҳбатлашдик.

Бу саёҳатимизга роса йигирма йил бўлди, аммо бугун ҳам бирор бир мақоламда тоғлар ҳақида гап кетгудек бўлса, Арслонбоб шаршараси, ярим тунда чирманда чалиб, эшакда келин тушириб келаётган кампирлар, Осмонтолош чўққисидан ўтганимиз, етти қиз афсонаси кўз ўнгимда тиниқ-равшан гавдаланади.

Яна бир гал журналистика факультетида бизга сабоқ берган устозларимиз Сайди Умиров, Бойбўта Дўстқораев, Маҳмуд Сатторов ҳамда касбдошимиз Фуломхон Ғафуров билан Қашқадарёнинг Чироқчи туманига бордик. Бойбўта ака таваллудининг эллик йиллигини нишонлаш баҳонасида ажойиб учрашувлар, ҳазил-мутойибали давра суҳбатлари бўлди, аския пайровлари, ҳангомалар авжига чиқди. Қўшни туманларга ўтдик, дўст-қадрдонларни йўқладик, машҳур Чияли бозорини айланиб, нарх-навога қизиқдик. Тўйларда қатнашиб,

кўпкари томоша қилдик. Ёши улуғ оқсоқоллар, бахшилар, кайвонилар билан бўлган мулоқотларимиздан олам-олам завқ олдик.

Сафаримизнинг учинчи куни мезбонлардан бири шу учрашувлар баҳона умрининг охиригача кадрдонимиз бўлиб қолган Шодмон ака Ҳожиёв бизларни... қийғос гулга кирган бедазорга бошлади. Даланинг четига кигиз тўшаб, кўрпача ёзиб, болишларни ўмовга тортиб шунақа роҳат қилдикки, буни сўз билан ифода қилиш қийин. Тасаввур қилинг поёни уфққача бориб етган бедазордан бир эмас, икки эмас, элликта, балки юзта бедананинг ёқимли овози эшитилиб турибди. Бирининг овози иккинчисиникига ўхшамайди. Бири тин олса, бошқаси бошлайди. Худди овоз танлови бўлаётгандай. Умримда биринчи марта одам бедана овозига маст бўлишини кўрдим. Ўнта, йигирматтаси тўхтовсиз сайраб турса, бири иккинчисидан ошириб нола қилса, ҳар қандоқ кишининг ҳам кўнгли тўлиб кетар экан. Аммо бу оҳ-нолаларни тушунмаймиз, овозларидан завқ оламиз холос. Тушунганимизда эди, бу овозлар ошиқларнинг бир-бирларига дил рози, муҳаббат изҳори эканлигини, шубҳасиз, англаб етган бўлардик. Муболаға қилаётганим йўқ, ёшлигимда кўп бор гувоҳ бўлганман (сиз ҳам билсангиз керак) - бедана овловчилар бедазорнинг бир четига тўр ёзиб, ўзлари сал берироққа узала тушиб, қамишдан ясаган ҳуштакларида урғочи какликнинг овозини қилиб, эркак какликларни жунбушга келтиришади. Бечоралар бу ерларда ногаҳонда пайдо бўлиб қолган нотаниш какликнинг овозига маҳлиё бўлиб, ўзларини ажал тўрига урадилар. Шу йўсинда тутилган какликларнинг кўзига кўп бор тикилганман. Раҳматли Солиной тоғам бу ишнинг роса устаси эди. Бир гал, раҳмим келиб, биттасини... қўйиб юборганим ҳали-ҳали ёдимда. Чунки у пайтлари ўзим ҳам бўйдоқ эдим, қўшни қишлоққа қатнаб ўқирдик, йўлларда, тўй-томошаларда бирорта нотаниш «какликкойим» учраб қолса, бепарво ўтиб кетмасдик. Шу сабабли макиён овозини эшитиб бедазор томон парвоз қилган какликларни сўйиб, қозонга солавериш адолатдан эмас, деган хулосага келганман ўшанда. Тоғам: «Эҳ лапашанг, учуриб юборибсан-да», деганлар холос, ўртоқларим бўлса менинг бу фалсафамдан узоқ вақт кулиб юришган.

Чироқчидаги бедазорда беданалар овозига маҳлиё бўлиб ўтирар эканмиз... қўшиқ бошлаб юборганимни ўзим ҳам сезмай қолдим. «Э яшанг-е» деган овозлардан ўзимга келсам, раҳматли Тўхтавой чирмандакаш қишлоғимиздаги тўйларда айтадиган: «Оқ эди билақларим, кўп эди тилақларим, етти қат ер остида чириди суюқларимни...» айтаяпман. Ундан кейин «Беқасам тўнлар кийиб...» га ўтдим. Уйғун домланинг «Авваламбор севмагил эди, ўзингни ҳам мени ҳам қийнаб», деб бошланувчи машҳур қўшиғини куйладим. Ўшда ўқиб юрган кезларим, бу қўшиқни Бобур номидаги театр сахнасида кўп бор ижро этганман. Ана ундан кейин раҳматли Абдуфаттоҳ бува, энди эса ҳофиз Умаржон акам айтиб юрадиган «Ёзи ва Зебо» достонига ўтдим: «Ҳақ-о, ёр айланай, бориб айтинг қизни боққан лолага, ҳайдаворсин қиз болани подага...». Раҳматли онам хиргойи қиладиган бир қўшиқ бўларди. Уни ўтган асрнинг ўттинчи йилларида, ўртаҳоллар қулоқ қилиниб, колхоз тузиш бошланган кезлари ёш келинчаклар тўқишган. Тўла матни ёдимда эмас, аммо бу нола Қодир Мавлон исми бемехр раҳбарга бағишланган исён эди. У ёш келинчакларни аямай далага ҳайдайди, тонг қоронғусидан то оқшомгача тиндирмай ишлатади, режани бажармаганларни даладан чиқармайди. «Қамчисидан қон томади Қодир Мавлон, қодир эгам ёш жонимни сақла омон. Қаранг қаранг, ёнимиздан кимдир ўтди, Қодир Мавлон қамчининг зулми ўтди...»

Шу ерга келганимда кўзимни очиб қарасам, Фуломхон хўнг-хўнг йиғлаб ўтирибди, бошқалар маҳзун. Ўзимнинг ҳам кўзларим жикқа ёш. Ишонинг, буларни ўқиётган китобингиз қизиқарли бўлиши учун ёзаётганим йўқ, ўшанда мен беданалар овозига маст бўлиб, бу ёруғ дунёни бир мунча вақт унутган эканман.

Ҳали-ҳали шу уч кунлик сафар таъсирида юраман. Шодмон ака билан яқин-яқингача бордик-келдик қилиб юрдик. Ҳар гал Қашқадарёга борганимда яккабоғлик Абдусалимни, Чироқчининг Оқ тўнли қишлоғида яшайдиган Шодмон Ҳожиёвни, албатта, йўқлайман. Лекин, бедазор ёқасида айтган ўша қўшиқларимни кейинчалик бирор жойда, қаттиқ туриб илтимос

қилишганида ҳам такрорлай олмадим.

2003 йили эди. Якшанба куни кечги пайт Шодмон ака қўнғироқ қилиб қолди. «Тошкентдаман, вақтингиз бўлса, бир гурунглашайлик», деди. Дарҳол уйга таклиф қилдим. Иккаламиз камтарин дастурхон атрофида анча вақт гурунглашиб ўтирдик. Тошкентга ҳамиша зарур бир иш билан келадиган, вақти тиғиз Шодмон ака, бу гал асло шошилмасди. Дастурхонга яна бирор егулик қўяйин десам, кўнмайди, «Ҳай, бир ҳангамала-ши-иб ўтирибмиз-да», дейди-да, «Ҳа, бир латифангиз бор эди, ўшани айтинг», дейди. Айтаман, мириқиб кулишамиз, «Яна биттаси бор эди-я», дейди, давом этаман. Вақт алламаҳал бўлиб кетди, Шодмон ака сира шошилмай, кўнглини ёзиб, суҳбатимиздан завқ олиб, баъзи латифаларимни ўзича қайтариб ўтираверди. Кўнглимга: «Бир гаплари бор-у, лекин айта олмаяптилар-да», деган фикр ҳам келди. Ниҳоят, дастурхонга фотиҳа ўқидик. Ўтган йилги тўйда улгурмай қолган тўнни елкаларига ташладим. Хайрлашдик. Орадан кўп ўтмай, Чироқчидан совуқ хабар келди: «Шодмон Ҳожиевич оламдан ўтдилар...».

Шодмон ака оддий бир ташкилотнинг оддийгина раҳбари эди. Аммо эл-юртда беқиёс ҳурмати борлигига кўп бор гувоҳ бўлганман. Чияли бозорида уни кўрган одамлар «Раис бува», деб қўлини олар, муаммоларини тўкиб солишарди. Бугун у кишининг хайрли ишларини ўғли Шокиржон давом эттирмоқда. Журналист сифатида, инсон сифатида ҳам, мен Шодмон акадан кўп нарса ўрганганман...

Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаев билан бирга кечган саёҳатларимизни эсламасам бўлмас. У киши сабаб бўлиб, Қашқадарёдан орттирган қадрдонларимни санасам, бир саҳифага сиғмайди. Самарқанд ва Бухорода ҳам шундай. Албатта, саёҳатлар чоғи кутилмаган, дилни ранжитадиган, кўнглини совутиб юборадиган ҳолатлар ҳам бўлади. Бир гал водий қишлоқларидан бирида сув талашиб, бир-бирига ташланаётган икки қўшнига дуч келиб қолдим. То ҳануз бирор нарса ёзиб ўтирсаму, «Фалончи жаҳл отига минди» ёки «Пистончининг жаҳли чиқиб кетди», деган жумла келиб қолса, кўз ўнгимда ўша - сув талашаётган қўшниларнинг ташқи қиёфаси гавдаланади ва мен... мақоланинг давомини равон ёзиб кетавераман.

Ёшлар газетасида ишлаб юрган кезларим, таҳририятнинг топшириғига биноан Сариосиё туманига бориб, илғор маккажўхорикор Ўлмасхон Ёрова тўғрисида очерк ёзиб келиш топшириғини олдим. Самолётда Душанбе шаҳригача бордим. Вақт кеч бўлиб, бу ердан Сариосиёга қатнайдиغان охириги автобусга улгурмадим. Такси ёллашга тўғри келди. Ҳайдовчи йигит: «Армиядан қайтиб келаётган битта солдат бор, ҳозир келади, хўб десангиз, икковингизни айтган манзилингизга ташлаб қўяман», деди. Рози бўлдим. Аммо йўлда умримнинг охиригача ёдимдан чиқмайдиган воқеа юз берди. Солдат йигит нашаванд экан, ҳозир келаман, деб кетиб, бир жойда бу захри қотилдан кўпроқ истеъмол қилган экан, ярим йўлга етганимизда жазавага тушиб, оғзидан оқ кўпик келиб, ўзини уёқ-бу ёққа ура бошлади. Ушламасанг, машинадан тушиб кетиши ҳеч гап эмас. Ҳайдовчи иккимиз жон ҳолатда унга ёпишамиз, у бўлса туриб-туриб рулга ёпишади. Тун қоронғусида йўлдан адашиб кетдик. Деярли қуриб ётган бир сойнинг ўртасига борганда машина ҳам, солдат ҳам ўчди. Шу ерда тонг оттирдик. Қолганини ёзиб ўтирмай, гиёҳвандлик балоси тўғрисида мақола ёзсам ёки маъруза ўқисам, ўша солдат йигитнинг жазаваси менга ёрдамга келади.

XX. ЮНУС РАЖАБИЙНИНГ УСТОЗИ...

3 декабр. Танқид ва адабиётшунослик бўлими тайёрлаган Қосимжон Содиқовнинг «Кун буржи собит турур» сарлавҳали мақоласи матнини диққат билан ўқиб чиқдим. Мақолада улғу ватандошимиз, адиб ва файласуф Юсуф Хос Ҳожиб Николай Коперникдан беш юз йил аввал коинот марказида Қуёш туришини, ер эса унинг атрофида айланишини башорат қилганлиги аниқ-равшан далиллар орқали очиб берилади. Афсуски, ҳали-ҳануз астрономия илми мутасаддилари бу ҳақиқатни расман эътироф этмайдилар.

Тарих қатларида бундай ўзимизга тегишли, аммо кейинчалик турли сабаблар билан бошқаларнинг мулкига айланиб кетган ихтиро, башорат, кашфиётлар оз эмас. Уларни ўз эгаларига қайтариш учун олимлар билан бирга журналистлар ҳам ҳаракат қилишлари керак, деб ўйлайман.

Самарқандлик олима Маҳкамой Турсунованинг устоз Субутой Долимовга бағишланган мақоласи қўлёзмасини ҳам қизиқиш билан ўқиб чиқдим. Университетда домла бизга ҳам адабиётдан сабоқ бергандилар. Бошда дўппи, оёқларида ковуш-маҳси, домла ўзига хос тарзда, ёқимли овоз билан ўтардилар. Бир гал сирдарёлик бир курсдошимиз шоира Муниснинг номини умрида эшитмаган экан, «Минус» дегандай бўлувди, домланинг жаҳли чиқиб кетди:

- Ўзинг минус, баҳойинг минус, шундоқ шоирани билмасанг, тур жўна бу ердан...

Мақоладаги бир маълумотга ўта қизиқиб қолдим. Субутой домла дуторни сайратиб чалар эдилар. Бундан хабарим бор, аммо у киши кимсан... Юнус Ражабийга дутор чалишни ўргатганларини эшитмаган эканман. Шу боис, мақоланинг сарлавҳасини **«Умрнинг давоми ёхуд Юнус Ражабийнинг устози»** деб ўзгартирдим (Муаллиф варианты **«Ўта кўнгилчан, донишманд бир инсон»**). Бунинг боиси Субутой домла Юнус Ражабийга, Карим Зокировга дутор чалишни ўргатган эканлар...

5 декабр. Қўшни «Маърифат» газетасида Мансурхон Тоировнинг **«Фан, коинот ва... тақдир азал»**, деб номланган мақоласини ўқиб чиқдим. Айтишим керакки, матбуотимизда бундай мақолалар, афсуски, кўп эмас. Бутун бошли газеталарни қуруқ ахборот, майда-чуйда маиший мавзулар, бетайин «ижод» намуналари, реклама босиб ётибди. Мансурхон Тоировнинг бу мақоласини, Абдулла Аъзамовнинг ўзимизда эълон қилинган Алишер Навоий ҳақидаги **«Ишқ сиррин нотавонлардин сўррунг»** каби тадқиқоти, ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, бир неча йиллик изланиш натижасида ёзилган. Зеро, оламнинг яратилиши ёхуд яралиши тўғрисида Қуръони карим ҳақиқатлари ҳамда илмий фаразлар тўғрисида мулоҳаза юритиш осон иш эмас.

Физика-математика фанлари доктори Мансурхон Тоиров адабиёт газетасида кашф этилган муаллифлардан бири. Унинг биргина **«Ваҳий кўнғироқлари»** мақоласини газетхонлар ҳали-ҳануз эслаб юришади. Домла кейинги пайтларда... шеърлар ҳам машқ қила бошладилар. Шеър ёзиш кўнгил иши, албатта. Аммо менга қолса, Мансурхон ака илмий-диний йўналишдаги изланишларини давом эттирса маъқулроқ бўлар эди...

6 декабр. Кеча устоз Саид Аҳмадни сўнгги йўлга кузатиб қўйдик. Мотам маросимида Абдулла Орипов, Мақсуд Қориев, Хайридин Султонов сўз айтишди. Бундай пайтда гапни қовуштириш жуда мушкул. Аммо Саид Аҳмаднинг ҳаёти ва ижоди тўғрисида ҳеч қийналмай гапирса бўлади. Ҳаёт у кишининг бошига кўп азоб-уқубатларни солди. Собиқ тузумнинг қонли қиличи бошқа кўплаб зиёлилар қатори Саид Аҳмаднинг ҳам бошига келди. Устоз у кунлар заҳматини матонат, сабр-бардош билан енгди, ўзини ҳажв оламига ҳам уриб, кулиб, кулдириб яшади. Бошқача яшашнинг иложи йўқ эди. Бошқача яшаган одамнинг умри узоқ бўлмасди.

1981 йили «Ўзбекистон маданияти» газетаси ҳафталик «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га айлантирилганида, Саид Аҳмад худди ёш мухбирлардай енг шимариб, ишга киришиб кетди.

Сўнги саҳифамизда бериладиган «Шум бола» чойхонаси, машҳур «Асартарошлик» рукни у кишининг ташаббуси билан пайдо бўлган. Устоз билан ҳамкорлигимиз яқин-яқингача давом этди. У киши сўнги нафасигача ижод қаламини қўлдан қўймай, янги-янги асарлари билан адабиётимиз хазинасини бойитиб кетдилар.

Бугун эрталаб адабиётшунос олим Умарали Норматов устоз хотирасига бағишланган кичқача видолашув ёзиб келдилар:

«Саид Аҳмад ака мен ҳаётда дуч келган ижодкорлар орасида ноёб сиймолардан бири эди. Унинг салкам тўқсон йиллик умр йўли, ижодий тақдирининг ўзи ғаройиб жумбоқ. Бутун вужуди, тани-жони адабий истеъдод нури билан йўғрилган, фақат адабиёт, ижод учун яралган, ботиний дунёсида ҳам фожеий, ҳам қувноқ кулги, ҳазил-мутойиба руҳи мужассам, узоқ йиллик машаққатли ҳаёти давомида бошга тушган жамики кўргилик азобларини, мислсиз фожиаларни, жудолик, ёлғизлик изтиробларини ҳазил-мутойиба билан енгиб ўтган бу аломат зот миллий адабиётимизнинг кейинги юз йиллик тарихида ноёб ҳодисадир. У асрлардан-асрларга ўтиб келаётган халқ даҳоси яратган Насриддин афандининг бизга замондош тирик тимсоли эди. Бу одам кирган давраларда аския, ҳазил-мутойиба авжига чиқарди, минбарларда сўзлаганда залда кулги-қийқириқ янграрди. Яратган етук асарлари, қаҳрамонлари каби унинг ўзи, шахсияти, суҳбатлари ҳам ғоят мароқли ва ардоқлидир. Садоқатда тенгсиз, шеърятда беназир Саид опамиз билан қурган «адабий оила» тарихи достони миллат тарихининг зарварақларига айланган...».

7 декабр. Газетамизнинг бугунги сонидан Нодир Рамазоновнинг йирик мақоласини эълон қилдик. Бундан салкам бир ой аввал хоразмлик қўшиқчи шоир Ошиқ Эркиннинг танқид ва адабиётшунослик бўлими тайёрлаган «Бир сатрдаги муаммо» сарлавҳали мақоласини эълон қилган эдик. Унда айтилишича, улуғ мутафаккир шоир Алишер Навоий дўсти, шоҳ ва шоир Ҳусайн Бойқаронинг бир ғазалига мухаммас боғлаган. Аммо ноширларнинг ёким хаттотларнинг айби билан, бир сатр шеърнинг ўрни алмашиб кетиб, мухаммаснинг муаллифи Навоий эмас, Ҳусайн Бойқаро бўлиб қолган.

1968 йили Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилган Ҳусайнийнинг «Девон, рисола»сида бу мухаммаснинг якуни шундай берилган:

***Ваҳки даврон зулмидин қолдим ажаб мотам аро,
Тушмаган бу навъ бир мотам бани одам аро,
Эй Ҳусайний, ёрсиз сен найлагунг олам аро,
Ҳажридин қолиб Навоийдек туман минг ғам аро...***

Аслида эса:

***Ҳажридин қолиб Навоийдек туман минг ғам аро,
Эй Ҳусайний, ёрсиз сен найлагунг олам аро,***

бўлиши керак экан.

Ошиқ Эркиннинг мақоласи эълон қилинганидан кейин маълум бўлдики, бу чалкашликни аллақачон адабиётшунос олим Абдурашид Абдуғафуров аниқланган ва бошқа нашрда эмас... «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида (1990, 9 феврал) «Улуғ шоир қаламига мансуб» сарлавҳали мақола билан чиққан экан. Ана холос, бу гал фаромушлик биздан ўтибди. Газетачиликда йўл қўйилган хато-камчиликларни тан олиш, вақтида тузатиб қўйиш яхши одоб саналади. Шу боис Нодир Рамазоновнинг жавоб мақоласини (унда Навоий асарларини тадқиқ этиш билан боғлиқ бошқа жиддий мулоҳазалар ҳам бор) мамнуният билан чоп этдик.

Саҳифалашни якунлай деб турганимизда мақола муаллифи келиб, сарлавҳадан кўнгли

тўлмаётганини айтиб қолди. Муаллиф сарлавҳаси «**Аввал билиш, кейин...**» эди, биз бунда маълум мавҳумликни кўриб, уни «**Муносабат асосли бўлса... иштибоҳга ўрин қолмайди**», деб ўзгартиргандик. Анча тортишувдан кейин ҳар икки томонга ҳам бирдек маъқул келган сарлавҳа топилди: «**Бир сатрдаги муаммо**» ҳал бўлган эди-ку...»

XXI. ЭШИТГУЛИК ЭЛДА КЎП...

8 декабр. Бундан анча йиллар аввал ёзган мақолаларимдан бирини «Эшак минган йўлда кўп, эшитгулик элда кўп», деган ўзим тўқиган нақлнамо гап билан бошлаган эдим. Яқинда уни мақол тўпламларидан бирида ўқиб, аввалига ҳайрон бўлдим, сўнг мақол тўқийдиган халққа қўшилганимдан озроқ қувондим ҳам.

Баъзи мумтоз ашулаларни «халқ қўшиғи, халқ куйи», дея эълон қилишади. Албатта, эллик-олтмиш киши бир жойга тўпланиб, халқ номидан ашула тўқимади ёинки уни куйга солиб айтмайди. Бундай қўшиқлар йиллар, асрлар давомида юзага келади, ҳар бир ижрочи унга сайқал беради. Худди шундай, мақол ва маталлар ҳам оғиздан оғизга, даврдан даврга ўтиб, гоҳ унутилиб, гоҳ кўпчиб, элнинг мулкига айланади. Уларда халқнинг маънавияти, қадриятлари, донишмандлиги ўз ифодасини топади.

Огаҳий номидаги жамғарма ҳомийлигида чоп этилган «Мўъжаз мақол ва нақллар» (Тўпловчи Комил Аваз) билан танишар эканман, бу мухтасар ҳикматларнинг замирида чуқур фалсафий маъно мавжудлигига яна бир бор ишонч ҳосил қилдим. Айни пайтда, мақол ва маталлар замон ва маконга, халқнинг турмушига қараб ўзгариб борар ҳам экан. Яна бир кузатувим – ўзаро суҳбатлар чоғи фавқуллода қуйилиб келиб қоладиган фикр, изоҳ, баҳо, тасдиқ инкор маъносидаги мулоҳазалар кейинчалик мақол ёки маталга айланиши ҳам мумкин экан. Мисол: «Бойман, деб бўйнини чўзади, аммо мўйлабига ёғ текканини биров кўрган эмас», «Камбағалман, дейдию ўчоғида ўт ўчмайди», «Бойлиги ошиб-тошиб ётибди, белида чит белбоғ», «Ўрасида бир сиқим буғдой йўқ, ҳовлисида қўш тандир» (Хоразмча варианты: «Талагида бир буғдой йўқ, эшигида қўш тандир»), «Ўзи емас, итга бермас», «Тишини кавлаб туриб очман дейди...»

Бундай истехзоларни ўзаро суҳбат, турли мулоқотлар чоғи кўплаб эшитиш мумкин. Халқ хасис бойларни, қорни тўқ бўла туриб, бошқаларнинг ризқ-насибасига кўз олайтирадиган очкўзларни, очман, дея уззукун осмонга қараб ётадиган дангасаларни мақол, матал мисолида ҳам ҳажв тиғига олган: «**Бой бўлиб болтаси йўқ, камбағал бўлиб халтаси йўқ**» (варианти: «**Бой бўлсанг болтангни кўрсат, камбағал бўлсанг – халтангни**»), «**Еб туриб маърайди**»...

Мақол ва маталлар ўқувчини фикрлашга ундайди. «**Вовуллаган ит тишламайди**». Бу мақол бошқа бир мақолни ёдга солади: «**Арава қуруқ бўлса, шовқини оламини бузади**». Маъно деярли бир хил – қўрқоқ аввал мушт кўтаради (пўписа қилади). Бемалол давом эттириш мумкин - фикри заиф одам гапни узоқдан бошлайди. Қўшиқ матни суст бўлса, мусиқаси қулоқни қоматга келтиради. Бемаза қўшиққа баланд авж билан маза киритиб бўлмайди ва ҳоказолар...

«**Виждонли одам сотилмайди, аммо уни сотиш мумкин**». Виждонли, имон-эйтиқодли одам ҳар қандай ҳолатда ҳам ўз қарашларига содиқ қолади, аммо бундай кишилар айни шу фазилатлари учун кўп озор чекадилар.

«**Гадо (тиланчи) мол топса, солмоққа хуржун топмас**». Бошқача варианты: «**Тиланчига бир нима берсанг, хуржун ҳам сўрайди**». Бу мақоллар «Бой бўлса ҳам ўлгудай хасис экан, қўй берди-ю боғлашга арқон бермади», дейдиганларга қаратилган.

Тўпламнинг ўн биринчи саҳифасида қуйидаги икки қатор шеър бор:

***Кўнглинг на чой истар, на қаҳва,
Кўнглинг суҳбат истар қаҳва баҳона...***

Бу шеърни мен 1993 йили Парижда, Сорбонна университети билан танишиб бўлиб, талабалар чой ичадиган кафелардан бирига кириб ўтирганимизда, суҳбатдошим Терри Заркондан эшитган эдим:

***Кўнгил на чой истар, на чойхона,
Кўнгил суҳбат истар, чой бир баҳона...***

Парижда чойхона кўп бўлар экан. Ҳар бирида камида йигирма-ўттиз хил чой. Ўзбекчани жуда яхши ўрганган Терри билан чойхона, чойхўрлик тўғрисида суҳбатлашиб ўтирганимизда у кутилмаганда турк шоирларидан бирининг ушбу шеърини ўқиди ва мендан: «Чой ҳақида сиз ҳам шеър биласизми?», деб сўраб қолди. Ҳеч иккиланмай, «Ялла» ансамблининг қўшиғини хиргойи қилиб бердим:

***Чойхоначи чойхўрга гир-гир парвона бўлса,
Гир-гир парвона бўлса...***

«Мўъжаз мақоллар ва нақллар» китобчаси тўпловчиси анча меҳнат қилибди. Аслида бу иш билан қўлига қалам ушлаган ҳар бир ижодкор шуғулланиши керак. Мана бу мақоллар бошқа тўпламларда учрамайди: **«Калга малҳам берсанг, бошига суради», «Катта луқма ют, катта гапирма», «Кўз нерда, меҳр онда...», «Кўп ширин бўлма, ютиб юбормасинлар, кўп аччиқ бўлма, туфлаб ташламасинлар», «Мардга майдон, ўйинчига айвон тор», «Мў»дан «мў», «вов»дан «вов», «Найза нинанинг ишини қила билмас», «Ор тагида қолгунча, том тагида қол», «Сафарда отинг, қариганда хотининг ўлмасин», «Сўз кумуш, сукут олтин», «Урғочи эшакнинг тепкиси ёмон бўлади», «Чўнтагингни қирққача тўлдирмадингми, ундан кейин сомонга тўлдир», «Ўйнашни уриб бўлмас, ўлганида йиғлаб бўлмас», «Ўғлингникини ўйнаб е, қизингникини ўйлаб е»...**

Тўпламга ҳали унча пишиб етилмаган сунъий мақол ва маталлар ҳам киритилган: **«Пулсиз тирикдан имонсиз ўлик яхши», «Кўпқаватли уй балконсиз, эркак қоринсиз бўлмас», «Яхши машина олгандан яхши уй ол», «Ўзини ўйлаган кўр бўлар», «Китоб хатосиз бўлмас, хотин жафосиз»...**

10 декабр. Боксда энг муҳими – яхши ҳимоя ва якун. Сўнгги раундда рақибига аниқ зарбалар бера олган жангчи, албатта, муваффақият қозонади. Журналистикада ҳам шундай – мақола қизиқарли номланиши, кутилмаган бир фикр билан бошланиши ва чиройли якунланиши керак. Кўпгина мақолаларнинг сарлавҳаси ва дастлабки беш-ўн қаторига кўз югуртирганиндаёқ, гап нима ҳақида эканлиги маълум бўлиб қолади. Аслида эса, сарлавҳа ва дастлабки сатрлар бироз сирли бўлиши лозим. Шундагина у ўқувчини ўзига жалб эта олади. «Ҳуштакни ким чалади?», «Торнинг чўмичдан фарқи», «Кекса Чарлининг хавотири», «Жавобингиздан қониқасизми?», «Фойданинг... зиёни» каби мақолаларимни ёзганимда, устозларнинг айтиши шундай маслаҳатларига амал қилганман.

Кейинги пайтда расмий газеталаримизда ҳам ҳаётимиздаги маълум муаммолар таҳлил этилган танқидий мақолалар эълон қилинмоқда. Бу яхши, албатта. Аммо якун жуда суст. Шундай чиқишлардан бири – мулк масаласида ўзаро судлашаётган икки ташкилот ўртасидаги кўпийиллик можарога бағишланган мақола қуйидагича якунланади: «Албатта, биз кимнидир ҳақ ёки ноҳақ демоқчи эмасмиз, бу масалага тегишли ташкилотлар оидинлик киритишади...».

Тўғри, мулкка доир низоларни ҳал этиш матбуотнинг зиммасига крмайди. Аммо, журналист можароли масалани ўрганиб, газетада мақола эълон қилса-ю, ўзининг (таҳририятнинг) маълум бир фикри, нуқтаи назарини билдирмаса, мақоланинг таъсир кучи қаерда қолади?

Бир вақтлар танқидий мақолаларнинг якунида «Таҳририят бу мавзуга яна қайтади» ёки «Биз ушбу муаммонинг ечими хусусида газетхонларни хабардор қиламиз», деган изоҳ бўларди. Бу усулдан бугун ҳам бемалол фойдаланса бўлади, деб ўйлайман.

14 декабр. Бугун, газетамизнинг навбатдаги сони чиққан куни, газетхонлардан бири эътироз билдириб қолди – газетада ҳамма нарса бор, аммо очерк билан фелъетон йўқ. Нега бу жанрларга эътиборсизлик билан қарайсизлар? Агарки, газетанинг ҳар бир сонисида биттадан фелъетон гумбурлаб чиқиб турганида борми, тираж ўз-ўзидан ошиб кетарди...

Бир қарашда, бу мулоҳаза тўғри. Собиқ тузум даврида матбуотнинг обрў-эътибори кўпроқ айни шу икки жанр билан боғлиқ бўлган. Бу тўғрида айтиб ўтдим – у пайтлари очерк ёзиш ҳар бир журналист олдига қўйиладиган қатъий талаб эди. Фелъетон эса у ёки бу нашрнинг нуфузини бегиларди. Эндиликда эса, бу талаблар ўзгарди. Бошқа мутахассисларнинг фикри ўзгача бўлиши мумкин, менинг назаримда эса, бу жанрларга бутунлай бошқача ёндошимиз зарур бўлиб қолди.

Очеркни олайлик. Авваллари очеркнависларнинг аксарият кўпчилиги, жумладан менинг ўзим ҳам, таҳририят топшириғига биноан очерк ёзар эканмиз, асосан конкрет бир шахс устида фикр юритар эдик. Портрет очерк бўларди. Мақсад – қаҳрамонимизнинг меҳнатсеварлиги, тиниб-тинчимаслиги, эрта тонгдан кечгача далада, цехда, яйловда ёки бошқа бир меҳнат фронтида жавлон уришини тасвирлаш эди. Уни фақат ижобий бўёқларда кўрсатар эдик, маънавий дунёси, инсоний фазилатлари, ишда, ҳаётда йўл қўйган камчиликлари, бажараётган ишининг нечоғли зарурлиги, ишининг сифати, ишлаб чиқараётган маҳсулоти харидорга маъқулми ё йўқми – бу нарсалар эътиборимиздан деярли четда қоларди. Очерк қаҳрамонига сўз берилмасди, у ҳам бирор нима демокчидир, айтадиган гапи бордир, нимадандир кўнгли тўлмаётгандир, дард-ҳасрати тўлиб-тошиб кетгандир - бу тўғрида ўйламасдик ҳам, унинг учун ўзимиз қўшиб-чатиб, бўяб-бежаб гапириб қўя қолардик. Мавзу тадқиқ этилмасди. Очеркни ўқиган газетхон ундан нима ибрат олиши ҳам мавҳум бўларди. Балки шу сабабдандир, кейинги йилларда бу жанр деярли инқирозга учради.

Бу билан мен очеркнинг умри тугади, демокчи эмасман. Аксинча, бу жанрга эҳтиёж бугун ҳам бор. Фақат ёза билишимиз керак. Бир инсон, бир конкрет шахс мисолида жамиятнинг, бирор бир соҳанинг бугунги ҳолатини, ютуқ-камчиликларини, муаммо ва эҳтиёжларини очиб бериш керак бўлади...

Фелъетонга келсак, бу жанрга нисбатан муносабатимиз эндиликда демократик эркин матбуот собиқ тузум пайтидагидек, айбловчи, кимнингдир тақдирини ҳал қилувчи, ҳукм чиқарувчи минбар эмас, жамоатчилик фикрини холис ва ҳаққоний ифода этувчи ахборот воситаси эканлигидан келиб чиқишимиз керак. Ўтган асрнинг етмишинчи-саксонинчи йилларида чоп этилган бош газеталарни (ўшанда айрим нашрлар расман шундай мақомга эга эди) варақлагудек бўлсангиз, кўплаб раҳбар ходимлар, оддий меҳнаткашлар, зиёлилар, ҳунарманд ва тадбиркорлар ҳақида шов-шувли фелъетонлар ёзилиб, номлари бадном қилинганига гувоҳ бўласиз. Кейинчалик бу айбномаларнинг кўпи сохта эканлиги, кўпгина фелъетонлар асоссиз, тухмат фактлар, қасддан тўқиб чиқарилган айбномалар асосида ёзилгани маълум бўлди. Бегуноҳлар оқланди, аммо матбуот тарихида ўша сохта айбномалар қолди.

Бир-иккита мисол. Шундай фелъетонларнинг бирида номи мамлакатимиздагина эмас, дунёнинг кўпгина давлатларида ҳам яхши таниш бир олимнинг тўйида икки юз кишилик дастурхонга... қора ва қизил балиқ увилдириғи қўйилганлиги фош этилади. «Чорбоғчилар» сарлавҳали бошқа бир фелъетонда эса ёзғи дала ҳовли қурган устоз Озод Шарафиддинов танқид остига олинади. Журналистика соҳаси ривожига анча-мунча ҳисса қўшган Хайридин Назировнинг бошига тушган кўпдан-кўп кулфатларга ҳам унинг шаҳардан анча узоқдаги дала-ҳовлиси сабаб бўлди.

Собиқ марказдан республикамизга кир, нуқсон қидириб келган шоввоз мухбирлардан бирига ўша пайтда республика Маданият вазири бўлиб ишлаётган таниқли ёзувчи ёқмай қолади. Мухбир уёқ-бу ёққа қараса, республиканинг кўпгина театрларида вазир қаламига мансуб пиесалар намоиш этилаётган экан. У бу асарларнинг бадиий даражаси, саҳна талқини,

театр мутахассисларининг, томошабинларнинг фикри билан мутлақо қизиқмайди, «Маданият вазири бошқа ҳеч иш қилмай, пиеса ёзиш билан банд», дея чор-атрофга жар солади.

Бундай мисолларни яна кўплаб келтириш мумкин. Лекин, гап мисолнинг оз ёки кўплигида эмас. Матбуот, бу энди аллақачон қоида мақомига етган гап, жамиятдаги айрим носоғлом фикрли гуруҳларнинг ғаразли ниятларига хизмат қилувчи восита, қабих ниятни амалга ошириш, кимдандир ўч олиш, кимнидир бадном қилиш минбарига айланиб қолмаслиги керак. Афсуски, бундай мисолларни кечаги ўтмиш матбуотидангина эмас, бугунги матбуотимиздан ҳам келтириш мумкин.

Шу ерда ўзимнинг яна бир жузъий фикримни айтиб ўтмоқчиман. Мақолаларимдан бирида ёзганимдек, ёз ойларида қишлоғимизга қўшни қишлоқлардан бирида истиқомат қиладиган чегачи уста келиб, маҳаллама-маҳалла юриб, лаби учган, банди синган чойнак, пиёла, ош сузиладиган лаганларни арзимаган пулга чегалаб берарди. Шу устанинг ишини жуда жиддий кузатганман. Қўшнимиз Мадраҳим буванинг садаси остидаги лой супачага жойлашиб олиб, мароқ билан ишларди. Баъзи кунлари иш чиқмай қолса, ўтирган жойида кўзларини юмиб, қайси маҳалладан синиқ-учуқ идиш келиб қоларкин, дея кутиб ўтирарди. Бир куни маҳалла оқсоқоллари устани қўшни маҳаллада бўлаётган тўйга олиб боришди. Ўша тўйда устаси тушмагур, дастурхондаги ноз-неъматларга, бирин-кетин тортилаётган таомларга эмас, лаби учган, жумраги синган чойнак-пиёлаларга эътибор бераётганини ўзим кузатганман. Газетада кимнидир уриб чиқишни, шундан лаззат ва манфаат топишни, шу йўл билан ном қозонишни ўзига одат, касб қилиб олган баъзи ҳамкасбларимизни шу устага ўхшатгим келади. Журналист кир қидирувчи, нуқсон ахтарувчи, фақат шу нарсалар устида бош қотирувчи, фелъетон ёзишга арзирли камчиликлар учрамаса, асоссиз айбловлар, шунчаки миш-мишларга таяниб ҳам ёзиб кетаверадиган даражага тушиб қолмаслиги керак

Баъзан суднинг кучга кирган ҳукми ҳам журналистни чалғитиши мумкин.

XXII. ҚЎШИБ ЎЗИШ

22 декабр. Азиз ўқувчи! Ушбу кундаликларни ёзаяпману, кўнглимда бир хавотир ҳам йўқ эмас. Бу ёзганларимни бордию кимдир ўқиса, унинг вақтини бекорга олмайманми, мулоҳазаларим шунчаки оддий нуқтаи назар бўлиб қолмаяптими? Шу боис, бора-бора иш столига ўтириб, навбатдаги жумлаларни қоғозга туширишдан аввал маълум тайёргарлик ҳам кўра бошладим. Лекин, ёзилганларини қайта ёзмадим, силлиқламадим, фикрларим кўнглимда қандай зоҳир бўлган бўлса, ҳукмингизга деярли шундай ҳавола этмоқдаман.

Қўлёманинг дастлабки қисмларини матбуотимизда узоқ йиллар ишлаб, ўзига хос тажриба орттирган ҳамкасбларимга, устозларга ўқишга бердим. Улардан бири – адиб ва журналист Хуршид Дўстмуҳаммад газетада шунча йил ишлаб, хаёлимга ҳам келмаган бир гапни айтиб қолди.

Бугунги газетачилик шундайки, саҳифаларга жойлаштирилаётган материалларнинг барчаси (!) таҳрир қилинади. Баъзи муаллифларнинг қўлёмаларини деярли қайтадан ёзиб чиқамиз, фикрларига аниқлик киритамиз, ўзимиздан фикр қўшамиз. Кадрлар тақчиллиги шароитида бундай қилмасликнинг мутлақо иложи йўқ. Тижорат газеталари жуда кўп муаллифларни (баъзи таниқли ижодкорларни ҳам) узоқ ўйлаб ўтирмай, енгил-елпи ёзиб кетаверишга ўргатиб бўлди. Бу ҳолни синчковлик билан кузатиб бораётган ёш қаламкашлар эса лағмонни қўлда эмас, «мясорубка»да чўзишга ўтиб олдилар. Бундай материаллар жиддий таҳрир қилингандагина ўқиса арзирли бўлади. Аммо...

Хуршид Дўстмуҳаммад «Қачонгача бировлар учун ёзамиз, бировларга фикримизни берамиз. Бировларнинг хатоларини тўғрилаймиз. Бу ахир, қўшиб ёзишнинг ўзи-ку!», деб қолди.

Эътироз билдиришим қийин. Чунки, ишнинг яна бир ачинарли томонини ўзим ҳам сезиб турибман – баъзи муаллифлар таҳририят ходимларининг таҳрирларига ўрганиб бўлишди. Мақолани, баъзан хато шеър, ҳикояни ҳам, чала-чулпа ёзиб, имлосини тўғриламай олиб келишаверади. Бу тўғрида алоҳида мақола ёзишни ният қилиб қўйдим.

24 декабр. Яқинда бир гуруҳ бўлажак журналистларга дарс ўтдим. Бу иш билан анча йиллардан бери шуғулланиб келаман, аммо бу гал жуда... қийналиб кетдим. Гапим қовушмай қолди. Сабаби...

Қўлингизда бир боғлам мевали дарахт кўчатлари. Уларни экиш керак. Аммо, кўриб турибсизки, аксариятининг илдизи йўқ. Сиз экасизми, бошқа бир миришкор боғбон экадими, барибир, кўкламайди, барг ёзмайди, мева тугмайди. Шуни била туриб ҳам, уларни экиб, тагига сув қуяётганингизни, кўклайдиган ва кўкламайдиган кўчатларни бир хил парваришлаётганингизни, бу билан ўзингизни ўзингиз алдаётганингизни қандай баҳолаш мумкин?

Ўша куни мен ўзимни ўзим алдаб, дарс ўтдим. Чунки, менга тикилиб, кўзини олиб қочиб, сақич чайнаб ўтирган турфа хил талаба дўстларимизнинг кўпидан журналист чиқмаслиги аниқ ва буни бошқалардан кўра уларнинг ўзлари яхши биладилар. Жуда аччиқ гап, лекин шундай...

XXIII. АЛВИДО, БЕНАЗИР

27 декабр. Газетанинг навбатдаги сонини тайёрлаб, саҳифаларга имзо чекиб, уйга кеч қайтдим. Қиш забтига олиб турибди. Хоналар яхши исимаиди. Эшик ва ойна тирқишларидан иззиллаб совуқ киради. Кўнглим нимадандир безовта бўлиб, анча маҳалгача ухлай олмадим. Соат ўн бирдан ошганида телевизорни ёқсам, экранда Покистон халқ партия раҳбари, яқинда саккиз йиллик мажбурий муҳожирликдан Ватанига қайтиб келган Беназир Бхуттонинг сурати, диктор инглиз тилида бир нималарни ўқияпти. Сиёсатдонлар бирин-кетин шарҳ беришмоқда. Эcran остида ёзув: «Беназир Бхутто киллед».

«Киллед» сўзининг инглизча маъносини билмай, шаҳар уйимизга қўнғироқ қилиб, ўғлим Музаффарни уйғотдим. «Киллед» – ўлдиришди, дегани, деди у. Вужудим титраб кетди. Одам энг яқин кишисидан жудо бўлганида шундай аҳволга тушади. Қотиллар, барибир, қора ниятларига етибдилар-да. Дунё яна бир дилбар, «юрагида арслон қишлайдиган» фарзандидан жудо бўлди. Аёллар оламининг нафис ва бетакрор гулларидан бири сўлди.

Беназир 1953 йили Покистоннинг Карачи шаҳрида туғилган. Карачи ва Равалпиндидаги нуфузли мактабларда ўқигач, 1963-1970 йиллари Гарвард университетида сиёсатшуносликни ўрганган, кейинчалик Оксфорд университетида сиёсатшунослик ва иқтисоддан таълим олган.

Беназирнинг отаси Зулфиқор Али Бхутто 1977 йилгача Покистон Бош вазир, Президенти эди. Генерал Зиё ул Ҳақ ҳукумат тепасига келгач, у сиёсий рақибларини маҳв этишда айбланиб, қамоққа олинади ва орадан икки йил ўтгач, қамоқхонада осиб ўлдирилади. Ўшанда дунёнинг кўплаб таниқли сиёсатдонлари ўрнидан тура олмай қолган, жуссаси ёш болани эслатувчи Бхутто ҳаётини сақлаб қолишни мамлакат раҳбаридан илтимос қилишган, аммо фойдаси бўлмаган. Жаллодлардан бири тўшақда мудраб ётган, кўзлари хира тортган Бхуттони худди чақалоқни кўтаргандай қўлига олиб, дорнинг ёнига олиб келган ва бўйнига сиртмоқ солган.

Беназир отаси асос солган Покистон халқ партиясининг фаол аъзоси сифатида бир неча марта уй қамоғида сақланган. 1984 йили маъмурлар унинг мамлакатдан чиқиб кетишига ижозат беришади. Лондонда яшаб туриб, халқ партиясига раҳбарлик қилишда давом этади. Генерал Зиё ул Ҳақ авиация ҳалокатига учраганидан кейин мамлакатга қайтиб келади.

1988 йилнинг 16 ноябрида мамлакатда ўтказилган парламент сайловларида халқ партияси муваффақият қозониб, Беназир бош вазир лавозимини эгаллайди. Икки йил ичида у бошлиқ ҳукумат мамлакатда айрим сиёсий ва ижтимоий ислохотларни ўтказишга муваффақ бўлади. 1990 йили эса президент Ғулом Исҳоқ Хон Бхутто ҳукуматини истеъфога чиқаради.

1993 йилги сайловда халқ партияси вакиллари яна муваффақиятга эришадилар. Аммо улар тўплаган овоз бир партия вакилларидан иборат ҳукумат тузиш учун камлик қилади. Шу боис Бхутточилар консерватив йўналишдаги партиялар билан биргаликда коалицион ҳукумат тузишга мажбур бўлишади. Аҳвол бир мунча мураккаб бўлиб турган бир пайтда Бхуттолар оиласининг яна бир вакили - Муртазо муҳожирликдан қайтиб келади ва ака-сингил ўртасида партияга раҳбарлик масаласида нифоқ чиқади. Бунинг оқибатида партия сафларида интизом сусаяди.

Ҳукумат тепасига иккинчи марта келган Беназир Бхутто қишлоқларни электрлаштириш масаласига алоҳида эътибор беради. Маориф ва соғлиқни сақлашга нисбатан кўп маблағ ажратилади. Аммо, бу муваффақиятлар билан бирга, айти шу йиллари мамлакатда коррупция бениҳоя авж олади. Чунончи, Беназирнинг турмуш ўртоғи Асиф Али Зардори ҳам порахўрликда айбланади. Бу айбнинг тўғри ёки нотўғрилигини аниқламоқчи бўлган Муртазо эса Карачи шаҳрида сирли равишда ўлдирилади. Бу фожеанинг сояси Зардорига тушади. Оқибат натижада, эл-юртда Беназирнинг обрў-эътибори пасаяди, мамлакатда ислом мутаассиблиги кучаяди. Бунинг таъсирида ҳукумат Афғонистондаги «Толибон» ҳукуматини тан олишга мажбур бўлади. Кейинги (1997) сайловда эса халқ партияси вакиллари қақшатгич зарбага учрайдилар.

Беназир, унинг онаси ва турмуш ўртоғига коррупция билан боғлиқ айб қўйилади. Уларнинг банклардаги маблағлари ҳаракатдан тўхтатилади. Зардори порахўрликда айланиб, беш йил муддат қамоқ жазосини ўтайди. Беназир эса уч фарзанди билан дастлаб Дубайда, сўнг Лондонда истиқомат қилади. Дунёнинг кўпгина мамлакатларида бўлиб, маърузалар ўқийди, отаси асос солган партия раҳбарияти билан доимий алоқада бўлиб туради.

2007 йилнинг бошида Абу-Даби шаҳрида Беназир Бхутто мамлакат президенти Парвез Мушарраф билан учрашади. Мушарраф Беназир ва порахўрликда айбланган бошқа муҳолифат раҳбарларини авф этиш тўғрисида фармон чиқаради. Кузатувчиларнинг фикрича, Покистоннинг ҳарбий маъмурлари мамлакатда чуқур илдиз отган ислом фундаменталистларига қарши таъсир ўтказишда Беназир билан ҳамкорлик қилиш мумкинлигини ўйлашган бўлиши мумкин.

18 октябр куни Беназир Бхутто саккиз йиллик муҳожириликдан сўнг Покистон тупроғига қадам қўяди. Ўша куннинг ўзида амалга оширилган қўпоровчилик 130 кишининг ўлимига сабаб бўлди, 500 га яқин киши эса жиддий жароҳат олди. Шунга қарамай, Беназир 2008 йилнинг январ ойида бўлиб ўтадиган парламент сайловларига жиддий ҳозирлик кўра бошлади. Унинг характеридаги фавқулудда қатъият, мислсиз журъат халқ партияси тарафдорларини яна жонлантирди. Бундай сайловда икки бор қатнашганида, Беназир навбатдаги фарзандига ҳомиладор бўлган, аммо шунга қарамай, ўзида куч ва ирода топа олган ва рақибларини доғда қолдирган эди. Бу гал ҳам ғалаба деярли яқин эди. Бунини унинг тарафдорлари ҳам, душманлари ҳам аниқ-равшан ҳис этишаётганди. Мамлакат ҳаётидаги нотинчлик, норозилик ҳаракатлари туфайли янги сайлов кўплар учун янги умид учқунидай бўлиб турганди. Аммо қотилларнинг қабиҳ нияти бу умидларни пучга чиқарди. Беназир ўз тарафдорлари билан навбатдаги, таассуфки, сўнгги учрашувида: «Мен ўз ҳаётимни хавф остига қўяётганимни яхши биламан, шундай бўлса-да майдонга чиқмоқдаман, чунки мамлакат хавф остида. Одамлар ташвишда. Биз сиз билан биргаликда ўз ватанимизни бу тангликдан олиб чиқамиз. Бунга менинг ишончим комил», деб айтган. Бу сўзларнинг жарангги сўнмай туриб қотилнинг ўқи унинг кўксига қадалди. Мамлакатда уч кунлик мотам эълон қилинди. Марҳумани дорга осилган отаси ёнига дафн этишди.

Беназир Ватанига қайтгач, ўзини нималар ва кимлар кутаётганини яхши биларди. У шунга қалбан ва жисман тайёр эди. Ўзининг бутун онгли ҳаётини халқига, миллатига бағишлаган, шу йўлда ўз ҳаловати ва фароғатидан воз кечган, хатоларидан тўғри хулосалар чиқара олган бу толмас курашчи тақдирнинг шафқатсиз ҳукмларидан чўчимасди. Унинг назокатли ва ҳаё тўла чеҳраси фавқулудда умидбахш эди. Кўплар учун у нажоткор, халоскор эди. Йўлбошчи сифатида ҳақсизликдан эзилган, хўрланганларни ўз ордидан эргаштира оларди. Шу маънода уни француз халқининг афсонавий қаҳрамони Жанна д'Аркка, Индира Гандига, Сони Гандига ўхшатиш мумкин. Террорчилар 11 сентябрда Америкада осмонўпар биноларни ер билан битта қилишганида дунё бир титраб олганди. Беназирнинг обрў-эътибори, нуфузи эса ўша қулаган бинолардан бир неча баравар баланд эди. Дунё мана шундай улуғ фарзандидан жудо бўлди.

Президент Ислам Каримов бундан бир неча йил аввал улуғ ватандошимиз Жалолиддин Мангуберди кўрсатган қаҳрамонлик тўғрисида гапирар экан, куйидаги мулоҳазани билдиргани ёдимда қолган: «Жалолиддин, ўзи ёш йигит бўлса, нари борса эллик-олтмишда навқари билан мамлакатга мўр-малаҳдай ёпирилиб келган Чингизхон аскарларига бас кела олмаслигини билмас эдимиз? Билар эди. Аммо она-юртини босқинчилардан озод этиш истаги, йигитлик ғурури, мардлиги ва жасурлиги уни шундай тенгсиз курашга отлантирди...».

Беназир Бхутто ҳам, аёл боши билан, бир ўзи ҳеч нарса қила олмаслигини, дунёни ўзгартириш осон иш эмаслигини яхши биларди. Шунга қарамай, у қонли ўримга бош уриб келди. Унинг сўнгги сўзлари васият сифатида халқи, хайрихоҳлари қалбида узоқ вақт сақланиб қолади.

Беназир Бхуттонинг ўлими дунё миқёсида кўп бор янграётган, аммо кўпчилик ҳали-ҳануз

тўла англаб етмаган бир ҳақиқатни кўз ўнгимизда яна бир бор намоён этди - террор балоси бугунги кунда нафақат бир мамлакатда, бутун ер юзида инсоният ҳаётига хавф солмоқда. Террор йўлини тутган қабих ниятли кимсалар бегуноҳ кишиларни, норасида гўдакларни, бешик тебратаётган оналарни ҳам аяётгани йўқ. Бу офатдан унга қарши саъй-ҳаракатларни, куч-қудратни, жамики имкониятларни бирлаштирибгина қутулиш мумкин. Дунёнинг чекка бир гўшасида яшаётган қавм ҳам бугун бу ҳаракатдан четда қолмаслиги керак.

Беназир Бхуттонинг ўлими шу маънода дунё бўйлаб огоҳлик қўнғироғидай янграб турибди.

XXIV. БОШҚА КАСБИНИ ТАСАВВУР ҚИЛА ОЛМАЙМАН

31 декабр. Мана, ниҳоят, йил адоғига ҳам етиб келдик. Газетамизнинг эллик иккита сони муштарийлар қўлига бориб етди. Ижодий жамоа, фаол муаллифлар, техник ходимлар йил давомида газетани янада жонли, қизиқарли, мағзи тўқ қилиб чиқаришга ҳаракат қилдик. Ўзимизни ҳам, муаллифларни ҳам аямадик. Одатда, газетада бўладими, бирор бир корхонада бўладими, ишлаётган, қўлидан бир нима келадиган одамдан бошқа ўртаҳолларга нисбатан кўпроқ натижа талаб қилинади. Бундай кишиларга кўпроқ танбеҳ берилади. Оила мисолида айтадиган бўлсак, қўлидан иш келадиган, буюрилган юмушни кўнгилдагидай бажарадиган фарзандга кўпроқ сўянасиз, унга ишонасиз. Таҳририятда ҳам шундай. Баъзан жуда астойдил ишлаётганларни тергаётганим, уларга нисбатан қаттиққўллик қилаётганимдан ҳижолат тортиб кетаман. Аммо, бусиз иш битмайди.

Йил давомида режалаштирган ишларимизнинг кўпи амалга ошди, газета саҳифаларида ўқувчига маъқул бўлган қатор таҳлилий мақолалар эълон қилинди. Аммо, ишимиздан кўнглимиз тўлгани, бутунлай қониқиш ҳосил қилганимиз йўқ. Камчиликларимиз тўлиб-тошиб ётибди. Бу тўғрида бундан бир ҳафта олдин жамоанинг умумий йиғилишида жиддий гаплашиб олдик. Янги йилдаги фаолиятимизнинг умумий йўналишини белгиладик. Одатдагидек, бу йилдан ҳам умидимиз катта.

Ушбу кундаликларни бошлаганимда, дастлаб улар бир қаламқаш умрининг бир йиллик хотиралари бўлиб қолади, ўзим ўқиб юраман, деган ниятда эдим. Аммо орадан бир-икки ҳафта ўтиб-ўтмай мавзу кенгайиб кетди. Журналист сифатида нималарни англаган ва эришган бўлсам, ҳаммаси, жумладан «Муҳаррирлик йилларим» деб номланадиган янги китобимнинг айрим боблари ҳам кундалик саҳифаларига сингиб кетди. Матбуот дунёси, жамият ва ахборот воситаси муносабатлари, журналист олами, сўз масъулияти, қаламқаш одоби тўғрисидаги баъзи мушоҳадаларимни ҳам айтиб олдим. Шу маънода, бу кундаликлар баъзи дўст-қадрдонларимнинг самимий маънодаги «Нега илмий ишингизни якунига етказмадингиз?» деган саволларига жавобим ҳам бўлади – илмий ишда айтишим лозим бўлган фикр-мулоҳазаларнинг ҳаммаси шу ерда. Амалдаги қоидага кўра, диссертация ёзиш ва уни ҳимоя қилиш учун камида икки йил вақт керак. Ёзган диссертациянгиз нечоғли муҳим ва аҳамиятли бўлмасин, уни кўпи билан ўн-ўн беш киши ўқийди, холос. Икки йил ичида мен икки юзга яқин мақола ёзаман ва шу ишимдан қониқиш ҳосил қиламан. Бирор бир сабаб билан бир-икки ҳафта қўлимга қалам олмасам, ёзишим бироз қийинлашади. Умуман, мен учун кунлар, ҳафталар, ойларнинг қадр-қиммати қоғозга нима туширганим билан боғлиқ.

Мана бугун, янги йил оқшомида ҳам ушбу сатрларни битиб, пойтахт Тошкентда кечган қирқ йиллик умримнинг жуда кўп лаҳзаларини хаёлимдан ўтказиб ўтирибман. Қирқ йил аввал мен учун бу муҳташам шаҳри азимга сингиб кетиш, чоғроқ бошпана топиш, омон-эсон ўқишга кириб олиш олий орзу эди. «Чорсу» бозорида паловни тарозида тортиб сотишаётганини кўриб, йиғлаб юборганман. «Алоқа» бекатидаги «Қуёш» кўчасида, «Оҳакчилар» маҳалласида, «Иккинчи семон кўприк» ёнида, «Октябрь» массивининг «Бекобод» маҳалласида ўн йил ижарада турдик. Болалар шу ижара уйларида катта бўлишди.

Ўқиш йиллари мен фақат факултетдаги машғулотлар билан чекланиб қолмадим. Қўшни филология факултетига бўладиган адабий учрашувларда, баъзи дарсларда ҳам қатнашиб бордим. Учунчи курснинг ўзида шу икки факултетни битираётган йигирмадан ортиқ талабаларнинг диплом ишларини ўқиб чиқдим ва ўзим ҳам муддатидан бир йил аввал «Чингиз Айтматов публицистикаси» мавзусида диплом иши ёздим. Ёшим курсдошларимдан беш-олти ёш катта бўлгани боис, домлалар билан ҳам бемалол мулоқотда бўлардим. Публицистикага қизиқишим Очил Тоғаевнинг ўта жиддий маърузаларидан бошланди, Сайди Умиров, Бойбўта Дўстқораев каби домлалар билан бўлган самимий баҳс-мунозараларда тобига етди. Ғайбулла Саломовнинг санъат даражасидаги дарслари туфайли бадиий таржимага меҳр қўйдим. Мухтор

Худойқуловнинг ҳажвий китоблари боис, ўзимда шу соҳага мойиллик сеза бошладим. Нутқ маданияти, нотиклик маҳоратини ўрганган устозларим орасида Ботирхон Акрамов ҳам бор. Бирор бир масъулиятли ишга бош-қош бўлганда одам ўзини қандай тутиши лозимлигини, жамоани бошқара олиши сабоқларини кейинчалик Ислом Шоғуломов, Рустам Шоғуломов, Абдулазиз Ваҳобовдан олдим. Бу инсонлардан бир умр миннатдорман.

Пойтахтда кечган қирқ йиллик умрим беиз кетгани йўқ, албатта. Кўп нарсага эришдим, шу бағрикенг шаҳарда уй-жойли, бола-чақали бўлдим. Кўплаб дўст-қадрдонлар орттирдим. Журналист сифатида дунёнинг ўнлаб мамлакатларини бориб кўрдим. Китоблар, мақолалар ёздим. Турмушнинг кўп мушкулотларини сабр-қаноат билан енгиб ўтдим. Яқинда шогирдларимдан бири мендан: «Агар журналист бўлмаганингизда... бошқа қайси касбни танлаган бўлар эдингиз?», деб сўраб қолди. Мен: «Бошқа касбни тасаввур қила олмайман, журналист бўлмаганимда ҳам... журналист бўлар эдим», деб жавоб қайтардим.

Журналистика, газетачилик ҳаётимнинг мазмунига айланиб қолди. Бу машғулотсиз ўзимни тасаввур этолмайман. Бугун, кўпчилик сархуш бўлиб, бир-бирларига Янги йил тилаklarини изҳор қилишаётган бир пайтда мен сиз билан, азиз ўқувчим, ғойибона мулоқот қилиб ўтирибман. Шу ишимдан буюк бир ҳаловат топаман. Бу иш қон-қонимга сингиб кетган. Бу кеч кўнгил тубида ётган кўп мулоҳазалар қоғоз бетига кўчиши керак.

Ҳадемай тонг отади. «Салом янги кун, салом умримнинг янги бекати, янги мавзулар, янги муаммолар, янги мулоқоту янги изтироблар», дейману ишга ғайрат билан отланаман. Мен учун энг катта бахт шу.

Муҳаррир *А.МУХТОРОВ*
Мусаввир *Д.АКРАМОВ*
Бадиий муҳаррир *Ҳ.ХУДОЙБЕРДИЕВ*
Техник муҳаррир *Д.ТОЖИАЛИЕВ*
Мусаҳҳиҳ *С.АБДУВАЛИЕВ*
Саҳифаловчи *Ф.РАҲИМОВА*

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти.

Оригинал макет «Tafakkur Plyus» МЧЖ
компютер марказида тайёрланди

«Tafakkur Plyus» МЧЖ босмахонаси,
Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани,
Ғ.Мавлонов кўчаси, 1а-уй.
Тел. 440-37-16. E-mail: abdul_hamid@mail.ru
www.tafakkur.uz